అనుభవం

కొడవటిగంటి కుటుంబరావు

ప్రాతఃకాలం వెళ్ళిపోబోతుండగా పార్వతమ్మ భూమిమీద పడింది. అయిదుగురు మగపిల్లల తరవాత ఆడపిల్ల పుట్టినప్పుడే అందరూ చూసి, "ముత్యంలాంటి పిల్ల," అన్నారు.

బిడ్డ పుట్టగానే పోలికలు చూడటం తప్పనిసరి.

పార్వతమ్మ ఎవరిపోలికో అంతుచిక్కలేదు. తల్లిపోలికా కాదు, తండ్రిపోలికా కాదు.

"మా ఆఖరుతమ్ముడు పుట్టినప్పుడు అచ్చు ఇలాగే ఉండేవాడు,'' అన్నది పార్వతమ్మ తల్లి మీనమ్మ. ఆ తమ్ముడు పోయి అప్పటికే ఇరవైఏళ్ళు దాటింది.

మీనమ్మ మాటమీద అందరూ పార్వతమ్మ మేనమామపోలికేనని చెప్పుకున్నారు.

మీనమ్మ చాలా గండ్రమనిషి. మళ్ళీ నోరుపెట్టుకు బతికేరకం కాదు. ఇతరుల మాటలను ఏనాడూ లక్ష్యపెట్టేది కాదు. తాను చెయ్యదలచుకున్నది, ఆరు నూరైనా చేసి తీరేది. అటువంటి మనుషులను మెచ్చుకోకపోయినా, అందరూ గౌరవిస్తారు.

దానికి తోడు ఆవిడకు దేవుడూ, దైవమూ అన్నదేమీ లేదు. అటువంటి మనిషిని చూసి అందరూ భయపడతారు. ఎటొచ్చీ దైవభీతిగలవాడే అందరికీ లోకువ. ఎవరేది చెప్పినా వినేవాణ్ణి చూస్తేకూడా అందరికీ అలుసే. మీనమ్మ కాపరానికి వచ్చాక ఎవరికీ ఏ విధంగానూ అలుసు కాలేదు. తాను చేసిన ఫలానిపని పొరపాటే అని తననోటిమీదుగా ఎన్నడూ అనలేదు. పశ్చాత్తాపం ఎట్లా ఉంటుందో మీనమ్మ ఎరగదు – కనీసం పైకి అలా కనబడేది కాదు.

మీనమ్మ భర్త ఒకటోరకం వాజ. ఏదీ చేతకాని దద్దమ్మ. అటువంటి మనుషులంటే ఇష్టమైనవాళ్ళు, ''వట్టి ధర్మరాజు!'' అనేవాళ్ళు. మిగిలినవాళ్ళు తమతమ

మనస్తత్వాలనుబట్టి బుద్ధిమంతుడనీ, అమాయకుడనీ, సజ్జనుడనీ సాధువనీ రక రకాలుగా ఆయననుగురించి చెప్పుకునేవారు. ఆయనను ఖాతరుమాత్రం ఎవరూ చేసేవారు కారు. పసిపిల్లలకుకూడా ఆయన లోకువే.

ఆయనకు పిల్లలంటే ఇష్టం; పెద్దవాళ్ళమధ్య ఉన్నప్పుడాయనకు, పాపం, ముళ్ళమీద ఉన్నట్టుండేది. ఆయనకు దేవుడన్నా, తన భార్యఅన్నా అమితభయం. వచ్చే జన్మగురించి ఆయన చాలా బాధపడేవాడు. ఆయనకు కప్పలంటే చాలా చీదర. అందుచేత వచ్చేజన్మలో కప్పగా పుడతానేమోననీ, ఏ పామైనా తనను మింగుతుందేమోననీ చాలా భయపడేవాడు. పామునోటికి చిక్కిన కప్ప అదో రకంగా అరవటం ఆయన రెండుమూడుసార్లు విన్నాడు. ఆ అరుపు చాలా సేపటి దాకా వినబడుతూనే ఉంటుంది. చెవులు ఎంత గట్టిగా మూసుకున్నా చెవిపోటు వస్తుంది తప్ప, పాము పట్టుకున్న కప్పఅరుపు వినిపించకుండామటుకు పోదు. ఘోరం! ఘోరం!

మీనమ్మ తన పిల్లలపట్ల చాలా క్రూరంగా ఉండేది. వాళ్ళచేత కత్తిమీద సాము చేయించేది. అయినప్పటికీ – లేక ఆ కారణంచేతనేనో – పిల్లలకు తల్లిమీద చాలా గురి ఉండేది. కాఠిన్యం సామర్థ్యంకింద చలామణీ కావటం సాధారణంగా జరిగేదే. మీనమ్మ సంతానానికి తండ్రే ఏమీ చేతగాని అప్రయోజకుడని తెలుసు.

పార్వతమ్మ తండ్రిని దాదాపు ఎరగదనే చెప్పొచ్చు. తండ్రి పోయేటప్పటికి ఆమె మూడేళ్ళపిల్ల. ఆయన ఏ వ్యాధితో పోయినాడో ఎవరికీ తెలియలేదు. జ్వరం వచ్చి పోయినా డన్నారు. ఆయనకు వైద్యంచేసిన తంబళాయన, "ఖాండవ పోశాను. గరళంకూడా పోశాను. ఇహ నా చేతిలో ఏమీలేదు. ఈశ్వరేచ్ఛ!" అని ఒక దణ్ణం పెట్టాడు. ఈశ్వరేచ్ఛే నెగ్గింది.

ఆయన పోయాక ఒగిలినవాళ్ళ జీవితంలో పిసరంత మార్పు లేదు – మీనమ్మ నెత్తికి ముసుగు రావటం మినహాగా. ఉత్తరక్రియలూ, పిండప్రదానాలూ చేయించే బ్రాహ్మలను మూలగదిలో కూర్చుని ఆవిడే శాసించింది.

ఆ తరవాత అంతా మామూలే.

* * * *

చిన్నపిల్లలకు ఏమీ అర్థం కాదనుకుని పెద్దవాళ్ళు కొన్ని కొన్ని విషయాలు మాట్లాడుకుంటూ... ఎవరో తన తల్లిగురించి మాట్లాడుతూ, "ఆవిడ కేం? కుంతీ దేవి." అనటం చిన్నతనంలో పార్వతమ్మ విన్నది.

నిజానికి కా మాట ఆమెకు అప్పట్లో అర్థంకాలేదు. తరవాత కొంత కాలానికి,

కుంతి అయిదుగురు కొడుకులను పెంచి పెద్దచేసిందని విని. అందుకే తన తల్లిని వాళ్ళెవరో కుంతితో పోల్చారనుకున్నది. కాని ఇంకా పెద్దయాక ఒక రోజున అకస్మాత్తుగా మరొక అర్థం స్ఫురించింది. తల్లినిగురించి ఆమె తలలో ఒక అనుమానము తలఎత్తి, రాను రాను రూఢి అయింది.

అయినా పార్వతి "షాక్" కాలేదు. నిర్వికారంగా వుండిపోయింది.

నిజానికి పార్వతికి తన చిన్నతనంలో ఎటు చూసినా అవినీతే కనబడేది. మీనమ్మకు ముగ్గురు చెల్లెళ్ళుండేవాళ్ళు. వాళ్ళలో మీనమ్మ తరవాత ఆవిడను మాత్రమే మహాఇల్లాలనేవాళ్ళు. మిగిలిన ఇద్దరినిగురించీ ఏదో గుసగుసలు ఉంటూఉండేవి వాళ్ళిద్దరూ బస్తీకాపరాలు చేసేవాళ్ళు. ఒకావిడభర్త కోమటి గుమాస్తా. రెండోఆవిడభర్త ప్లీడరుగుమాస్తా.

పార్వతి ఎప్పుడన్నా వాళ్ళ యిళ్ళకు వెళ్ళినప్పుడు వాళ్ళు ఆనందంగా జీవిస్తున్నారనిపించేది.

'బుల్లిచిన్నమ్మ''గా రింటికి ఒకాయన రావటం పార్వతి ఎరుగు. ఆయన ఎవరని అడిగితే, ''మా బాబాయికి బంధువే,'' అని బుల్లిచిన్నమ్మ అన్నది ఆయనకు ఒక సొంత గుర్రబ్బండీ ఉండేది. అందులో వచ్చేవాడు. ముచ్చటముడి వేసుకునేవాడు కళ్ళకు కాటిక పెట్టుకునేవాడు. చెవులకి రాళ్ళతమ్మం ట్లుండేవి ఎప్పుడూ తాంబూలం నములుతూండేవాడు. నోరు ఎర్రగా కనిపించేలాగా నవ్వేవాడు. ఆయనతో మాట్లాడుతున్నా, ఆయన మాటలు వింటున్నా బుల్లిచిన్నమ్మకి మిగతా ప్రపంచం జ్ఞాపకంలేనట్లుండేది.

ఆ పేటలోనే మరోచివర చిన్నచిన్నమ్మ ఉండేది. కోమటిగుమాస్తా భార్య. వా ళ్ళింటి కెవరూ రావటం పార్వతి ఎరగదు. కాని ఒకసారి తాను బస్తీలో ఉండగా చిత్రనళీయం నాటకం ఆడటమూ, చిన్నచిన్నమ్మ తమందరినీ నాటకానికి టిక్కెట్లు లేకుండా తీసుకుపోవటమూ పార్వతికి జ్ఞాపకం ఉన్నది. అందులో నళుడు వేసినాయనగురించి చిన్నచిన్నమ్మ చాలా చాలా చెప్పింది.

"ఏం బస్తీలు లెద్దూ! అంతా సంకరమే!" అని తమ గ్రామంలోవాళ్ళు అనటం పార్వతి చాలాసార్లు విన్నది. తన చిన్నమ్మలు బస్తీకి వెళ్ళిన కారణంగా కొంత విచ్చలవిడిగా ప్రవర్తిస్తున్నా రనికూడా ఆమె అర్థం చేసుకున్నది. కాని పార్వతికి బస్తీ జీవితం రోత అనిపించలేదు.

తనకుకూడా ఒక ప్లీడరుగుమాస్తో, కోమటిగుమాస్తో మొగుడైతే బాగుండుననీ, తానుకూడా బస్తీలో జీవిస్తే బావుండుననీ పార్వతి రహస్యంగా కోరుకునేది. ముఖ్యంగా పెద్దచిన్నమ్మగారి ఊరు చూశాక ఆమెకు పల్లెటూళ్ళంటే మరీ రోత పుట్టింది. ఛీ, ఛీ! పాడుఊరు! కంకరరోడ్డుకు రెండుమైళ్ళ దూరానఉన్నది. వాన కాలమైతే మోకాళ్ళలోతు బురదలోపడి పోవాలి; డొంకదారికూడా లేదు, అదేం ఊరోగాని.

మిగిలిన ఇద్దరు చిన్నమ్మలతోనూ పోలిస్తే పెద్దచిన్నమ్మ జీవితంలో ఏ విధ మైన సుఖమూ ఉన్నట్టు లేదు. ఎవరింటికీ పోదు. పొద్దుటిపూట చెరువునుంచి రెండుబిందెలు తాగేనీళ్ళు తెచ్చుకోవటానికి తప్ప వీధిలోకికూడా అడుగుపెట్టదు. ఇంటిపని చేస్తుంది. పాడి చేస్తుంది. ఆవిడ నవ్వగా పార్వతి చూడలేదు. ఆవిడా భర్తా అత్యవసరమైన మాటలుతప్ప మాట్లాడుకోగా వినలేదు.

మొత్తంమీద పార్వతికి తన పెద్దచిన్నమ్మ జీవితం చూసి ఏమాత్రమూ అసూయ కలగలేదని చెప్పొచ్చు.

* * * *

అయితే, ఎవరో శిక్ష విధించినట్టుగా, పార్వతిని ఆవూరే ఇచ్చారు. సంబంధం కుదిర్చినది పెద్దచిన్నమ్మే. ఇంకోరి గడప తొక్కని ఆ మనిషి సంబంధం కుదర్చ టము సాధ్యంగాని సంగతి. పిల్లవాడితల్లే పార్వతిని చూసి, "ముత్యమంటి పిల్ల" అని మనసులో అనుకుని, ఎవరా పిల్ల? అని ఆరా తీసింది.

పిల్లవాడి కుటుంబం చాలా గొప్పది. చిన్నజమీందార్లు, ఊళ్ళో ఉన్న ఒక్క మేడా వాళ్ళదే. పిల్లవాడు మంచి చాయ, పద్దెనిమిదేళ్ళవాడు. తొమ్మిదేళ్ళ పార్వతికి ఈడూజోడూగా ఉంటాడు.

సంబంధానికి పినమ్మ అభ్యంతరం చెప్పలేదు. పెళ్ళిఖర్చులకుగాను డబ్బు అప్పు మాట్లాడి, మైనారిటీ తీరిన తన పెద్దకొడుకు లిద్దరిచేతా ప్రోనోటుమీద సంతకాలు పెట్టించింది

ఆవతలవాళ్ళు పెద్ద అంతస్తుకు చెందినవాళ్ళు కావటంతో పెళ్ళికి అనుకున్నదాని కన్న హెచ్చుఖర్చు చెయ్యవలసివచ్చింది. బస్తీనుంచి భోగం మేళం పిలిపించారు.

పార్వతి ఆ ఆటసానులను చూసి వాళ్ళకుగల "స్వేచ్ఛ''కు ఆశ్చర్యపడింది. వాళ్ళస్వేచ్ఛను ఎవరూ ఖండించలేరు. వాళ్ళ కట్టూ, బొట్టూ, అభినయమూ, నవ్వులూ – అందరినీ ఆకర్షించినట్టే కనబడ్డాయి.

"వాళ్ళకే ఒక మొగుడంటూ ఉంటే ఇన్ని ఆటలు ఆడగలుగుదురా ?" అన్న యీడుకు మించిన ఆలోచన పార్వతి తలలోకి వచ్చింది.

పార్వతి అన్నలు ఆ సానులకేసి నోళ్ళుతెరుచుకు చూడటం పార్వతి గమనించింది.

''ఆ ముసలిది చాలా అసహ్యంగా ఉందిగాని, చిన్నవాళ్ళిద్దరూ రంభలల్లే ఉన్నారు,'' అన్నాడు పార్వతి పెద్దన్న.

"ఆ యీడొచ్చేసరికి వీళ్ళూ ఆ ముసలిదానిలాగే ఉంటారు," అన్నాడు పార్వతి మేన మ.

''మొహాన ఇంత పిండి మెత్తుకోగానే సరా? అందంమాట కొస్తే మన పార్వతి కాలిగోరికి పోలరు వాళ్ళు,"అన్నది మేనమామ భార్య.

తాను పెద్ద అయాక ఆ సానుల్లాగ నాట్యం చేసినట్టూ, తన అందం చూసి అందరూ నోళ్ళు తెరుచుకున్నట్టూ ఊహించుకుని పార్వతి కొద్దిగా భయపడింది.

పెళ్ళి అయింది. పెళ్ళిలో పార్వతి పల్లకీ ఎక్కింది. గృహప్రవేశానికి అత్తవారింటికి మేనాలో వెళ్ళింది. మధ్యదారిలో బోయీలు మేనా దించి, అంత దూరాన ఉన్న కల్లుపాకలో తాగివచ్చారు వాళ్ళు తాగివచ్చాక మేనా ఎత్తుకుంటూ మాట్లాడే మాటలు వింటే పార్వతికి చచ్చే భయం వేసింది. ఆ తరవాత వాళ్లు తీసినదౌడు అంతాఇంతా కాదు.

పెళ్ళికొడుకు అందంగానే ఉన్నాడు. వేసవి కావటంచేత అత్తవారి ఊరుకూడా బాగానేఉంది. ఎక్కడా బురదలేదు. అత్తవారిల్లు వైకుంఠంలాగున్నది. అంతపెద్ద ఇంట్లో పార్వతి ఎన్నడూ అడుగుపెట్టి ఎరగదు. ఇంటినిండా జనం. కోలాహలం. పెళ్ళికొడుకు కొంతయ్య కట్టుకుపోయినంత ఆస్తికి ఒక్కడే కొడుకు.

అన్నీ చాలా బాగున్నాయి. అయినా తాను తన పెద్ద చిన్నమ్మలాగా జీవించ

వలసివస్తుందేమో నన్న అనుమానం పార్వతికి పోలేదు. దానికి వేరే కారణం ఏమీ లేదు; జీవితంలో ఆపే విశ్వాసం లేకపోవటమే — ఆశలు ఎప్పుడూ అడియాసలే అవుతాయి.

అందుకు తార్కాణం వెంటనే కనపడింది తనను అత్తగారు ఏరికోరి చేసుకున్నది గనక, ఇతర కోడళ్ళకిమల్లే తనకు కోరంటిసం ఉండదని పార్వతి ఆశపడింది. కాని అది అడియాసే అయింది. ఆ అత్తగారూ పెళ్ళి అయాక తనతో, దాసీదానితో మాట్లాడినట్టు మాట్లాడుతున్నది. ఆవిణ్ణి చూస్తేనే తనకు భయం భయంగా ఉన్నది.

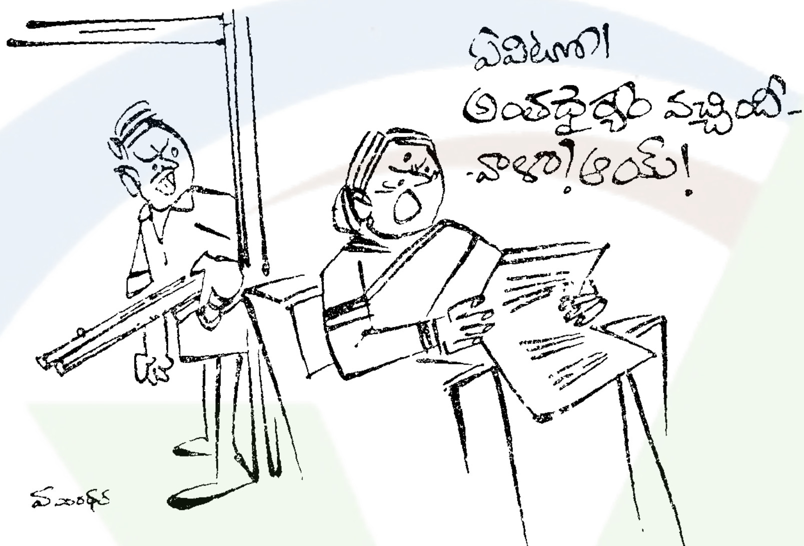
*　　　*　　　*　　　*

పార్వతి అత్తగారు శ్యామలాంబ దూరాలోచన చేసే తన కోడలిని వరణం చేసింది. ఆవిడకు తన అత్తగారి వంశం గురించి బాగా తెలుసు. తన భర్త స్త్రీలోలుడు. తన మామగారు స్త్రీలోలుడు. ఆయన తండ్రి అచ్చమైన ప్రబంధనాయకుడు. ప్రబంధ నాయకులుకూడా ఆయనముందు చాలరేమో. పన్నీట స్నానం చేసి, ఒంటినిండా గంధం పూసుకుని, తలలో పూలు తురుముకుని, మేనా ఎక్కి ఉంపుడుగత్తె ఇంటికి మిట్టమధ్యాన్నంవేళ వెళ్ళేవాడు.

శ్యామలాంబను ఎక్కడో రామచంద్రాపురం తాలూకానుంచి తెచ్చుకున్నారు. ఆమె అందం ఎవరూ చూడలేదు. చూడటానికి ఆమెలో అందం లేదుకూడా. ఆమె పుట్టింటివారుకూడా గొప్ప శ్రీమంతులు. అందుకని అంత దూరంనుంచి ఆమెను తెచ్చి చేసుకున్నారు.

శ్యామలాంబ భర్త వెంకటనారాయణగారు కొడుకు పెళ్ళినాటికి బతికేఉన్నాడు. కాని పెళ్ళికి రాలేదు. ఆయన ఎప్పుడూ పట్నంలోనే ఉంటాడు. అక్కడ ఎవరో జమీందారిణి, వితంతువు ఉన్నదిట. ఆయన ఆవిణ్ణి ఉంచుకున్నాడని చెప్పుకునేవారు. ఆవిడ వెంకటనారాయణకన్న చాలా పెద్దదనీ, ఆవిడే ఆయనను ఉంచుకున్నదనీ కొందరనేవారు.

ఏమైనా శ్యామలాంబ తన భర్తనుగురించి మంచిగాగాని, చెడుగాగాని ఏమీ మాట్లాడేది కాదు. తన ఎదట ఇతరులను మాట్లాడనిచ్చేది కాదు. కాని తన మనసులో ఏనాడో ఒక నిశ్చయం చేసుకున్నది. తన కొడుకు మున్ముమ్మూర్తులా తండ్రే. అదే రూపం; అవే బుద్ధులు. ఒక అందమైన పిల్లను తెచ్చి ముడిపెట్టితే తప్ప ఈ వంశం స్త్రీవ్యసనమనే ఊబినుంచి బయటపడదు. రెండోవీధిలో జానకమ్మగారి ఇంటికి బంధువులొచ్చారనీ, వాళ్ళవెంట ముత్యంలాటి పిల్ల ఉన్నదనీ విన్నది. ఆ

పిల్లను చూసిరావటానికి ముగ్గురిని మూడుసార్లుగా పంపింది. పిల్ల ముత్యమేనని ముగ్గురూ చెప్పారు. ఆ పిల్ల తనకు కోడలు కావాలని నిశ్చయించుకున్నది. జానకమ్మ మొగుడికి కబురుపంపి మాట్లాడింది, జానకమ్మ మొగుడు తన చెవు లను నమ్మలేకపోయాడు. మళ్ళీ ఆవిడ మనసు మార్చుకుంటుందేమోనని, ఆయన తన పూచీమీద సరే ననేశాడు.

"తొందర ఏమీలేదు. మీ వదినెగారితో మాట్లాడాకనే నిశ్చయం చెయ్యండి," అన్నది శ్యామలాంబ.

"ఆవిడమాత్రం ఇంకేమంటుందండి. మగదిక్కులేని మనిషి. వాళ్ళ వ్యవహారా లన్నీ నా చేతిమీదుగానే నడుస్తున్నాయి," అని జానకమ్మ మొగుడు బొంకాడు.

శ్యామలాంబ తన వియ్యపురాలినీ, ఆమె చెల్లెళ్ళనూ, అన్ననూ పెళ్ళిలో చూసింది. మిగిలినవాళ్ళందరూ ఆవిడకు హల్కా మనుషుల్లనే కనిపించారు గాని మీనమ్మ ఆవిడకు నచ్చింది. మీనమ్మ సమర్థురాలల్లే కనబడింది. ఆ గుణం తన కోడలిలోకూడా ఉంటే తన కొడుకు ఊబిలోనుంచి బయటికి వస్తాడని ఆమెఆశ.

కోడలిలో ఏపాటి చేవ ఉన్నదీ తెలుసుకునేటందుకే శ్యామలాంబ పార్వతితో కరుకుగా మాట్లాడిచూసింది. ఆవిడ ధోరణి చూసి, పార్వతి ఆశాభంగం చెందింది. లోలోపల భయపడినా, మీనమ్మ ధాటికి అలవాటుపడినది కావటంచేత పైకి ఏమీ కనిపించనివ్వలేదు.

"ఫరవాలేదు. ఇంకా పసిపిల్ల. బాగానే తయారుకావచ్చు." అనుకున్నది శ్యామలాంబ. కోడలు తనను పోలి తయారుకావాలని ఆవిడ ఆకాంక్ష. అలాగే తరిఫీదు చెయ్యటానికి ఆమె నిశ్చయించుకున్నది.

* * * *

కొందరు మనుషులు ఒక పేడబొమ్మను చేసి, దాని కొక దేవుడిపేరు పెట్టి, కొన్ని గుణాలు దానికి ఆపాదించి, తమ కల్పన అంతా వాస్తవమే అయినట్టుగా, ఆ కల్పనపైన అమూల్యమైన తమ జీవితపు భారం కొంత వేసేస్తారు. మరికొందరు తమ జీవితాలనే కల్పనలతో నింపి, ఆ కల్పనలు వాస్తవ మనుకుని, వాటికి మెరుగులు దిద్దుతారు. వారు దిద్దే మెరుగులు వారి వాస్తవ జీవితానికి అంటవు. శ్యామల అపనే చేసింది.

ఆమె కాంతయ్యను ఉద్ధరించటానికి మహా పెద్ద పథకం వేసింది. వాణ్ణి ఏ ఊబి నుంచి అయితే ఆమె కాపాడదామనుకున్నదో, ఆ ఊబిలో అతను పెళ్ళికి పూర్వమే నడుములోతున కూరుకుపోయిఉన్నాడు.

కాంతయ్యను సుఖలాలసుణ్ణిగా చేసినది తల్లే. ఆమె కావాలని ఆ పని చెయ్యలేదు. ఆమె పుట్టింటివాళ్ళ సంస్కారం అత్తింటి సంస్కారంకన్న గొప్పది. శ్యామలాంబ మేనమామ లిద్దరూబొబ్బిలి దివాణంలో ఉద్యోగాలు చేశారు. ఆమె తండ్రిమట్టుకే ప్రభుత్వోద్యోగం చేశాడు. ప్రభుత్వోద్యోగాలు చేసేవారికి సంస్కారం ఉండదనే వారు శ్యామలాంబ మేనమామలు. "మీది మునిగిపోతున్న పడవ." అనేవాడు శ్యామలాంబతండ్రి తన బావమరుదులతో.

కాపరానికి వస్తూనే శ్యామలాంబ తెలుసుకున్నది, తన అత్తవారు ఎంత సంపన్నులైనా, వారి మాటతీరూ, బుద్ధులూ, మర్యాదలూ మొదలైనవి వాళ్ళ కమతగాళ్ళను అట్టే మించలేదని. వాళ్లు తినే తిళ్ళు గొడ్డుకూడా తినపనిపించేది శ్యామలాంబకు. ఈ లోపం సరిచెయ్యటాని కావిడ తన కొడుక్కు చిన్న చిన్న విషయాలలో సుఖమూ, "అందమూ" సాధించే పద్ధతి నేర్పింది.

కాంతయ్య గంగాళం నీళ్ళుంటేనేకాని స్నానం చేసేవాడు కాడు. వారాని కోసారి ఒళ్ళు పట్టించుకుని, తల అంటించుకుని రెండుగంటలపాటు స్నానం చేసేవాడు. అతని తలంటికిగాను శ్యామలాంబ తన పుట్టింటివారి సహాయంతో ఒక అప్పన్నను తెప్పించి, జీతమిచ్చి ఉంచింది.

కాంతయ్య ఉతికిన బట్టలు కట్టేవాడుకాడు; చలవబట్టలే కట్టేవాడు. అతనికి

తియ్యకుండా ఒక డజను మిల్లు పంచెలూ, ఒక డజను సిల్కుచొక్కాలూ ఉండేవి: అవి బస్తీలో ఇస్త్రీ అయివచ్చేవి.

ఇట్లా ప్రతి విషయానికీ కాంతయ్య సుఖసౌందర్యాల విషయంలో ఎటువంటి లోపమూ రానిచ్చేవాడు కాదు. అయితే అతను బాహ్యశుద్ధికోసం తపన పడినంతగా అంతశ్శుద్ధికోసం తపన పడలేదు. అస లతనికి అంతశ్శుద్ధి అంటూ ఒకటి ఉంటుం దని కూడా తెలీదు. ఎవరూ చెప్పలేదు. అతనికి చదువు అంటలేదు. కాకపోయినా తనకు చదు వెందుకూ? చదువుకున్న జీతగాళ్ళు దొరకరా? చదువుకునేవాళ్ళందరూ ఉద్యోగంకోసమే చదువుకుంటారని అతనికి నమ్మకం. నిజానికి అతను జీవితంలో కోరే సుఖాలలో ఏ ఒక్కటీ చదువుతో లభించేదీ కాదు; చదువుద్వారా సాధించేదీ కాదు.

అతనికి కాలక్షేపం కలిగించేవాళ్ళు గ్రామంలో కొంద రుండేవాళ్ళు. కోటయ్య సుద్దులు పాడేవాడు. హనుమంతుగాడు కాంతయ్యకు బీడీలలో గంజాయిపెట్టి కాల్చ డంలో గల ఆనందం నేర్పాడు. భద్రయ్య అందరికన్నా పెద్ద గురువు. భద్రయ్య మూడుముక్కలాటలో సిద్ధహస్తుడు. అరఖు ఎంతైనా పట్టించేవాడు; తనతోపాటు తాగగలవాడు "పన్నెండు దక్కణాల్లో" ఒక్కడు కూడా లేడని ప్రజలు పలికే వాడు. బాలనాగమ్మ బుర్రకథ కంఠస్థం చేసి, ఎప్పు డేభాగం పాడమంటే ఆ భాగం పాడేవాడు.

చిన్నతనంనుంచీ కాంతయ్యకు మాయలపకీరు గొప్ప పాత్రగా కనిపించేది.

"పకీరులో ఒకటే మచ్చ, చినదొరా! బాలనాగమ్మను దగ్గిరుంచుకుని పన్నెం డేళ్ళు ఎట్టా మనసు కట్టేసుకున్నాడు? నావల్ల కాదు. తరవాత రావణాసురుడల్లే తల పగిలి చస్తే చచ్చాను, ముందు బాలనాగమ్మని చెరిచిపారేసేవాణ్ణే!" అనేవాడు భద్రయ్య ఎప్పుడు మాయలపకీరు మాటొచ్చినా భద్రయ్య ఎంతో విచారంగా ఈ మాట అనేవాడు – చరిత్రలో ఒక నివారణీయమైన తప్పు జరిగిపోయినట్టుగా.

ఈనాసి రకం మిత్రులమధ్య కాంతయ్య, చుక్కల్లో సూరీడల్లే ప్రకాశించటంలో ఆనందం అనుభవించేవాడు. వీళ్ళతోబాటు అతనికి మరొకరకం స్నేహితుడు కూడా ఉండేవాడు. అతను పురాణం చదివే శాస్త్రుల్లుగా రబ్బాయి సోమశేఖరం. సోమశేఖరం కాంతయ్యకన్న అయిదారేళ్ళు పెద్ద. శాస్త్రుల్లుగారిది చితికిపోయిన కుటుంబం. వాళ్ళు తరతరాలుగా నిరుపేదలు, కాని పేరు ప్రఖ్యాతులు గల సంస్కృత పండితులు. కాని గ్రామం అంతా ఆదరించినప్పుడు బ్రాహ్మడైనవాణ్ణి దారిద్ర్యం అంతగా బాధించదు. శాస్త్రుల్లుగారి సగం జీవితందాకా ఆటే ఇబ్బంది లేకుండా

జరిగిపోయింది. కాని శాస్త్రుల్లుగారి విధవ కుమార్తె ఎవరో సాయిబు కుర్రవాడితో లేచిపోయి, బస్తీలో పబ్లిగ్గా కాపరం పెట్టి, సాయిబుకుర్రాణ్ని వాడి తండ్రి ఇంటికి రాకుండా నిషేధించాక, సాని వృత్తిలోకి దిగి, తనను తాను పోషించుకోవడమే గాక, వాణ్ని కూడా పోషించటం మొదలెట్టింది.

దాంతో గ్రామంలో శాస్త్రుల్లుగారి పరపతి పోయింది. ఆయనే ఒక బూబును తెచ్చి ఇంటో పెట్టుకున్నా ఆయన పరపతి అంతగా పోయివుండదేమో. ఊళ్ళోవాళ్ళను తప్పుపట్టనవసరం లేదు. వాళ్ళెవరూ పల్లెత్తుమాట అనకముందే ఆయన, ''ఇక నే నీ ఊళ్ళో తలఎత్తుకు తిరగలేను,'' అనేశాడు. శాస్త్రుల్లుగారి భార్య తన కూతురికి పెట్టవలసిన శాపనార్థాలన్నీ పెట్టి మంచం ఎక్కింది. సోమశేఖరాన్ని ఎవరూ తద్దినబ్రాహ్మణార్థాలకయ్నా పిలిచారుకారు. వాడప్పటికే పంచకావ్యాలూ, నాటకాలూ, తర్క వ్యాకరణాలూ చదివి ఉన్నాడు. కాని పొట్టపోసుకోవటం మాటకొస్తే యానాది పోలిగాడికీ, సోమశేఖరానికీ తేడా లేదు.

ఆ దశలో సోమశేఖరం కాంతయ్యను ఆశ్రయించాడు. సోమన్నతో స్నేహం కలిసినదాకా కాంతయ్యకు కావ్యానందం తెలీదు. సోమన్న శృంగారసంబంధమైన శ్లోకాలు చదివేవాడు. వాటికి అర్థాలు చెప్పేవాడు. ఈ విధంగా పద్యాలుగోపిటనే కాంతయ్యలో ఒక కొత్త తృష్ణ తలఎత్తింది.

జీవితంలో ఒక సుఖం ఉందని తెలిశాక దాన్ని అనుభవించకుండా మనిషి ఎంత కాలం ఉంటాడు? కాంతయ్య సోమన్నను తొందర చెయ్యసాగాడు. చివరకు సోమన్న మంగళగిరితిరణాలకు పోతున్న మిషమీద కాంతయ్యను తీసుకొని బస్తీకి వెళ్ళాడు. సోమన్న అక్క, పారిజాతం అని పేరు మార్చుకుని ఉంటున్న గొంది దొరికింది.

సోమన్నను చూసి అక్క నిర్ఘాంతపోయింది. తల్లిని గురించీ, తండ్రిని గురించీ అడిగింది.

"అమ్మకు ఏమీ నయంలేదు. ఎముకలగూడు. రోజూ నిన్ను తిట్టకుండా నిద్రపోదు," అన్నాడు తమ్ముడు

''అయితే ఆవిడ తిట్లు దీవెన లన్నమాటే! సుఖంగా ఉన్నా!" నన్నది పారిజాతం.

ఆమె కాంతయ్యను కాస్సేపు చూసి, "వెంకణ్ణారాయణగారబ్బాయా ఏం?... బాగా పెరిగాడు,'' అన్నది.

కాంతయ్య ఆమెను నఖశిఖ పర్యంతం పరీక్షిస్తున్నాడు. కాని ఆ అర్భకుడి మెదడులో ఏమిఆలోచన లున్నాయో ఆమె ఊహించనైనా లేదు.

పారిజాతం వాళ్ళు వచ్చినపని అడిగితే, "లోపలికి రా చెబుతాను," అంటూ సోమశేఖరం లోపలికి దారితీశాడు. ఇద్దరూ ఐదు నిమిషాలు లోపల ఏదో మాట్లాడుకున్నారు.

"భోజనం ఏ పూటకూళ్ళింటోనో చెస్తాంలే," అంటూ సోమన్న బయటికి వచ్చాడు.

"ఏం, నా చేతితిండి తింటే కులం పోతుందా?'' అంటూ అక్క అతని వెనకాలే వచ్చింది. ఈసారి ఆమె కాంతయ్యకేసి చూసిన చూపులో బోలెడంత ఆసక్తి ఉన్నది. "ఏం నాయనా, నా వంట తినటానికి నీ కూడా అభ్యంతరమేనా?" అన్న దామె కాంతయ్యతో.

కాంతయ్య ఆశ్చర్యంగా, "లేదే?" అన్నాడు.

వాళ్ళిద్దర్నీ కూర్చోబెట్టి పారిజాతం ఎక్కడికో వెళ్ళి, పది నిమిషాలకు తిరిగి వచ్చి, వంట చెయ్యటానికి లోపలికి వెళ్ళింది. మరి కాస్సేపటికి ఎవరో పిల్ల, "పారెక్కా!'' అంటూ వచ్చింది.

"కూర్చోవే, కనకం. నువ్వొకసారి లోపలికి రారా,'' అని పారిజాతం లోపలినుంచి కేకలు పెట్టింది. సోమన్న లేచి లోపలికి వెళ్ళాడు.

సోమన్న లేచి వెళ్ళగానే, కనకం మెల్లిగా కాంతయ్య దగ్గిరికి వచ్చి, అతను కూచున్న కుర్చీమీదికి వాలి, మొహంలో మొహం పెట్టి, "నీ పేరేంటీ?" అని అడిగింది. ఆ మనిషి నోరు ఏదో వాసన కొట్టింది.

"నీ కెందుకూ?'' అని కాంతయ్య చీదరించుకున్నాడు. తాను పసందు చెయ్యటానికే ఆ కనకాన్ని సోమన్న అక్క పిలిపించిం దనికూడా అతనికి తట్టలేదు.

కాని అతని చీదరింపును కనకం లక్ష్యపెట్టలేదు. కావాలని చేత్తో లాగేసి పమిట జార్చేసింది. కాంతయ్యకు ఆ మనిషంటే చెప్పరాని అసహ్యం పుట్టుకొచ్చింది. అతను ఆమెను మోటుగా తోసేసి, కుర్చీలోంచి లేచి, అసలైన ప్రవరాఖ్యుడులాగా లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు.

"ఏమి టంటుంది కనకం?'' అన్నది పారిజాతం కాంతయ్యను చూసి నవ్వుతూ. ఆమె వంకాయలు తరిగి నీళ్ళగిన్నెలో వేస్తున్నది.

"దాని బొంద!'' అన్నాడు కాంతయ్య కోపంగా.

వంటింటి గుమ్మందగ్గిరికి వచ్చి నిలబడిఉన్న కనకం ఈ మాట వినికూడా పూర్తిగా నిరాశ చేసుకోక, 'ఏమిటి వీడు?' అన్నట్టుగా అభినయం చేసింది. 'నువు వెళ్ళులే!' అన్నట్టుగా పారిజాతం సైగచేసింది.

"అయితే కనకం నీకు నచ్చలేదన్నమాట. ప్లీడరు అవధాని దానికోసం పడి చస్తాడు తెలుసా?'' అన్నది పారిజాతం.

ఇంక రహస్యం ఏముందీ? "ఛీ, ఛీ! వెకిలిముండ! అయినా నేను నవ్వులాటగా అంటే వీడు నిజమనుకున్నాడు. మేం ఊరికి పోతాం!'' అన్నాడు కాంతయ్య.

అతని కంఠంలో ఏదో నిరాశ ఉన్నట్టు పారిజాతానికి తోచింది.

కాని సోమశేఖరానికి మాత్రం ప్రాణం లేచివచ్చిన ట్టయింది.

"ఇప్పుడే పోదాం," అన్నా డతను ఆత్రంగా.

''ఇప్పుడే అంటే అన్నమన్నా తినరా? పొద్దునేగా ఇంతదూరం నడిచివచ్చారు? రేపొద్దున పోదురుగాని. కాళ్ళ నెప్పులన్నా పోవాలా?'' అన్నది పారిజాతం.

''అవును. రేపొద్దున పోదాం,'' అన్నాడు కాంతయ్య ఉత్సాహంగా.

ఆ మధ్యాహ్నం రెండుగంటలవేళ సాయిబు వచ్చాడు. కుర్రాళ్ళిద్దర్నీ చూశాడు. ఎవరన్నట్టు తల ఎగరేశాడు.

"మా తమ్ముడూ, వాడి స్నేహితుడూనూ. ఇవాల్టికి బేరంలేదు, సరేనా?'' అన్నది పారిజాతం అతనితో. అతను ఆమెతో కాస్సేపు సరసాలాడి వెళ్ళి పోయాడు.

ఆ రాత్రి ఆమె రహస్యంగా తనతమ్ముడితో ''నువు ముందుగదిలో చాపేసుకు పడుకో; మీ స్నేహితుడు లోపల పడుకుంటాడులే,'' అన్నది.

సోమశేఖరం అర్థం చేసుకున్నాడు, కాని ఆశ్చర్యపోయాడు.

ఆ ఒక్క రాత్రిలో కాంతయ్య పారిజాతం దగ్గిర ప్రణయవిద్య లన్నీ కనీసం సిద్ధాంతరీత్యా నేర్చుకున్నాడు. ఇక నైపుణ్యం అనుభవంతోనూ అభ్యాసంతోనూ రావలిసిఉంది. దానిక్కూడా చాలా అవకాశాలు దొరికాయి. పెళ్ళికి ముందే అతను సుఖవ్యాధులుకూడా సంపాదించి కామశాస్త్రంలో ఒకచిన్న డిప్లొమా అందుకున్నాడు.

* * * *

మనుగుడుపులు పూర్తిఅయాక, కాంతయ్య అత్తవారింటినుంచి ఇంటికి వెళ్ళాక బస్తీకి వెళ్ళాడు. అక్కడ అత నొక వారంరోజులుండి, తరవాత ఇంటికి వెళ్ళాడు. అతనికి బస్తీ నచ్చింది ''బస్తీలో కాపరం పెట్టి బతికేనా?'' అని తమగ్రామంలో వాళ్ళు చాలామంది అనటం అతను అనేక పర్యాయాలు విన్నాడు ఆది అర్థంలేని మాట ఎంతో బీదవాళ్ళుకూడా బస్తీలో బతుకుతున్నారు, తనవంటి ధనికుడికి అది ఎందుకు సాధ్యంకాదు?

బస్తీలో ఉన్న రోజుల్లో అతను తనభార్యపిన్నమ్మ లిద్దరి ఇళ్ళకూ లాంఛనంగా వెళ్ళి, ఒకొక్కపూట భోజనానిక్కూడా ఉండి, ఊరికి వెళ్ళిపోవాలనే మిషమీద మరిఉండకుండా తప్పించుకున్నాడు

ఆ తరవాత రెండురోజులకు కోమటిగుమాస్తా ఇంటి కొచ్చి, "ఆ అబ్బాయి ఇంకా వెళ్ళిపోలేదే? ఉదయం పెద్దబజారులో చూశా,'' నని భార్యతో అన్నాడు.

ప్లీడరుగుమాస్తా ఇంకా నికరమైన వార్తలు తెచ్చాడు. 'ఫలానిసందులో ఫలాని గుర్తులుగల ఇంట్లో మన పార్వతమ్మ మొగుడు మకాం పెట్టాడు!'

ఆడవాళ్ళు అందిస్తే అల్లుకుపోగలరు. ఆ కారణంచేతనే ఒక్కోసారి వాళ్ళు దివ్యదృష్టిగలవాళ్ళల్లే కనిపిస్తారు.

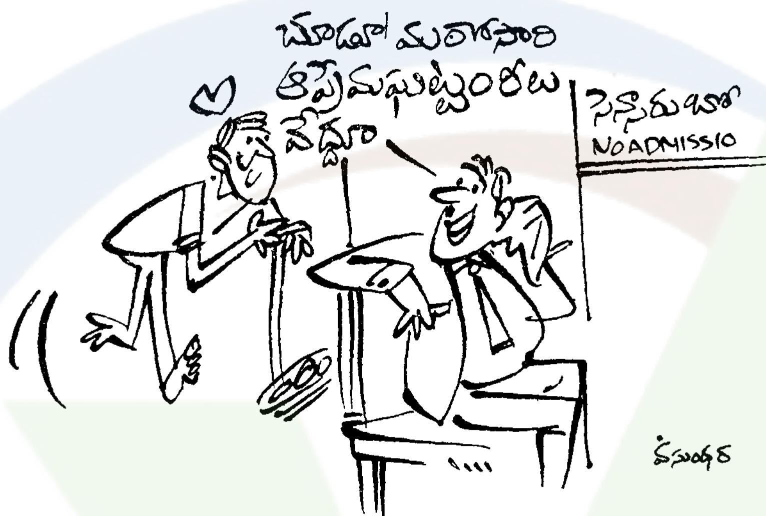
అక్కచెల్లెళ్ళిద్దరూ కూర్చుని యింకా చాలసేపు మాట్లాడుకున్నారు. పెళ్ళప్పుడు వాళ్ళూ వీళ్ళూ అనుకున్న చూచాయమాటలన్నీ బాగా ఫోకస్‌లోకి వచ్చాయి.

"ఇంత ఆస్తి ఉందిగదా అని పెద్దక్క దుడదుడా పిల్లనిచ్చి చేసింది. వాళ్ళది మొదటినుంచీ నీతీ జాతీ లేని వంశం. కొడుక్కు పెళ్ళవుతుంటే ఆ తండ్రి తొంగి చూశాడూ? వొట్టి తాగుబోతులూ, ముండల ముఠాఖోర్లూనూ. ఎందుకడుగుతావులే! ఏచెట్టు కా కాయ! అట్లా అయినా కొంత మేలే. పిచ్చిచెట్టుకు కుక్కమూతి పిందె! చూస్తూండు తండ్రే నయమనిపిస్తాడు. ఆ ఆస్తే లేకపోతే వాడికి పిల్ల నెవ రిస్తారే? చదువూ చట్టుబండలూ లేదుట. నాట్లప్పుడూ. కోతలప్పుడూ పొలాల్లోనే పడి ఏడుస్తాట — మురికిముండలతో సరాగాలాడుతూ! పిల్ల ముందగతి ఎట్లా ఉందో? ముత్యమంటి దాన్ని తీసుకుపోయి అలుగ్గుడలో చుట్టారు. మా ఆయన ఈ అబ్బాయిని చూసెనే — ఆ ఇంట్లో ఉన్నది వాళ్ళ ఊరిదేట! సాయిబుతో లేచొచ్చిందట. వాడికన్న రెట్టింపు వయస్సు!...'

ఈ విధంగా మాట్లాడుకుంటూ అక్కాచెల్లెళ్ళు చాలా ఆత్మసంతృప్తి పొందారు. ఈ ఆత్మసంతృప్తి పూర్తి కావాలంటే, కాంతయ్యను గురించి తమరు తెలిసిందంతా పెద్దక్కకు చేరెయ్యాలి. లేకపోతే ఎట్లా? తను గొప్ప అల్లుణ్ణి తెచ్చానని మీనమ్మ మిడిసిపడుతున్నదేమో? ఎటువంటివాళ్ళకూ మిడిసిపాటు పనికిరాదు.

అందుచేత తను పెద్దక్కయొక్క యోగక్షేమాలు కోరినవారై, శ్రావణ మాసం వచ్చిందాకా ఎట్లాగో ఓర్చుకుని, అప్పుడు పార్వతి చేసుకునే నోములు చూసేమిషమీద ఇద్దరూ సకుటుంబంగా తరలివచ్చారు. అక్క చెవుల్లో పొయ్య వలసిన విషమంతా పోశారు.

మీనమ్మ తాటాకుచప్పుళ్ళకు బెదిరే కుందేలుకాదు. చెల్లెళ్ళు చెప్పినదంతా విని, "ఈ కాలంలో ముష్టెత్తే వెధవకూడా ముండ నుంచుకుంటుంటే జమీందారు బిడ్డ ముండలవెంట తిరగటం అబ్బురమా ఏం? మా వియ్యపురాలి కేం తెగు లొచ్చిందీ? మొగుడు ఆవిడమొహం ఏనాడసలా చూశాడో! ఆవిడ గవురవం ఆవిడ కుండనేవుంది. అది ఆవిడ మొగు డుంచుకున్న ముండలకు రమ్మంటే మాత్రం వస్తుందా? ఆ స్త్రీల్లో నాగరికత బలిసి, ఆడవాళ్ళు మొగుళ్ళ కొంగులకు

కట్టుబడి, ఆ మొగుడుముండాకొడుకు పక్కన వున్నంతసేపే మనుషు[illegible]
వుండటం నేరుస్తున్నారు అటువంటివి నాకు నచ్చవు సుమా!" అని దులిపేసింది.

చెల్లెళ్ళు నిర్ఘాంతపోయార.

"బస్తీని బొత్తిగా కొట్టిపారేస్తివే! ఇంకా నీ కూతురూ అల్లుడూ బస్తీలో కాపరం పెడితే బాగుంటుందనీ, పిల్లను మేం కనిపెట్టి ఉంటామనీ అందా మనుకుంటున్నాం!" అన్నది ప్లీడరుగుమాస్తా భార్య

మీనమ్మ చెల్లెళ్ళకేసి చురచురా చూసి, "మా అల్లుడి తల్లో ఈ పుర్రేప పెట్టింది మీరేనాఏం?" అని అడిగింది.

"నీ తోడు, మా దగ్గిర అసలా విషయమే రాలేదు... మీ ఇంట్లో ఏమైనా వచ్చిందిటే? మీ ఇంట్లోనూ రాలేదు! . అతనికే ఈ ఆలోచన వచ్చిందాఏం?"

"గాలికబురుగా తెలిసింది వాళ్ళ ఊర్నించి ఎవరో ఈమధ్య వచ్చార్లే నా అభిప్రాయం అడిగితే కొట్టిపారేశా!" అన్నది మీనమ్మ

"మంచిపని చేశావు! ఓ వేళ బస్తీ కాపరమే పెడితే, ఇక రాత్రింబగళ్ళు ఆ గొందిలోనే పడుంటాడు పిల్లముండ చూస్తే ఇంట్లో బిక్కుబిక్కుమంటూ ఒక్కత్తే ఉండడం చాలా కష్టం పల్లెటూళ్ళోమల్లే బలగం ఉంటుందా ఏమన్నానా?" అన్నారు మీనమ్మచెల్లెళ్ళు

"ఈ కారణాలన్నీ ఎవరిక్కావాలర్రా? అతన్ని కావలిస్తే బస్తీలోనే పడియాడవనీ. నువ్వూ, నేనూ ఆపగలమా యేం? కాని పిల్లదిమాత్రం బస్తీకాపరం

చెయ్యదు. నాకు శక్తి వున్నంతమటుకు చెయ్యనివ్వను నా శక్తికి మించితే ఏమో మరి!" అన్నది మీనమ్మ

* * *

తన భర్త గంజాయీ, సారాయీ తాగుతాడనీ, స్త్రీ లోలుడనీ, ఆస్తమానమూ పేకాట డబ్బు పెట్టి ఆడతాడనీ పార్వతికికూడా తెలిసింది తల్లి విలవిల లాడితే తానుకూడా విలవిల లాడేదేమో, కాని తల్లి రాయిలాగా ఉండటం చూసి తాను కూడా రాయిలాగే ఉండిపోయింది '

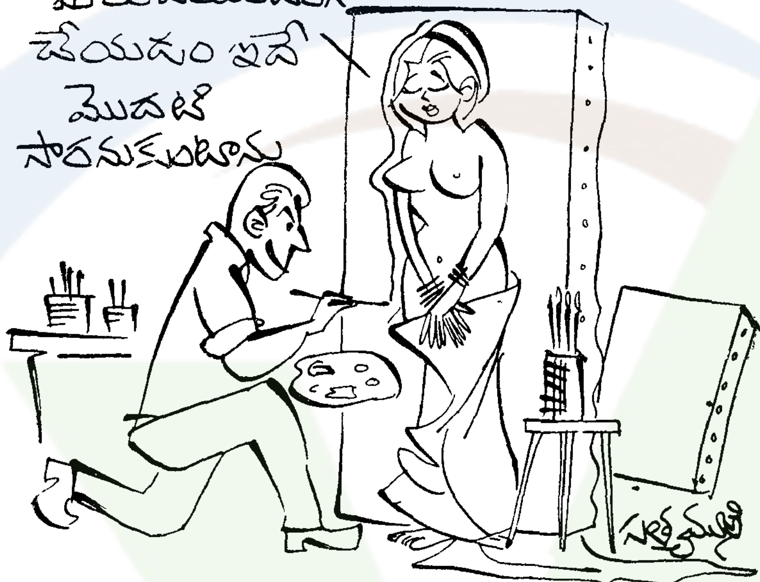
ఇతరుల అవినీతిగురించి విడ్డూరంగా చెప్పుకునేవాళ్ళు, తాము నీతిపరులు కాక పోవటం ఆమెకు ఆ యీడుకే ఆశ్చర్యంగా వుండేది తన అత్తవారి ఊళ్ళో ఉండే చిన్నమ్మ ఎన్నడూ ఇతరుల రంకుపురాణాలు చెప్పగా ఆమె వినలేదు గేదెను అమ్మామనో, ఆవును కొనబోతున్నామనో, ఉన్న గొడ్లు రెండూ ఒకేసారి ఎండిపోయాయనో, ఈ యేడు మినుము సరిగా కాలేదనో—తమ సంసారానికి సంబంధించిన విషయాలే మాట్లాడేది

మరొకందుకూ్కడా పార్వతి జానకమ్మను మెచ్చుకున్నది ఆవిడ తన పెళ్ళి ఆయాక మళ్ళీ తన అత్తవారింటి గడప తొక్కలేదుట మరొకరయితే అంత కలిగినవాళ్ళ భాంధవ్యాన్ని ఊరికే పోనివ్వరు! ఎంతగానో పూసుకు తిరుగుతారు జానకమ్మగారికి ఆ ఆలోచనకూడా వచ్చినట్టులేదు

పార్వతి పెళ్ళిఅయిన ఏడాదికి ఆమె పెద్దఅన్నలిద్దరికీ ఒకేసారిగా సంబంధాలు కుదిరాయి రెండూ బస్తీసంబంధాలే. దగ్గిరదగ్గిర్లో రెండు ముహూర్తాలు లేవని, రెండు పెళ్ళిళ్ళూ ఒకే ముహూర్తానికి సత్రంలో చేసేశారు. వియ్యపరాలి బెట్లూ, అలకలూ ఏవీ లేకుండానే మీనమ్మ వియ్యాలవార్లని అదరగొట్టేసింది పెళ్ళిళ్ళు చేయించిన పురోహితుడు, "మీనాక్షమ్మగారూ! మీనాక్షమ్మగారూ!' అంటూ ఆవిడచుట్టూ తిరిగి, ప్రతిదానికీ ఆవిడ అనుమతి పొందాడు

పార్వతి తన తల్లి ధాటీ చూసి, మనిషి, ఇతరులను బెదరగొట్టటానికి డబ్బే అవసరం లేదనుకున్నది తన అత్తగారికూ్కడా మనుషులు భయపడతారు కాని అది డబ్బు చూసి

పెళ్ళికూతుళ్ళ తరఫువాళ్ళు పార్వతిని చాలా మర్యాద చేశారు అడుగులకు మడుగు లొత్తారనుకోవలిసిందే అది తాను మెట్టిన చోటునుబట్టి అయివుంటుందని పార్వతి అనుకున్నది తనను ఎవరుగాని అంత మర్యాద చేస్తారని ఆమె కలలో

కూడా అనుకోలేదు మర్యాద చేయించుకోవటంలో చాలా ఆనందం ఉన్నది_అర్హత మాట ఏమైనప్పటికీ

కాంతయ్యకూ_డా అన్ని మర్యాదలూ అంతకు రెండింతలుగా జరిగిగేవే. కాని అతను ముహూర్తం కాగానే, పొరుగూళ్ళో పని ఉన్నదనీ, మర్నాడు సాయం కాలానికి తప్పక తిరిగి వస్తాననీ చెప్పి, వెళ్ళిపోయాడు. మరి రాలేదు.

అతనువెళ్ళిన పొరుగూరు ఆఊళ్ళోనే ఒక గొందిలో ఉన్నదని పార్వతికికూడా తెలుసు

ఆ గొందిలో ఇంటినిగురించి తలుచుకున్నప్పుడల్లా పార్వతికి ఒక వింతభావం కలిగేది అందులో ఏవికారమూలేదు నిర్వికారంగా ఉండడమే అందులోని వింత. పెళ్ళాం అయినదానికి మొగుడి తిరుగుళ్ళు చూసి దుఃఖమో, విచారమో, కోపమో, అసూయో కలగాలన్న సిద్ధాంతం పార్వతికి తెలుసును కాని ఆమె ఎంతప్రయత్నించినా అటువంటిదేమీ ఆమెలో తలఎత్తనేలేదు ప్రస్తుతం ఆమెమనస్సు జీవితాన్ని గమనించటంలోనూ, చూసినది అర్థం చేసుకోవటంలోనూ నిమగ్నమైఉన్నది. జీవితం పూర్తిగా అయోమయంగానూ లేదు, కరతలామలకంగానూ లేదు; అది చాలా నింపాదిగా, కాస్త కాస్తే అవగాహన అవుతున్నది

ఒక్క విషయం పార్వతికి స్పష్టంగా తెలియవచ్చింది జీవితాన్ని పూర్తిగా అర్థం చేసుకున్నట్టు మాట్లాడేవాళ్ళు నిజంగా ఏమీ అర్థంచేసుకోలేదు. ఇతర్లలో లోపాలు వెతికేవాళ్ళు తమలో లోపాలు లేనట్టు నటించి, చాలా హాస్యాస్పదంగా ప్రవర్తిస్తున్నారు ఎవరూ "నీమా టేమిటి?" అని మొహాన అనరు ఎవరికి పట్టింది? మనలోట్లు మరొకరికి పట్టనప్పుడు మరొకరిలోట్లతో మన కేంపని?

మీనమ్మగారి అధ్వర్యాన ఒక ఇంట్లోవాళ్ళకే పరస్పర సంబంధాలు ఆటేలేవు మగపిల్లలు ఒకరితో ఒకరు అనవసరంగా మాట్లాడుకోరాదు ఆడపిల్లతో అసలు మాట్లాడరాదు పార్వతి ఎప్పుడన్నా తన మనసులోమాట తన చివరిఅన్నతో చెప్పుకునేది వాడుకూడా తల్లి దగ్గరలో లేనప్పుడు చెల్లెలితో మనసిచ్చి మాట్లాడే వాడు

తమ బావమరిది ప్రవర్తన అన్నలందరికీ తెలిసేఉండాలి కాని అందరూ ఏమీ ఎరగనట్టే ప్రవర్తించేవారు ఆఖరువాడు వెంకటేశ్వర్లు మాత్రమే సాహసించి ఒకసారి, "మీఆయన్ని గురించి చాలా అసహ్యంగా చెప్పుకుంటున్నారు, తెలుసా?" అన్నాడు

పార్వతి తెలుసునని తల అడించింది

ఆ తరవాత ఏమనాలో వెంకటేశ్వర్లుకు తోచలేదు

"నిన్ను తీసుకుపోయి అటువంటివాడికి కట్టారు." అన్నాడతను చివరకు

"ఇప్పు డేం చేస్తాం?" అన్నది పార్వతి నిర్లిప్తంగా

"నీ కేమీ బాధగాలేదా?" అని వెంకటేశ్వర్లు ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు

"దేనికి బాధ? ఎవరికర్మ వాళ్ళది."

అది శుద్ధ అబద్ధమన్నట్టు వెంకటేశ్వర్లు తల అడ్డంగా తిప్పి, 'గొంతు పిసికే వాడు చావడు, పిసికించుకున్నవాడే చస్తాడు '' అన్నాడు

అన్నదమ్ము లందరిలోకీ వెంకటేశ్వర్లే చురుకైనవాడు పైనలుగురూ నానా కాలపు చదువులు చదివారు వెంకటేశ్వర్లే మేనమామదగ్గిర ఉంటూ వాళ్ళ ఊళ్ళోఉన్న హైస్కూల్లో చదువుతున్నాడు

తన చెల్లెలి మనసులో ఏదన్నా కష్టంఉంటే తానుకూడా పంచుకుందామని తప్ప వెంకటేశ్వర్లుకు మరో ఉద్దేశంలేదు పార్వతి నిర్లిప్తత ప్రకటించింది వెంకటే శ్వర్లుకు అందులో అంతగా నమ్మకం చిక్కలేదు, కాని చేసే దేమీ లేకపోయింది

* * * *

పార్వతి రజస్వల అయినరోజుల్లో పట్నంలో వెంకటనారాయణ అకస్మాత్తుగా

చనిపోయాడు పోయిన నాలుగోరోజుకుగాని వాళ్ళ గ్రామానికి కబురందలేదు కబురందాకనైనా ఏం జబ్బుతో పోయాడో, ఎప్పుడు జబ్బు చేసిందో, అసలు జబ్బంటూ చేసిందోలేదో, హఠాన్మరణమో, బలవన్మరణమో ఏమీ తెలియలేదు.

వెంకటనారాయణ వ్యవహారాలన్నీ చూస్తూండే "మామయ్యగారు," కాంతయ్యను వెంటబెట్టుకుని పట్నం వెళ్ళి మూడోరోజుకు ఒక కుండతో తిరిగివచ్చాడు తెలిసిన వివరాలనుబట్టి వెంకటనారాయణ చావు సహజమైనది కాకపోవచ్చునని అందరూ అనుకున్నారు రాత్రి పదింటికి వాంతి చేసుకున్నవాడు మరో అరగంటకల్లా పోయాడు తెల్లవారుఝామునే దహనక్రియలు జరిగిపోయాయి దహనక్రియలకయిన ఖర్చంతా జమీందారిణి పెట్టుకున్నది ఆ హత్యను తరిచిచూచినట్టయితే ఒక డిటెక్టివు నవల తయారుకావచ్చు. లేదా దానివెనక అమితమైన తాగుడుతో చెడిపోయిన కార్జం తప్ప ఇంకేమి రహస్యం లేకనూపోవచ్చు అవతల పంచమ జార్జిచక్రవర్తి పట్టాభిషేకం చేసుకుంటున్న ఆరోజుల్లో జరిగిన ఈమరణాన్ని గురించి అంతలోతుగా ఎవరు ఆరా తీస్తారు? నిజంకన్న ఊహ రమ్యం నిజానికి ఒకటేరంగు ఊహకు రకరకాల రంగులు అందుకే నిజంకన్న ఊహలు బాగా ప్రచారమవుతాయి వెంకటనారాయణ ఎలా చచ్చిపోయాడన్నదాన్నిగురించి అయిదారు రకాల కథలుపుట్టి, రంగులుమార్చుకుంటూ వ్యాప్తిచెందాయి కల్పనకు చరిత్ర మౌనంగా బలిఅయింది

కాంతయ్య శాస్త్ర ప్రకారం తండ్రికి ఉత్తరక్రియలు చేశాడు శ్యామలాంబగారు ముండనం చేయించుకోనని ఊళ్ళో చిన్నతుఫాను లేవదీసింది

కర్మ చెయ్యటానికి కాంతయ్యమటుకు గుండు చేయించుకుని చిన్నపిలక ఉంచుకున్నాడు

మీనమ్మ తన కూతుర్ని మాత్రం వెంటబెట్టుకుని వియ్యపరాలిని పరామర్శించటానికి వచ్చింది అందరూ ఏడ్చేటప్పుడు పార్వతికూడా ఏడ్చింది కాని ఆమె హృదయంలో ఏవిధమైన దుఃఖమూ లేదు

అత్తగారు జుట్టు ఉంచుకోవటం పార్వతి హర్షించింది మొగుడు పోతే భార్య ఎందుకు తల గొరిగించుకోవాలో, విధవను మంగలివా డెందుకు అంటుకోవచ్చునో ఆమెకు ఏమాత్రమూ అర్థం కాలేదు కొన్ని కొన్ని పనులు అందరూ చేస్తున్నవే అయినా అర్థం కావు

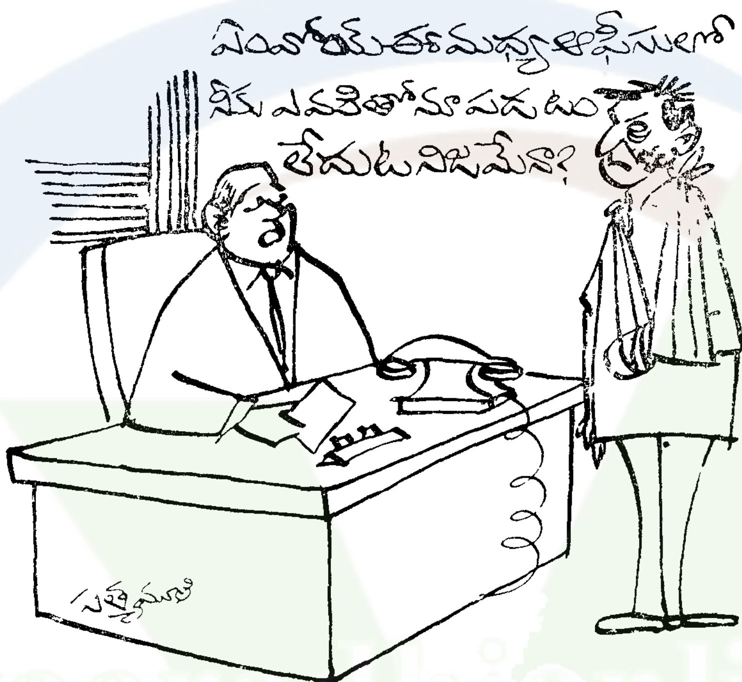
"నా మొగుడే చస్తే నేను గుండు చేయించుకోనే చేయించుకోను," అనుకున్నది పార్వతి అలాంటి ఆలోచన వచ్చినందుకు ఆమె అంతరాత్మ ఏమాత్రమూ ఆక్షేపణ చెప్పలేదు ఆమె కాంతయ్యను తన మొగుడికింద చూడటం ఇంకా ప్రారంభం కాలేదు ఆ భావం ఏర్పడ్డాక తన వైఖరి ఎట్లా ఉంటుందో ఆమెకుతెలీదు

తన అత్తగారి పుట్టింటివైపు బంధువులను కొందరిని పార్వతి ఈసారి బాగా చూసింది వాళ్లు ఆమె పెళ్ళప్పుడు కూడా వచ్చారు, కాని పార్వతికి వాళ్ళ పరిచయం సరిగా కాలేదు

వాళ్ళలో శ్యామలాంబ మేనల్లుడూ, అతని భార్యా ఉన్నారు ఆ దంపతులు మరో ప్రపంచంనుంచి దిగివచ్చినవాళ్ళలాగా పార్వతికి కనిపించారు భర్త పేరు నరసింహస్వామి, భార్య పేరు త్రివేణి ఆమె తండ్రి కలకత్తాలో ఉండేవాట్ట ఆమె బియ్యేదాకా చదివిందనీ, పద్దెనిమిదోఏట ఆమెకు పెళ్ళి అయిందనీ, ఆమె బెంగాలీ భాషలో వ్యాసాలు రాస్తుందనీ వింటే పార్వతికి అంతా ఏదో కథలాగా ఉన్నది నరసింహస్వామి తన భార్యను "వేణీ" అని పిలుస్తున్నందుకు చాటుగా అందరూ నవ్వుకున్నారు

మొగుడు పెళ్ళాన్ని పేరుపెట్టి పిలవటం పార్వతికికూడా విడ్డూరంగానే ఉన్నది కాని అందుకు నవ్వాలని ఆమెకు తట్టలేదు పైపెచ్చు నవ్వుతున్నవాళ్ళను చూస్తే ఆమెకు మండుకొచ్చింది

ఈ విషయం ఆలోచించేటప్పుడే పార్వతికి దేని మంచిచెడ్డలనైనా నిర్ణయించటానికి ఒక సూత్రం దొరికింది—దాన్ని ఆమె తన పన్నెండోఏట ఒకరు చెప్ప

కుండా కనిపెట్టింది ఆ సూత్రం ఏమిటంటే: ఒక కొత్తమాదిరి పనిని ప్రపంచమంతా అనుసరిస్తే జీవితం కొంచెం బాగవుతుందా లేక మరింత అధ్వాన్న మవుతుందా? మాటవరసకు భర్త లందరూ తమ పెళ్ళాలను, "ఏయ్," "ఇదుగో" అని పిలవకుండా పేర్లుపెట్టి పిలిస్తే జీవితం ఇంకొంచెం బాగుంటుందా, బాగుండదా? బాగుంటుందని పార్వతికి గట్టినమ్మకం కుదిరింది దాన్ని చూసి అందరూ నవ్వుతున్నారు!...తనను తన మొగుడు ఈ జన్మలో పేరుపెట్టి పిలవడు! ఇంకో యాభై ఏళ్ళకో, వందేళ్ళకో అందరు మొగుళ్ళూ తమ పెళ్ళాలను పేర్లుపెట్టి పిలవొచ్చు కాని తన కా యోగ్యత రాసిపెట్టిలేదని అప్పుడే తేలిపోయింది

"నాకో కూతురు పుడితే దాన్ని మొగుడు పేరుపెట్టి పిలవాలని ఆంక్ష పెడతాను. ఆందు కొప్పుకున్నవాడికే పిల్లనిస్తాను— అడుక్కునేవాడైనాసరే," అనుకున్నది పార్వతి

ఏళ్లు మీదపడి, అర్ధశతాబ్దం అనుభవం గడించినవాళ్ళమే మనం తప్పుపట్టలేని ఒక కళను గాని, అభిప్రాయాన్ని గాని ఆదర్శప్రాయంగా ఉన్నదనుకుంటాం అది

అవ్రోహే కావచ్చు కాని అందులో ఎలాటి దోషమూ కనిపించనప్పుడు అది ఆదర్శంలాగా కనపడటంలో ఆశ్చర్యం లేదు

పార్వతికి దాంపత్యమంటే ఏమిటో అంతబాగా తెలీదు. అనుభవం మొదలే లేదు అయినాకూడా త్రివేణీ నరసింహస్వాములు ఆమెకు ఆదర్శదంపతులల్లే కనిపించారు కారణం ?

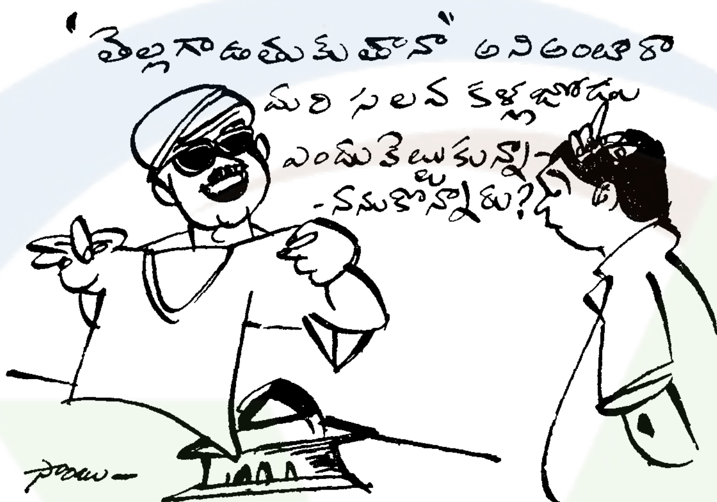
ఆమె చాలా దాంపత్యాలు చూసింది కాపరానికి వచ్చిన కొత్తలో భార్య మొగుణ్ణి చూసినప్పుడల్లా చెప్పరాని దేదో జ్ఞాపకం వచ్చినట్టు ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుతూ సిగ్గుపడుతుం-ది ఒకరిద్దరు పిల్లలు పుట్టాక మొగుడు పిలిచినప్పుడల్లా మొహం రాయల్లే చేసుకుని, ముక్కుతూ, మూలుగుతూ, గొణుగుతూ, సణుగుతూ లేచి వెళ్ళి, 'ఏమిటీ ?' అని దెప్పినట్టుగా అడుగుతుంది

ఈ అనుభవంతో చూస్తే త్రివేణి చాలా కొత్తతరహా భార్యగా కనిపించింది ఆమె తన భర్త ఎటో పోతుంటే మోచెయ్యి కట్టుకుని ఆపటమూ, అతని చొక్కా మీద ఏ చీమో, పురుగో కనిపిస్తే తీసెయ్యటమూ లాటి స్వల్పవిషయాలు కొన్ని పార్వతి గమనించింది అటువంటి పనులు సాధారణంగా భార్యలు అందరూ చూస్తుండగా చెయ్యరుగనక వాటిలో పార్వతికి ఏదో అందమూ, అమితమైన అన్యోన్యమూ ఉన్నట్టు ఆమెకు అనిపించింది త్రివేణికి అవి అలవాటైన చర్యలు మాత్రమే అయివుండవచ్చు నన్నది పార్వతి ఊహకు అతీతమయింది

* * * *

పార్వతి రజస్వల అయిన దగ్గిర్నుంచీ ఆడవాళ్ళు గర్భాధానం గురించి మాట్లాడుతూనే ఉన్నారు సమర్తాడినపిల్లకి మూడునెల్ల లోపుగా గర్భాధానం చెయ్యాలి కొందరు అంతకాలం కూడా ఉంచరు పదోఏడు వెళుతూనే పెద్దమనిషై, పదకొండు నిండేలోపుగా బిడ్డతల్లు లైనవాళ్ళు పార్వతి బంధువర్గంలోనే ఇద్దరున్నారు గర్భాధానమంటే భయపడి, గదిలోకి బలవంతాన ఈడ్చుకుపోవలిసి వచ్చిన వాళ్ళను గురించి పార్వతి విన్నది. ఆమె వింటుండగా కొన్ని హాస్య సంభాషణలు కూడా చెప్పుకున్నారు భాగవతులవారమ్మాయి గర్భాధానం రాత్రి ముట్టయిందిట అప్పటికా పిల్ల స్నానం చేసి పదిరోజులే అయింది అయినా ముట్టు, ముట్టు అని ఎడంగా కూర్చోబెట్టారుట

"గర్భాధానప్పెళ్ళికొడుకునోట కరక్కాయి' ఉత్తపుణ్యానికి నాగా పెట్టేశారు. ముట్టూకాదు, ముక్కచెక్కలూ కాదు!" అన్నది ఒక మాటకారి అందరూ గొల్లున నవ్వారు ఎవరో చెప్పాక గాని ఆ హాస్యం ఏమిటో పార్వతికి అర్థం

కాలేదు. అర్ధమైనాకకూడా అది వెకిలిహాస్య మనే ఆమె అనుకున్నది. ఇంతకంటె కూడా వెకిలిగాఉన్న గర్భాధానం కథ ఒకటి మాటకారిఆవిడ చాలా కొద్దిమందికి అతి రహస్యంగా చెప్పింది. ఎవరో ఒక నెరజాణ అయిన అమ్మాయి, అనుభవంలేని తనమొగుణ్ణి గర్భాధానంరాత్రి అతి తేలికగా మోసం చేసిందిట. విన్నవాళ్ళు నోళ్ళు నొక్కుకుని నవ్వుకున్నారు.

"తరవాత ఆ అబ్బాయికి దారి తెలిసిందిలే. నలుగురుపిల్లల్ని కన్నాడు," అన్నది మాటకారి.

"ఛీ, ఊరుకో! పాడుమాటలూ నువ్వూనూ!" అన్నారు వినేవాళ్లు, లోపల సంతోషిస్తూనే.

వెంకట నారాయణ చావుమూలంగా కాంతయ్య సంవత్సరసూతకం వెళ్ళినదాకా గర్భాధానం తలపెట్టలేదు. పార్వతి దాంపత్యజీవితంకోసం తహతహ లాడి పోవటంలేదు. అయినా ఈ సంవత్సరసూతకంలో గల లోకవంచన ఆమెకు అర్థ మయింది. ఈ ఏడాదిపాటు తనమొగుడు బ్రహ్మచర్యం అవలంబించబోతున్నాడా? వట్టిమాట. మనిషి శరీరంమీద స్వభావసిద్ధంగా ఉన్న చర్మంకప్పు కాక, బట్టల రూపంలో ఒక మాయకప్పుకూడా ఉన్నట్టుగా, మనుషుల ప్రవర్తనలోకూడా ఒక స్వభావసిద్ధమైన పొర, దానిపైన ఒక మాయపొరా ఉన్నాయి. ఈ మాయ పొర లేకుండా ప్రపంచం నడవదు కాబోలు!

ఈ సంవత్సరం కాలంలో పార్వతికి చాలామంది చాలారకాల సలహాలుకూడ ఇచ్చారు

"నీమొగుడు ముండల మురాఖోరని ఏమీ బెంగపడకు మగాళ్ళంతా ఇంతే నువు కాపరానికి రాకముందు నీమొగు డేం చేశాడన్నది నీ కనవసరం కాని ఈ తరవాత ఆ మొగుణ్ణి కట్టేసుకునే నేర్పు నీలో ఉంది రావమ్మ మొగుడు వెంకట కిష్టయ్యలేడూ – నల్లకుక్కను దారే పోనిచ్చేవాడుకాడు అటువంటివాణ్ణి రావమ్మ తనగుప్పిట్లో పెట్టుకున్నది ఇప్పుడా కిష్టయ్య రంభా వూర్వసులొచ్చినా కన్నెత్తి చూడడు, తెలుసా? అందాకా దేనికీ? మీ అత్తగారికి మొగుణ్ణి కట్టేసుకునే నేర్పే ఉన్నట్టయితే, మీ మామగారు అట్లా ఇల్లుపట్టకుండా తిరిగి, చివరకు చోటుగానిచోట బలవంతపు చావు చచ్చేవాడా? కనక, జాగ్రత్త! మొగుణ్ణి ఎట్లా లోబరచుకుంటావో!"

మొగుణ్ణి లోబరచుకోవటమనేది ఏదో కుట్రలాగా వినిపించింది పార్వతి చెవులకు ఈ సలహాలు చెప్పేవాళ్లు వాటిని తమ జీవితంలో అమలుచేశారన్న నమ్మకం ఆమెకు కలగలేదు. ఇటువంటి సలహాలుకూడా జీవితపు మాయపొరకు సంబంధించినవేనేమో?

కొంతమంది చిన్నకారువాళ్లు పార్వతికి ఒక చిన్న "టిప్" ఇచ్చారు గర్భాధానంనాడు పెళ్ళాం ఏమి అడిగినా మొగుడు ఇచ్చేస్తాట!

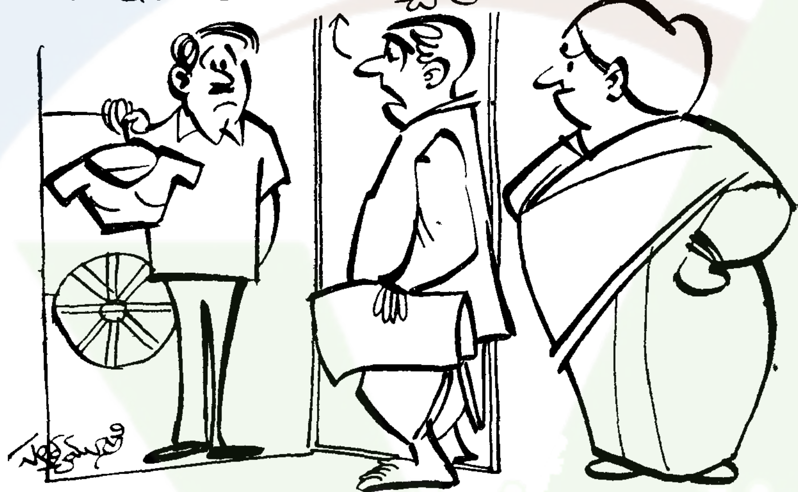
గర్భాధానపు పెళ్ళికొడుకును పార్వతి నాలుగు చేతులుగల విష్ణుమూర్తిగానూ, నాలుగు తలలుగల బ్రహ్మదేవుణ్ణిగానూ ఊహించుకుని తనలో తాను నవ్వుకున్నది

తీరా గర్భాదానంరోజు వచ్చాక పార్వతికి చాలా చీదర అనిపించింది బ్రాహ్మలూ, తంతూ, ముత్తయిదువులూ, వెధవపాటలూ, సిగ్గుమాలిన పరాచకాలూ – తా నొక బలిపశువు' ఎవరో అనగా విన్నది – వేటలో చావటం మేలా; బలిపశువుగా చావటం మేలా? వేటలో చస్తే త్వరగా ప్రాణం పోతుంది? బలిపశువుగా చస్తే ఉత్తమలోకాలు కలుగుతాయి! అంచేత బలిపశువుగా చావటమే మేలు!

ఇదంతా నిజంకావచ్చు. కాని చిక్కెక్కడ వచ్చిందంటే ఈ గర్భాధానం తంతు యజ్ఞంలాగూ ఉన్నది, వేటలాగాకూడా ఉన్నది. రెండురకాల చావూ ఎదట వున్నప్పుడు, ఏది మంచి దనే సమస్య ఏమిటి?

గర్భాధానపు గదిలో కాంతయ్య మొరటుగా ప్రవర్తించలేదు – కాని చాలా అసహ్యంగా ప్రవర్తించాడు. ఆమెను కొన్నికొన్ని పనులు చెయ్యమన్నాడు. పార్వతి చెయ్యననేసింది అతను చిన్నబుచ్చుకున్నట్టు కనపడ్డాడు.

జాకెట్టుని డ్రైక్లీనింగ్ చేసి తీసుకొచ్చేవా?
బాగానే ఉంది నువ్వు ఒక ఇంటికి తీసుకెళ్ళబోయి
మా ఇంటికి తీసుకొచ్చేవులాగుందోయ్

అకస్మాత్తుగా పార్వతి అతన్ని, "నన్ను పేరుపెట్టి పిలుస్తారా?" అని అడిగింది.

"అదేమిటి?" అన్నాడు కాంతయ్య నిర్ఘాంతపోయి

"తెలుసుకోవాలని అడిగాను," అన్నది పార్వతి

"నీ పేరు నాకు తెలుసు – పార్వతి"

"మీ పేరూ నాకు తెలుసు – కాంతయ్యగారు." – ఆ "గారు" చేర్చకపోతే అసలే దడదడలాడుతున్న ఆమె గుండె బద్దలే అయ్యేదనిపించింది అడది మొగుడి దగ్గిర ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడుకూడా మొగుడిపేరు అనటానికి ఎంత గుండెధైర్యం కావాలి!

"నేను మిమ్మల్ని పేరుపెట్టి పిలవటం జరిగే పని కాదు నన్ను మీరు, అందరూ వింటుండగా పేరుపెట్టి పిలుస్తారా? చెప్పండి," అన్న దామె.

"నువు పిలవనప్పుడు నే నెందుకు పిలవాలీ? నేనూ పిలవను," అన్నాడు కాంతయ్య

"మీరు పిలవరని నాకు తెలుసు – అయినా అడిగాను," అన్న దామె.

* * *

అత్తవారింట అడుగు పెట్టగానే పార్వతి ప్రపంచమంతా గుర్తించరాకుండా మారిపోయింది వేరేయిల్లు వేరేమనుషులు, వేరేచెట్లు వేరే వాతావరణం, అపరిచితమైన పేర్లూ, సంభాషణలూనూ కొద్దికాలంపాటు ఇదంతా తనదేనని ఆమెకు నమ్మకం కుదరలేదు తాను ఏదో పరాయిచోటికి అతిథిగా వచ్చాననిపించింది ఆ భావం పోయేదాకా ఆమె ఆలోచనలు తాను వదిలివచ్చిన చోటునూ, మనుషులనూ ఆశ్రయించుకుతిరిగాయి. . ఇప్పుడు అమ్మ ఏం చేస్తుంటుంది? సత్యనారాయణగారింట్లో చేరిన మనుషులు తననుగురించి ఏం మాట్లాడుకుంటూఉంటారు?

అయితే ఇటువంటి ఆలోచనలు క్రమంగా తగ్గిపోయాయి ఇల్లు అలవాటవుతున్నది గదిలోనుంచి వంటింటోకి వెళ్ళటానికి మధ్యగదిలోనుంచి ఎడమపక్కకు తిరిగే అలవాటుకుబదులు, నడవవెంబడి ఆమెకాళ్లు అప్రయత్నంగా కుడిపక్కకు తిరిగిపోతున్నాయి పుట్టింట స్నానాల గది అంటూ లేదు ఇప్పు డామె సొంత స్నానాలగదికి అలవాటయిపోయింది

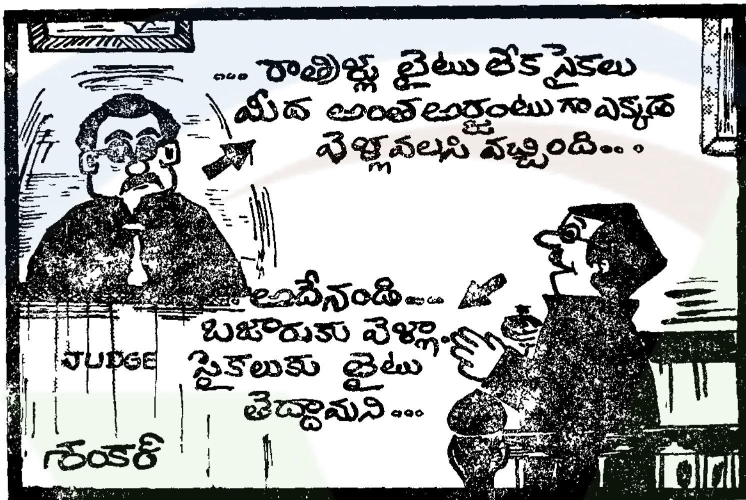
అత్తవారింట మొదట్లో ఆమెకు అందరికన్న దగ్గరవాడు మొగుడే కాని త్వరలోనే మిగిలినవాళ్లు అతనితో పోటీ చేయసాగారు పార్వతితో చాలా కఠినంగా ప్రవర్తించటానికి ప్రయత్నించిన శ్యామలాంబ, అకస్మాత్తుగా ఎంతో ఇష్టంగా ప్రవర్తించసాగింది

తనను ఎట్లా చూడాలో ఆవిడకు తెలియటం లేదనుకున్నది పార్వతి

తమ ఇంట్లో ఎంతమంది నౌకర్లున్నదీ తెలుసుకోవటం పార్వతికి మొదట కష్టమయింది ఊళ్ళోఉన్న పేదకుటుంబాలవాళ్ళంతా తన అత్తవారి నౌకర్లలాగే కనబడ్డారు. ఎవరెవరో వచ్చి ఏదో పనిలో సహాయం చేసేవాళ్లు అసలైన నౌకర్లు కమతగాళ్లు మాత్రమే ఒక కమతగాడి భార్య ఇంటిచాకిరి అంతా చేసేది.

ఎంతమంది అయితే ఇంటికి వచ్చేవాళ్ళో అందరూ పార్వతిని చాలా గౌరవంగా చూసేవాళ్లు ఇంచుమించు ప్రేమగా చూసేవాళ్ళని చెప్పవచ్చు

మనిషి అంతరాత్మ ఒక ఎకౌంటెంటు లాంటిది జమాఖర్చులు సమంగా లేకపోతే అది ఆందోళన చెందుతుంది తనవల్ల ఏమీ లాభం పొందకుండా వాళ్ళంతా తనను ప్రేమగా చూడటం పార్వతికి పట్టిచ్చినట్టుండేది తన అంతరాత్మను తృప్తి పరచుకోవటాని కామె ఊళ్ళో అందరి కష్టసుఖాలూ కనుక్కోసాగింది మొదట్లో ఆమె ఈ పని ఏమంత ఆసక్తితో చెయ్యలేదు కాని రానురాను ఆసక్తి దానంతట అదే ఏర్పడింది

అందుకు వేరేకారణం ఏమీ అవసరంలేదు ఊళ్ళో ఎన్నో కొంపల్లో గృహచ్ఛిద్రాలూ, అశాంతీకలగటానికి కారణం తన భర్త కాంతయ్యే

కాని పార్వతిని మౌనంగా ఆరాధించినవ్యక్తి మరొకడున్నాడు అతను సోమన్న ఒక్కొక్క మనిషికి ఒక్కొక్క మనిషిలో దేవత్వం కనబడుతుంది ఆ మనిషిముందు మిగిలినవాళ్ళందరూ తోలుబొమ్మలల్లే ఉంటారు సోమన్నకు పార్వతిని చూసిన క్షణంనుంచీ అదేభావం కలిగింది కాంతయ్యను చూస్తే అతనికి ఘనమైన అభిప్రాయంలేదు కాని కాంతయ్యకు భార్య అయినప్పటికీ పార్వతి దేవత్వానికి కళంకం రాదని అతని నమ్మకం అటువంటి గంధర్వస్త్రీని తాను ప్రత్యక్షంగా చూస్తున్నానని సోమన్న మనస్ఫూర్తిగా నమ్మాడు పార్వతివంటిది రావటంతో తమగ్రామం పవిత్రమయినట్టు అతను ఊహించుకున్నాడు

అయితే ఇటువంటి అరాధన, అస్కార్‌వైల్డ్ కళలాగా, పూర్తిగా నిరర్థకం అది ఆరాధించేవాడి కేదో అవ్యక్తానందాన్ని చేకూర్చుతుంది అంతకుమించి ఏమీ జరగదు

పార్వతికి ఏదో జబ్బు పట్టుకున్నది దాన్నిగురించి చాకలి రామిని రహస్యంగా అడిగింది

రామి నవ్వి, "బట్టంటులేమ్మా! శానామంది కుంటుంది మీ అత్తగారికిలేదూ?'' అన్నది

పార్వతి తరిచి అడగక అంతటితో పోనిచ్చింది.

* * * *

కుదుపులేకుండా నడిచే బండిలో కదలిక తెలీదు. పార్వతికి నెలలూ, సంవత్స రాలూ తెలియకుండానే గడిచిపోతున్నాయి

ఎప్పుడో యుద్ధం వచ్చింది ''యుద్ధానికి వంద రూపాయలైనా ఇయ్య మంటున్నారు ఇయ్యక తప్పేట్టులేదు.'' అని మామయ్యగారు ఒకనాడు చెప్పివెళ్ళాడు

మీనమ్మగారికి పెద్ద జబ్బు చేసి, చచ్చిబతికింది

కోమటిగుమాస్తా బాబాయికి పక్షవాతం వచ్చింది

పార్వతి కడుపున ఇంకా నలుసుపడలేదు అదొక లోటుగా శ్యామలాంబ ఎవరితోనో చెప్పటం పార్వతి విన్నది శ్యామలాంబగారే కాపరానికి వచ్చిన ఆరేళ్ళకు సుపుత్రుణ్ణి కన్నది ఆసంగతి ఆమెకు జ్ఞాపకం ఉన్నట్టులేదు

పార్వతికి తన భర్తమీద అసహ్యం ఒక్కసారిగా కలగలేదు మైథున సుఖంపట్ల ఆమెకు వస్తుతహా జుగుప్సగాని, ఏవగింపుగాని లేదు కాంతయ్యే వాటిని ఆమెలో కలిగించాడు

తాను స్త్రీని సంతృప్తి పరచటంలో నేర్పరిననీ, సాధారణంగా ఏ మగవాడూ ఆడదాన్ని పూర్తిగా సంతృప్తి పరచలేడనీ, మగవాడికన్న ఆడదానికి ఎనిమిదిరెట్ల కామం ఉంటుందనీ అతను అనేవాడు.

అతను తన ''విజయాలను'' పార్వతిదగ్గిర ఎప్పుడూ చెప్పేవాడు

"ఆడదానికీ, ఆడదానికీ తేడా ఏమిటి ? మీ రీ అడ్డమైన ఆడవాళ్ళతోనూ ఎందుకు పోతారు ?'' అని ఆమె ఒకసారి భర్త నడిగింది.

"ఎవతె అయినా సవాలుచేస్తే జవాబు చెప్పకపోవటం మగసిరికి లోపంకాదా ?" అన్నాడు కాంతయ్య

కొన్నినిజాలు అనుభవం లేకుండానే గ్రహించవచ్చు పార్వతి కాంతయ్యను తప్ప మరొకపురుషుణ్ణి ఎరగనప్పటికీ అందరు భర్తలూ తమపెళ్ళాలతో అంత మొరటుగా ఉండరని ఆమె గ్రహించింది అతనిలో కామం తప్ప ప్రేమలాటిది ఆమె ఎన్నడూ చూడలేదు

చాలాసార్లు పార్వతిలో, ఏ సహజప్రేమచేతనో భర్తమీద ప్రేమ ఉబికివచ్చేది కాని దానికి కాంతయ్య రోలీవిలవ ఇచ్చినట్టుకూడా కనిపించేవాడు కాడు. దాన్నిబట్టి అతనికి ప్రేమతో అవసరం లేదనికూడా పార్వతి ఊహించుకున్నది ఆమెలోని ప్రేమ దీర్ఘరోగంతో బాధపడిన మనిషిలాగా ఏళ్ళతరబడి తీసుకుని, తీసుకుని మరీ

చచ్చింది ప్రేమ ఖాళీ చేసిన జాగాలో ద్వేషం ఎందుకువచ్చి కూర్చుంటుందో మనస్తత్వం తెలిసినవాళ్ళు చెప్పాలి

చిట్టచివరకు పార్వతి మనస్సులో ద్వేషంతప్ప ఏమీ మిగలలేదు. ఆమె అతన్ని దగ్గిరకుకూడా రానివ్వకపోవటం ప్రారంభించింది.

"నన్ను వేధించకండి నేను మీకు కావలసిన ఆడదాన్నికాను మిమ్మల్ని సవాలు చేసేవాళ్ళు బోలెడంతమంది ఉన్నారు వాళ్ళమీద మీ ప్రతాపం చూపించండి," అన్నదామె

ఆమె ఈమాట అన్నరోజుకే గర్భవతి అప్పటికింకా ఆసంగతి బయటపడలేదు.

కోడలు గర్భిణిగా ఉన్నదని తెలిసి శ్యామలాంబ సంతోషించింది ఊళ్ళో అందరూకూడా సంతోషించారు. ప్రతిఒక్కరూ తననుచూసి వెకిలినవ్వులు నవ్వుతూ, "పండంటి పిల్లాణ్ణి కను, తల్లీ!" అని, కోరికలాగానూ కాకుండా, ఆశీర్వాదంగానూ కాకుండా అంటుంటే పార్వతికి ఏదో చిరచిరగ ఉండేది తను తల్లికాబోతున్నానన్న ఆనందం ఆమెను ముంచెత్తలేదు పైపెచ్చు కాంతయ్య బీజం తనకడుపున పడినందుకు చాలా చీదరించుకున్నది.

కాని పార్వతి మనసుగురించి ఎవరు విచారించారు? ఆమెను అందలం ఎక్కించి, ఊరుకు ఊరంతా ఉత్సవం చేసుకున్నంతపని చేశారు జున్నులూ, పళ్ళూ, తేనెలూ, భావన అల్లాలూ భావన కరక్కాయలూ, మామిడి తాండ్రలూ – ఏమేమిటో తెచ్చి ఇచ్చారు పార్వతి వాటిని ముట్టుకోలేదు ఆమె పేరు చెప్పి మిగిలినవాళ్ళు తిన్నారు

ఈ మహోత్సాహం మధ్యనే ఎవరో కాంతయ్యను కాలు విరగ్గొట్టారు

రాత్రి ఏడున్నరా ఎనిమిది మధ్య వాములదొడ్డదగ్గిర ఇది జరిగింది. అందరూ నిద్రపోయేలోపుగా ఊరంతా తెలిసింతి ఊరి మంగలి వచ్చిచూసి, ఏదో పసరు రాచి కట్టు కట్టాడు కాని జనరలు ఆస్పత్రికి తీసుకుపోవటం మంచి దన్నాడు కాంతయ్య ఎడమకాలు చీలమండకు రెండుబెత్తెలు ఎగువగా విరిగింది ఎముక సాంతం విరగలేదు పాదం బాగా వంకరపోయింది.

ఎవరు కొట్టారు?

ఎందుకు కొట్టారు?

కాంతయ్యమీద చెయ్యి చేసుకోటానికి ఎంత గుండెనిబ్బరం కావాలి? నిజం బయటపడితే వాడికి ఊళ్ళో మంచినీరు పుడుతుందా?

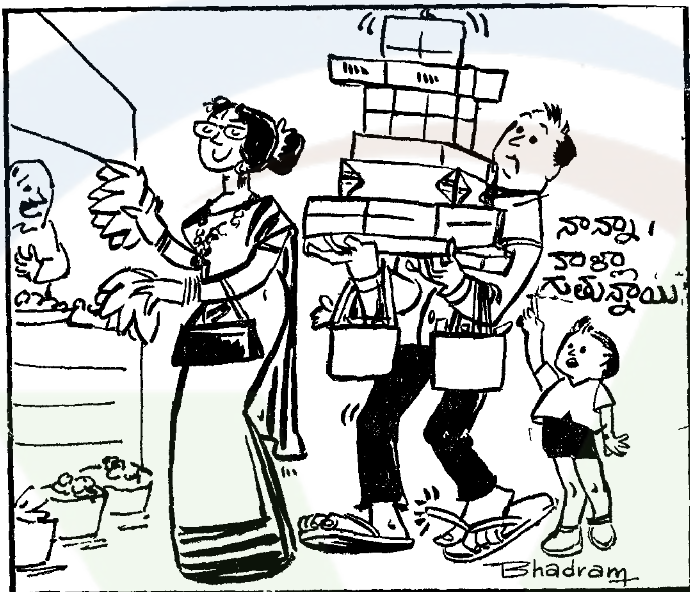
కొంతమందికి వాస్తవ విషయాలు తృప్తి నివ్వవు వాళ్ళు జరగనిది ఊహించు కుని, జరిగినట్టే ఉద్రేకం తెచ్చుకుంటారు? "ఆ దెబ్బే నెత్తిన పడినట్టయితే? ఇంకేమన్నా ఉందా?"

కాని, "ఆ కొట్టేవెధవ నెత్తిమీద ఎందుకు కొట్టలేదో?" అని ఆశ్చర్య పడ్డ వాళ్ళుకూడా ఊళ్ళో ఒకరిద్దరు లేకపోలేదు అయితే వాళ్ళు తమ ఆశ్చర్యాన్ని బయటికి చెప్పుకోలేదు.

కాంతయ్య గుంటూరు ఆస్పత్రికి పోయి కట్టు కట్టించుకుని, ఒక నెలపాటు మంచంలోనే ఉన్నాడు. కొట్టినవా డెవడో చెప్పమనీ, కేసు పెడదామనీ ఎంతో మంది అతన్ని ప్రోత్సహించారు కాని కాంతయ్య అందుకు అనుకూలంగా ఉన్నట్లు కనబడలేదు కొట్టినవాణ్ని చీకట్లో తను చూడలే దన్నాడు. ఆ సంఘట నకు సంబంధించిన ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పటమే అతనికి ఇష్టంలేకపోయింది

కాంతయ్య దెబ్బతిన్ననాడు అతని ఇంట్లోవాళ్ళంతా అతను చచ్చినంత అట్టహాసం చేశారు ఒక్క పార్వతిమాత్రం రాయిలాగా ఉండిపోయింది ఆమెలో ఏమేం వికారాలు కలిగాయోగాని పైకి ఒక్కటీ వ్యక్తం కాలేదు ఆరాత్రి ఆమె అన్నంమటుకు తినలేదు ఆకలి లేదన్నది

* * * *

కాంతయ్య కాలికి తగిలిన దెబ్బ ఆ గ్రామంయొక్క చరిత్రలో ఒక ప్రధాన ఘట్టం రొచ్చుగుంటలాగా ఉన్న అక్కడి ఫ్యూడల్ వ్యవస్థలో పడిన మొదటి రాయి, ఆ ఒక్క రాయితో రొచ్చుగుంట కాస్తా ప్రవాహం అయిపోదు, అది వేరే విషయం

తనను కాలు విరగొట్టిన దెవరో కాంతయ్య ఎరుగును ఆ మనిషి భార్య కొత్తగా కాపరానికి వచ్చింది మొగుడు ఇంట్లో లేనప్పుడు కాంతయ్య వెళ్ళి సరసా లాడాడు. అటువంటి మాటలు మాట్లాడితే భయపడే ఆడవాళ్ళున్నారు. ఇష్టపడే ఆడవాళ్ళున్నారు కాని ఈ మనిషి మూడోరకం అయిపోయింది ఆ రకం కాంతయ్య లిస్టులో లేదు అందుచేత అతను పొరపడ్డాడు

"తమవొంటి గొప్పోరికి నా మీద మనసయిందా ? ఏవదుర్షుష్టం !'' అన్నదామె వెటకారంగా

''నీ అదృష్టం ఇప్పుడే ఏంచూశావు ? రాత్రికి వాములదొడ్ల వెనక్కి రా !'' అన్నాడు కాంతయ్య

"వస్తానా, వస్తానా !'' అన్న దామె. అంటే ఏమిటో కాంతయ్యకు సరిగా అర్థం కాలేదు.

అది రాలేదుగాని దాని మొగుహొచ్చాడు - ఇంతలావు దుడ్డుకర్ర పట్టుకుని.

"ఏంటి, బాబూ! సీకట్లో కాపేశారు? ఏ పిట్టకోసం?" అన్నాడు వాడు నవ్వుతూ, కర్ర నేలకేసి తాటిస్తూ.

కాంతయ్య నవ్వటానికి ప్రయత్నించాడు గాని నవ్వు రాలేదు. అక్కణ్ణించి కదిలి వెళ్ళా లనిపించింది.

"ఆగు!" అన్నాడు దుర్మార్గుడు.

కాంతయ్య ఆగలేదు; వెనకనుంచి ఠపీమని దెబ్బ పడింది. ఎముక విరగటం కాంతయ్యకు తుపాకీ పేలుడల్లే వినిపించింది.

"గ్యాపకం ఉంచుకో, ఈ దెబ్బేసీ నెత్తిమీద వేసినా నన్నడ్డే నా కొడుకెవడూ లేడు. ఒళ్ళు దగ్గిరుంచుకు తిరుగు. నామీద కేసుగాని పెట్టావో నిన్నూ నీ వాళ్ళనూ బూడిద చేసేస్తా!"

కుప్పకూలిపోయి ఉన్న కాంతయ్య కీ మాటలు అశరీరవాణి హెచ్చరికలాగా విన్పించాయి.

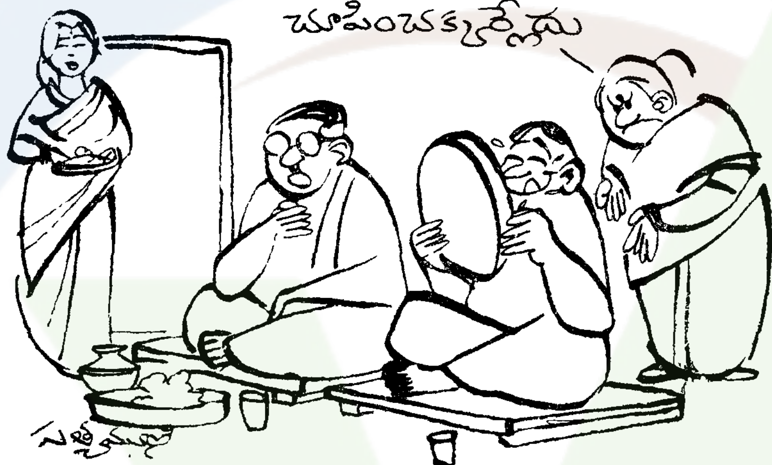
కాంతయ్య స్వతహాగా చాలా పిరికివాడు. అతను చేసే పనులలో ధైర్య సాహసా లేవైనా ఉంటే, అవి అతనికి అండగా ఉన్న సామాజిక వ్యవస్థ ఇచ్చినవే.

కాంతయ్య భీరువన్న సంగతి పార్వతి ఏనాడో కనిపెట్టింది. ఆ సంగతి ఆమెకు తెలిసినట్టుగా మరెవ్వరికీ తెలీదు. అందుచేతనే ఆమె తన భర్తనుచూసి ఏనాడూ భయపడిఎరగదు.

తనను కొట్టినవాడిమీద కేసువ పెట్టటానికిగాని, మరో విధంగా పగ తీర్చుకోటానికిగాని కాంతయ్యకు దమ్ములేదు. ఫలానివాడు తనని కొట్టాడని చెప్పటానికైనా అతనికి ధైర్యంలేదు. ఆ మనిషి అతనికి సింహస్వప్న మైనాడు. చావగొట్టటానికి వచ్చినవాడు, తనను నవ్వుతూ పలకరించటం జ్ఞాపకం వచ్చినప్పుడల్లా అతనికింకా ముచ్చెమటలు పోస్తూనే ఉన్నాయి.

మొగుడిచేత తనను కొట్టించిన మనిషికూడా కాంతయ్యకు ఒక మేలే చేసింది. అప్పటిదాకా అతనికి ఆడవాళ్ళంటే చాలా తేలికభావం ఉండేది. ఈ దెబ్బతో అతనికి ఆడవాళ్ళ జాతిమీద కొంచెం భయభక్తులు పుట్టుకొచ్చాయి. అయితే ఇది సముద్రంలో కాకిరెట్ట. ఇటువంటి అనుభవాలు లక్ష్యలసంఖ్యలో జరిగితేనేగాని మగవాళ్ళకు స్త్రీజాతిమిద నిజమైన గౌరవం ఏర్పడదు:

కాంతయ్యకు పుట్టిన అదురు ఎంతదాకా వెళ్ళిందంటే-అతనికి స్వగ్రామం వెళ్ళ

టానికికూడా ధైర్యం చాలలేదు. "వాడు" కనిపిస్తాడు. "వాడిభార్య" కూడా కనిపించవచ్చు. ఎంత నామోషీ! పిరికిపందయినా అభిమానం ఉంటుంది గద!

* * * *

మీనమ్మ మనవణ్ణి కళ్ళ చూసేదాకా బతికుండలేకపోయింది. వెనక చేసిన జబ్బే మళ్ళీ చేసి, ఈసారి మందులకు లొంగక ఆమెను తీసుకుపోయింది. ఆమెకు దిన వారాలు చేసి కొడుకులు శాశ్వతంగా బస్తీకాపరం పెట్టేశారు.

పెద్దవాడు వీధిబడి పెట్టాడు. రెండోవాడు బట్టలకొట్టులో గుమాస్తాగా చేరాడు. మూడోవాడు మునిసిపాలిటీలో చేరాడు. నాలుగోవాడూ, అయిదోవాడూ చదువుకుంటున్నారు. అందరూ కలిసే ఉంటున్నారు.

పురుడు పోసుకోవటానికి పార్వతి అన్నల దగ్గిరికి వచ్చింది.

ఇప్పుడు వాళ్ళు జీవించే జీవితం పార్వతికి పూర్తిగా కొత్తది. వాళ్ళు స్వగ్రామంలో స్వగృహంలో ఉంటూ పల్లెజీవితం జీవించినంతకాలమూ అందులో పేదతనం ఉన్నదన్న భావం పార్వతికి కలగలేదు. కాని ఈ బస్తీలో వాళ్ళు పేదగా జీవిస్తున్నారన్న భావం అనుక్షణమూ కలుగుతున్నది.

పెద్దన్న నడిపే వీధిబడిలో ఓఇరవైమంది కుర్రాళ్ళు చదువుతున్నారు. ఇద్దరు ముగ్గురు మాత్రమే నెలకో పావలా చొప్పున జీతం ఇస్తారు. మిగిలినవాళ్ళ డబ్బు

లివ్వరు. అష్టమీ నవములూ, అమావాస్యా, పూర్ణిమా ఆటవిడుపు. ఆ రోజుల్లో విద్యార్థులు స్వయంపాకాలు తెచ్చిఇస్తారు అదీగాక అప్పుడప్పుడూ నాలుగు వంకాయలో, ఒక సొరకాయో, గుమ్మడికాయో ఇస్తూంటారు

ఇదంతా పార్వతికి "ముష్టి" గా కనబడేది

బస్తీ జీవితమంటే తోటకూర దగ్గర్నుంచీ, మజ్జిగనీళ్ళ దగ్గర్నుంచీ కొనాలి. అన్నలు పొలంపని చేసి ఇంటి కొస్తే జబ్బుచేసినట్టుండేవాళ్లుకారు. గుమాస్తా గిరి చేసి ఇంటికొస్తే తోటకూరకాడల్లాగా వాడిపోయిఉంటున్నారు. '

అన్నల భార్యలుకూడా ఇంటిపని ముక్కుతూ మూలుగుతూ చేస్తున్నట్టుగా కనిపించేది పార్వతికి

అయినప్పటికీ ఆ పల్లెటూరి జీవితంకన్న ఇదే సార్థకమైన జీవితమేమో నను కున్నది పార్వతి తన మొగుడి జీవితంతో పోల్చితే తన పెద్దన్న వీధిబడి పెట్టుకు జీవించటం వెయ్యిరెట్లు పరువైనదిగా కనిపించింది బస్తీజీవితం సార్థక్యం ఆఖరు వాడు వెంకటేశ్వర్లులోగాని పూర్తిగా కనబడదు వాడు పెద్దచదువు చదువుతాడు, పెద్ద ఉద్యోగం చేస్తాడు

తాను జమిందార్ల కోడలనో, తోబుట్టువనో అన్నలు తనను అతిమర్యాద చెయ్యటం పార్వతికి నచ్చలేదు అది సహజంగా కనపడటం అట్లా ఉంచి, వాళ్ళకూ తనకూ మధ్య చాలా ఎడం ఉన్నట్టు అనిపించింది

ఏదో మాటల సందర్భంలో పెద్దన్న, "అమ్మ బతికున్నంతకాలమూ బస్తీ కాపరం పెట్టనిచ్చింది కాదుగద. మా ముగ్గురికీ వానాకాలపు చదువులైపోయాయి ఎట్లాగో వెంకడికి నాలుగు ముక్కలు అబ్బాయి. పొలాలు పొలాలని చంకలు గుద్దుకోవటమేగాని, ఏంపొలాలు . ఆరుపుట్ల గింజలు పండించటానికి ముగ్గురమూ హూనమయేవాళ్ళం. కరణాల పేచీలూ, మునసబుల దబాయింపులూనూ అడుగడుగునా తగాదాలూ, తలకాయలు పగలగొట్టుకోటాలూనూ. ఈ బస్తీలో ఎవడూ నీ జోలికీ సొంటికీ రాడు. శక్తిఉండాలేగాని ఎంత పైకైనా రావచ్చు మన ఊళ్ళో శంకరయ్య, పురుషుడు పుట్టినన్నాళ్ళకు యజ్ఞం చేశాడన్నట్టు, ముప్పై ఏళ్లుగా కూడబెట్టి కూడబెట్టి మూడెకరాలు కొంటే, అందరూ 'ఓయబ్బో, శంకరయ్య పెద్ద భూస్వామి అవుతున్నాడే!' అన్నారు నీ స్థాయి అంగుళం పెరిగితే ఎదేనా చేస్తారు కాస్త పెరిగితే కళ్ళల్లో నిప్పులు పోసుకుంటారు. ధైర్యం చాలకుండా ఉందిగాని, ఆ నాలుగెకరాలూ అమ్మేసి ఎప్పుడో ఇక్కడ ఏదో వ్యాపారం పెట్టేస్తాము, చూస్తూఉండు,'' అన్నాడు.

తన తల్లి తన అన్నల జీవితాలను పల్లెటూళ్ళో బంధించిఉంచటం తలుచుకుని తలుచుకుని పార్వతి చాలా నొచ్చుకున్నది బస్తీలో పుట్టి పెరిగిన తన వదినెలు తనకన్న చదువుకున్నవాళ్ళనీ. సమర్ధతగలవాళ్ళనీ పార్వతి నమ్మింది. వాళ్ళకు లేనిదల్లా తనకున్న డబ్బూ. హోదా. డబ్బూ. హోదా మనిషిని పెంచుతాయా? లేక తగ్గిస్తాయా?

తన మాట ఏమైనా తన అన్నలు భార్యలపట్ల తన భర్తకన్న చాలారెట్లు బాగా ప్రవర్తించుకుంటున్నారు తానొక సామాన్యకుటుంబీకుడి భార్య అయితే జీవితం ఇంకా హాయిగా ఉండేదేమో ననుకుని పార్వతి చాలా విచారించింది

* * * *

పార్వతికి మగబిడ్డే పుట్టాడు బారసాల చేసుకోవటానికి వచ్చిన కాంతయ్య, "నాకు ముందే తెలుసు మా వంశంలో ఆడపిల్లలు పుట్టరు," అన్నాడు ·

ఒకవేళ తనకు ఆడపిల్లే పుట్టిఉంటే ఎంత తుఫాను రేగేదో పార్వతి ఊహించుకున్నది

పిల్లవాడికి తాతగారి పేరే పెట్టారు — చిన్న వెంకటనారాయణ,

పిల్లవాడి పోలికలు చూస్తూ, ''తండ్రి ముక్కునుంచి ఊడిపడ్డాడు,'' అన్నారు పార్వతి కెందుకో భయం వేసింది.

పిల్లవాడికి బొడ్డుకోసి, స్నానం చేయించి మంత్రసాని, ''ఇదుగోనమ్మా నీ కొడుకు," అన్న క్షణంనుంచీ పార్వతిలో మాతృత్వం పుట్టుకొచ్చింది ఆ ఆనందానికి సాటి మరేదీ లేదు, దానికి అర్ధంలేదు, హద్దూలేదు తన బిడ్డ తన శరీరంలో శరీరం కొంతకాలంపాటు ఆ బిడ్డకు తానే సమస్తం. ఆ బిడ్డ కష్టసుఖా లన్నిటికీ తానే బాధ్యురాలు!

మాతృత్వంలో ఉన్న ఆనందాన్ని పార్వతి చాలా రహస్యంగా అనుభవించింది దాన్ని ఎవరితో పంచుకుంటుంది? ఎట్లా పంచుకుంటుంది?

అయితే, పానకంలో పుడకలాగా, చూసినవాళ్ళంతా తండ్రిపోలిక అంటు వ్నారు తన కొడుకు తన మొగుడిలాగా తయారవుతాడని తలుచుకుంటేనే ఆమెకు కంపరం పుట్టుకొచ్చింది.

నామకరణానికి శ్యామలాంబకూడా వచ్చింది. ఆవిడ మనవణ్ణి చేతుల్లోకి తీసుకుని, ఏదో మంత్రం వేస్తున్నదానిలాగా వాడికేసి చాలాసేపు నిర్వికారంగా చూసి, దగ్గిరఉన్నవాళ్ళ కిచ్చేసింది. పిల్లవాడు అత్తగారి చేతుల్లో ఉన్నంతసేపూ పార్వతి

ప్రాణం ఎందుకో విలవిలలాడుతూనేఉన్నది దానికి అర్ధంలేదు ఆవిడకైనా మన వడేగాని పరాయివాడు కాడు

కాంతయ్య కొడుకును ఎత్తుకోలేదు అతనికి చిన్నపిల్లలంటే అసహ్యంట

''మనుషులంతా పదహారోఏట పుట్టాలి.'' అన్నాడతను ఈమాటే వాళ్ళఊళ్ళో అంటే చాలామంది హర్షించారు. చాలా రోజులపాటు చెప్పుకున్నారు. కాని ఈ బస్తీముద్దులు చిరునవ్వయినా నవ్వలేదు ఒకముద్దుమాత్రం. "తల్లులకు ఇబ్బంది." అన్నాడు. దానికిమటుకు అందరూ నవ్వారు.

అందరూకలిసి తనను పరాభవం చెయ్యటానికి కుట్రపన్నారని కాంతయ్య కినిపెట్టేశాడు అతను అనుకున్నదానికి తిరుగుఉండటానికి వీల్లేదు

''మీవాళ్ళందరికీ నేను ఎందుకు అలుసయ్యానో తెలియకుండాఉంది నేనిక్కడ ఇంకొక్కపూటకూడా ఉండను." అన్నాడతను భార్యతో

"వెళ్ళిపోవాలనుంటే వెళ్ళండి కాని మావాళ్ళకు మీరు అలుసు కావటమేమిటి? వాళ్ళేంచేశారు?" అన్నది పార్వతి ఆశ్చర్యంతో

"కారణం లేకుండానే అంటానా? నిన్ను పెర్రివాడికింద కట్టేశావా?'' అన్నాడు కాంతయ్య అంతేగాని కారణం చెప్పలేదు చెబితే అవతలవాళ్ళకు నచ్చకపోవచ్చునని అతనికి తెలుసు అదీగాక తాను అనుకునేవాటికి కారణాలు చెప్పే అలవాటతని 'ఇంటా, వంటా' లేదు

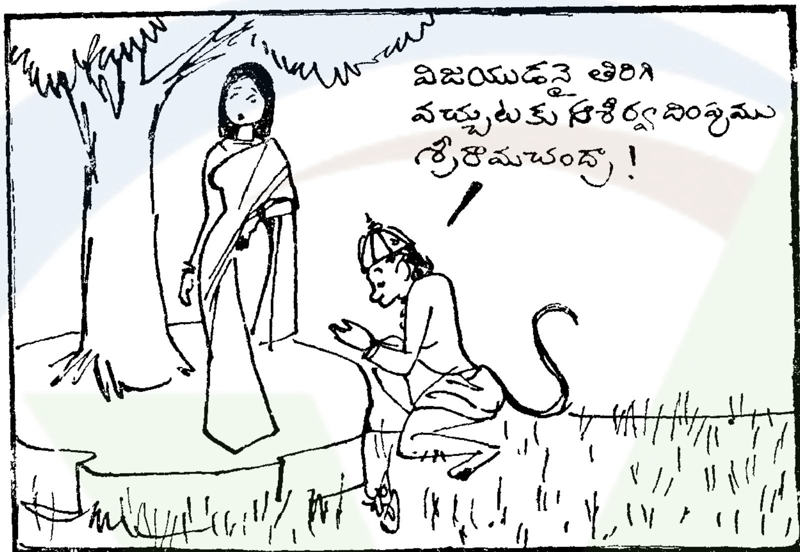
అతను వెళ్ళిపోతానంటే బావమరుదులే తీవ్రంగా అభ్యంతరం చెప్పారు

''నేనెందుకు వెళ్ళిపోతా నంటున్నానో వాళ్ళకు తెలుసు- దొంగవెధవలు!'' అనుకున్నాడు కాంతయ్య. తన అనుమానాన్ని మరింత దూఢిచేసుకుంటూ "వాళ్ళు చూపించిన మర్యాదలో పెళ్ళాంముందు నూరోవంతుకూడా చూపించలేదు, చూడు!" అనికూడా ఆక్షణంలోనే అనుకున్నాడతను

శ్యామలాంబ కొడుకుతోపాటు బయలుదేరలేదు. కాని అతను వెళ్ళిన మర్నాడే తానుకూడా ప్రయాణం కట్టింది లాంఛనగా ''అప్పుడే వెళతారా? నాలుగురోజులుండండి. అన్నిప్పుడల్లా వస్తారా, ఏమన్నానా?" అన్నారు.

కాని ఆవిడ వెళ్ళితీరాలన్నది ఒక్కరోజు తాను లేకపోతే ఇల్లంతా ఒక కొలిక్కి వస్తుందన్నది పిల్లవాడికి రెండోనెల రాకముందే కోడలిని బయలుదేరి వచ్చెయ్యిమన్నది

అత్తగారు వెళ్ళిపోయాక పార్వతికి సరిగా ఊపిరి సలిపింది. తన అత్తగారికీ, తనభర్త ఈవిధంగా తయారు కావటానికీ ఏదో సన్నిహిత సంబంధం ఉన్నదని

పార్వతి మనసులో గట్టినమ్మకం ఒకటి ఏర్పడిపోయింది కాంతయ్యపైన తండ్రి ప్రభావం ఏమీలేదు అతని దుర్గుణాలు తల్లి మప్పినవైనా అయిఉండాలి, ప్రోత్సహించినవైనా అయిఉండాలి ఆవిడ కొడుకును ఏనాడుగాని తప్పుపట్టగా పార్వతి వినలేదు

తాను సాగనిచ్చేటట్టయితే ఆవిడ తన కొడుకునుకూడా అదేవిధంగా తయారు చేయగలదు అలాగని జరగకుండా తాను ఏంచెయ్యాలి? పార్వతికి ఇప్పటినుంచీ ఇదే ఆలోచన

పార్వతి పిల్లవాడికి మూడోనెల సగపడినదాకా అత్తవారి ఊరికి ప్రయాణం కాలేదు నెల వెళ్ళాక ఒక ఉత్తరం రాయించింది - పిల్లవాడు కాస్త బురబురలాడుతున్నాడనీ, దొడ్డి పీళ్ళగా అవుతున్నదనీ, అందుచేత ప్రయాణం తలపెట్టలేదనీనూ.

ఈలోపల మేనమామలు మేనల్లుడికి చాలా వేడుకలు చేశారు. వెంకటేశ్వర్లు ఆటలకూడా పోకుండా అస్తమానమూ పిల్లాడితోనే ఆడుకునేవాడు

“అబ్బలాల నన్నుచూసి నవ్వాదేవ్ ; అబ్బలాల నన్నెత్తుకోమంటున్నాదేవ్.” అని వెంకటేశ్వర్లు పెట్టేకేకలకు ఇంటిల్లిపాతీ నవ్వుకునేవాళ్ళు.

ఈ “అబ్బలాల” అన్నమాట ఏభాషో, దానికి అర్థమేమిటో ఎవరికీ తెలీదు. శ్యామలాంబగారు తన మనవణ్ణి తన మొగుడుపేరుపెట్టి ఎలాపిలుస్తుందీ? వీల్లేదు

అందుచేత ఆవిడ వాడికి "అబ్బులాల" అన్న మారుపేరు పెట్టేసింది. దాన్ని వేంకటేశ్వర్లు పట్టేసుకున్నాడు.

పార్వతి పిల్లవాణ్ణి తీసుకుని బయలుదేరేటప్పుడు వెంకటేశ్వర్లు కళ్ళనీళ్ళ పర్యంత మైనాడు.

"వీ డిక్కడుంటే నీకు చదువు సాగదు. ఈ రెండునెల్లూ నువు పుస్తకం పట్టుకున్న పాపాన పోయినావా? పరీక్ష ఐయాక మా ఊరు రా? వేసవి శెలవులంతా నీ అబ్బులాలతో ఆడుకుందువుగాని." అన్నది పార్వతి

*　　　*　　　*　　　*

కొడుకు పుట్టాక కాంతయ్య జీవితంలో వడి హెచ్చింది అతనిప్పుడు ఊళ్ళో అంతగా ఉండటంలేదు. హెచ్చుగా గుంటూరులో ఉంటున్నాడు. అక్కడ పెద్ద ఆటగా ళ్లున్నారు. క్లబ్బున్నది టెన్నిస్‌లోగాని. బిలియర్డ్స్‌లో గాని మొనగా డనిపించుకుంటే. పెద్దచదువులు లేకపోయినా పెద్దలతో భుజాలు రాచుకు తిరగొచ్చు క్లబ్బు మెంబర్లలో కొందరు జమీందార్లుకూడా ఉన్నారు. తనవంటి భూస్వాములు కారు – నిజమైన జమీందార్లు.

క్లబ్బులో కీర్తి సంపాదించాలంటే డబ్బు ధారాళంగా ఖర్చుచెయ్యాలి. కాంతయ్య డబ్బు ధారాళంగా ఖర్చుచేశాడు బిలియర్డ్స్‌లో అతనికి కొంత సహజప్రావీణ్యం ఉన్నట్టు కనబడింది. టెన్నిస్‌కూడా బాగానేవచ్చింది పేకాటలో వచ్చినప్పుడు డబ్బు వచ్చేది. కాని పోయినప్పుడు రెట్టింపుగా పొయ్యేది. అందుచేత అతను మూడునెల్ల కోసారీ, రెండునెల్ల కోసారీ డబ్బుకోసం గ్రామం వస్తూండేవాడు.

"అబ్బాయిఖర్చు చాలా జాస్తిగా ఉంటున్నది" అన్నాడు మామయ్యగారు ఆడవాళ్ళతో

"ఖర్చు కానివ్వండి ఇప్పుడు ఖర్చుచెయ్యకపోతే వార్ధక్యం వచ్చాక చేస్తాడా?" అన్నది శ్యామలాంబగారు.

పార్వతికి ఆపిణ్ణి చూస్తే మండిపోయింది

తన కొడుకు దిగజారిపోతున్నాడని శ్యామలాంబగారికి తెలుసు, అందుకు తన కోడలే కారణమని ఆవిడ అనుమానం. అత్తగారికి అటువంటి అనుమానం ఉన్నట్టు పార్వతికి అనుమానం. అంతా ముసుగులో గుద్దులాట. పైకి ఎవరూ ఏమీ అనరు. ఒకసారి శ్యామలాంబ మాటల సందర్భంలో "మొగుణ్ణి ఖాతరుచెయ్యని ఆడది మొగుడికి దూరమే అవుతుంది," అని ప్రవచించింది, ఆ మాట తనకే తగులుతుం

దనికూడా ఆలోచించకుండా తనను మనసులో ఉంచుకునే ఆవిడ ఆ మాట అన్న దని పార్వతి ఊహించింది.

మరోసారి భర్త డబ్బుకోసం వచ్చినప్పుడు పార్వతి, "ఏమండీ, చాలా డబ్బు ఖర్చు చేస్తున్నారుట పోనీ ఆ బస్తీలోనే ఏదన్నా వ్యాపారం పెట్టరాదూ?" అన్నది

"వ్యాపారమా? ఛీ, ఛీ! ఇంతా బతికి ఇంటివెనక చచ్చినట్టు! వ్యాపారం చేసే ఖర్మ నాకేం? మీ అన్నలను చేసుకోమను." అన్నాడు కాంతయ్య

అప్పటికి పార్వతి అన్నలు బియ్యం వ్యాపారం పెట్టారు పొలం అమ్మవలిసిన అవసరంకూడా రాలేదు వాళ్ళ ఊళ్ళోవాళ్లు కొందరు పంట కళ్ళాల్లోనే చవగ్గా అమ్మిన ధాన్యం తీసుకుని, మరపట్టించి, నెలా రెండునెల్ల లోపుగా బాకీలు తీర్చారు. చిన్నగా ప్రారంభమైన వ్యాపారం త్వరలోనే అభివృద్ధిలోకి వచ్చింది. వెంకటే శ్వర్లు కాలేజి చదువుకు వెళ్ళాడు

తరతరాల ఆస్తిని తగలెయ్యటం కీర్తిప్రదమనుకున్న కాంతయ్యకు తన బావ మరుదులు వ్యాపారంచేసి ఆర్జించటం చాలా హేయంగా కనబడింది.

''మా అన్నలు వాళ్ళ పిల్లల భవిష్యత్తు ఆలోచిస్తున్నారు మీరుకూడా మన పిల్లవాడి భవిష్యత్తు ఆలోచించండి.'' అన్నది పార్వతి

''నేనుకూడా గొప్పవాణ్ణి కావటానికే ప్రయత్నిస్తున్నాను నా కొడుకు నన్ను చూసి గర్వపడటం నేర్చుకుంటే గొప్పవాడు కావటానికి మార్గాలు ఆలోచించలేక పోడు టెన్నిస్‌లో టిల్డన్‌నూ, బిలియర్డ్స్‌లో వింద్రమ్‌నూ నేను ఎదిరించే రోజు కోసం ఎదురుచూస్తున్నా ఆనాడే మనవాడి భవిష్యత్తుకు రాజబాట ఏర్పడుతుంది. అంతేగాని వ్యాపారం పేరుపెట్టి వాళ్ళనూ వీళ్ళనూ గొరిగి పిల్లల కిచ్చినంత మాత్రాన వాళ్ళకు భవిష్యత్తు ఏర్పడదు ''

తన మొగుడిలో ఈ కొత్త తెలివి చూసి పార్వతి నిర్ఘాంతపోయింది ఆమె కేమనటానికీ తోచలేదు

శ్యామలాంబకూడా కొడుకును డబ్బుఖర్చుగురించి హెచ్చరించినట్టున్నది మొత్తంమీద ఏమయినాగానీ, కాంతయ్య చీటికీ మాటికీ డబ్బుకోసం ఊరికిరావటం మానేశాడు పంటలు వచ్చేతరుణంలో వచ్చి వీలయినంత హెచ్చుమొత్తం పట్టుకు పొయ్యేవాడు. మళ్ళీ వచ్చేవాడు కాడు వచ్చినా డబ్బుఅడిగేవాడు కాడు.

అతను ఎడాపెడా అప్పులు చేస్తున్నట్టు తెలిసింది పెద్ద వడ్డీలమీద మార్వాడీల దగ్గిరకూడా అప్పులు చేస్తున్నాట్ట.

''అప్పులెట్లా తీరుస్తాడో తెలీదు ఇవతల మైనరు కొడుకున్నాడు ఇచ్చేవాళ్లు ఎట్లా ఇస్తున్నారో తెలీదు,'' అన్నాడు మామయ్యగారు.

అప్పులు ఎట్లా తీరుస్తాడనే సంశయం త్వరలోనే తీరింది కాంతయ్య తన పొలాలు అమ్మటం ప్రారంభించాడు ఒక ఏడు పదిహేనెకరాలు అమ్మాడు. ఇంకో ఏడు పాతిక ఎకరాలు అమ్మాడు

"ఇట్లా జరుగుతుందని మేం ఏనాడో అనుకున్నాం." అన్నారు ఊళ్ళోవాళ్లు

చినవెంకటనారాయణకు అయిదేళ్ళు నిండేసరికి వాడి తాతగారి ఆస్తిలో మూడో వంతు తరిగిపోయింది

ఆ సమయంలోనే వెంకటేశ్వర్లు పెళ్ళి జరిగింది వెంకటేశ్వర్లు అప్పటికి ఇరవై ఒకటి పూర్తిచేశాడు ఆలోపల పెళ్ళిచేద్దామని అన్నలు ప్రయత్నించినా, చదువు పూర్తిచేసి ఉద్యోగంలో చేరితేనేగాని పెళ్ళి చేసుకోనన్నాడు నిజానికి అతనింకా లా చదువు పూర్తిచెయ్యలేదు కాని మంచి సంబంధం వచ్చింది పిల్ల తండ్రి లాయరు ఆయనకు మగపిల్లలు లేరు ఇద్దరే ఆడపిల్లలు పెద్దదానికి పన్నెండో ఏడు.

"పిల్ల పెళ్ళిగురించి నాదే అశ్రద్ధ అయిపోయింది పిల్ల ఎక్కడ పెద్దమనిషి అయికూర్చుంటుందో అని మా అమ్మా, నా భార్యా మహా యిదవుతున్నారు లాంఛనాలను గురించి మీరేమి విచారించవద్దు దేవుడి దయవల్ల నేనింత సంపాదించాను. మీవాడు లా చదువుతున్నాడంటే నా ప్రాక్టీసు అందుకుంటాడన్న ఆశ కూడా ఉంది అందుచేత మీరు సరేనంటే నేను ఒడ్డునపడతాను." అని ఆయన ఉన్న సంగతి దాచకుండా చెప్పేశాడు.

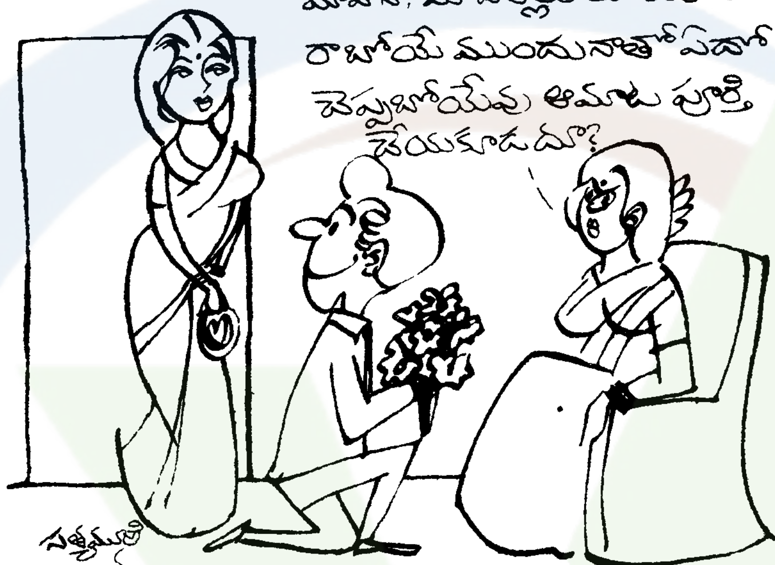
అన్నలు సరేననే ధోరణిలో ఉన్నట్టు గమనించి వెంకటేశ్వర్లుకూడా సరే నన్నాడు అతను పిల్లను చూశాడు, నచ్చింది. నచ్చకపోయినా చేసుకునేవాడే

చిన్నన్న పెళ్ళికి పార్వతి పిల్లడివాడితోసహా వచ్చింది ప్లీడరుమామయ్యగారు పెళ్ళి మహా వైభవంగా చేశాడు పార్వతి మొహాన రోజుకో బంగారుకాసు అద్దారు

ఈ సందర్భంలోనే పార్వతి తన అన్నలతో తన భర్త ఆస్తిఅంతా ఎట్లా అలాములూ, పలాములూ చేస్తున్నాడో చెప్పింది

"అమ్మనీ, మనం ఏం చెయ్యగలం? పోయినది పోగా, మిగిలినదే దక్కుడు," అన్నాడు పెద్దన్న వేదాంతిలాగా

"నా కొడుక్కు అన్యాయం జరగడం నేను సహించలేను అదీగాక ఇంకో విషయంకూడా నీకు చెప్పా అన్నయ్యా! నాకా ఊళ్ళో ఊపిరిసలపటం లేదు.

ఆయనచూడబోతే ఇక ఆ ఊరితో తెగతెంపులు చేసుకున్నట్టే కనబడుతుంది మా అత్తగారి మధ్య తనకేమీ పట్టనట్టూ, తనకు ఎవరితోనూ సంబంధం లేనట్టు ప్రవర్తిస్తున్నది పిల్లవాడికి బడికివెళ్ళే ఈడొచ్చింది ఆ ఊళ్ళో వాడికి చదువొస్తుందని నాకు తోచదు నేను అక్కణ్ణించి వచ్చేస్తే ఆ ఆస్తి ఏమైపొయ్యేది అజాపజా కూడా ఉండదు నేనా ఉన్నదాన్ని నాకేమీ తెలీదు.'' అన్నది పార్వతి

నిజానికామె ఈ రావటం రావటం ఇక్కడే ఉండిపోవటానికి నిశ్చయించుకున్నది

ఆ సంగతి రూఢిగా చెప్పాక పెద్దన్న, 'ప్లీడరు మామయ్యగారిని సలహా అడుగుదాం!'' అన్నాడు ప్లీడరుమామయ్యగారు లాయరుగా సలహా చెప్పాడు

''ఉన్న ఆస్తిలో మీ భర్తగారు సగం వాటాదారు ఆయన దాన్ని ఎట్లా తగలేసుకున్నా అడిగేవాళ్ళుండరు కావలిస్తే మీరు పిల్లవాడి భాగంకోసం దావా వెయ్యొచ్చు అంతవరకూ దక్కించుకోవచ్చు కాని అంతదూరం వెళ్ళేముందు కాస్త ముందూవెనకా, మంచీచెడ్డా ఆలోచించుకోవటం మంచిది

మొగుడిమీద దావా వెయ్యటం అనేసరికి పార్వతి బెదిరిపోయింది. అత్తవారిల్లు వదిలేసి రావటంలో ఆమెకు తెగువా, సాహసమూ కనిపించలేదు తాను ఏడాది పాటు తిరిగిరాకపోయినా, ఎందుకు రాలేదని అడిగేపాటి ఆసక్తి గలవారెవరూ లేరక్కడ. మొగుడికి తనగొడవ అసలేపట్టలేదు అందుచేత ఆమె, కనీసం ఎవరో ఒకరు

మ్మనేదాక, అన్నదగ్గిర నిశ్చింతగా ఉండిపోగలదు. డబ్బు కావాలన్నా "మామయ్యగారు" పంపిస్తాడు. కాని మొగుడిమీద దావా వేసి రచ్చకెక్కటమా? కనకంత సాహసం లేదు

"వ్యాజ్యాలూ, సాజ్యాలూ దేనికిలెండి?" అన్నది పార్వతి

* * *

"పెద్దన్నయ్యా, తమ్ముడి పెళ్ళిలో ఇచ్చినకాసులు అమ్మి డబ్బు పట్టుకురా రెండు నెల్లనుంచీ ఉంటున్నాను. ఖర్చుకు కావద్దూ? మనిషికి మనిషెత్తన్నారు, అన్నది పార్వతి.

"ఎందుకే, పిచ్చిదానా? నీ కాసులమ్మకుండా జరగనంత దుస్థితిలో ఉన్నామా?" అన్నాడు పెద్దన్న. ఆయనే అబ్బులాల గాడికి మంచిరోజు చూసి అక్షరాభ్యాసం చేసి అక్షరాలు దిద్దిస్తున్నాడు.

ఈ సంభాషణ జరిగిన వారంలోపునే ఊరినుంచి మామయ్యగారు వచ్చాడు. పార్వతి ఆశ్చర్యపోయి, "ఏమండీ మామయ్యగారూ, తలవనితలంపుగా వచ్చారే! అంతా కులాసాయేనా?" అని అడిగింది.

"నేను చిన్న కోర్టు పనుండి వచ్చాలే: నువు మళ్ళీ తిరిగి రానేలేదేం?" అన్నాడాయన.

"మావాళ్ళంతా తొందరపెట్టి ఉంచేశారు. అయినా ఇంతలో అక్కడ మునిగి పోయిం దేముంది? ఆయన సంగతులేమైనా తెలుస్తున్నాయా?" అన్నది పార్వతి.

"తెలియ కేం, తల్లీ? ఏం మునిగిందంటా వేమిటి? ఒక చెంప సర్వనాశనమై పోతూఉంటే! సగం ఆస్తి అయిపోయినట్టే. మీ అత్తగారిని వొప్పించి నీ కొడుకు తర నోటీసు ఇప్పించా. నా కొడుక్కి నేను నోటీ సివ్వటమేంటన్నది. నీ కొడుకు పున మంచికోరే ఇవ్వవమ్మా అని ప్రాధేయపడ్డా. మీరు చెప్పేది ఒక్కముక్క నా కర్థం కావటం లేదంటూనే సంతకం పెట్టింది. నా కిప్పు డింకొక అనుమానం వచ్చిపడింది. మీ అత్తగారికి శాస్త్ర మతిచలించిందని. ఉన్నదానికితోడు ఉపాకర్మ అన్నట్టవుతుంది," అన్నాడు మామయ్యగారు.

తన అత్తగారికి చిత్తచాంచల్యం కలిగినమాట నిజమే అయిఉండాలనుకున్నది పార్వతి. ఆవిడ ప్రవర్తన మామూలుగా లేనట్టు కనపడిందేగాని, అది పిచ్చికి మొదటి మెట్టన్న అనుమానం పార్వతికి రాలేదు. ఆమె పూర్తి పిచ్చివాళ్ళను చూసిందిగాని, పిచ్చి ఎట్లా ఆరంభమయేది చూసి ఎరగదు.

మామయ్యగారు వెళ్ళిపోతూ, "మూడొందలు. నీ కోసమే తెచ్చాను.

వచ్చేయే డీపాటికి ఇదికూడా నీచేతికి దక్కుతుందో దక్కదో,'' అని డబ్బు ఇచ్చి వెళ్ళాడు

పార్వతి ఆ డబ్బు తన పెద్దన్న కిచ్చింది

మామయ్యగారు వెళ్ళిన కొద్దిరోజులకే సోమశేఖరం పార్వతిని చూడటానికి వచ్చాడు సోమశేఖరం ఎవరోకూడా పార్వతికి తెలియదు ఆ దౌర్భాగ్యుడి కళ్ళకు పార్వతి ఇంకా శాపగ్రస్తురాలైన గంధర్వ రాజకుమార్తెలాగే ఉన్నది.

"నన్ను నువ్వెరక్కపోవచ్చు నమ్మా, నా పేరు సోమశేఖరం అంటారు. నేను మా కాంతయ్యగారి ఆశ్రితుల్లో ఒకణ్ణి, ఇప్పుడు కాదులే. ఇప్పు డాయన నా బోటి వాళ్ళకు ఎక్కడ అందుతాడు ? ఆయన ఏమో, పట్నంలో గుర్రప్పందా లేమో! అందకుండా గాలిపటమల్లే ఎగిరి పైకి, ఇంకాపైకి పోతున్నాడు. మీ అత్తగారికి పిచ్చెత్తింది తెలుసుగా ? ఆవి దేదో రిజిస్టరు నోటీసిచ్చిందట. అది అందుకుని గామాలు మీ ఆయన వారం రోజులక్రిందట సుడిగాలల్లే వచ్చాడు. పిచ్చిదానిచేత రిజిస్టరుత్తరం రాయించినందుకు మేనేజరుగారిమీద ఎగిరిపడ్డాడు. తాను చేసిన అప్పులన్నీ పిల్లాడు పుట్టకమునుపు చేసినవనీ, వాటికింద ఆస్తంతా పోయినా అడగటాని కెవరికీ హక్కు లేదనీ అన్నాడు. పిచ్చిఆవిణ్ణి వాళ్ళ పినతల్లి మొగుడుట ఎవరోవచ్చి వైద్యం చేయిస్తానని తీసుకుపొయ్యాడు. ఇంటికి తాళంపెట్టి ఉన్నది. ఈ సంగతులు మీదాకా వచ్చాయో లేదో, చెప్పిపోదామని వచ్చా." అన్నాడు సోమన్న.

తాను చెప్పే దుర్వార్తలు విని శాపగ్రస్త గంధర్వరాజకుమార్తె దుఃఖభారంతో కుప్పకూలిపోతుందనుకున్నాడు సోమన్న. కాని అవి ఆమెను అంటినట్టే కనిపించ లేదు. ఆమెకోసం తలతీసి ఇవ్వటమో, నిప్పుల్లోకి దూకటమో, అటువంటిదే మరేదో చేయాలనిపించింది సోమన్నకు. కాని తనకు అంత అదృష్టం ఎక్కడ ?

తలవంచుకుని కూర్చున్నవాడు కాస్తా చప్పున తలఎత్తి, "అబ్బలాల ఏడీ ?" అన్నాడు.

పార్వతి కొడుకును పిలిపించింది. పిల్లవాడు పలకా, బలపమూ తీసుకుని వరండాలోకి వచ్చి, తల్లికేసి ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు.

సోమన్న పిల్లవాణ్ణి దగ్గిరికి పిలిచి, మొహమూ భుజాలూ నిమురుతూ, "పేద వాణ్ణి నీ కోసం ఏమీ తీసుకురాలేదు బాబూ!" అంటూ, పొంగివచ్చిన దుఃఖాన్ని తొక్కిపట్టటానికి మొహం చాలా వికారంగా చేసుకున్నాడు.

ఆ దుఃఖం పిల్లవాడిమీది మమకారంవల్ల వచ్చినదికాదు దారిద్ర్యం తెచ్చినది ఆ సంగతి పార్వతి అర్థంచేసుకున్నది

సోమన్న వెళ్ళివస్తానంటే ఆమె, "అదేమిటి? భోంచేసి వెళుదురుగాని," అన్నది

"లేదు లేమ్మా! భోజనం ఇంకోచోట చెప్పుకుని మరీ వచ్చాను," అన్నాడు సోమన్న. తన అక్క పేరు ఉచ్చరించటానిక్కూడా అతనికి సాహసంలేకపోయింది.

"ఉండండి," అని పార్వతి లోపలికివెళ్ళి పదిరూపాయలు తెచ్చి సోమన్న కివ్వబోయింది. ఆ డబ్బునుచూసి, సోమన్న తాచుపామును చూసినట్టు బెదిరాడు. పార్వతి ఎంతో బలవంతం చేసినమీదట డబ్బు తీసుకుంటూ, ఆ డబ్బును తాను ఖర్చుచెయ్యకుండా ఉన్నంతకాలమూ పార్వతికి దారిద్ర్యం రాకుండా ఉంటుందని అనుకున్నాడు. ఆ విధంగా సంఘటనలను ముడిపెట్టటం అతనికి అలవాటే.

* * *

పార్వతి చెయ్యటానికి భయపడిన పనిని వెంకటేశ్వర్లూ, అతని మామగారూ కలిసి చేయించారు. కాంతయ్య చేసే అప్పులు చెల్లవనీ, అతని మైనరు కొడుకు ఆస్తి అమ్మటానికి అతనికి హక్కులేదనీ ప్రకటన వేయించారు. మైనరు ఆస్తికి తండ్రి గార్డియనుగా ఉండటానికి తగడనీ, తల్లినిగార్డియనుగా నియమించవలసిం దనీ కోర్టుకు అర్జీ పడేశారు.

పార్వతి మొగుడిమీద కోర్టు కెక్కటం సక్రమమేనని ఆమె బంధువర్గంలో ఒక్కరుకూడా అనలేదు. కాంతయ్య ప్రవర్తన తప్పని అందరూ ఒప్పుకున్నారు. అయినా పార్వతి అతడి అక్రమప్రవర్తనకు అవరోధాలు కలిగించరాదట.

"మాటవరసకు నువు కోర్టులో గెలిచి నీ కొడుకువంతు ఆస్తిమీద అధికారం సంపాదిస్తావే అనుకుందాం, నీ మొగుడు బికారికిపోయి వీధుల్లో ముష్టెత్తు కుంటే అదిమాత్రం నీకేం ఘనం?" అని వాళ్ళు వాదించారు.

తనను ఇంతనీచురాలిగా చేసి అదివరలో ఎవరూ ఎన్నడూ మాట్లాడలేదు. కోర్టు కెక్కటంచేతనే తాను అందరికీ లోకువయింది. వాళ్ళకు సమాధానం చెప్పటంకూడా ఆమెకెంతో బాధ అయింది.

"మొత్తం ఆస్తిమీద వచ్చే అయివేజంతా ఆయనే ఖర్చు చేస్తే నేనువద్దన్నానా? పిల్లవాడి భాగం అమ్మటానికి ఆయనకేం హక్కున్నది? ఇంకోతండ్రి అయితే, ఇంత ఆస్తి పెట్టుకుని, తన తదనంతరం కొడుక్కు మరింత చేసి ఇవ్వడా? ఆయనవంతు ఆస్తి ఆయన ఏమన్నా చేసుకోనీ, పిల్లవాడి వంతైనా దక్కితే, దాని

మీది అయివేజంతా తానే అనుభవించనీ, నన్నూ, పిల్లవాణ్నీ పస్తులు పడుకో బెట్టనీ - నా కభ్యంతరం లేదు. పిల్లవాడి ఆస్తికూడా తనే తెగనమ్మి మాతోబాటు ఆయనకూడా పస్తులు పడుకోవాలిసొస్తే అది సక్రమంగా ఉంటుందా? ఆయన మంచికే ఈ దావా వేస్తున్నానని ఎవరికీ తట్టదులాగుంది!'' అన్నదామె

ఆమె చెప్పేది ఎవరితలకూ ఎక్కలేదు. పైపెచ్చు, మొగుడిమేలు కోరే తాను

మొగుడిమీద దావా వేస్తున్నాననటం చాలా అఘాయిత్యంగా తోచింది. "ఇది విన్నారుటర్రా ? పార్వతమ్మ మొగుణ్ని ఉద్ధరించటానికే మొగుణ్ణి కోర్టుకీడుస్తున్న దిట !" అని చెప్పుకున్నారు.

పార్వతిమీద అయినవాళ్ళలో చాలా విషప్రచారం జరిగింది. ఆమె చాలా బాధ పడింది. తన మనసులో ఏదో ఒకభాగం చిట్టెలకట్టుకు పోతున్నట్టుగా ఆమెకు తోచింది.

ఇది మంచిదీ, ఇది చెడ్డదీ అని మనబుద్ధి ఎంత నమ్మకంగా చెప్పినా సంఘం దృష్టి బుద్ధికి వ్యతిరేకంగా ఉన్నప్పుడు సంఘ జీవి మానసికసంఘర్షణకుగురి కాక తప్పదు. ఈ సంఘర్షణలోనుంచే సంస్కరణోద్యమాలూ, విప్లవాలూ పుట్టు కొస్తాయి.

తన మనసు రాయికాకుండా ఉండాలంటే పార్వతి, అయినవాళ్ళ అభిప్రాయా లకు తలఒగ్గి, తన భర్తను ఇష్టం వచ్చినట్టు చెయ్యనిస్తే చాలు. కాని ఆమె తన మనసు రాయి కావటానికే సిద్ధపడింది. ఆమె తన కొద్ది జీవితంలో గడిచిన అను భవం ఆమెకు ఆదారే చూపింది.

ఉన్నట్టుండి ఒకరాత్రి ఝాము పొద్దుపోయాక కాంతయ్య దిగాడు. బావమరుదులు అతన్ని మామూలుగానే పలకరించి మర్యాదలు చేశారు; జీవిత నాటకపాత్రధారులు సంఘం డైరెక్షనుకు కట్టుబడక తప్పదు.

"పార్వతితో అవసరంగా మాట్లాడాలి. అన్నం తినేవచ్చా." అన్నాడు కాంతయ్య.

ఇద్దరికీ ఒకగది ఇచ్చారు.

ఆ రాత్రి పార్వతికి అగ్నిపరీక్ష. ఆమె మనసు అదివరకే రాయి అయి ఉండక పోతే ఆమె ఆ పరీక్షకు అరనిమిషంకూడా తట్టుకొని ఉండదు.

"నిన్నూ, పిల్లవాణ్ణీ మనఊరు తీసుకుపోవటానికి వచ్చాను. రేపేపోదాం." అన్నాడు కాంతయ్య.

"కొడుకు భాగం కొడుక్కు రాసియ్యండి. మా వెంకటేశ్వర్లన్నయ్య ఇక్కడే ఉన్నాడుగా – ఆ తరవాత మనఊరికి పోదాం."

"మనం కలిసే ఉంటుండగా మళ్ళీ భాగాలు పంచటం ఏమిటి ?"

"మీరు మళ్ళీ మొదటి కొస్తున్నారు. ఆ ఏర్పాటు ఏనాడో చెడిపోయింది."

"పిల్లవాడికి రాసివ్వటానికి సగం ఆస్తి ఉండదు. నా అప్పులన్నీ తీరగా చాలా

కొంచెం మిగులుతుంది. ఆ మిగిలింది కాస్తా వాడిపేర పెట్టించి, నన్ను తిండి మాడ్చుదామనా ?''

''మీ అప్పులు సక్రమమైనవి కావు. పిల్లవాడి ఆస్తిలో సెంటు భూమికూడా మీ బాకీలకింద అమ్మటానికి మీకు అధికారం లేదు పిల్లవాడి వంతు వాడికి రాసిఇవ్వా నన్నూ వాణ్ణీ తిండికి మాడ్చండి ఆ అయివేజులో కానీ అడిగితే నన్ను చెప్పుచు కొట్టండి ''

కాంతయ్య ఆమెమీద సమ్మోహనాస్త్రం ప్రయోగించాలని యత్నించాడు ఆమె బలాత్కారంగా కౌగలించుకున్నాడు, ముద్దులు పెట్టుకున్నాడు ఆమె శరీరం కరి జావ అయిపోయింది కాని ఆమె తన మనస్సులోని రాయిని ఈ సమ్మోహనా ప్రభావంనుంచి కాపాడగలిగింది

తిరిగి తెల్లవారుఝామున అతను, ''ప్రయాణానికి సిద్ధంకా,'' అన్నాడు

''ఈ పూట పత్రాలు రాయించి సంతకాలు చెయ్యండి సాయంత్రం బయ దేరుదాం,'' అన్నది పార్వతి

"నేను సంతకాలు చెయ్యకపోతే ?" అన్నాడు కాంతయ్య

''మీరు దురుద్దేశంతో నన్ను తీసుకుపోతున్నట్టేగా ''

''తీసుకుపోయి నీ గొంతూ, పిల్లాడిగొంతూ నులిమేస్తాననా ?"

''అటువంటి ఆలోచన నా బుర్రలో లేదు, మీ నోట రావటం చిత్రమే ! అ భయంకూడా పెట్టారు, ఇంకెలా వస్తాను ?''

గెలిచి ఓడిపోయి కాంతయ్య వెళ్ళిపోయాడు

* * * *

తెర మరుగున ఏం జరుగుతున్నదీ పార్వతికి తెలీదు. కోర్టు వ్యవహారాలు అ భవంలేకా, చెప్పినా అర్థంకాకా, ఎంతకాలానికీ ఏఫలితమూ కనపడకా, త ప్రయత్నమంతా బూడిదలో పోసిన పన్నీ రయిందనీ, చివరకు తనకు కో కెక్కిన అపఖ్యాతి మాత్రమే మిగులుతుందనీ ఆమె అనుకున్నది ఈ జీవితం ఎంత అనుభవం ఉండీ చాలదు ప్రతి పొరపాటూ జీవితంలో ఒక్కసారి మాత్ర చేసే అవకాశం వస్తుంది ఆ అనుభవం జీవితంలో మరెన్నటికీ అక్కరకు రా కాలచక్రం వెనక్కు తిరగదుగాని, తిరిగినట్టయితే, ఆరోజు తనమొగుడు తన తాను ఊరికి రమ్మన్నప్పుడు తాను తప్పక అతనివెంట వెళ్ళిపోతా ననుకున్న

అంటే అర్థమేమిటి ? తానొక తప్పటడుగు వెయ్యనందుకు పార్వతి మనస

స్తిగా విచారించే స్థితికి దిగజారిపోయింది. ఇటువంటి విచారాలతోనే మనుషులు
తన మవుతారు.

ఒకటో రెండో యుగాలు గడిచా యనిపించేటంత కాలం జరిగాక, "చినవెంక
శ్వరాయణ" హైస్కూలులో చేరి చదువుతుండగా, ఒక ప్లీడరుగారు ప్లీడరు
వేషంలో, నల్లకోటూ, తెల్ల తలపాగాతోసహా, చంకన కొన్ని కాగితాలు పెట్టుకుని
పత్యక్షమయ్యాడు

చిన్న సభ జరిగింది సభలో నలుగురన్నలతో బాటు పార్వతినికూడా కూర్చో
బన్నారు

ఆయన కాంతయ్య ప్లీడరుట. ముందు పార్వతికేసి చూస్తూనే మాట్లాడాడు

"అమ్మా, మీది గొప్పవంశం నేనా సంగతి జ్ఞాపకం చెయ్యనవసరంలేదు మీ
ంశంలో ఏనాడూ స్త్రీలు పురుషులమీద వ్యాజ్యాలు వేసినది లేదు ఒక్కవిషయం
ాటవరసకు మనవి చేస్తా మీ అత్తగారు కోర్టుకు వెళ్ళిఉంటే కోర్టువారు కళ్ళు
యాసుకుని ఆస్తి బాధ్యతలన్నీ ఆమెకు అప్పగించి ఉందురు ఆమెకు అలాటి బల
మైన కేసున్నది కాని ఆమె కోర్టుకు వెళ్ళలేదు అది అలాఉంచండి మీ భర్తగారు
ప్పులుచేసినమాట నిజమే కాని ఆ వంశంలో ఎవరు అప్పులు చెయ్యలేదూ?
ందరూ తమ రాబడికి మించి ఖర్చు చేసినవారే. మీ మామగారి ముత్తాతగారి
ాయాంలో మీ ఆస్తి రెండింతలుండేది ఆయన అప్పులు అంతగా చెయ్యలేదుగాని
రువులకిందా, దేవుడి మాన్యాలకిందా, రోడ్డుకోసమూ చాలా భూమి వదిలేశారు.
యన కొంత అప్పుకూడా చేసారు ఒకతరంవారు చేసిన అప్పును మరోతరం
ారు తీరుస్తూ వచ్చారు మీ మామగారిని ఆయన తండ్రిగారు దత్తు చేసుకున్నారు
యినా తండ్రిగారి అప్పులను ఆయన తీర్చారు ఆయనగారి అప్పులను మీ భర్తగారు
ంద వేసుకున్నారు మీ భర్తగారు ఖర్చుచేసినందుకు మీకేమీ అభ్యంతరంలేదనీ,
యనఆస్తి విక్రయించటమే మీకుఅభ్యంతరమనీ విన్నాను, మీరుకొంచెం ఆలోచించిన
యితే మీభర్తగారు తనకొడుక్కు ఆస్తినీ అప్పునూ వదలక, తామే అప్పులు
ర్చటం చాలా తెలివైనదని అని గ్రహించిఉందురు. మీభర్తగారు ఈనాడుచేసిన
ప్పులను మీకుమారుడి హయాంలో తీర్చవలసివస్తే ఎకరం అమ్మేచోట
ూడెకరాలు అమ్మవలసివచ్చేది అప్పుడేమయేది? తండ్రిచేసిన అప్పులను
అబ్బాయి ఎలా కాదనగలడు గనకా?

వెంకటేశ్వర్లు అడ్డొచ్చి ఏదో లీగల్ పాయింటు ఎత్తాడు. తండ్రిచేసిన అక్రమమైన
ప్పులను కొడుకు తీర్చనవసరంలేదు.

ఆ పాయింటుకు తరవాత వస్తానన్నాడు ప్లీడరుగారు

ఆయన ఇదే ధోరణిలో చాలాసేపు మాట్లాడాడు. ఆయన చెప్పేది తనకు అనుకూలంగా లేకపోయినా, పురాణాలు చదివేవాళ్లు చెప్పే ధర్మపన్నాలుకన్న లక్షరెట్లు విశ్వసనీయంగా పార్వతికి తోచింది ఇటువంటి ప్లీడర్లు దేశమంతా తిరిగి ఉపన్యాసాలివ్వటం మొదలుపెడితే ప్రజలు తమ హక్కులన్నిటినీ వదులుకున్నా వదులుకోవచ్చు.

చివరకు వెంకటేశ్వర్లుకూ ఆప్లీడరుగారికీ కొంత చర్చ జరిగింది. నీకేసులో తూట్లున్నాయంటే, నీకేసులో ఇంకా పెద్ద తూట్లున్నాయని ఇద్దరూ వాదించుకున్నారు

ఆ చర్చకూడా ముగిశాక ప్లీడరుగారు కోర్టులు మహాచెడ్డవనీ, తనమటుకు వెయ్యి కేసులు గెలిచినదానికన్న ఒక్కకేసు రాజీచెయ్యటంలో ఎక్కువ ఆనందం ఉన్నదనీ, నిజానికి రాజీఅయిన కేసుల్లో తనకు రాబడి అట్టే ఉండదనీ, తమ భార్యాభర్తలమధ్య రాజీ చేసి ఇంతపుణ్యం సంపాదించుకుందామనే వచ్చాననీ బయటపెట్టాడు

ఆ రాజీప్రకారం పదెకరాల మాగాణిభూమీ పన్నెండెకరాల మెరకా, రెండున్నర ఎకరాల మామిడితోటా కుర్రాడికి చెందుతుంది అతను మైనరుగా ఉన్నంతకాలమూ పార్వతి గార్డియనుగా ఉంటుంది

"చాలా అన్యాయం! దారుణం! తన సొంతకొడుకును ఇంత అన్యాయం చెయ్యగలవాడు తండ్రి ననిపించుకోవటానిక్కూడా అర్హుడు కాడు నే నీ మాట వకీలుగా అనటంలేదు, పిల్లవాడి మేనమామగా అనటంలేదు. అన్నంతినే మనిషిగా అంటున్నాను." అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు

పార్వతి తన బుల్లి అన్నను చూసి చాలాగర్వపడింది నిజానికామె రాజీకి ఒప్పుకోడానికి సిద్ధంగానే ఉన్నది. ఆమెకు ఆస్తిదాహంలేదు తనపుట్టింటివారు అయిదెకరాల మాగాణీతో అందరూ బతికారు ఒక పిల్లవెధవ పదెకరాలమీద బతకలేకపోడు.

వెంకటేశ్వర్లు పార్వతిని లోపలికి తీసుకువెళ్లి, "ఏంచేద్దామంటావు" అని అడిగాడు

"నేనుమాత్రం ఏంచెప్పను అసలు ఆస్తి ఏమీరాదని నే నేనాడో గుండె రాయి చేసుకున్నాను రాజీపడకపోతే ఇంకా చాలా వస్తుందంటావా?" అన్నది పార్వతి.

"రావచ్చు, రాకపోవచ్చు కాని రాజీపడితే నీమొగుడికి హెచ్చులాభం వ్యాజ్యం సాగిస్తే అతనికి చిల్లిగవ్వ చేతిలోమిగలకుండా చెయ్యొచ్చు." అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

"అయితే తప్పక రాజీపడు, బాబూ ఆయనను బుక్కాఫకీరును చేసి నేను పొందే ఆనందం ఏముందీ? ఇదుగోచూడు, ఆయన ఏనాడు కావాలంటే ఆనాడు వచ్చి మాతో ఉండి పిల్లవాడి అయివేజు ఖర్చుచేసుకోవచ్చునికూడా చెప్పు ఆ ప్లీడరుగారితో,"
అన్నది పార్వతి

"ఇంకానయం! చేసినఖర్చులు చాల్లేదా? అతనంతట అతను వచ్చి కాళ్ళమీద పడితే ఇంతకూడు వేద్దువుగాని! అంతేగాని, కోర్టు కీడ్చినందుకు లెంపలేసుకుంటున్నా నని మొగుడికి కబురుచేస్తానంటావావేం?'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

అతని ఆగ్రహం చూసి పార్వతి భయపడింది.

జీవితం ఎంత క్రూరమైనది. అది తప్పుచేయనివాళ్ళపట్లా, ఘోరాలు చేసినవారి పట్లా సమంగా క్రూరంగా ఉండగలదు.

*   *   *   *

రాజీ జరిగింది పత్రాలు చేతికివచ్చాయి. వెంకటేశ్వర్లు తన మేనల్లుడివంతు వచ్చిన భూములు చూసుకుని, వాటికి పట్టాలు పుట్టించి, ఆ పొలాలు చేసేవాళ్ళ చేత కవుళ్ళు కొత్తగా వ్రాయించి. చాలా శ్రమపడ్డాడు.

అతను ఆవూళ్ళో ఉండగానే ఒక బ్రాహ్మడు వచ్చి, "అయ్యా! నాపేరు సోమశేఖరం అంటారు మామిడితోట అబ్బులాల వంతుకింద వచ్చిందని విని చాలా సంతోషించాను. ఆ మామిడితోటలో చాలా అవాచ్యాలు జరిగాయి దానికి నేను పుణ్యాహవాచనం చేసి, బతికున్నన్నాళ్ళూ దాని పోషణ చూస్తాను అందులో ఒక ఒంటినిట్టాడిగుడిసెవేసుకుని నన్ను ఉండనివ్వండి చెట్టునకాసిన ప్రతికాయా మీకేముట్టే టట్టు చూస్తాను అబ్బులాలతండ్రిగారికీ, తల్లిగారికీ నేను చాలా ఋణపడిఉన్నాను ఈవిధంగానైనా ఋణం తీర్చుకోకపోతే నాకు కుక్కజన్మ తప్పదు." అన్నాడు

ఈ సోమశేఖరం గురించి పార్వతి చెప్పగా వెంకటేశ్వర్లు విన్నాడు ఆతను అప్పటికప్పుడు మామిడితోట కవులొకటి రాసి సోమన్న చేత సంతకం చేయించాడు. అతను ఏటా ఇరవై రూయలుగాని, ఆ విలువగల మామిడికాయలు గాని ఇవ్వాలి. తోట కాపలాపూచీ అతనిదే తోటలో ఉండే దెబ్బైరెండు చెట్లలోనూ దేన్నీ అతను కొట్టటానికి అధికారంలేదు.

కాగితంలో ఏమి రాసిఉన్నదీ సోమన్న చదవకుండానే కళ్ళ కద్దుకున్నాడు.

"చదివిచూడు తరవాత సంతకం చేసి ఇయ్యి." అన్నాడు

సోమన్న కలం తీసుకుని సంతకం చేస్తూ, "చర్మంవొలిచి ఇయ్యమంటానిక్కూడా పార్వతమ్మగారికి హక్కున్నది. అంతకన్న ఎక్కువేమీ ఉండదుగదా ఇందులో!" అన్నాడు.

వెంకటేశ్వర్లు తాను వచ్చినపని పూర్తి చేసుకుని తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు.

[రెండవ భాగం వచ్చేసంచికలో]

రెండవ భాగం

అనుభవం

కొడవటిగంటి కుటుంబరావు

“పెద్దన్నయ్యా! నేనూ పిల్లవాడూ ఉండటానికి ఎక్కడన్నా ఒక చిన్నభాగం చూసి పెడతావా ఏం?” అన్నది పార్వతి.

"అదేవిటీ? వేరే ఉండటం దేనికీ?" అన్నాడు నాగభూషణం.

తన చెల్లెలి మనసులో ఇటువంటి ఆలోచన పుట్టి పెరుగుతున్న సంగతి అతనికి తెలుసు. ఇంట్లో అందరికీ తెలుసు.

పార్వతి తన మొగుడిమీద దావా వేసి, తన కొడుకు ఆస్తి వేరు పెట్టించుకుని, దానికి తాను నిర్వాహకురాలు అయిన కొద్ది రోజులకే ఆమె పెద్దవదినెగారు సౌభాగ్యమ్మ, "ఇక పార్వతమ్మొదిన మనమధ్య ఎంతోకాలం ఉండదు," అని జోస్యం చెప్పేసింది. ఆవిడ వాక్శుద్ధిగల మనిషి. ఆమెనోట అన్నమాటలు అబద్ధంకావటం చాలా అరుదు.

వేరే ఉంటా ననగానే తనను అందరూ అపార్థం చేసుకుంటారని పార్వతికి తెలుసు.

''నువుమాత్రం చూడటంలేదా, అన్నయ్యా? ఇల్లు ఇరుకవుతున్నది. పుట్టే పిల్లలూ, ఎదిగేపిల్లలూనూ. వెంకటేశ్వర్లన్నయ్య కాపరంకూడా ఇందులోనే ఉంటే ఇంకెట్లా ఉండేదో ఆలోచించుకో; పోయి హాయిగా అత్తారింట కూర్చున్నాడు. నేనూ, పిల్లాడూ వెళితే ఇంకొంచెం తెరిపిస్తుంది ఇల్లు. నే నేమన్నా పోట్లాడి, అలిగి పోతున్నానా? మీ సహాయం లేకుండా నాకు జరుగుతుంది గనకనా? ఇల్లు దగ్గిర లోనే చూడు,'' అన్నది పార్వతి.

తన అన్నలైనా, అందరూ కలిసిఉండటంవల్ల కొన్ని ఇబ్బందులు పడుతున్నారని ఆమెకు తెలుసు. పెద్దాయనభార్య సౌభాగ్యమ్మకు వల్లమాలిన ఆచారం. తూర్పు తెల్లవారకముందే నెత్తినిండా నీళ్ళు పోసుకుని స్నానంచేసి అపరాహ్నందాకా మడిలోనే ఉంటుంది.

"ఎందుకు వదినా, రోజల్లా ఈ మడీ?" అంటే, "చిన్నప్పణ్ణించీ అయిన అలవాటు పోతుందా, నాయనా?'' అనేది సౌభాగ్యమ్మ.

రెండోఆయన భార్య వెంకమ్మ కాస్త మాటకారి, "నేనుకూడా అక్కయ్యల్లే అర్థరాత్రే లేచి నాలుగు బొక్కెన్లు నెత్తిన దిమ్మరించుకుని, మడిలో ఉండిపోతా నర్రా. పిల్లలందరికీ చెయ్యలేక చావుగాఉందీ!" అనేది. నిజానికి ఇంట్లో ఉన్న అయిదారుగురు పిల్లలపోషణా ఆవిడే చూసేది – పార్వతికొడుకు వెంకటనారాయణతో సహా.

వెంకమ్మ గొడ్డుచాకిరీ చేసేమాట నిజమేగాని, అది గొడ్డుచాకిరిలాగే ఉండేది. ఆమెకు ఆచారం లేనట్టే శుభ్రంకూడా లేదు. ఆవిడచేత నీళ్ళు పోయించుకు వస్తే వెంకటనారాయణ చెవులవెనకా, చంకల్లోనూ, గజ్జల్లోనూ మురికి పోయేది కాదు. "నా పిల్లవాడికి నేను నీళ్ళు పోస్తాలే. నేను అన్నం పెడతా

లే," అనటానికి పార్వతికి బిడియంగా ఉండేది. ఆమెను వదినెలు ఏపనీ చెయ్య నిచ్చేవారు కారు. ఏపనినైనా పార్వతి చెయ్యి చాస్తే చాలు, "ఇంకా నయం!" అంటూ ఎవరో ఒకరు వచ్చి చేతిలో వస్తువు లాగేసుకునేవారు. ఆఖరుకు కూర లన్నా తరగనిచ్చేవారు కారు. మర్యాద అనుకుంటే బాగానే ఉండేదిగాని, అటువంటి మర్యాదలవల్ల సంతృప్తి ఉండదు. అవతలివాణ్ని నీతో సమంగా చూసుకోవటమే నిజమైన మర్యాద. ఈ సంగతి ఈనాటికీ ఎంతోమంది ఎరగరు. నలభై ఏళ్ళ క్రితం అటువంటి అభిప్రాయం ఎవరికీ ఉండేదికూడా కాదు.

ఈ సహజీవనంలో పార్వతికి మరీ అన్యాయంగా కనిపించినది దంపతులకు వేరే వేరే పడకగదులు లేకపోవటం. మూడోఅన్నకు పెళ్ళిఅయి త్రిపురాంబ కాప రానికి వచ్చేదాకా ఈ పడకగదిలోటు ఎవరినీ బాధించినట్టు కనిపించలేదు. పెద్ద వాళ్ళు నాగభూషణమూ. వెంకట్రామయ్యా పెళ్ళాలతో కాపరాలు చేస్తూ, పిల్లల్ని కంటున్నా, వాళ్ళ సంసారం వానప్రస్థంలాగే ఉండేది. మూడోవాడు పార్వతీశం తన కొక పడకగది కావాలని పట్టుబట్టాడు. ఉన్న మూడు గదుల్లోనూ ఒకటి అత నికి ఇచ్చేయవలసివచ్చింది. పార్వతీశం భార్య త్రిపురాంబ అంత కలివిడిమనిషి కాదు. రోజుకు పదహారుగంటలు గదినుంచి ఇవతలికి వచ్చేదికాదు.

రాత్రి భోజనా లయాక పార్వతీశంబాబాయీ, 'తిపుర'పిన్నీ ఆ గదిలోకి వెళ్ళి తలుపులు గడియ పెట్టుకోవటం చూసి పిల్లలు వింతమొహాలు పెట్టేవాళ్ళు. "పెట్టరా మరి? పిల్లలు నలుగురూ నిద్రపోయేదాకా ఆగకూడదూ? అంత ఆత్ర మేం?" అనుకునేది పార్వతి.

నాలుగోవాడు దక్షిణామూర్తి చేసుకున్నావిడ, వర్ధనమ్మ, కునిష్టిది. పాపం, ఆవిడకు ఎప్పుడూ ఏదోజబ్బు. పుట్టింటివగ్గిరే ఉంటూ తన పినతండ్రిచేత వైద్యం చేయించుకునేది. ఆయన మంచి ప్రాక్టీసుగల డాక్టరు. కాస్త నయంకాగానే వచ్చి, వారం తిరిగేలోపుగా మళ్ళీ జబ్బుపడి పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయేది వర్ధనమ్మ.

"ఏదన్నా ప్రాప్తం ఉండాలర్రా! ఆవిడకు అత్తింటి బావినీళ్ళు ప్రాప్తంలేవు," అనేది వెంకాయమ్మ. వెంకటేశ్వర్లుకూడా సొంతబావినీళ్ళు ప్రాప్తంలేకనే అత్తవా రింట కాపరం పెట్టాడని ఆవిడ సిద్ధాంతం.

పార్వతికి అనుకున్నంత దగ్గిరలో ఇల్లు దొరకలేదు. మూడువీధు లవతల దొరికింది. శ్రీయుతులవారి డాబావెనక చిన్న పెంకుటిల్లు. ఇల్లంతా ఒకేగది. అందులో ఒకమూల తడికెలు పెట్టి వంటగది ఏర్పాటు చేసిఉన్నది. అద్దె మూడున్నర రూపాయలు; బావి పక్కనే ఉన్నది.

ఇల్లు ఏర్పాటు చేసుకోవటానికి పాత్రసామాగ్రి అంతా అన్న లిచ్చారు. ఇంటికి కావలసిన పదార్థా లన్నీ తెచ్చిపడేశారు.

మనిషికి స్వేచ్ఛ కావాలి, ఇతరుల సహకారమూ కావాలి. ఈ రెంటికీ వైషమ్యం కలగకుండా జీవిస్తేనే మనిషికి సుఖం ఉన్నది. రెంటికీ ఘర్షణవచ్చి, స్వేచ్ఛనో, సహకారాన్నో త్యాగం చెయ్యవలసివచ్చినప్పుడు చాలా బాధ కలుగుతుంది.

విడిగా వచ్చెయ్యటం పార్వతికి ఏదో విజయం సాధించినట్టుగా అనిపించింది. తాను చెయ్యగలపనులు ఇతరులు చెయ్యటమూ, అది తనకు నచ్చకపోవటమూ అంటూ ఇక ఉండదు. ఆఖరుకు వంటవిషయంలోకూడా తన కిప్పుడు పూర్తిస్వేచ్ఛ లభించింది. సౌభాగ్యమ్మవంట ఏమీ బాగుండదు. 'ఏదైతేనేం ? కడుపు కింత తినటానకి ?' అన్న వేదాంతం ఆవిడనోట తరచు వినిపించింది. పార్వతి అంత కాలంగా తమఇంట ఉన్నప్పటికీ పార్వతి కిష్టమైన వంటకా లేమిటో ఆ ఇల్లాలు కనుక్కున్న పాపానపోలేదు. పెద్దవాళమాట దేవుడెరుగు, చిన్నపిల్లలకైనా జిహ్వా చాపల్యం తీరేటట్టు ఏనాడూ ఆవిడ తిండి పెట్టలేదు. "వంటికి మంచిది, తినండి," అంటూ ముప్పూటలా పాతచింతకాయతొక్కు తెచ్చి పిల్లల కంచాల్లో వేసేది.

తాను అన్నల ఇంటో ఉన్నంతకాలమూ ఇటువంటి వేవీ పార్వతికి పట్టలేదు; కాని ఇప్పుడు తనకు వేరే 'కాపరం' ఏర్పాటయాక ఇవన్నీ ఆమె మనసులో పైకి తేలాయి. అన్నలదగ్గిర తన జీవితంలో ఎన్ని లొట్ట లుండినదీ ఎంచసాగింది పార్వతి.

పార్వతి కిదొక రకమైన కొత్తజన్మ. ఈజన్మలో ఆమెకు కొత్తగా అలవాటైనది తిండిపోతుతనం. రోజూ చూడవచ్చే వదినెలకుకూడా ఆమెశరీరం లావెక్కటమూ, నునుపుతేలటమూ, రంగురావటమూ స్పష్టంగా తెలియవచ్చింది.

"ఏమోనమ్మా, మీరు నన్ను అందల మెక్కించి పనీపాటా లేకుండా చేస్తిరి. ఇప్పుడు వచ్చినట్టు ఇంటిపనంతా చేసుకుంటున్నానేమో, తిన్నది కాస్త వంటపడు తున్నట్టున్నది," అన్నది పార్వతి వదినెలతో.

తిండిసుఖం తరవాత పార్వతికి కొత్తగా లభించిన అనందం, బంధువులు కాని వాళ్ళతో సావాసం. ఇంటివాళ్ళు ఆమెకు మంచి స్నేహితు లయారు. బంధుత్వంలో ఉండే ప్రతిబంధకాలు – పంతులూ, సాధింపులూ, స్వార్థాలూ, బాధ్యతలూ, ఎవరో నిర్ధారణచేసిన పట్టింపులూ – స్నేహంలో ఉండవు. స్నేహబంధాన్ని ఎంత దూరంగా, ఎంత వదులుగా ఉంచుకోవాలనిపిస్తే అంతలో ఉంచుకోవచ్చు. బంధువుల

చేత ఒక మంచిమాట అనిపించుకోవటంకంటె స్నేహితులచేత అనిపించుకోవటం తేలిక అని పార్వతి అనుభవంద్వారా తెలుసుకున్నది.

సాధారణంగా పరస్పర విరుద్ధంగా ఉంటారంటారు. కాని ఇంటాయనా, ఇంటావిడా కూడా వెదురుబద్దలల్లే సన్నగా, పొడుగ్గా, కొంచెంగా వంగపడిపోయి ఉంటారు. ఇంటాయన శివరావుకు నలభై అయిదుకు తక్కువుండవు. ఇంటావిడ మాలక్షమ్మకు నలభైకి ఎక్కువుండవు. వాళ్ళకొాక ఇరవైఏళ్ళ కొడుకూ, పదేళ్ళ కూతురూ ఉన్నారు. వాళ్ళ మధ్యగాని, పిల్ల తరవాతగాని ఆదంపతులకు పిల్లలే కలగలేదు.

శ్రీయుతులవారబ్బాయి పట్నంలో సైన్సుబియ్యే రెండోఏడు చదువుతున్నాడు; శలవులకుమాత్రం వస్తూంటాడు. పార్వతి అద్దెకు వచ్చేసమయానికి ఆ అబ్బాయి, కృష్ణారావు, శలవులకు వచ్చిఉన్నాడు. ఆ అబ్బాయిని చూడగానే పార్వతికి, "మా పెద్దన్నయ్య కూతుర్ని ఈఅబ్బాయికి చేసుకుంటారేమో!" అన్న ఆలోచన మెరుపులాగా వచ్చింది. ఆడపిల్ల, సత్యవతికి సంబంధాలు చూస్తున్నట్టున్నారు; ఆపిల్ల ఆడపిల్లల స్కూల్లో చదువుతున్నది. ఇంటిదగ్గిర ఫిడేలు నేర్పిస్తున్నారు. రెండేళ్ళనుంచీ నేర్చుకుంటున్నదిట. సావిత్రి నాటకంలో యముడు పాడేపాట, "పో బాల పొమ్మికన్" తనంతట తనే వాయించి వినిపించింది. ఆపిల్ల వాయింపు బాగున్నదీ లేనిదీ తెలుసుకునేపాటి సంగీతపరిచయం పార్వతికిలేదు. ఆమెకు సంగీం 'మోత' ఏదైనా బాగానే ఉంటుంది.

తనను చూసి ఇల్లుగలాయనా, ఆయనకొడుకూకూడా ఎటువంటి దారుణవికారాలు అనుభవించినదీ పార్వతికి తెలీదు; తెలియవలసిన అవసరంకూడా ఏర్పడలేదు.

తన వదినెలూ, వాళ్ళ పిల్లలూ వస్తే పార్వతికి ఒకవిధంగా సరదాగానూ ఉండేది, మరొకవిధంగా ముళ్ళమీద ఉన్నట్టూ ఉండేది. వెంకాయమ్మ ఏదో ఒక కోతిమాట అని పార్వతిని నవ్వించేది.

"అదిసరే – వట్టిగొడ్డుకు అరుపులెక్కువనీ," అంటూ ఆమె త్రిపురమ్మ నెల నెలా నాగాపెట్టకుండా చిరిచాప తీసుకుని దూరంగా ఉండటంమీద ఒకవిసురు విసిరింది. పార్వతి నవ్వలేక చచ్చింది. అవతలవాళ్ళు పొట్టలు పిసుక్కు నవ్వినా వెంకమ్మ చాలా సీరియస్‌గా ఉండి, ఒక హాస్యంవెంట ఇంకోహాస్యం దొర్లించేది.

"ఆమూణ్ణాళ్ళూ మీ పార్వతీశవన్నయ్య పడేబాధ చూడలేక చస్తున్నాం. మన కేం నష్టం లేదనుకో. ఉత్తప్పుడావిడ చేస్తున్న ఇంటిపనేవుంది గనకా! – మాటవరసకి చెప్పా ... ఇప్పు డేవిటో తెలుసా ? పవుడరు! పాపం, నువ్వెప్పుడు వేరే పోతావా అని ప్రాణాలు బిగబట్టుక్కూచుంది గామాలు. నువ్వట్టా వీధిలోకి అడుగుపెట్టగానే ఓ ముద్దొచ్చే పవుడరుడబ్బా తెప్పించింది మొగుడిచేత. అది వేసుకోవటానికి పప్పు ఏమిటి, పప్పూ ? అదికూడా తెప్పించింది. దాంతో మొహానికి అస్తమానం పవుడ రేసుకుంటూఉండటమే. మొహం కడగా, పవుడరు వెయ్యా ! మొహం కడగా, పవుడరు వెయ్యా ! పగటిభాగోతుల వేషమనుకో !..." ఈవిధంగా వెంకాయమ్మ కీఇచ్చిన అలారం గడియారమల్లే కూర్చున్నంత సేపూ వాగుతూనే ఉండేది. ఆవిడ విసుర్లు నూటికి తొంభైతొమ్మిది పాళ్ళు తన తోడికోడలు త్రిపురాంబమీదనే.

ఎక్కడన్నా కూచిపూడి భాగోతమో, హరికథో, నాటకమో అయితే వెంకాయమ్మే వార్త తెచ్చేది. సాధారణంగా ఇద్దరూ కలిసే వెళ్ళేవాళ్ళు.

పార్వతికి రోజులు సుఖంగానే వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఆవిడ జరిగినకాలంగురించి ఎక్కువ ఆలోచించేదికాదు. కాని గడిచిన జీవితానుభవాలను ఆమె మరవలేదు. కాకపోతే ఆ అనుభవాలను ఏవిధంగా భవిష్యత్తుకు ఉపయోగించుకోవాలో, అది కూడా ఆమెకు స్పష్టంగా తెలియదు. వెనక్కు తిరిగిరాని ప్రయాణంలాటి జీవిత మార్గంలో ఎక్కడ ఏగొడవ లున్నదీ తెలిసి ఏం లాభం ? గానుగెద్దు జీవితం అయితే వచ్చినసమస్యలే మళ్ళీ వస్తాయిగనక అనుభవం బాగా ఉపయోగపడుతుంది. అందుకేనేమో చాలామంది తమకు తెలియకుండానే గానుగెద్దు జీవితం కోరుకుం టారు. అటువంటి జీవితంలో తాము గడించిన అనుభవంతో లోకాన్ని ఉద్ధరించ వచ్చు ననుకుంటారు. కాని మానవజాతి జరిపే మహాప్రస్థానంలో వీళ్ళ అనుభవ

జ్ఞానానికి ఏమీ విలువ ఉండదు. అందుకు కావలసిన విజ్ఞానం అచ్చగా అనుభవం ద్వారా వచ్చేదికాదు.

* * * * *

వేరేఇంటికి పోవటం పార్వతికి ఎంతబాగుందో ఆమె కొడుక్కు అంత బాగా లేదు. సుమారు ఏడేళ్ళక్రితం ప్రారంభమయిన తన జీవితం వాడికి మరకల తెర లాగా ఉంది. అందులో కొద్దిభాగమే అర్థమవుతున్నది. అందులో కంటి కింపైన మరకలు, చూడగానే ఆహ్లాదం కలిగించేవి, అమ్మలాటివి, కొన్ని ఉన్నాయి. వాటిలో మేనమామల ఇల్లూ, అక్కడి వాతావరణమూ, వాడి బావలూ, వదిన్లూ కూడా ఉన్నాయి. కొన్ని చీకటిమరకలూ, మురికి మరకలుకూడా ఉన్నమాట నిజమేగాని, పిల్లలు వాటిని అతిసులువుగా తమ మనస్సులనుంచి గెంటిపారెయ్య గలరు.

ఈ కొత్తఇంట్లో సందడిలేదు. ఆటల్లేవు, పాటల్లేవు. ఆ యింటినుంచి ఎవరన్నా వచ్చినప్పుడుమాత్రం దీపాలు వెలిగిన ట్టుంటుంది. వాళ్ళు వెళ్ళిపోగానే అంతా జీబుజీబుగా అవుతుంది. ఆ తరవాత అమ్మకూడా ఎంచేతో అంత బాగున్నట్టుండదు. అది మరీ ఘోరం.

"అమ్మా, ఇవాళ బడికి పోను. మామయ్యగారింటి కెళ్ళి ఆడుకుంటా," అనేవాడు చినవెంకటనారాయణ.

"ఆ వెధవల సావాసంతోనే ను వ్విట్టా తయారయావు," అన్నది తల్లి చాలాసార్లు.

ఈమాట వాడికి మొదటిసారి చెంపపెట్టులాగా తగిలింది. అన్నంగిన్నెలో చెయ్యి పెడితే ఏ ఎలుకో తగిలినట్టుగా వాడు ఉలిక్కిపడ్డాడు. తన బావలమీద అమ్మకు అంత హీనమైన అభిప్రాయం ఉన్నట్టు వాడికి అంతదాకా చూచాయగానైనా తెలీదు. దానికితగ్గట్టు వాడికేమో వాళ్ళంటే చాలా యిష్టంకూడానూ! ఆ తరవాత వాడికి బావలు కలిసినప్పుడల్లా వాళ్ళని 'దగాపడిన తమ్ముళ్ళ' లాగా, ఎంతో జాలిగా, చూసేవాడు. వాళ్ళు అమ్మను ఆప్యాయంగా, 'అత్తయ్యా!' అని పిలుస్తుంటే వాడికి ఎవరో తనపీక నొక్కేస్తున్నట్టుగా ఉండేది. అందుకేకాబోలు వాడు పైకి, 'మా అమ్మకు మీరంటే చాలా అసయ్యం,' అనలేకపోయేవాడు.

కాని పార్వతికి నిజంగానే తన మేనల్లుళ్ళంటే అంత మంచిఅభిప్రాయంలేదు. ఆవిడలెక్కన వాళ్ళు సరిగా పెరగడంలేదు. నిజం చెప్పాలిసొస్తే వాళ్ళు గాలికి పెరుగుతున్నారు. వాళ్ళనుగురించి పెద్దవాళ్ళు పట్టించుకోరు. అయినా తన మేనల్లుళ్ళను తీర్చిదిద్దాలన్న ఉద్దేశం పార్వతికి ఏకోశానాలేదు. వాళ్ళు ఎట్లాపెరిగితే తనకేం?

తనకొడుకు వాళ్ళలాగా పెరగటానికి వీల్లేదు. తనకొడుకు మనసులో పడే ప్రతి ఆలోచనా వాడికి ముందుముందు పనికిరావాలి. వాడిమనస్సు అడివల్లే తయారు కారాదు; తీర్చిదిద్దిన తోటలాగా ఉండాలి. అందులో ప్రతి అంగుళమూ తనకు అర్ధమవుతూఉండాలి. అదే పార్వతి దృక్పధం.

కొత్తయింటికి మారిన రెండువారాలకు స్కూళ్ళు తెరిచారు. చినవెంకటనారాయణ హైస్కూలు అట్టడుగుక్లాసులో ప్రవేశించాడు. వాణ్ణి నాగభూషణమే చేర్పించాడు స్కూల్లో.

స్కూల్లో చేరటంతో చినవెంకటనారాయణ జీవితం గొందిలోనుంచి పెద్ద వీధిలోకి వచ్చినట్టయింది. వాడు చేరినరోజునే ముగ్గురితో స్నేహం చేసుకున్నాడు. మనుషులకు కొత్తరకాలపేర్లుంటాయని ఇప్పుడిప్పుడే వాడికి తెలియవస్తున్నది. మొదట తనను నారాయణ అని పిలిచినవాళ్లు, 'బీవీయెన్' అని పిలవసాగారు. క్లాసులో బీజీకే, డీజీకే, ఎన్‌జీకే – ముగ్గురూ గోపాలకృష్ణమూర్తులే – ఉన్నారు. ఎస్సెస్సార్, డీవీయెన్, జీయెల్పీ, పీయస్సెన్ కూడా ఉన్నారు. అందరూ నారాయణ మిత్రులే. అయితే నారాయణకు ఏ ఇద్దరితోనూ ఒకేరకమైన బంధంలేదు. ఒకడు లెక్కల్లో ఫస్టు, ఒకడు బాగా పరిగెత్తుతాడు. ఒకడు డ్రాయింగు బాగా వేస్తాడు – డ్రాయింగుమేస్టరు బ్లాక్‌బోర్డుమీద వేసే తెరిచిఉన్న పెట్టెబొమ్మలు కావు – బొచ్చుకుక్కలూ, ఎగిరే కాకులూ, కొమ్మనుంచి ఒకచేత్తో వేళ్ళాడే కోతులూ, ఏమేమిటో ఇట్టె వేసేస్తాడు. ఒక్కొక్కడిలోనూ ఒక్కొక్క విశేషం ఉంది. కొందరు అచ్చగా 'మంచితనం' కొద్దీ నారాయణకు స్నేహితులైనవాళ్ళున్నారు.

వాడు ఇంటికి వస్తూనే తల్లికి తన స్నేహితులనుగురించి ఎంతో ఉత్సాహంగా చెప్పబోయాడు. కొద్దిరోజులు విన్నాక, ఒకనాడు అమ్మ అకస్మాత్తుగా, ''నువు ఏ అలగావెధవలతో సావాసం చేస్తున్నావోనని నాకు భయంగా ఉంది,'' అన్నది.

నారాయణ మరోసారి నిర్ఘాంతపోయినాడు. తనకు ఇష్టమైనవాళ్ళను అలగావాళ్ళకింద తల్లి ఎందుకంత తేలిగ్గా కొట్టిపారేస్తున్నదో వాడికి కొంచెంకూడా అర్థం కాలేదు. స్కూల్లో చేరి నెల తిరక్కుండానే నారాయణ ద్విపాత్రధారణచేసే ధోరణిలో పడ్డాడు. తన స్కూలుజీవితం వేరూ, ఇంట్లోజీవితం వేరూనూ. వాటిని వేరువేరు అరల్లో ఉంచటమే మనస్సుకు హాయి.

క్రమంగా వాడికోసం స్నేహితులు ఇంటికి రావటంకూడా ప్రారంభించారు. అట్లా వచ్చినవాళ్ళను పార్వతి అతిజాగ్రత్తగా పరీక్షించేది; వాళ్ళు స్పృశ్యులా? అస్పృశ్యులా? వాళ్ళతో స్నేహం తన కొడుక్కు లాభిస్తుందా? లాభించదా?

వాళ్ళు వెళ్ళిపోయ్యాక పార్వతి కొడుకును వాళ్ళగురించి తరిచితరిచి అడిగేది. మొదట్లో నారాయణ ఆ ప్రశ్నలకు ఆత్రంగా సమాధానాలు చెప్పేవాడు – అమ్మ కూడా వాళ్ళమీద అభిమానం కలిగిందనుకుని. అయితే ఇది పొరపాటని త్వర లోనే నారాయణకు తెలిసిపోయింది.

“బ్రాహ్మలైతే పోనీ అనుకోవచ్చు, సూద్దరాళ్ళనుకూడా ఇంట్లోకి తెస్తావేంరా,” అన్నది పార్వతి. ఆమె అత్తవారింట శూద్రులనేమాట ఎవరూ వాడేవాళ్ళుకారు. 'సంసార్లు' అనేవాళ్ళు. సంసారి ఇల్లాళ్ళూ, కమతగాళ్ళూ వాళ్ళ ఇల్లంతా తిరిగే వాళ్ళు – ఒక్క వంటింటోకి వచ్చేవాళ్ళుకారేమో. ఈ సంగతులు పార్వతి మరిచి పోయిం దనుకోవటానికిలేదు. పల్లెటూళ్ళలోకన్న బస్తీలో ఆచారం జాస్తి అను కోవటానికి అసలే వీల్లేదు. బస్తీకి వచ్చాక బ్రాహ్మణపార్వతికి శూద్రకులస్థులతో సంబంధాలు దూరమయా యనుకోవాలి. నిజానికి ఈ బస్తీలో తనను 'అక్కా, వదినా'' అని పిలిచే శూద్రస్త్రీ లెవరున్నారు? తన జీవితంలో వాళ్ళేం భాగం పంచుకుంటున్నారు?

కాని నారాయణ విషయం అట్లాకాదు. వాడిక్లాసులో అన్నికులాలవాళ్ళూ ఉన్నారు. ఒక రజాక్‌కూడా ఉన్నాడు, “అరె భాయ్!” అంటూ. నారాయణ వాళ్ళందర్నీ ఎట్లా ఎడంపెడతాడు?

నారాయణ గుండెల్లో రాయిపడ్డది. తన స్నేహితులు తనకోసం రావటం వాడి

ప్రాణానికి జీవితపు రంగుమరకల్లో ఒకటి. చాలా కాంతివంతమైనది. మహా తియ్యనిది. బ్రాహ్మలు వస్తారు, శూద్రులూ వస్తారు. బ్రాహ్మల్ని లోపలికి రానిచ్చి, శూద్రుల్ని ఎండలో నిలబెట్టాలా? చందుగాయి పెట్టెలాగున్న ఈ ఇంటికి వసారా కూడాలేదు. నారాయణ ఏం చెయ్యాలి? ఈ ప్రశ్న వాడికళ్ళకు వేడిఆవిర్లు తెప్పించింది. ఇంత జటిలమైన సమస్యను మతస్థాపకులే పరిష్కరించలేకపోతే, ఆ పసి వెధవ పరిష్కరించగలడా? ఇతరులు తన మనస్సులో గుబులుపుట్టిస్తే తల్లితో చెప్పుకుని ఉపశమనం పొందవలసినవాడు. తల్లే గుబులుపుట్టిస్తే ఏం చేస్తాడు?

వాడు తన శక్తిపరిధిలో ఆలోచించాడు. పీబీజీ ఇంటికి ఎందరో వస్తారు. పీబీజీ అమ్మగాని నాన్నగాని ఏ నిషేధాలూ పెట్టినట్టు కనబడదు. వాళ్ళు అమ్మకన్న మంచి వాళ్ళా? అమ్మనుగురించి అంతమాట అనుకోవటం కష్టమే అయినా, మనుషులు పీబీజీ అమ్మా నాన్నల్లాగే ఉండాలన్న నమ్మకం వాడిలో నిశ్చలంగా ఉన్నది.

ఏమయితే అదవుతుందని నారాయణ చూస్తూ ఊరుకోవటం లాభించింది. అమ్మ మళ్ళీ తన స్నేహితుల ప్రస్తావన ఎత్తలేదు. వాళ్లు వస్తూనేఉన్నారు; పోతూనే ఉన్నారు. ఇక ఈ ప్రసక్తి రాదనే అనుకున్నాడు. కాని అకస్మాత్తుగా, పొంచి ఉన్న శత్రువల్లే అది రానేవచ్చింది. ''నువు అడ్డమైనవాళ్ళనూ ఇంటికి చేర్చకుండా ఉండవుట్రా?'' అన్నది అమ్మ మరోసారి, తలవనితలంపుగా.

"వాళ్ళను రావద్దని నువే చెప్పు,'' అన్నాడు నారాయణ. వాడిగుండెలో అగ్నిపర్వతం కుతకుత లాడుతున్నది; కాని మాట చాలా సౌమ్యంగా అన్నాడు. ఒక విధంగా వాడు తనతల్లిని బహిష్కరించటమే.

పార్వతి కొడుకేక్కేసి వింతగా చూసింది. వాడిమాటల్లో ఆమెకు ఏదో తిరుగుబాటు ధ్వనించింది. 'వాళ్ళను రావద్దని నువే చెప్పు – ఎట్లా చెబుతావో చూద్దాం,' అన్న ధ్వని వాడిగొంతులో ఉన్నది. కాని రుజువుచెయ్యటం కష్టం.

పార్వతి బుద్ధిగా ఆలోచించింది. నిజమే; స్నేహంగా ఇంటికి వచ్చేవాళ్ళను రావద్దని చెప్పడం కష్టమే. తనకోసం వచ్చేవాళ్ళందరూ తన కిష్టమైనవాళ్ళుకారు. అందుకని వాళ్ళను రావద్దని ఎట్లా చెబుతుంది? చిన్నపిల్లవాడు గనక వాడికి మాన మర్యాదలూ, పట్టింపులూ ఉండనవసరం లేదనుకోవటం తనదే పొరపాటు. వాడు పెరుగుతున్నాడు; అభిమానం నేర్చుకుంటున్నాడు; నేర్చుకోవలసిందే.

ఆమె మాటమార్చి కొంచెం కృత్రిమంగా నవ్వుతూ, "ఎప్పుడూ వాళ్ళే నీకోసం వస్తారు; నువు వాళ్ళఇళ్ళకు పోవల్లేఉందే?'' అన్నది.

స్కూలునించి పావుగంట ఆలస్యంగా వస్తే, "ఇంతసేపేంచేస్తున్నావంటావుగా?"

అన్నాడు నారాయణ - ఇదికూడా తనజీవితానికి ఒక పీడ అనే వాడు భావిస్తూ వస్తు న్నాడు. మిగిలిన పిల్లలకెవరికీ ఇటువంటి ఆంక్షలులేవు. తన స్నేహితులు చాలా మంది రైలుకట్టకూ, కాలవకట్టకూ షికార్లుపోతారు. కాలవలో ఈతలు కొడతారు. తనకు అట్లా వెళ్ళే స్వేచ్ఛ లేదని నారాయణకు మనసులో లేకపోలేదు. అది బయటపెట్టటానికి మంచి అవకాశం వచ్చింది.

"అవును. నువు గాడిదతిరుగుళ్లు తిరగటానికి వీల్లేదు. నాతో ముందుగా చెప్పి పోతే నీ స్నేహితుల ఇళ్ళకు వెళ్ళొద్దంటానా ?'' అన్నది పార్వతి.

ఒక విధమైన రాజీ కుదిరింది. కుదిరిననాడే నారాయణ దీపాలు పెట్టిన అరగంటకు ఇంటికి వచ్చాడు.

''ఎక్కడికి వెళ్ళావురా ?" అన్నది పార్వతి, పెద్ద ఘోరం జరిగినట్లు.

''చెరువుదగ్గిర కర్రాబిళ్ళా ఆట చూడబోయాను,'' అన్నాడు కొడుకు.

"చెరువుదగ్గిరా ? చెరువులో పడిపోతే ఏం దిక్కు ? కర్రాబిళ్ళా ఆటేమిటి ? కన్నో కాలో పోతే ?" అన్నది పార్వతి- రకరకాల విపత్తులు ఊహించుకుంటూ.

నారాయణ తల్లికేసి వింతగా చూశాడు. ఆమె నవ్వులకు అంటున్నదేమోనని ఒక క్షణంపాటు అనుకున్నాడు; కాని నిజంగానే అంటున్నది.

''చెరువుచాయలకు పోరాదు. కర్రాబిళ్ళా ఆట చూడరాదు." అన్న రెండు ఆంక్షలు వాడి జీవితంలో కొత్తగా ప్రవేశించాయి. ఉన్న ఆంక్షలతోనే తన బతుకు అర్ధంలేకుండా పోతున్నదని వాడు అనుకుంటున్నాడు. కొత్తఅంక్షలు రావటంచేత పరిస్థితి బాగుపడుతున్న దేమీలేదు.

పార్వతికి ఒకవిషయం తెలియలేదు. తను యాదాలాపంగా పైకి అనుకునే ప్రతిమాటా తనకొడుక్కు కొంతకాలంపాటు శిలాక్షరంగా ఉంటుందని ఆమె ఊహించలేదు. నిజానికి ఆమెనోట వచ్చేమాటల్లో శిలాక్షరా లున్నాయి. ఏవి శిలాక్ష రాలో, ఏవి కావో తెలుసుకునేపాటి శక్తి ఆ అర్భకుడికి లేదు. తనకొడుకు చెరువు చాయలకు పోరాదనీ, కర్రాబిళ్ళా ఆట చూడరాదనీ పార్వతి ఉద్దేశంకాదు; కాని అదే ఆమె ఉద్దేశమని కొడుకు అనుకున్నాడు. తల్లిమాట పాటించి, చెరువుచాయ లకు పోకుండాఉండాలో, ఈసారి అక్కడికి వెళ్ళి ఆట చూస్తే తల్లికి చెప్పకుండా ఉండాలో నారాయణ ఆ క్షణంలో నిర్ణయించుకోలేదు.

* * * *

సమస్య గొంతుమీద కూర్చుని, దానికి పరిష్కారం తెలియనప్పుడు మనిషిపడే బాధ ఇంతా అంతాకాదు. కొడుకును ఎట్లా అదుపుచెయ్యాలో పార్వతికి తెలియలేదు.

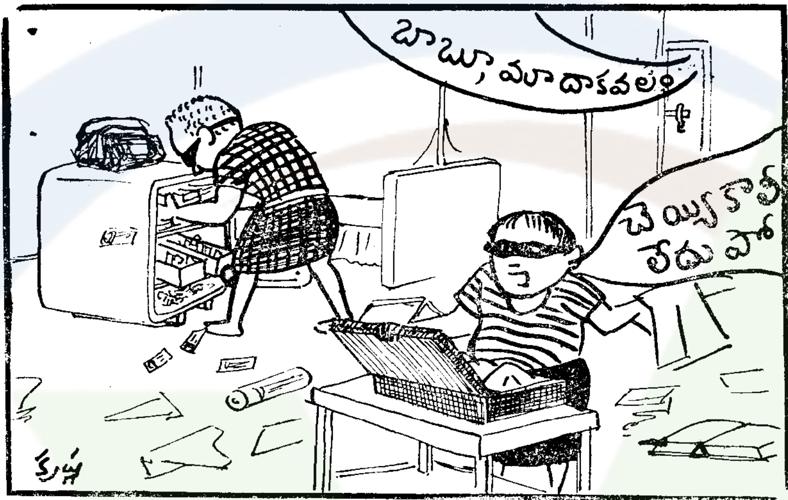
నారాయణ స్కూలునుంచి తిన్నగా ఇంటికి రావటం మానేశాడు. ఒక్కోరోజు వాడు ఇల్లు చేరేసరికి ఎనిమిదిగంటలు కూడా అవుతున్నది. చీకటి పడినదగ్గరనుంచీ పార్వతిని రకరకాల భయాలు శూలాల్లాగా ఆవహించేవి. ఏ చెరువులోనో, ఏ రైలు కిందో పడ్డాడేమో! ఎవరన్నా ఎత్తుకుపోయారేమో? ఆమధ్య ఎవడో ఒక ఉపాసకుడు ఎవరినో కుర్రాణ్ణి అమ్మవారికి బలి ఇచ్చాట్ట! అటువంటి రాక్షసులుకూడా ఉంటారు. ఎక్కడన్నా చెయ్యో, కాలో విరుచుకుంటే ఎవరన్నా ఆస్పత్రికి చేర్చారేమో! (ఇటువంటి సంఘటన ఒకటి జరగటం పార్వతికి తెలుసు.) ఈవిధంగా పార్వతి భయంకరమైన ఆలోచనలు చేసేది. ఇట్లా ఆలోచించటంవల్ల ఆమెకు ఒక లాభం—దుర్వార్త ఏదైనా వినవలసివస్తే అందుకు మనస్సు ముందే సంసిద్ధమై ఉంటుంది! ఆకస్మికంగా దుర్వార్త వినటం మనసుకు మరింత పెద్దఘాత. పార్వతి కింకోలాభంకూడా ఉన్నది: నారాయణ ఏ చెరువులోనో శవమై తేలకుండానూ, రైలుకిందపడి తుండాలు కాకుండానూ, విరిగినచేతికీ, పగిలినతలకూ, ఆస్పత్రికట్లు లేకుండానూ ఇంటికి గెంతుతూ తిరిగి వచ్చేసరికి, భయం పరమానందంగా మారేది. దుర్వార్త భరించటం ఎంకష్టమో, ఆనందం భరించటంకూడా అంతేకష్టం. అందుచేత తాను ముందు పొందిన భయానికంతకూ కసితీర్చుకోవటానికి ఆమె వాణ్ణి వీపు వాయగొట్టి, ''ఇంత సేపు ఎక్కడున్నావురా వెధవా!'' అని పళ్ళు బిగించి అడిగేది.

''ఎక్కడున్నానూ? నాదగ్గిరే ఉన్నా!'' అనేవాడు నారాయణ.

దీనికి అలవాటు పడుతూండగా, ఒకనాడు పార్వతినెత్తిన పిడుగుపడ్డట్టయింది. నారాయణ జుట్టుచూస్తే తడిగా ఉన్నట్టు అనుమానం వేసింది; తాకిచూస్తే తడే. నారాయణ చెరువులో ఈత నేర్చుకుంటున్నాడు! ఎవడో పీయస్సార్ నేర్పుతున్నాట్ట! ఆ పీయస్సార్‌ను గొంతునులిపి ఆ చెరువులోనే పారేస్తేగాని పార్వతి కడుపుమంట చాల్లారేట్టు కనపడలేదు.

"రేపటినుంచీ బడి వదలగానే ఇంటికి రాకపోయావో నా చేతిలో చచ్చావే!" అన్నది పార్వతి. తన మొగుడూ, మామగారూ ఎటువంటివాళ్ళో, తన కొడుకు శరీరంలో ఎలాటిరక్తం ప్రవహిస్తుందో, దాన్ని అదుపులో ఉంచాలంటే తాను ఎంత పట్టుదల వహించాలో ఆమెకు తెలుసు.

నారాయణకు తల్లిని ధిక్కరించే ఉద్దేశంగాని, తల్లికి ఎదురుతిరిగే ఉద్దేశంగాని లేదు. వాడి మనోవైఖరిని పార్వతి ఎంతశ్రద్ధగా కనిపెడుతున్నదో అంతకు వెయ్యింతలుగా వాడు తల్లి ఆలోచనలను కనిపెడుతూనే ఉన్నాడు. ఆమె జానెడు

కృష్ణ

ఇస్తే వాడు మూరెడు తీసుకుంటున్నాడు. ఆమె దౌర్బల్యమే ప్రస్తుతం వాడి బలం. ఆమె నిజమైన దార్ఢ్యం చూసినప్పుడు వాడామెమాట జవదాటటంలేదు. అందుచేత వాడు మర్నాటినుంచీ బడినుండి తిన్నగా ఇంటికి రాసాగాడు.

ఆవిధంగా వాడు, ఇంటివారమ్మాయి సత్యవతి చేసే సంగీతసాధనతో ఆకర్షించబడ్డాడు.

సత్యవతి సాయంకాలంపూట ఫిడేలుసాధన చేసేది. ఆ సమయంలో సంగీతం మేస్టరు వచ్చేవాడు. ఓ అరగంట గాత్రంపాట నేర్పేవాడు, తరవాత ఫిడేలు వాయించటం నేర్పేవాడు.

డాబానుంచి పాట వినపడగానే నారాయణ పరిగెత్తి వెళ్ళాడు. పక్కవరండాలో చాపకు ఒకపక్క సంగీతంమేస్టరూ, ఇంకోపక్క సత్యవతీ ఎదురెదురుగా కూర్చుని ఉన్నారు. సత్యవతిముందు ఫిడేలుపెట్టి ఉన్నది. సత్యవతి బాసిపెట్టు వేసుక్కూర్చుని, ఎడమచేతిని మోకాలిమీద వెల్లికిలాపెట్టి, కుడిచేత్తో తొడమీద తాళం వేస్తూ, మేస్టరు చెప్పినది తాను మళ్ళీ అంటున్నది.

"శ్రీ యీ గణా పతీ యి నీ– సే వింప రా య్యా ఆరే," అని మేస్టరు పాడుతున్నాడు. సత్యవతి అట్లాగే అంటున్నది.

ఆపిల్ల పాట ఆపకుండానే తల ఆడించి, నారాయణను కూర్చోమన్నది. నారాయణ నోరుతెరుచుకు వింటూ గోడవెంబడి జారి కూర్చున్నాడు.

మేష్టరుది బొంగురుగొంతు, సత్యవతికంఠం అంతకన్న చాలానయం. అయినా మేష్టరు పాటలో ఉన్న ఏదో సత్యవతి పాటలో లేదు.

''మేష్టరుకు ధయిర్యం ! ధయిర్యంగా పాడతాడు. సత్తెమ్మాయికి ఆ ధయిర్యం లేదు,'' అనుకున్నాడు నారాయణ.

వాడు బడిపంతుళ్ళ విషయంలో కూడా ఇదేనిర్ణయానికి వచ్చాడు. పిల్లలు చదివే పుస్తకమేగదా వాళ్ళూ చదువుతారు ? కాని వాళ్ళకు తప్పులుపోవు. ఏంచేత ? పంతులైనవాడికి ధైర్యం ఉంటుంది. పిల్లలకంత ధైర్యం ఉండదు. క్లాసులో ఉన్న గుడ్డివెధవలంతా కిరికిరి వెధవలే. ఎన్వీఆరున్నాడా ? వాడికి పుస్తకాలంటే ఏమీ భయంలేదు. క్లాసులో ఇంకాచెప్పని లెక్కలన్నీ చేసేస్తాడు. ఇంగ్లీషుపుస్తకం ఈ చివరినుంచి ఆచివరకు ఎన్నిసార్లో చదివాడు.

ఒకసారి ఎన్వీఆరింటికెళ్ళాడు నారాణ. వాడినాన్న వాడితో డికెన్సుగురించి చెబుతున్నాడు. తరవాత ఎన్వీఆరును, "మీనాన్న ఎవరినిగురించిరా చెబుతున్నాడు," అని అడిగితే, డికెన్సుపుస్తకాలు రెండు తెచ్చి చూపించాడు.

"ఇవి నువు చదవగలవా ?" అన్నాడు నారాయణ ఆశ్చర్యంగా.

''ఇప్పుడు చదవలేననుకో. ఇంకొన్నాళ్ళు పోయాకనైనా చదవక వదుల్తానా?" అన్నాడు ఎన్వీఆర్. అదీ వాడి ధైర్యం. అందుకే ఇంగ్లీషులో వాడి కెప్పుడూ ఫస్టు మార్కొస్తుంది. ధైర్యం !

సత్యవతికి ధైర్యం ఉంటే అచ్చగా మేష్టరుపాడినట్టే పాడొచ్చు. ఇంకా బాగా కూడా పాడొచ్చు.

కొంతసేపు నోటిపాట అయాక ఆ పాడినదే ఫిడేలుమీద సత్యవతి సాధన చేసింది. మేష్టరు, వాయింపులో చాలా తప్పులు దిద్దాడు.

సత్యవతి వాయిస్తున్నంతసేపూ నారాయణ మనసులో పాడుకుంటూనే ఉన్నాడు. మేష్టరు లేవంగానే సత్యవతి విముక్తి పొందినదానల్లే అయిపోయింది. ఎంతో ఉత్సాహంగా ఫిడేలు పెట్టెలో పెట్టేసి. పెట్టె మూసి దానిస్థానంలో పెట్టేసింది.

నారాయణకిది ఆశ్చర్యంగా కనిపించింది. నేర్చుకున్నది తనకు బాగా రాలేదు. బాగా వచ్చినదాకా వాయించగూడదూ ? తనయితే ఫిడేలు అట్లా పెట్టేసేవాడా ? కళలు అభ్యాసం చేసేవాళ్ళలో నూటికి తొంభైతొమ్మిదిమంది సత్యవతిలాటివాళ్ళే. వాళ్ళెన్నటికీ మొదటి తరగతిలోకిగాని, రెండో తరగతిలోకిగాని రారు. కాని

నారాయణ, ఊడినపళ్ళన్నీ సొంతం రానివయసులోనే కళాకారు లయేవాళ్ళనుతప్ప ఊహించలేకపోవటం విశేషం.

మేస్టరు వెళ్ళాక నారాయణ సత్యవతిని, "అప్పుడే పెట్టేశావేం ? ఇంకాసేపు వాయించకపోయావా ?'' అని అడిగాడు.

''ఇంకెంత సేపమ్మా-చేతులు పడిపోతున్నాయి. కొత్తపాట ప్రారంభించినప్పుడు మరీ ఇబ్బందిగా ఉంటుంది... ఈపాట ఏరాగమో తెలుసా ?'' అన్నది సత్యవతి

"నాకేంతెలుసూ ? రాగాలంటే ఏమిటీ ?" అన్నాడు నారాయణ అయోమయంగా

సత్యవతి తనకు తెలిసినంతా చెప్పింది. నారాయణ ఆసక్తిగా విన్నాడు. కాని సత్యవతి చెప్పినదాన్లో ముప్పాతికభాగం వాడి కేమీ అర్థంకాలేదు. వాడికి అర్థం కాక పోవటం సత్యవతికి ఉత్సాహ మిచ్చినట్టుంది.

"ఉండు చూపిస్తా,'' అంటూ ఆపిల్ల మళ్ళా ఫిడేలు బయటికితీసి తనకు వచ్చిన రాగాలన్నీ ఆరోహణ అవరోహణలు వాయించి ఆరాగాలపేర్లు చెప్పింది. నారాయణ నోరు తెరుచుకుని విన్నాడు. వాడు ఎంతశ్రద్ధగా విన్నాడంటే ఒక గంటసేపు వాడికి మిగతాప్రపంచం ఏమీ తెలీదు.

చేతులు పడిపోతున్నాయన్న సత్యవతి దాదాపు గంటసేపు ఫిడేలుమీద ఉత్సాహంగా, ఏనాడో మరిచిపోయిన రాగాలన్నీ వాయించింది. ఆపిల్ల రెండేళ్ళనుంచీ సంగీతం నేర్చుకుంటున్నదన్నమాటేగాని, ఆమె నేర్చుకునే సంగీతంలో ఎవరూ, ఎన్నడూ, ఎటువంటి ఆసక్తీ చూపిన పాపానపోలేదు. అటువంటి ఆసక్తి మొట్ట మొదటగా చూపినవాడు నారాయణే. నాలుగైదు నెలలక్రితం బెజవాడ వెళ్ళినప్పుడు, సత్యవతి మైలవరంకంపెనీవాళ్ళ సావిత్రినాటకం చూసి, అందులో యముడుపాడే పాట పట్టుకుని, ఫిడేలుమీద వాయించటానికి ప్రయత్నించింది.

"ఓసీ!'' అన్నది వాళ్ళమ్మ. ఆవిడ తన మొగుణ్ని పిలిచి తన కూతురి "యముడి పాట" వినమన్నది. ఆయన నిర్వికారంగా వినేసి, ''ఎందు కిది ? ఓ కృతా ? తరంగమా ?'' అని వెళ్ళి తనపని చూసుకున్నాడు.

కాని అదిమొదలు ఎవరన్నా ఇంటికొచ్చినప్పుడల్లా మాలక్ష్మమ్మ, "ఏదే, అమ్మాయ్ ? ఆ యముడిపాట ఒక్కసారి వాయించూ ! జ్ఞాపకం ఉందా ? మరిచి పోయావా ?'' అని, కూతురిచేత ఎగ్జిబిషను పెట్టించేది.

పార్వతి అన్నానికి రమ్మని పిలిచినదాకా నారాయణ సంగీతగోష్ఠిలోనే ఉన్నాడు. అన్నం తిని "శ్రీ గణపతిని సేవించరారే'' అన్న కృతి పల్లవీ, అనుపల్లవీ చాలా సార్లు చిన్నగొంతులో పాడుకుంటూ నిద్రపోయాడు. నిద్రలోకూడా ఆపాటే వాడి

మనసునిండా సంచారం చేస్తున్నది. ముఖ్యంగా "రారే'' దగ్గిర మెలిక తెగ ప్రతి ధ్వనించింది వాడి బుర్రలో.

తరవాత, సత్యవతి సంగీతం నేర్చుకునేటప్పుడు దగ్గిర కూర్చోవటం నారాయణకు నిత్యకృత్య మయింది.

పదిరోజులు గడిచాక సత్యవతి వాయింపులో ఏదో అభివృద్ధి ఉన్నట్టు సంగీతం మేస్టరే కనిపెట్టి, "మధ్య కాస్త శ్రద్ధగా సాధన చేస్తున్నట్టున్నావే?'' అన్నాడు.

నిజానికి సత్యవతి చేస్తున్న ప్రత్యేకసాధన ఏమీలేదు. నారాయణను శిష్యుణ్ణి చేసుకుని, తానే ఒక గురువై, నారాయణ పరిభాషలో "ధైర్యం'' సంపాదించుకుంటున్నది.

నారాయణ తనకు తెలీకుండా సంగీతంలో ప్రవేశం సంపాదిస్తున్నాడు.

ఆ రోజుల్లో ఊళ్ళోకి కూచిపూడిభాగవతులు వచ్చి ప్రదర్శనలు ఇవ్వసాగారు. ఊళ్ళో ఉండే పెద్దికోమట్లు ఒకరితరవాత ఒకరు ఆటలు ఏర్పాటు చేస్తున్నారు.

ఒకరోజు ఆటకు శ్రీయుతులవారంతా వెళుతుంటే పార్వతి వాళ్ళవెంట తన కొడుకుతోసహా వెళ్ళింది. నారాయణ వీధిభాగవతం చూడటం అదే మొదలు. మొదట గొల్లభామవేషం వచ్చింది. గొల్లభామది ముద్దమాట. హాస్యగాడికీ గొల్లభామకూ జరిగిన సంభాషణ నారాయణకు కూడా బాగానే ఉన్నది. గొల్లభామ ''ఆయ్యవారూ" అనటం బాగున్నది. "ఆయ్యవారూ, మేము గొల్లవారం'' అని గొల్లభామ అంటే హాస్యగాడు ఆదివారంనుంచీ శనివారందాకా వారాలన్నీ చెప్పి, "ఈ గొల్లవారం ఎన్నడూ వినలేదే," అనటంకూడా బాగుంది.

తరవాత తెరమీదిగా జడవేసి భామవేషం వచ్చినప్పుడు నారాయణకు నిద్ర వచ్చింది. తెరతీసేసి భామవేషం కనపడగానే కొంచెం నిద్రమత్తు వదిలింది. భామవేషం వేసినాయన చాలా ముసలిగా ఉన్నాడు. పళ్ళు ఊడాయో, ఊడుతున్నాయో, ఏదో ఉంది.

"భామవేషానికి అలంకరణ అంతా కృష్ణవేషం వేసినాయనే చెయ్యాలిట," అన్నది మాలక్ష్మమ్మ పార్వతితో.

భామవేషాన్ని చూస్తున్న నారాయణకు, ఈ మనిషికి ధైర్యం ఉన్నది. లేకపోతే అంత ముసలితనంలో అట్లా ఆడవేషం వేసి అట్లా చెయ్యలేడు,'' అనిపించింది. ఆ తరవాత మళ్ళీ నారాయణకు నిద్ర ముంచుకొచ్చింది. ఈసారి వాడు తల్లికి చేరగిలబడి నోరు తెరుచుకుని నిద్రపోయాడు. సత్యవతి వాణ్ణి పొడిచి, "నిద్రపోతున్నావు!" అన్నది. నారాయణ పలకలేదు.

"నే తిన్నది రెండిడ్లీ లే అయితే, రెండ్రూపాయ లేశావేం బిల్లు? నీ బాబు కడ్తా డనుకున్నావా?"

"మీరు జేబుల్లో దాచేసిన స్పూన్ల ఖరీదు ఎవరు కడ్తారనుకున్నారు సార్? మీ బాబు కడ్తాడా?"

అట్లా నిద్రపోతున్న వాడికి కాస్తా మధ్యలో ఎవరో లేపినట్టయింది. అందరూ కలిసి దశావతారాలపాట పాడుతున్నారు.

"మత్సరమున మరి అంబుధిలో......"

నారాయణకు నిద్రమత్తు క్షణంలో వదిలింది. అదేదో దేవలోకంలో గానంలాగున్నది. అటువంటి బృందగానం అంతగా మనస్సును ఊపేది వాడెన్నడూ వినలేదు.

ఆ తరవాత కొంతసేపటికి భామవేషం "బాలగోపాల" తరంగం ప్రారంభించింది. ముసలివాళ్ళను కొంచెం విసుగెత్తించినా, చిన్నపిల్లల చెవులకు అమృతంలాగా ఉంది. సమ్మోహనాస్త్రంలాగా పనిచేసేది మోహనరాగం. తరంగాలలోకి రాజులాటి పాట. నారాయణ ఆ తరంగంలో కరిగిపోతున్నట్టయాడు.

* * * *

కూచిపూడి భాగవతం గురించి మర్నాడల్లా చెప్పిందే మళ్ళా మళ్ళా చెప్పుకున్నారు. భామవేషం వేసుకున్న కీలుజడ బంగారందిట, తెరమీద జడ వెయ్యటం ఊరిమీద సవాలుట. భరతశాస్త్రంలో భామవేషం వేసినాయన్ని మించేవా డెవడన్నా ఉంటే ఆ జడ కత్తిరించవచ్చుట. అట్లా కొన్ని సంవత్సరాలక్రితం ఒకాయన జడ కత్తిరించి, భామవేషం వేసినాయన్ని చిత్తుగా ఓడించి పంపేశాట్ట.

మర్నాడు సాయంకాలం అమ్మలక్కలు కొందరు చేరి చాలా కబుర్లు చెప్పుకున్నారు.

"కూచిపూడి భాగోతులు తలాఒకయింటా భిక్ష చేస్తున్నారు. మా యింటి క్కూడా ఒకరిద్దర్ని ఒకపూట ఆహ్వానింతా మనుకుంటున్నాం," అన్నది ఒక అమ్మ.

"మాయింటికూ్కడా పిలుద్దునుగాని మా వారి కిటువంటివి గిట్టవు," అన్న దొక అక్క.

"ఆ హాస్యగాడు లేడూ? వాళ్ళది మా అత్తారూరే. అదే వీధికూడానూ. ఆయన్ను కలుసుకుని ఆమాట చెప్పాలి. ఓపూట భోజనానికి పిలిచినా పిలవొచ్చు." అన్నది ఇంకో అమ్మక్క.

"ఆయన సుంకరకొండాయివేషం చూసితీరాలిట," అన్నది మరోఆవిడ.

"ఇవాళ గుడిదగ్గిర మళ్ళీ ఆట ఉన్నదిట."

"ఈమాట వినగానే నారాయణకు ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ వచ్చింది. మళ్ళీ "బాలగోపాల" వినొచ్చు! ప్రపంచంలో అటువంటిపాట ఇంకోటిలేదు.

తనమాదిరిగానే వాళ్ళంతాకూడా "బాలగోపాల" తరంగం వినటానికి తహతహలాడుతున్నట్టు వాడు ఊహించుకున్నాడు. కాని ఒకావిడ, "నిన్ననేకాదుటర్రా చూశాం? ఇంకా చాలా ఆట లాడతారు," అనేసరికి వాడికి ఒళ్ళు మండుకొచ్చింది. 'మంచిపాట విని ఆనందించలేని మొద్దు' అని వా డావిణ్ణి మనసులో తిట్టుకున్నాడు.

"ఇవాళ 'దాదిని మంచం' ఉంటుందన్నారర్రా!" అన్నది ఒకావిడ.

"సుంకర కొండడుకూడా ఉండొచ్చు," అన్నది మరోఆవిడ.

ఎవరూ ఎటూ తేల్చేలోపలే సంగీతంమాష్ట రొచ్చాడు. ఆడాళ్ళ మీటింగు అయిపోయింది.

సంగీతంమాష్టరు పాఠం చెప్పి వెళ్ళిపోయాక నారాయణ సత్యవతిని, "బాలగోపాల వాయించగలవూ? నిన్నరాత్రి విన్నామే — అది," అని అడిగాడు.

సత్యవతి ప్రయత్నించింది. అంత బాగా రాలేదు. అక్కడక్కడా "నన్నా"లతో నారాయణ అందించాడు.

"నాకన్న నువే బాగా పట్టుకున్నావే!" అన్నది సత్యవతి. నారాయణకు కొంచెం సిగ్గేసింది.

"అంతకుముం దింకేదో పాడారబ్బా! అదికూడా బాగుంది. రైలు పరిగెత్తినట్టు నడుస్తుంది," అన్నాడు నారాయణ.

"దశావతారాలపాటేనా?" అన్నది సత్యవతి.

నారాయణకు జ్ఞాపకం వచ్చింది. అందరూ కలిసి "మత్స్యావతారా!" అని గట్టిగా అరిచారు.

"అవునవును; అదే, అదే!" అన్నాడు వాడు.

"అదీ ఇదేరాగం. మోహన," అంటూ సత్యవతి మొదలు కొంచెం వాయించింది. నారాయణ ఆనందానికి మేరలేదు.

ఆ రాత్రి నారాయణ అన్నం తింటూ, "ఇవాళకూడా ఆట చూద్దాం, ఏం?" అన్నాడు తల్లితో.

"పని లేకపోతేసరి. ఇదేం వేలంవెర్రా? నిన్ననేగా చూశాం?" అన్నది పార్వతి. ఆమె సుంకరకొండాయి ఫార్సు వినాలని తహతహ లాడుతూనేఉన్నది. కాని పెద్దవాళ్ళు తమ తహతహలను పిల్లలకు తెలియనివ్వరాదు. అందువల్ల పిల్లలకు పెద్దవాళ్ళంటే మహా అలుసైపోతుంది.

నారాయణ తల అడ్డంగాతిప్పుతూ, "పోవలసిందే, పోవలసిందే!" అన్నాడు.

పార్వతికి నవ్వాగలేదు. పోవలసిందే ననటానికి వెధవ తల అడ్డంగా తిప్పుతాడేం? ఆమె పక్కున నవ్వేసింది. నారాయణ మొహం విప్పారింది. ఆనవ్వు అర్థం–అమ్మ ఒప్పుకున్నట్టే – వాడు తల అడ్డంగా తిప్పటానికి అర్థం "పోకుండా ఉండటానికి వీల్లేదు," అయినట్టు. ఈ పరిభాషల అర్థాలను తృణీకరించేది రాతిగుండెలు కల వాళ్ళుమాత్రమే. పార్వతిది రాతిగుండెకాదు. అందుచేత మాలక్ష్మమ్మగారికి పురేపుపెట్టి వాళ్ళనుకూడా ఆటకు బయలుదేరదీసింది.

ఆనాడు నారాయణకు పూర్తి ఆశాభంగం. వాడు గొల్లభామా కలాపందగ్గిరే నిద్రపోయాడు. సుంకరకొండాయిని చూడలేదు. ఆట అయేదాకా వాడు లేవనేలేదు. తల్లి వాణ్ణి లేపుకుని ఇంటికి వస్తూ, "ఈ నిద్ర యింటిదగ్గిరే పోతే సరిపోయేది గదరా?" అన్నది.

నారాయణ విభ్రమత్తుగా, "ఆ పాటలు పాడారా ?'' అన్నాడు. ఎవరూ జవాబు చెప్పలేదు.

ఇది జరిగాక పదిరోజులకు శ్రీయుతులవారు భామవేషం వేసినాయన్నూ, గొల్ల భామ వేసినాయన్నూ ఒకపూట "దేవతార్చన''కు పిలిచారు. గొల్లభామ వేసే అతని కింకా పెళ్ళి కాలేదుట. సత్యవతిని ఇచ్చి చేస్తారా అని భామవేషం ఆయన లౌక్యంగా అడిగిచూశాడు.

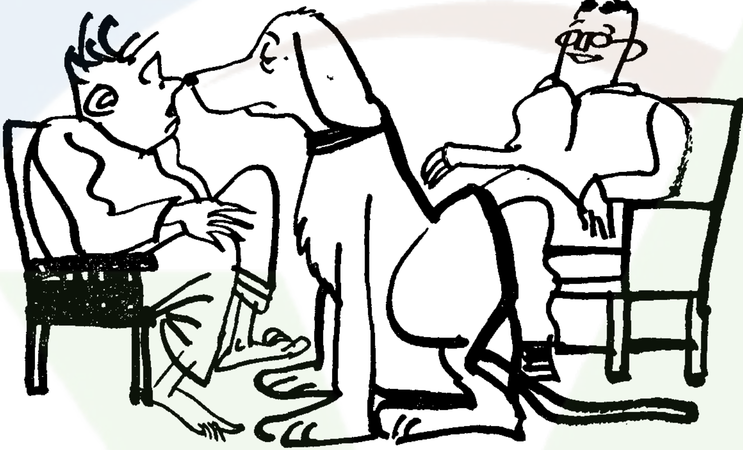
మాలక్షమ్మగారు బిగుసుకుపోయి, బింకంగా, "మాపిల్లకు సంబంధం కుదిరింది లెండి !'' అన్నది. ఆయన మరి ఆ ప్రస్తావన ఎత్తలేదు. ఆవిడ తన ఆగ్రహ మంతా తనయింటికి వచ్చే అమ్మలక్కలదగ్గిర వెళ్ళబోసుకున్నది.

''వాళ్ళంతేనమ్మా. నిరు దేమయిందనుకున్నావ్ ? రథసప్తమిరోజుల్లో వీళ్ళు మా ఆడబిడ్డగారిఊళ్ళో ఆటలాడారు. ఈ భామవేషం వేసినాయన శ్రీమన్నారాయణ పెళ్ళాందగ్గిర కాసులపేరు అరువు తీసుకున్నాడు, భామవేషంవేసి వేసుకొనటాని కని. పోనీగదా అని ఆ యిల్లాలు ఇచ్చింది. ఆ కాసులపేరు మెళ్ళో వేసుకుని ఈయన గారు రథోత్సవానికి వెళ్ళాట్ట. ఆ తొక్కిడిలో కాసులపేరుకాస్తా పారేసుకున్నాడు — పారేసుకున్నా నన్నాడు. ఆరుసవర్ల కాసులపేరు ! ఎట్లా ? ఊళ్ళో డబ్బుగలవాళ్ల నలుగురు చందాలువేసి ఆయనకు సమర్పించుకున్నారు. ఆ తరవాత పోయిన కాసుల పేరు ఎవరికో దొరికిందిట ! వాళ్లు తెచ్చిఇచ్చారుట ! 'ఇదుగో తల్లీ, నీ కాసులపేరు,' అని ఆయన శ్రీమన్నారాయణభార్యకు దాన్ని తిరిగిఇచ్చాడు. నలుగురూ చందాలు వేసుకుని ఇచ్చినడబ్బు తిరిగి ఎట్లా అడుగుతారూ ?... అట్లా అయింది,'' అన్న దొకావిడ.

''ఏమో, నిజంగానే పోయి దొరికిందేమో ! లేనిపోని నిందలు వేస్తే కళ్ళు పోతాయి,'' అన్న దింకోఆవిడ.

అభిప్రాయభేదం వచ్చేటప్పటికి సంభాషణలో సారస్యం ఇగిరిపోయింది.

"ఈ కూచిపూడివాళ్ళ సంగతైతే నాకు తెలీదుగాని, నాటకాలవాళ్ళనుమాత్రం నమ్మరాదర్రా ! మా పెదనాన్నకొడు కొకడున్నాడు. ఎవరో వేషాలేసేఆయన మీది మోజుతో ఎకరాల కెకరా లమ్మి, ఆయనకింద తగలేస్తున్నాడు. అటువంటి నటుడు మరి పుట్టట్ట ! గొప్ప నటుడేనేమో ! నేను చూశానా, పెట్టానా ? వీధి భాగో తాలు చూస్తే ఇంతపుణ్యమూ, పురుషార్థమూనూ. నాటకా లెవరు చూస్తారు ? దిక్కు మాలిన నాటకాలు ! గొప్ప నటులైనంతమాత్రాన అంత మోజేమిటి ? ఎక్కడో

బొంబాయిలో పార్సీనాటకా లాడతారుట. కలకత్తాలో ఇంకేవో నాటకాలుట. ఆ నటుణ్ణి వెంటేసుకుని మా అన్నయ్య తన - సొంతఖర్చుతో ఇల్లుపట్టకుండా కలకత్తాకూ, బొంబాయికీ తిరగనా ? ఎక్కడన్నా కద్దా ? ఆ ఖర్చుపెట్టించే మనిషికి సిగ్గయినా ఉందొద్దా ? ఎందుకుంటుందీ ? ఎగ్గూ, సిగ్గూ విడిచేసినబాపతు !'' అన్నది మరోఆవిడ.

నాటకాలను తీసిపారెయ్యటం మాలక్షమ్మకిష్టంలేదు. ఆవిడ బెజవాడలో చాలా నాటకాలు చూసింది.

''నాటకాల అందం నాటకాల కున్నది. ఆవేషాలెంత బాగుంటాయి. రాజువేషం అంటే అచ్చ రాజుకిమల్లేనే ఉంటాడు. ఆ సంజీవరావుట - ఆడవేషం వేస్తాడు. అచ్చ ఆడదేనంటే ! ఆ గొంతూ, మాటా - మనం మొగాడని చెప్పినా నమ్మలేం. పాట లెంతబాగుంటాయి! సావిత్రి నాటకంలో యమధర్మరాజు ఎంత బాగుంటాడు! ఏదే, అమ్మాయ్ ? ఆ యముడిపాట జ్ఞాపకంఉందా, మరిచిపోయావా ?...''

* * * * *

పార్వతికి ఊళ్ళో ఇద్దరు పెత్తల్లు లున్నారు. ఆమె వాళ్ళతో అటే కలిసిమెలిసి ఉండేదికాదు. కారణం, మొగుడిమీద వ్యాజ్యం వేసిందనీ; మొగుణ్ణి వదిలేసిందనీ వాళ్ళు తనను అడ్డమైనవాళ్ళదగ్గిరా విమర్శించినట్టు ఆమెకు తెలియవచ్చింది.

"మా అక్కకూతురని చెప్పుకోవటానిక్కూడా నామర్దాగా ఉంది," అని ఒకావిడ అన్నదిట. "ఆస్తీ, పెత్తనమూ మనిషిని ఎంతకైనా తెస్తాయి," అని ఇంకో ఆవిడ అన్నదిట. పార్వతి జరిగినదానికి కొంచెంకూడా పశ్చాత్తాప పడదలచ నప్పుడు వాళ్ళ అభిప్రాయాలను ఎట్లా శిరసావహిస్తుందీ?

నిజమే, పార్వతికి ఆస్తీ, యాజమాన్యమూ తృప్తికరంగానే ఉన్నాయి. ఇప్పుడు తన జీవితం తన చెప్పుచేతలలో ఉన్నది. తన పినతల్లులు తమ మొగుళ్ళను తమ చెప్పుచేతలలో ఉంచుకుని తృప్తి పడుతున్నారు. వాళ్ళుకూడా ఆస్తీ, హక్కూ ఉంటే వద్దంటారా? అవి లేనందువల్ల వాళ్ళు ఎంత బాధ్యత లేకుండా ఉంటున్నారు. వాళ్ళ పిల్లలకు చదువులూ, చట్టుబండలూ లేవు. ఒకావిడకొడుకు బడికి పోతాడు గాని ప్రతిక్లాసూ మూడేళ్ళు తప్పుతాడు. ఇంకోఆవిడ కొడుకు బడికే పోడు. తన కొడుకును అట్లా బాధ్యతలేకుండా తను వదిలెయ్యగలదా?

పార్వతి తనకు ఇటూ అటూ ఉన్న బంధువులందర్నీ తిరగేసి చూసుకున్నది. తన వెంకటేశ్వర్లన్నయ్యే తప్పిస్తే ఒక్కడూ పెద్దచదువు చదివినవాడు లేడు; ఒక్కడూ తన బతుకుతెరు వేమిటని ముందుగా ఆలోచించుకున్న పాపానపోలేదు. తన మిగతా అన్నలుకూడానూ. వాళ్ళప్పు డేదో వ్యాపారం చేసుకుని నాలుగుడబ్బులు సంపాదిస్తున్నారుగాని, చదువుసంధ్యలు అంతంతమాత్రమే. అవి ఉద్యోగాలకు పనికివచ్చేవికావు. ఆస్తిపాస్తు లెంతకాలం నిలుస్తాయి? రెండు తరాలవాళ్లు పంచుకుంటే ఎంత మాన్యమైనా తరిగిపోతుంది. ఈ కుటుంబాలలో ప్రతిఒక్కడూ చదువుకోవాలి. ఉద్యోగాలమీద ఆధారపడాలి. లేకపోతే అడుగంటిపోతారు. ఇదే పార్వతి, జీవితంనుంచి నేర్చుకున్న పాఠం.

తనకు మనోబలమూ, ధైర్యమూ ఇచ్చే నమ్మకాలన్నీ సరిఅయినవనీ, తనను అయోమయంలోపెట్టి, భయపెట్టేవన్నీ తప్పుడు నమ్మకాలనీ పార్వతి గట్టిగా నమ్మింది. "మనచేతిలో ఏమీలేదు! అంతా ఈశ్వర లీలావిలాసం! మనం నిమిత్త మాత్రులం!" అన్న వేదాంతం వింటే ఆమెకు కంపరం ఎత్తుకొచ్చేది. ఆమాటలనేవాళ్ళు ఏ ప్రయత్నంగాని ఎట్లా చేస్తారో పార్వతికి అర్థమయేదికాదు. ఆమాటలనేవాళ్ళకే ఆనమ్మకం లేదని ఆమె తేల్చుకున్నది.

అయితే ఆమె విశ్వాసాలకు గొడ్డలిపెట్టులాటి సంఘటనలు కొన్ని జరిగాయి. ఒకనెల తేడాతో ఇద్దరు పెత్తల్లుల భర్తలూ పోయారు. ఒకాయన కాలూ, చెయ్యీ పడిపోయినవాడు. రెండోఆయన పిడిరాయిలాగా తిరుగుతున్నవాడు. ఈ రెండు చావులూ మరిచేలోపల దక్షిణామూర్తిఅన్నయ్యభార్య వర్ధనమ్మకాస్తా పోయింది.

ఒక చెట్టుచుట్టూరా మూడుపిడుగులు పడటం అస్వాభావికం _ కాని అసంభవం కాదు. రెంటికీ తేడా తెలియని పార్వతి, 'నే నొకణ్ణి ఉన్నాను,' అని దేవుడు తనకు జ్ఞాపకం చేస్తున్నా డనుకుంది. ఆమెమనస్సు వికలమై ఏవేవో వెర్రిఅనుమానాలన్నీ తలఎత్తాయి. తనిని తూలనాడినందుకే తన పినతల్లులను దేవుడు శిక్షించాడా? "ఛీ, ఛీ! నా గొప్పే చూసుకుంటున్నాను. వర్ధనమ్మెందిన ఎందుకు పోయింది? ఇవన్నీ నాకుమాత్రం శిక్షలు కావా? పిడిరాయివంటివాడు ఫెళ్ళున చస్తే ఎవరి కే క్షణాన ఏం రాసిపెట్టుందో ఎట్లా చెప్పటం? నేను కాస్త అణగిమణిగిఉండటం నేర్చు కోవాలి!" అనుకున్నది పార్వతి.

ఆమె కింతకుపూర్వం చావుకూడా ఒక జీవితసత్యమేనన్న ఆలోచన అంతగా కలిగేదికాదు. కాని ఇప్పు డది కావాలన్నా మరుపురాకుండాఉన్నది. తాను పోతే తన కొడుకుగతి ఏం కాను? వాడే పోతే తను ఎట్లా బతికిఉంటుంది?

తనవల్ల కలిగిన మహాపరాధం ఏమిటో తెలియకుండానే పార్వతి పశ్చాత్తాపంతో దహించుకుపోయింది. పినతల్లుల ఇళ్ళకు వెళ్ళి, వాళ్ళతోపాటు ఏడ్చి, వాళ్ళదుఃఖం పంచుకుని, వాళ్ళను ఓదార్చి, వాళ్ళదుఃఖం కృత్రిమంగా ఉన్నదన్న అనుమానం వచ్చినప్పుడు తన మనస్సులోనే చెంపలు వేసుకుని, సాధ్యమైనంత ఆదర్శప్రాయంగా ప్రవర్తించటానికి ప్రయత్నించిం దామె.

భర్తలు పోవటంతో ఇద్దరుపినతల్లుల కాపరాలూ కొలిక్కి వచ్చాయి. వాళ్ళకు భర్తల సంపాదనలుతప్ప వేరే చెప్పుకోదగిన ఆధార మేమీ ఉన్నట్టులేదు. ఏమీ వెనక వేసుకున్నట్టులేదు _ నగలతాలూకు బంగారం తప్పిస్తే.

అవ్యాజంగా వచ్చిపడిన పశ్చాత్తాపంలో పార్వతి పినతల్లుల కిద్దరికీ ధనసహాయం చేసి, "దేవుడా, గుర్తుంచుకో. నన్ను ఆడిపోసినవాళ్ళను నేను నా శక్తికొద్దీ ఆదు కుంటున్నాను," అని తనమనసులో అనుకున్నది.

మృత్యుశక్తిని జీవశక్తి జయిస్తుంది. పిడుగుపడి, చీకి, మాడి, చచ్చినట్టు అయి పోయినచెట్టు మళ్ళీ చిగుర్చుతుంది. పార్వతి గుండెలను ఆవేశించిన అదురూ, చావుభయమూ కాస్త వెనకపడగానే ఆమె మనస్సులో చప్పున ఆలోచన మెరిసింది. సత్యవతిని దక్షిణామూర్తి అన్నయ్య చేసుకుంటే బాగానే ఉంటుంది _ కాదూ?

అంతలోనే ఆమెకు గొల్లభామ వేషగాడిసంగతి జ్ఞాపకంవచ్చి, ఆమాట పైకి రాకుండా తొక్కేసింది. తను నోరు చేసుకుని ఎందు కడగాలి? తన అన్నభార్య పోయినట్టు యింటివాళ్ళకు తెలుసు. అతనికి పిల్లాపీచూ లేనిసంగతి కూడా వా ళ్ళెరుగుదురు. నిజానికి సత్యవతి కింతవరదాకా ఏ సంబంధమూ కుదరలేదు.

పిల్లకు పదకొండోఏడుకూడా ప్రవేశించింది. వాళ్ళకుమటుకు తొందర ఉండదూ? మధ్య తనమాట ఖాశీకావటం దేనికి?

ఆలోచించిన కొద్దీ, తాను నోరుమూసుకోవటమే మంచిదనటానికి మరికొన్ని కారణాలుకూడా కనపడ్డాయి పార్వతికి, శివరావుగారు తన అన్నసంబంధంకన్న మంచివే తోసిపారేసినట్టున్నది... వెదురుబద్దలాగా వుండే సత్యవతి తన అన్నకు నచ్చుదని ఏమిటి? ఏవిధంగా చూసినా తాను ఈవిషయం ప్రస్తావించక ఊరుకోవటమే బుద్ధికి లక్షణంగా కనిపించింది పార్వతికి.

ఈ దెబ్బలు తగిలినరోజుల్లోనే పార్వతికి భర్తఅనేవాడు దగ్గరలేని లోటు బాగా అనిపించింది. ఎదన్నా మనసులోనిమాట చెప్పుకుందామన్నా తన కెవరున్నారు? కొడుకు తప్ప. పార్వతి వాడితోనే చెప్పుకునేది_వాడికి తన మనస్సు అర్థమవుతుందో, కాదో అనికూడా విచారించకుండా, నారాయణ తల్లి చేసే ఏకపక్ష సంభాషలను నోరుతెరుచుకుని ఆలకించేవాడు. ఆమె మాటలలో అంతరార్థం వాడికి అర్థం కావటానికి ఒక్కొక్క సందర్భంలో పది పన్నెండేళ్ళు కూడా పట్టింది. కాని వా డామాటలను మరిచిపోలేదు.

కాంతయ్యనుగురించి వార్తలు తెలుస్తూనే ఉన్నాయి. అత నింకా ఆస్తి తగలేస్తూనే ఉన్నాడు. తగలెయ్యటానికింకా అతనికి ఆస్తి ఉన్నది. అదంతా పూర్తిగా క్షవరమైతే అప్పు డతను తన దగ్గిరికి వస్తాడన్న నమ్మకం ఒకటి అస్పష్టంగా ఆమె మనసులో లేకపోలేదు.

ఏటా వచ్చే ఫలసాయాన్ని 'మామయ్యగారు' ఎదోరూపంలో పార్వతికి చేర్చుతున్నాడు. మొత్తమంతా రొక్కరూపంలో పార్వతి తీసుకోవటంలేదు. కొంతడబ్బు వడ్డీలమీద తిరుగుతున్నది. పార్వతిదగ్గిర పత్రా లున్నాయి. ఒకవెయ్యి పార్వతి అన్నలు తమ వ్యాపారంనిమిత్తం అప్పు తీసుకుని, జాయింటుగా ప్రోనోటు రాసియిచ్చారు. పార్వతిపినతల్లుల భర్తలు పోయిన సందర్భంలో, పార్వతి నాలుగు వందలదాకా ఖర్చుచేసింది.

ప్రతి వేసవికీ సోమన్న ఒక యాభై మామిడిపళ్ళూ, పదిహేను రూపాయల రొక్కమూ పార్వతికి తెచ్చిఇస్తాడు. పళ్ళలో సగం తన కుంచుకుని మిగిలినవి పందారం చేసేసేది. కొద్దిగా ఇంటివాళ్ళ కిచ్చేది, కొద్దిగా తన పినతల్లుల కిచ్చేది. ఎక్కువగా తన అన్నల కిచ్చేది.

*　　*　　*　　*

ఆ వైశాఖమాసంలో సత్యవతికి పెళ్ళి చేశారు. కలిసిన సంబంధంకాదు. సత్యవతి

అన్న కృష్ణారావు శలవులకు ఇంట్లోనే ఉన్నాడు. అతనంటే నారాయణకు ఈసారి చాలా అసహ్యం ఏర్పడింది. ఆ కృష్ణారావు అమ్మకేసి చూశేచూపులు వాడికి ఏమీ నచ్చలేదు. ఎవడో ముక్కూ, మొహమూ తెలీనివాడువచ్చి సత్యవతి మొగుడు కావటం కూడా వాడిబుద్ధికి అక్రమంగానే తోచింది..

కాని పెళ్ళిసందడి వాడికి చాలా బాగున్నది. ఎక్కడా ఆకాశం కనబడకుండా ఆవరణ అంతటా పందిళ్ళు వేసేశారు. నారాయణ కళ్ళకూ, ముక్కులకూ, చెవులకూ అంతులేనిపని. ఊదువత్తుల వాసనా, గంధం వాసనా కూడా వాడికి కొత్తే. పూలవాసన బొత్తిగా కొత్తకాదుగాని, దవనం మరువం వాసనలు కొత్తే. అన్ని కొత్తచీరెలను – అందులోనూ పిల్కుచీరెలను – ఒక్కచోట వాడెన్నడూ చూడలేదు.

పెళ్ళివారు రావటమూ, ఎదురుకోలా, స్నాతకమూ, పెళ్ళికొడుకు పాంకోళ్ళూ, గొడుగూ వేసుకుని కాశీకి పోతానని బయలుదేరటమూ, కృష్ణారావు వచ్చి, "మాచెల్లెల్నిచ్చి పెళ్ళిచేస్తాం. కాశీకి వెళ్ళొద్దు," అనటమూ గమ్మత్తుగా ఉన్నాయి నారాయణకు. ఏమనాలో కృష్ణారావుకు తెలీలేదు. పురోహితుడు ఒక్కొక్కమాటే చెబుతుంటే అతను అన్నాడు. కృష్ణారావు చదువుకున్నాడు – దేనికి ?

అయిదురోజుల పెళ్ళితంతూ నారాయణ కళ్ళారా చూశాడు. పెళ్ళిపీటలమీద పెళ్ళికొడుకూ, పెళ్ళికూతురూ తలంబ్రాలు పోసుకోవటం వాడికి అసహ్యం అనిపించింది. మంత్రాలు చదివేటప్పుడూ, ముఖ్యంగా తాళి కట్టేటప్పుడూ సన్నాయివాళ్ళు గట్టిగా వాయించటం వింటే వాడికి భయం వేసింది.

పెళ్ళితంతు లేనప్పుడు పెళ్ళిఇంట్లో అందరూ హడావుడిగా తిరిగేవాళ్ళు. అటువంటి సమయాల్లో నారాయణ గాడిపొయ్యిదగ్గిరికి వెళ్ళేవాడు. గాడిపొయ్యిలో కట్టెలు మండటం ఎంత సేపు చూసినా ఆశ్చర్యంగా ఉంటుంది. అన్నంగుండిగకు గోతం వాసెనకట్టి వార్చటం అసహ్యం. ఒకమూల ఇద్దరు కూర్చుని లడ్డూలు చుట్టుతున్నారు. మాటా పలుకూ లేకుండా. వాళ్ళకు తినాలనిపించదుగామా లను కున్నాడు నారాయణ.

పెళ్ళిలో పేచీలు లేకపోలేదు. ఒకపూట పెళ్ళివారు విడిదికి పంపిన ఫలహారాలు తిప్పిపంపారుట. వాళ్ళు ''అలిగారు". అలగటం అనేమాట పెళ్ళి జరిగినన్నాళ్ళూ వినిపిస్తూనేఉన్నది. సవ్యవతి అత్తగారు అలిగింది. ఆడబిడ్డలు అలిగారు. పెళ్ళి కొడుకు అలగటానికి ఒక ప్రత్యేకమైన ఏర్పాటుకూడా జరిగింది. ఆ అలక తీర్చటానికిగాను శివరావుగారు అల్లుడికి ఒక బీయస్సే సైకిలూ, ఒక వెస్టెండ్ రిస్టువాచీ ఇచ్చారు.

ఆ కిందటిరోజు కాబోలు పెళ్ళివారు బ్రాహ్మలకు సంభావన లిచ్చారు. అందరూ డబ్బులు పుచ్చుకుపోవటం నారాయణకు తమాషాగా ఉన్నది. బిచ్చగాళ్ళల్లే ఉన్న బ్రాహ్మలకు చిల్లరడబ్బు లిచ్చి, "పదండి, పదండి," అని బయటికి పంపిస్తున్నాడు. ఆయనపక్కనే నిలబడి చూస్తున్నాడు నారాయణ. ఆయన నారాయణచేతిలో కూడా ఒక అణా పెట్టి, "పద,'' అంటూ వీధిలోకి నెట్టాడు.

నారాయణకు అర్థంకాలేదు. ఆ అణా తీసుకున్నందుకు తను మళ్ళా ఇంట్లోకి పోరాదా? వాడికి భయం వేసింది. వాడు వీధివెంట కొంచెందూరం వెళ్ళి తిరిగి వచ్చాడు. ఇంట్లోకి వెళ్ళటం చాలా అర్జంటనిపించింది వాడికి. వాడు తిరిగి వచ్చేసరికి వాకిలిదగ్గిర అణా ఇచ్చినాయన లేడు. నారాయణ పిల్లిలాగా లోపలికి ప్రవేశించి, ఒక్కపరుగున తల్లిదగ్గిరికి వెళ్ళి అణా చూపించాడు.

''ఎక్కడిదిరా," అని అడిగింది పార్వతి.

"అందరికీ డబ్బు లిచ్చాడే ఆయన ఇచ్చాడు. ఇచ్చి వీధిలోకి తోశాడు," అన్నాడు నారాయణ.

"వెధవా, దొడ్డిసంభావన తీసుకున్నావా?'' అన్నది పార్వతి కోపంగా.

''నేను తీసుకోలేదు; ఆయనే ఇచ్చాడు,'' అన్నాడు నారాయణ కీచుగా.

''పో, వెళ్ళి ఆ అణా వాళ్ళ కిచ్చేసిరా!" అన్నది పార్వతి.

''నే నివ్వను," అన్నాడు నారాయణ.

"ఇట్లాతే," అన్నది పార్వతి.

నారాయణ తన అరిచేతి చెమటకు తడిసి వేడెక్కిన అణాకాసును తల్లి చేతిలో పెట్టాడు. అదేసమయంలో అవిడ నెవరో పిలిచారు.

పార్వతిదగ్గిరే ఉండిపోయిం దాఅణా. ఆమె దానిమాటే మరిచింది.

పెళ్ళి అయిపోవస్తున్నకొద్దీ పోట్లాటలూ, సాధింపులూ జాస్తి అయాయి. విడిదిలో దొంగతనంకూడా జరిగిందిట. ఆ దొంగతనాన్ని కూడా శ్రీయుతులవారి తరపువాళ్ళకే అంటగట్టాలని చూశారు పెళ్ళికొడుకు పక్షంవాళ్ళు. అదృష్టవశాన దొంగ దొరికినట్టుంది; ఆగొడవ చప్పున చల్లారిఊరుకున్నది.

పార్వతికి తన పెళ్ళితాలూకు వివరాలు ఆట్టే జ్ఞాపకంలేదు. కాని ఆపెళ్ళి ఇంత ఛిద్రంగాలేదు. పల్లెటూరిపెళ్ళి కావటంచేత నేమో! "బస్తీలో ఆడపెళ్ళివారు కావటం ఎంతహీనం? ఎంత అవమానం! ఎన్నిమాటలు పడాలి! ఛీ, ఛీ!'' అనుకున్న దామె నారాయణ వింటూండగా. ఆమాటే ఆమె చాలాకాలంపాటు ఎంతోమంది దగ్గిర అన్నదికూడా.

*   *   *   *

ఒకనాడు నారాయణ బడికి వెళ్ళి, గంటకల్లా తిరిగివచ్చాడు.

"అప్పుడే వచ్చావేంరా?'' అని పార్వతి అడిగింది.

''బళ్ళోకి పిల్లల్ని పోనివ్వటంలేదు. పికిటింగు చేస్తున్నారు," అన్నాడు నారాయణ.

పార్వతి కేమీ అర్థంకాలేదు.

"బడి మూసేశారా?" అని ఆమె అడిగింది.

''లేదమ్మా. కొంతమంది పిల్లలు వెళ్ళినట్టున్నారు. మేస్టర్లుకూడా వెళ్ళారు. చాలామంది మానేశారు."

''నువు పోకపోయావా?"

"ఎట్లా పోవటం. పెద్దపెద్దవాళ్ళంతా కేకలేస్తుంటే?''

''వాళ్ళ కేం పొయ్యేకాలం?"

"సహాయనిరాకరణంట," అన్నాడు నారాయణ. ఇంతసేపటికి వాడి కామాట జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఆమాట చెబితే తల్లికి అంతా అర్థమవుతుం దనుకున్నాడు.

కాని పార్వతికి విషయం మరింత అయోమయ మయింది. తన కొడుకు చదువంతా ధ్వంసమైపోయినట్టుగా ఆమె బాధపడింది. తన అత్తవారి వంశంలో ఎవరికీ చదువంటదు. తాను ఎంత హైరానపడి ఏంలాభం? తనకొడుకు ఏబ్రాసిగా తిరగవలసినవాడే.

మర్నాడుకూడా నారాయణను "వాళ్ళు'' బళ్ళోకి పోనివ్వలేదు. అయితే గుడ్డిలో

మెల్లగా పార్వతి కొక శుభవార్త తెలిసింది. కిందటిరోజు పాఠాలు జరగలేదుట. ముప్పై, నలభై మంది ఉండవలసిన క్లాసుల్లో అయిదారుగురుకన్న లేరుట. కొన్ని క్లాసులు పూర్తిగా ఖాళీట.

ఆరోజు పార్వతి శివరావుగారితో మొట్టమొదటిసారిగా దీర్ఘ సంభాషణ చేసింది. ఆయన పార్వతికి దేశంయొక్క రాజకీయపరిస్థితి కొంత విడమర్చి చెప్పాడు. స్కూళ్ళదగ్గిర పికెటింగు చేసేవాళ్ళను ఆయన రౌడీమూకకింద జమ కట్టలేదు.

పార్వతి స్థూలంగా కొన్ని విషయాలు తెలుసుకున్నది. మన దేశంలో స్వేచ్ఛ లేదుట. బ్రిటిషువాళ్ళు మనని పరిపాలిస్తూ, మన దేశాన్ని దోచుకుంటూ, మనని దారిద్ర్యంలోనూ అజ్ఞానంలోనూ ఉంచుతున్నారుట. అందుకని గాంధీ అనేఆయన ఇంగిలీషువాళ్ళను తరిమెయ్యటానికి ఒక ఉద్యమం ప్రారంభించాట్ట. సహాయ నిరాకరణం, అంటే బ్రిటిషువాళ్ళ పరిపాలన సాగటానికి దేశంలోవా శ్శెవరూ సహాయం చెయ్యరు. అప్పుడు ఇంగిలీషువాళ్ళు మనని పాలించలేక, తట్టా బుట్టా తీసుకుని చక్కాపోతారు. ఆ తరవాత మనదేశాన్ని మనమే పాలించుకుని, మనడబ్బు మనమే ఉంచుకుని ఐశ్వర్యంతో తులతూగుతాం. ధర్మం నాలుగుపాదాలా నడుస్తుంది. ఈ ఇంగిలీషుచదువులు పోయి, అందరూ చక్కగా సంస్కృతం చదువుకుంటారు. దేశంలో పేదాసాదా అంటూ ఉండరు. రామరాజ్యం వచ్చేస్తుంది.

కనీసం అలా అని పార్వతి అర్థం చేసుకున్నది – కాని నమ్మలేకపోయింది.

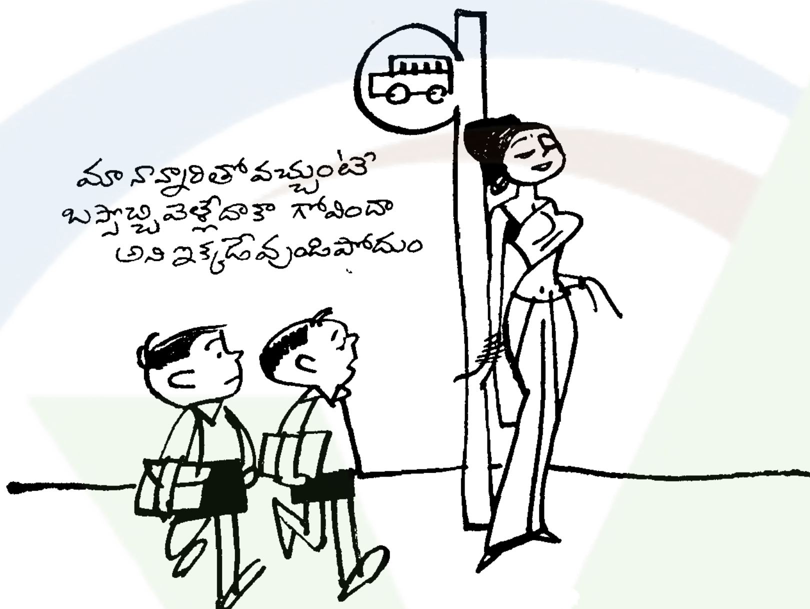
''మనని మనమే పాలించుకోవటం'' అంటే ఏమిటి? పాలించటానికో రాజంటూ ఉండొద్దూ? సీమరాజు మనని పాలిస్తున్నాడు. అరాజు కాకపోతే ఇంకోరాజుండొద్దూ?

''ఈ గాంధీగారు మనకు రాజౌతాడంటారా?'' అని పార్వతి అడిగింది.

శివరావు నవ్వి, ''రాజంటే పేరుకేరాజు. ఆ సీమరాజు తనదేశాన్నికూడా పాలించడు. సీమను పాలించటానికి పార్లమెంటని ఉన్నది. అందులో ప్రజలు ఎన్నుకున్న వాళ్ళుండి శాసనాలూ అవీ చేస్తారు. ఆ శాసనాలప్రకారం పరిపాలన జరుగుతుంది. మనదేశంలోకూడా అటువంటి పరిపాలన వస్తే దేశం బాగుపడిపోతుంది,'' అన్నాడు.

పార్వతికి అర్థం కాలేదుగాని, ఆమె తరిచి అడగలేదు. రాజుల్ని ఎన్నుకోవటం ఏమిటో ఆమెకు అంతుచిక్కలేదు. అయినా త్వరలోనే పికెటింగ్ అయిపోయింది. స్కూలు మళ్ళీ మామూలుగా నడుస్తున్నది. రెండురోజు లెందుకు రాలేదని నారాయణను మేస్టరు అడగలేదుట. అంతా అయిపోయిందిలె మ్మనుకున్నది పార్వతి.

కాని ఏమీ అయిపోలేదు.

ఒకరోజు వెంకటేశ్వర్లు వచ్చాడు. అతని మామగారు గాంధీఉద్యమంలో చేరాట్ట. ఆయన ప్రాక్టీసు మానేశాట్ట — నిక్షేపంగా నెలకు నాలుగువందలు వచ్చే ప్రాక్టీసు. అదంతా ఇప్పుడు వెంకటేశ్వర్లుకే వచ్చిందిట. వెంకటేశ్వర్లుకూడా ఉద్యమంలో దిగుతానంటే, మామగారు తొందరపడవద్దని సలహా ఇచ్చాట్ట.

అంతకన్న విచిత్రమైనవార్త ఏమంటే — కాంతయ్య తన మల్లుపంచెలన్నీ తగలేసి, ఖద్దరు గట్టి, గాంధీఉద్యమంలో చేరాట్ట. మీటింగుల్లో మాట్లాడుతున్నాట్ట. ఎరెస్టు అవుతా డనుకుంటున్నారుట

''ఎరస్టయితే ఏమవుతుందీ?'' అన్నది పార్వతి.

''ఏమవుతుందీ? జైల్లో పెడతారు!'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

తన భర్తకున్న దుర్గుణాలకు శిక్ష పడుతుందికాబోలు ననుకున్నది పార్వతి. ఆమెకు భర్తమీద జాలివేసింది. దుర్గుణా లున్నవాళ్ళు ప్రపంచంలో ఎంతమంది లేరు. ఈయన్నే తీసుకుపోయి ఎందుకు జైల్లో వెయ్యాలి?

నిజంగా తనమొగుడు జైలుకు పోతే, తనకూ, తనకొడుక్కూ ఎంత అప్రతిష్ఠ! తనను అందరూ ఏ దొంగాడిపెళ్ళాన్నో చూసినట్టు చూడరూ?

"చిన్నన్నయ్యా, నువు ప్లీడరువుగా? ఆయన జైలుకుపోకుండా చూడలేవూ?" అన్నది పార్వతి.

''గాంధీఉద్యమంలో చేరినవాళ్ళను ప్రభుత్వం జైల్లో పెట్టకుండా ఎందుకుంటుందీ ?''

''ఈ సంగతి ఆయనకు తెలీదేమో ! ఎంత అపరదిష్ట !'' అన్నది పార్వతి.

''అదా నీబెంగ ? ప్రతిష్ఠకోసమే మీఆయన జైలుకు పోతాడు. ఈ ఉద్యమంలో జైలుకుపోవటం కీర్తి – తెలుసా ? దాన్ని ఇప్పుడు జైలని ఎవరూ అనటంలేదు. శ్రీకృష్ణజన్మస్థాన మంటున్నారు,'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

శివరావు చెప్పినవిషయాలు చాలాచెప్పాడు వెంకటేశ్వర్లు. డాకాలో సాలెవాళ్లు సన్నని వలిపాలు నేసేవాళ్ళట. ఎన్నో గజాల నిడివిగలగుడ్డ నిప్పుపెట్టెలో ఇమిడేదిట. ఇంగ్లీషువాళ్ళు వాళ్ళవేళ్ళు నరికించేశారుట.

''ద్రోణాచార్లు ఏకలవ్యుడి బొటనవేలు నరికినట్టుగానా?'' అన్నది పార్వతి.

''ఏకలవ్యుడు తానై బొటనవేలు నరుక్కున్నాడు. వీళ్లు బలవంతాన నరికేశారు,'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

ఎక్కడో పంజాబులో డయ్యరనేదొర జనాన్ని ఒక బందిలిదొడ్డిలాటిదానిలో పెట్టి కాల్పులు చేయించి చంపేశాట్ట.

''ఈ బ్రిటిష పరిపాలకులు మనుషులుకారు, పిశాచాలు. వీళ్ళపీడ వదిలితేగాని దేశం బాగుపడదు. గాంధీగారు తమాషాఎత్తే వేశాడు. సత్యాగ్రహ సహాయనిరాకరణం. విదేశీవస్తువులు కొనకు. రాటం పెట్టి నీబట్టలు నువే వడుక్కో. విదేశీబట్టల కింద మనం కోట్లకొద్దీ ఖర్చుచేస్తున్నాం. అదంతా ఇంగ్లండుకు పోతున్నది. ఏటా అయిదుకోట్లరూపాయలు ఇంగ్లండుకు పోతున్నాయి. దాన్ని ఆపామంటే పదేళ్ళలో యాభై కోట్లు మనకు ఆదా అవుతాయి. ఆ డబ్బుకోసమేగద వాళ్లు మనదేశాన్ని జలగల్లాగా పట్టుకున్నారు ?'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

''అయితే ఈగాంధీఉద్యమం రైటే నంటావు !'' అన్నది పార్వతి.

''చూడాలి. తన ఉద్యమం సరిగా సాగితే ఏడాదికల్లా స్వరాజ్యం వస్తుందంటున్నాడు గాంధీగారు.''

చిన్నన్న ఈధోరణి చాలా చెప్పినమీదట తన భర్తలో కలిగినమార్పు మంచిదే నేమోననీ, ఇకముందు తామంతా మళ్ళీ కలిసి ఉండవచ్చునేమోననీ పార్వతి ఆశపడింది. తన మొగుడు పూర్తిగా మారిపోయి ఇంకోమనిషి అయితే ఎంతబాగుండును!

ఇట్లా అనుకోవటం పతివ్రతాధర్మం కాదని పార్వతికి తట్టలేదు. అయితే అది అప్రస్తుతం. ఆమె తన భర్తలాటివాడు కాని ఒక ఊహాపురుషుణ్ణి మనసులో ఎప్పుడూ ప్రేమిస్తూనేఉన్నది.

వెంకటేశ్వర్లు తన మామగారిలాగా ఉద్యమంలో చేరి, ఉపన్యాసాలిచ్చి, జైలుకు పోవటానికి సిద్ధంగా లేకపోయినా, ఉద్యమంపట్ల చాలా అభిమానంగానే ఉన్నాడు. అతను పార్వతిని ఒప్పించి ఒక రాటమూ, ఇన్ని ఏకులూ తెచ్చిపెట్టాడు. తానే పార్వతికి దారం తీయడమూ, పురి వెయ్యటమూ మొదలైనవి నేర్పాడు.

తనకు నూలుతియ్యటం ఎన్నటికీ రాదని మొదట్లో పార్వతి నిస్పృహ చెందింది. కాని త్వరలోనే ఆమెకు దారం తీసే ఒడుపు కొంచెం కొంచెంగా తెలిసిరాసాగింది.

నారాయణకూడా దారం తీస్తానని రాటంముందు కూర్చుని, ఆరంభంలోనే ఏకంతా కదురుకు చుట్టుకుపోనిచ్చాడు.

కొన్నాళ్ళపాటు రాటం ఒక వినోదమయింది. శివరావుగారి భార్యా, సత్యవతీ కూడా పార్వతీవాళ్ళ రాటంమీద దారం తీశారు. ఏకులన్నీ అయిపోయాయి. తీసిన దారం ఎందుకూ పనికివచ్చేదికాదు. ఆతరవాత మళ్ళీ ఏకులు తెచ్చేవాళ్ళు లేక రాటం మూలపడింది. అసలే కాస్తచోటు. అందులో ఈరాటం ఒకటి ప్రతిదానికీ అడ్డం రాసాగింది. దాన్ని అటునుంచి ఇటూ, ఇటునుంచి అటూ జరపలేక పార్వతి చాలా యాతనపడింది. తరవాత దాన్ని ఎవరో అరువు పట్టుకెళ్ళి మళ్ళీ ఇవ్వలేదు.

పార్వతి మొగుడూ, వెంకటేశ్వర్లు మామగారూ కూడా జైలుకు వెళ్ళారు. భర్త జైలుకు వెళ్ళాడన్న మాట విన్నపూట పార్వతి అన్నం తినలేదు. దాన్ని విచారం అనికూడా అనలేం. ఆమెకు అన్నం చూస్తే అసహ్యం వేసింది. జైలుకు పోవటంలో గౌరవం ఉండదని ఎంతమంది చెప్పినా ఆమెకు అది చాలా హీనంగానూ, గౌరవహీనంగానూ మాత్రమే కనపడింది. ఆమె జైల్లో ఉండేవాళ్ళను ఒక సాయంకాలం చూసింది. ఘోరం! ఎవరన్నా కోరి జైలుకెలా పోతారో ఆమె ఊహించలేకపోయింది. ఆఖరుకు దొంగలుకూడా కోరి జైలుకుపోరు. జైలు ఎంత ఛండాలమంటే, అవకాశం దొరికితే దొంగలు జైలునుంచి పారిపోతారుట.

పార్వతి కింకో దిగులుకూడా పట్టుకున్నది. జైల్లో పెట్టినవాళ్ళను పోలీసులు చావగొడతారుట. తన భర్తా, వెంకటేశ్వర్లు మామగారూ పోలీసులచే దెబ్బలు తింటారా? ఏం ప్రారబ్ధం! ఆలోచిస్తున్నకొద్దీ ఆమెకు మతి పోతున్నట్టయింది.

నిజానికి పార్వతికి జీవితంలో ఉండే పైశాచికత్వంలో ఆవగింజంత భాగంకూడా ఎరగదు. రోడ్డుమీద నిరాయుధులపైన పోలీసులు బూట్లచప్పుడు భయంకరంగా చేసుకుంటూ వచ్చిపడి లాఠీలతో చావమోదటం లాటి దృశ్యాల నామె చూడవలసి ఉన్నది.

కసీ, కక్షా ఉన్నమనుషులే ఒకరినొకరు చావగొట్టుకోవటం చాలా అసహ్యమని

పార్వతి నమ్మకం. మరీ తక్కువరకం మనుషులే అలాటి పనులు చేస్తారని ఆమె అనుకునేది. అటువంటిది, పోలీసులు తాము ఎరగనివాళ్ళను, పసిపిల్లలనైనాకాదు, ఈడొచ్చినవాళ్ళను కర్రలతో బాదటం ఆమెకు ఊహాతీతంగా ఉండేది.

ఈమాటే అంటే పెద్దన్న, "పోలీసులు రాజకీయ ఖైదీలను కొట్టరు. మామూలు నేరస్తులను కొడతారు. అదైనా వాళ్ళచే నిజం చెప్పించటానికి కొడతారు," అన్నాడు.

"ఏ నేరస్తులైతేమాత్రం ఏళ్ళొచ్చినవాళ్లు ఏళ్ళొచ్చినవాళ్ళను కొట్టట మేమిటి అన్నయ్యా? అసహ్యం కాదూ?" అన్నది పార్వతి మొండిగా.

"పోలీసు లున్నదే అందుకూ! వాళ్ళకు అట్లా కొట్టటం నేర్పుతారు. పోలీసు శిక్షణలో అదొకభాగం అనుకో," అన్నాడు నాగభూషణం.

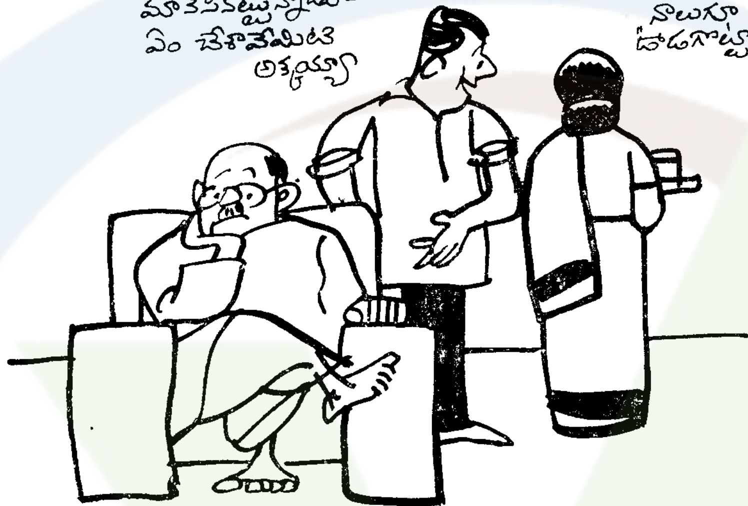
ఎవ రేం చెప్పినా జీవితంలో అశాంతి హెచ్చిపోతున్నట్టు కనబడింది పార్వతికి. వెనకటి రోజుల్లోనే ప్రాణానికి హాయిఉండేది. ఏం గాంధీగారో, ఏం ఉద్యమమో. పత్రికల్లో రోజూ అరెస్టుల వార్తలేట.

*   *   *   *

ఏ నదికీ "మామూలు" ప్రవాహం అంటూ ఉండదు. వర్షాకాలంలో నది పొంగి వచ్చినది మొదలు ఎండాకాలంలో ఎండిపోయి మడుగులు కట్టేదాకా నదీప్రవాహం క్షణక్షణమూ మారుతూనే ఉంటుంది. అయినా ప్రతి నదికీ ఒక "మామూలు" ప్రవాహం ఉన్నట్టు మనం ఊహించుకుంటాం. ఆ "మామూలు" కన్న హెచ్చు ప్రవాహం ఉన్నా. తక్కువప్రవాహం ఉన్నా విశేషంగా చెప్పుకుంటాం.

ఇటువంటి అపోహే మనకు కాలప్రవాహం గురించికూడా ఉన్నది. ఒకప్పుడు, రోజులు మహాగడ్డుగా ఉన్నట్టుంటాయి; ఒకప్పుడు చాలా ఉద్రిక్తంగా గడుస్తాయి; ఒకప్పుడు కాలం బరువెక్కినట్టుంటుంది; మరొకప్పుడు అది రెక్కలు కట్టుకుని పరిగెత్తుతుంది. ఇటువంటి ఒడుదుడుకులు లేనప్పుడు రోజులు 'మామూలు'గా వెళ్ళిపోతున్నట్టు మనకు తోస్తుంది.

ఇళ్ళూ, వాకిళ్ళూ, సంసారాలూ, స్నేహితులూ, స్వేచ్ఛాజీవితమూ – అన్నీ విడిచేసి జైలుకు పోయినవాడికి కొంతకాలంపాటు ప్రతిదీ "అనుకూలాలు"గానే ఉంటుంది తరవాత ఆ జైలు జీవితమే "మామూలు" అవుతుంది. తిరిగి విడుదల అయేరోజు దగ్గిరపడేసరికి కాలానికి రెక్కలు వచ్చినట్టవుతుంది. విడుదల అనంతరం కొద్దికాలంపాటు జీవితం దేగలాగా ఎగురుతుంది. జైల్లో వ్యర్థమైన అయిదారు నెలలూ, అయిదారు రోజుల్లో కలిసవచ్చినట్టనిపిస్తుంది. మీటింగులు,

ఊరేగింపులు, వారినీ వీరినీ కలవటాలు, కబుర్లు - ప్రతి క్షణానికీ ఒకగంట విలువ వస్తుంది. ఆ తరవాత జీవితం మళ్ళీ మామూలవుతుంది..

కొద్దిమందికి "మామూలు" జీవితం నచ్చదు. వాళ్ళకు ప్రతిక్షణమూ ఏదో విశేషం కావాలి. కాని పార్వతికి కావలిసింది కాలం "మామూలు"గా గడవటం. అరెస్టుల హడావుడి వెనకపడ్డాక జీవితం మామూలుస్థితికి వచ్చి, ఆమె మనస్సు కాస్త తేరుకున్నది.

నిజానికి మామూలుగా గడిచిపోయే కాలం, నిద్రలో గడిచిపోయే ఘడియల్లాగా, తెలియకుండా గడుస్తుంది. ఒకరోజల్లేనే ఇంకోరోజూ ఉంటే, నూరురోజులైనా ఒకరోజుకిందనే జమ. ఒడుదుడుకులు లేకుండా ఉంటే, జీవితమంతా ఒకేరోజులాగా గడిచిపోయినా పార్వతికి అభ్యంతరం లేదు. కాని అది సాధ్యంకాదు.

"నాయకులు" జైళ్ళనుంచి తిరిగివచ్చారు. మీటింగులు జరుగుతున్నాయి. ఇవి "గాంధీ" మీటింగులు కావు. వీటిలో ఉపన్యాసాలిచ్చినవాళ్ళను అరెస్టు చెయ్యరు.

ఊళ్ళో మీటింగయింది; నలుగురు ''నాయకులు'', జైలునుంచి తిరిగివచ్చిన వాళ్ళు మాట్లాడుతున్నారు. వాళ్ళలో కాంతయ్యకూడా ఉన్నాడని పార్వతి విన్నది.

''మీవారు మీటింగులో మాట్లాడతారట; నువ్వు వెళతావుటమ్మా?'' అని ఇంటివాళ్ళ మాలక్ష్మమ్మ అడిగేసరికి, పార్వతికి తనమీద పిడుగులాటిదేదో పడ్డట్టయింది.

"నాకేమీ తెలీదండి. మీటింగులకు పోవటం నాకలవాటు లేదు,'' అన్నదామె.

మాలక్షమ్మ కాస్సేపు మాట్లాడి వెళ్ళాక నారాయణ చాలా బిడియంగా, "అమ్మా ? _ నాన్నా ?" అన్నాడు.

వాడినోట "నాన్న" అనేమాట కొంచెం ఎబ్బెట్టుగా విన్పించిందిగాని, అందులో ఏదో కొంత మమకారం లేకపోలేదు.

"అవునురా, మీటింగుకు పోయి చూస్తావా? నీకు మీ నాన్న జ్ఞాపకం ఉన్నారా?" అన్నది పార్వతి.

నారాయణ కొంచెం ఆలోచించి, తల అడ్డంగా తిప్పాడు. వాడు నాన్నను పూర్తిగా మరిచిపోలేదు గాని, వాడి మనసులో తండ్రిరూపం బాగా మసకపడి పోయింది. ఒకసారి వీధిలో ఎవరినో చూసి తననాన్న అనుకున్నాడు. తీరా పరకాయించి చూస్తే, కాదు. కాని అదిమొదలు తన నాన్నను జ్ఞాపకం చేసుకోవ టానికి ప్రయత్నించినప్పుడల్లా ఆ వీధిలోని మనిషి కవళికలు కొన్ని అడ్డుతగిలేవి. ఆ తరవాత స్కూల్లో రామ్మూర్తిమేష్టరుగారిని చూసి నారాయణ, "మా నాన్నకూ ఈయనకూ చాలా పోలిక ఉన్న దనుకున్నాడు." రామ్మూర్తి మేస్టరు రోజూ కనిపించేవాడు. చివరకు నారాయణ తన నాన్నను గుర్తుకు తెచ్చుకోవాలన్నప్పు డల్లా రామ్మూర్తిమేస్టరుగారి మొహంతప్ప ఇంకేమీ గుర్తుకొచ్చేది కాదు.

పార్వతి మీటింగుకు వెళదామని ఏ కోశానా అనుకోలేదు. తాను వెళ్ళుతుందని ఎవరన్నా అనుకుంటే ఆమెకు ఆశ్చర్యంకూడా కలిగింది. లోకమంతా ఏకమై, తన భర్తకు జరిగే గౌరవం తను చూసి తరించాలని కుట్రపన్నుతున్నట్టుకూడా ఆమెకు తోచింది.

కొంచెం ఆలోచించుకుంటే తనకు తన భర్త కళ్ళపడే సాహసం లేదేమోనన్న అనుమానంకూడా ఆమెకు కలిగింది.

"ఓవేళ నేను పిరికిదాన్నే నేమో!... అయితే అయింది. నేనుమాత్రం ఆ మీటింగుకు పోను. ఆడవాళ్ళు మీటింగులకు వెళ్ళటం ఏమి టసలు ?" అనుకున్నది పార్వతి.

ఇంటివాళ్ళంతా మీటింగుకు బయలుదేరారు. పార్వతమ్మ మొగుడు ఎట్లా ఉంటాడో చూడాలన్నదే వాళ్ళు వెళ్ళటానికి కారణ మయిఉంటుందని పార్వతి సంశయించింది.

తన అన్నదమ్ము లంచరూకూడా వెళుతున్నారు. వాళ్ళ పెళ్ళాలుమాత్రం వెళ్ళ టంలేదు. ఆడవాళ్ళు మీటింగులకు వెళ్ళే ఆనవాయితీ వాళ్ళలో ఎవరికీ లేదు.

మేనమామ వచ్చి, "నువుకూడా వస్తున్నావుట్రా?" అని అడిగితే, నారాయణ

తల్లి కేసి చూశాడు. వాడికి వెళ్ళాలని ఉన్నదోలేదో పార్వతి ఊహించలేకపోయింది. వాడు తననుంచి అనుమతే కోరుతున్నాడో, తన ఆదేశంకోసమే చూస్తున్నాడో పార్వతికి తెలియలేదు.

"ఎందుకు వాడుకూడా ?... ఏమో వాడిష్టం," అన్నది పార్వతి తనమీద ఏబాధ్యతా ఉంచుకోకుండా.

నారాయణ పెద్దమేనమామకేసి చూశాడు. నిజానికి వాడు ఎటూ తేల్చుకో లేకుండాఉన్నాడు. తన తండ్రి ఒక నిషిద్ధవస్తువన్న భావం వాడిలో లేకపోలేదు. కాని, అంత నిషిద్ధవస్తువు కానిపక్షంలో తండ్రిని చూడాలని వాడికి లేకపోలేదు. అందరుపిల్లలూ తమ నాన్నల నడిగి డబ్బులు తెచ్చుకుంటారు; నాన్నలు కోప్పడతా రనీ, కొడతారనీ భయపడతారు; ఎన్నోవిధాల నాన్నల నీడన బతుకుతున్నట్టు మాట్లాడతారు; నాన్నలు పోయినవాళ్ళుతప్ప. అయితే తనలాగా నాన్న ఉండికూడా నాన్నతో సంబంధం లేకుండా బతుకుతున్నకుర్రాడు ఒక్కడుకూడా నారాయణకు తెలీదు.

"ఫరవాలేదులే, మావెంటరా ! మీనాన్నను చూద్దుగాని ! ఇప్పుడు మీనాన్న గొప్ప దేశభక్తుడు – ఏమనుకున్నావో !" అన్నాడు నాగభూషణం.

మామలవెంట మీటింగుకు బయలుదేరటానికి చొక్కా వేసుకుంటున్నప్పుడు నారాయణకు ఒక వింతభావం కలిగింది – "వెళ్ళొద్దు వెళ్ళొద్దు !" అని తన తల్లి మనసు తనతో చెబుతున్నట్టుగా. అది వాడి భ్రమేకావచ్చు. కాని ఆమాటలుమటుకు వాడితలలో స్పష్టంగా వినిపించాయి. చొక్కా తలమీదికి లాక్కున్న నారాయణ అట్లాగే ఉండిపోయాడు, ఏంచెయ్యాలో తెలియనట్టు.

"ఏమిట్రా? చొక్కా సొంతం వేసుకో, బయల్దేరదాం," అన్నాడు నాగభూషణం.

నారాయణ చొక్కాలోనుంచి తల బయటికి రానిచ్చి, తల్లి కేసి చూశాడు.

పార్వతి వాడికేసి చూడటంలే.

నారాయణ మేనమామలవెంట మీటింగుకు బయలుదేరాడు. తల్లిమాటలు మరేవీ వాడితలలో వినిపించలేదు సరికదా, ఆమె వాలకం చూస్తే వాడు వెళ్ళటం ఆమె కేమీ అభ్యంతరం లేనట్టుగానే కనబడింది.

మీటింగు క్లబ్బుఆవరణలో ఏర్పాటుచేశారు. కొద్దిమంది పోలీసులు చుట్టుపక్కల రోడ్డుమీద నిలబడిఉన్నారు.

దేశభక్తులు ఒక కారులో వచ్చారు.

''అడుగో మీనాన్న :'' అని మామ అంటూండగానే నారాయణ తన తండ్రిని పోల్చుకున్నాడు.

నిజానికి కాంతయ్య చాలా మారిపోయాడు; ఖద్దరు కట్టుకుని, గాంధిటోపీ పెట్టుకుంటే ఎవరోలాగున్నాడు. అయినా నారాయణ గుర్తుపట్టాడు. ఒక్క విషయం మాత్రం వాడికి స్పష్టమయింది – రామ్మూర్తి మేస్టరుగారికీ, తన తండ్రికీ ఏమీ పోలికలేదు. ఆపోలిక తను సృష్టించినదే.

కాంతయ్య తన బావమరుదులను గుర్తించినట్టు తల ఎగరేశాడు.

మీటింగులో అందరూ మాట్లాడారు. కాంతయ్య ఆటే మాట్లాడలేదు. మాట్లాడిన దానిలో సొంతంకూడా ఏమీలేదు. అందరూ అనేదే... ఈ ఉద్యమం ఎట్లా రూపొందబోయేదీ తెలిసినవాడు దేశంలో ఒక్కడే ఉన్నాడు – మహాత్మాగాంధీ. ఆయన చెయ్యమన్నది చెయ్యటమే "మా"విధి. జైళ్ళకు వెళ్ళిరావడంవల్ల స్వరాజ్యం వస్తుందా అని కొందరు అనుమానిస్తున్నారు. ఆయనది శుద్ధమైనవాక్కు. సంశయించే వాళ్ళ మాటంటారా ? 'సంశయాత్మా వినశ్యతి' అని భగవద్గీతలో కృష్ణపరమాత్మ చెప్పనే చెప్పాడు......

మీటింగు అయినతరవాత బావమరుదులు కాంతయ్యను సమీపించారు.

''చినవెంకణ్ణారాయణ,'' అంటూ పార్వతీశం కాంతయ్యకు నారాయణను చూపాడు.

''ఏం చదువుతున్నావురా ?'' అన్నాడు కాంతయ్య తన కొడుకును.

"అయిదోక్లాసు," అన్నాడు నారాయణ.

''వడ్డీలెక్కలు గట్టగలవా ? అవి నేర్చుకో, బాగుపడిపోతావు,'' అన్నాడు కాంతయ్య.

నారాయణకు తన తండ్రిమాటల్లో ఏదో చేదు ధ్వనించింది. వా దేమీ జవాబు చెప్పలేదు

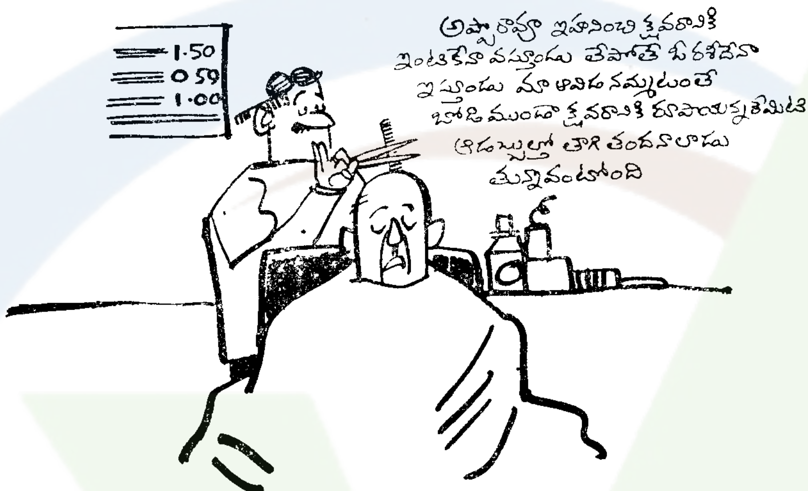
"దక్షిణామూర్తి భార్య పోయింది, తెలుసుగా ?" అన్నాడు నాగభూషణం.

''జాతస్యహి ధ్రువం మృత్యుః,'' అన్నాడు కాంతయ్య.

అతను జైల్లో లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రుల్లు దగ్గిర భగవద్గీత కొంత వంటపట్టించుకున్నాడు. దేశభక్తికి భగవద్గీత మద్దతు కొంతఉండటం అవసరమని కాంతయ్య భావించినట్టు కనబడుతుంది.

"ఇంకా ఉంటారా ?'' అన్నాడు పార్వతీశం కాంతయ్యతో

"లేదు, రేపు జాతీయకళాశాలలో మీటింగున్నది. గోపాలకిష్టయ్య అక్కడ

తనను తప్పకుండా కలుసుకోమని రాశాడు,'' అన్నాడు కాంతయ్య. బహుశా దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య అని వినేవాళ్ళు అర్థం చేసుకుంటారని.

మేనమామలు నారాయణను తమ చెల్లెలిదగ్గిర దిగబెడుతూ జరిగినదంతా చెప్పారు.

''మీ అయన ఇప్పుడు సంస్కృతం మాట్లాడేస్తున్నాడు. భగవద్గీత అప్పజెప్పిన ట్టున్నాడు,'' అన్నారు వాళ్ళు.

"పోనీ, చాలాపాపాలు పరిహారం కావాలిమరి,'' అన్నది పార్వతి.

"నీకొడుకును వడ్డీలెక్కలు నేర్చుకోమని సలహా ఇచ్చాడు. దేనికో ?''

''నేను పొలంమీద వచ్చేడబ్బు వడ్డీల కిస్తున్నానని వెటకారం ! వాళ్ళకు ఏడు తరాలుగా డబ్బు తగలెయ్యటం తప్ప ఇంకేమీలేదుగా ? వీడు ముష్టెత్తుకున్నట్టయితే వాళ్ళ వంశమర్యాద నిలబడేదేమో ! అట్లా జరగకుండా నేను రాహువల్లే అడ్డు పడితినిగా ?'' అన్నది పార్వతి కసిగా.

"అదాసంగతి ?'' అన్నారు అన్నలు.

వాళ్ళు వెళ్ళాక మాలక్ష్మమ్మ వచ్చింది.

"మీవారిని చూశావమ్మోవ్ ! ఎవరినీ అడగవలిసిన పనికూడా లేకపోయింది. అచ్చు మీ నారాయణే !'' అన్న దావిడ.

''అదొక్కటే నాకు మిగిలిఉన్నబెంగ !" అనుకున్నది పార్వతి.

చాలాకాలంగా ఆమె తనభర్తను ద్వేషించటంలేదు. భర్త మీద వ్యాజ్యం వేసి

నందుకు పశ్చాత్తాప పడినదానిలాగా ఆమె సాధ్యమైనంత వరకు భర్తనుగురించి వీలయినంత మంచిగానే జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ వస్తున్నది. కాని ఇవాళ ఆమె హృదయంలో భర్తపట్ల ద్వేషంతప్ప ఇంకేమీలేదు. కారణం అమెకే అంతు చిక్కలేదు.

కాంతయ్యా ఈ వూరికి వచ్చి మీటింగులో పాల్గొనటమే ఆమె మనశ్శాంతిని ఎంతో పాడుచేసింది. ఆమనిషిలో మానవత్వం లేదని తాను వెనక అన్నది మళ్ళీ అక్షరాలా రుజువయింది. ఇంతకాలమయాక కొడుకు కనిపిస్తే మరొకడైతే కాస్త ఆప్యాయంగా మాట్లాడి, దగ్గిరికి తీసుకోరూ ? తాను చేసినది ద్రోహమే కావచ్చు; అమాయకుడు – పసివాడు – వాడు ఏం ద్రోహం చేశాడూ ?

"ఛీ, ఏంమనిషి !" అనుకున్నది పార్వతి.

తన భర్తమూలకంగా అమెకు అతను ప్రవేశించిన ఉద్యమంమీద కూడా అసహ్యం కలిగింది.

ఇటువంటిది ప్రతి ఉద్యమానికీ తప్పనిసరిగా జరుగుతుందని తోస్తుంది. ఉద్యమం యొక్క స్వరూపాన్ని చాలామంది అర్థం చేసుకోలేరు. ఆ ఉద్యమంలో చేరినవాళ్ళ స్వభావం తమకు బాగా తెలిసినప్పుడు, ఆ స్వభావాన్నే ఆ ఉద్యమానికి అంట గట్టుతారు. అదివరకే సంఘంలో గౌరవం సంపాదించుకున్నవాళ్ళు ఉద్యమంలో చేరితే ఉద్యమానికి ప్రతిష్ఠ వస్తుంది. నాసిరకంవాళ్ళు ఉద్యమంలో చేరి దానికి న్యాయంగా దక్కవలసిన కీర్తికూడా కనీసం కొంతకాలం అడ్డుపడగలుగుతారు.

* * * *

కాలం మళ్ళా 'మామూలు'గా వెళ్ళసాగింది. దక్షిణామూర్తికి మళ్ళీ పెళ్ళయింది. పిల్లతరపు వాళ్ళు చాలా బీదవాళ్ళు. గుళ్ళోపెళ్ళి చేశారు. నాగభూషణానికి మూడో సారికూడా పిల్లవాడే పుట్టాడు. వెంకటేశ్వర్లుకు ఆడపిల్ల తరువాత మళ్ళా పిల్లలు లేరు. వెంకట్రామన్నయ్యకు మగపిల్లవాడి తరవాత ఆడపిల్ల పుట్టింది. జానికమ్మ గారు ఏదో జ్వరం వచ్చి పోయింది. పండుముత్తయిదువు చావు. తన అత్తగారు కూడా పోయినట్టు పార్వతి విన్నది.

ఈ విధమైన సంఘటనలేవీ కాలంయొక్క 'మామూలు'తనానికి అడ్డంరాలేదు. జగన్నాటకంలో పాత్రధారులూ, ప్రేక్షకులూ నిశ్శబ్దంగా మారిపోతూఉంటారు; కాని నాటకమేమో సాగిపోతూనేఉంటుంది. రంగస్థలంమీద పెద్ద పెద్ద మార్పులే వస్తుంటాయి కాని అదే నాటకం.

భగవద్గీత ప్రభావం తన భర్తమీద ఎట్లా పనిచేస్తున్నదీ పార్వతి ఊహించలేక

పోయింది. తిలక్‌స్వరాజ్యనిధి అని ఒకటి దేశమంతటా పోగుచేశారుట. అందులో కాంతయ్య చాలా కాజేశాడని ఎవరో చూచాయగా అన్నారు. అతనుమాత్రం అస్తమానమూ పేకాటలో వేలకువేలు సంపాదిస్తూ, పోగొట్టుకుంటూ కాలక్షేపం చేస్తున్నాట్ట. తీరికఉన్న సమయాలలో సంఘసంస్కరణకు పాటుపడుతున్నాట్ట. అంటే వితంతువులకు వివాహాలు చేయించటమూ, మాలపల్లెలకు వెళ్ళి గాంధీ బోధలు చెయ్యటమూ వగైరా.

ఎవరో ఒక వితంతువును పెళ్ళి చేస్తానని ఇంటినుంచి రహస్యంగా తెచ్చి, తానే ఉంచుకున్నాట్ట. ఆమె చాలా నగకట్టుతో వచ్చిందని చెప్పుకున్నారు.

"తాళి కట్టుకున్న పెళ్ళాం తన్ని తగిలేస్తే మగముండాకొడుకైనవాడు నెత్తిన చేతులు పెట్టుకుని కూర్చుంటాడా ఏం?" అని తన పిల్లలు వ్యాఖ్యానించినట్టు పార్వతికి తెలియవచ్చింది.

క్లిష్టసమయంలో తాను వాళ్ళను ఆదుకున్నందుకు వాళ్ళు ఆజన్మాంతం తనకు కృతజ్ఞత చూపాలని పార్వతి ఏనాడూ కోరలేదు. కాని వాళ్ళకు తనపైన ఈ పగా, కసీ చూసి ఆమెకు ఆశ్చర్యంగా ఉండేది. తమరక్తం పంచుకుని పుట్టినదైఉండి, అంతో ఇంతో లోటులేకుండా బతుకుతున్నదన్న కడుపుమంట తప్ప మరేమీ కావటానికి అవకాశం లేదు. వాళ్ళను గురించి ఊహలు చెయ్యటంకూడా పార్వతికి చాలా అసహ్యంగా ఉండేది.

దక్షిణామూర్తి రెండోభార్యకుకూడా తనంటే ఏదో తక్కువభావం ఉన్నట్టు పెళ్ళిసమయంలో పార్వతి కనిపెట్టింది. ఆ పిల్ల తన అత్తగారివైపువారు ఎవ రేమి అడిగినా వెంటనే జవాబు చెప్పేది. కాని పార్వతి పలకరిస్తే బెల్లంకొట్టినరాయిలాగా అయిపోయి, "న న్నెందుకు మాట్లాడిస్తావు?" అన్నట్టు చూసేది.

"ఇటువంటి కనకదుర్గలు వెయ్యిమంది విమర్శించినా నేను నా జీవితంగురించి పశ్చాత్తాపపడతాననేది కల్ల!" అనుకున్నది పార్వతి.

నిజానికి పార్వతిని రోజూ చూసేవాళ్ళూ, ఆమెతో దగ్గిర సంబంధాలు పెట్టుకున్నవాళ్ళూ ఆమెను గౌరవంగానే చూస్తున్నారు. దూరదూరంగా ఉండేవాళ్ళలో కొందరే ఆమెను వెలివేసినట్టు చూడటమూ, చెడిపోయినదానికింద జమకట్టెయ్యటమూ చేస్తున్నారు. మొదటిరకంవాళ్ళు తన కేమీ కాకపోయినా వాళ్ళే ఆత్మీయులల్లే కనిపించారు, రెండోరకంవాళ్ళు ఎంత దగ్గిరవాళ్ళయినా తనకు కానివాళ్ళల్లేనే ఆమె బుద్ధికి తోచారు. తన భర్త చేసే అపభ్రంశపుపనులను తనమీది ఈర్ష్యతో

మెచ్చుకునేవాళ్ళు తనకు పినతల్లులే అయితేనేం గాక, పరాయివాళ్ళకన్న కూడా తనకు దూరమే.

తన జీవితం తనభర్త జీవితంకన్న హీనంగా ఉన్నదా? దేవుడే చెబితేమాత్రం ఆమాట ఎట్లా నమ్మటం? తన తప్పేదన్నా ఉంటే, అది తన భర్త కళ్ళజీవితం అడుగున తానుకూడా కళ్ళకపోవటమేఅవాలి.

కాకపోయినా ఇతరు లనేమాటలను తన జీవితసమస్యలకింద పరిగణించకుండా ఉండటం పార్వతి ఏనాడో నేర్చుకున్నది. ఇతరులు తనను ఉద్ధరించరు; ఉద్ధరించ నవసరంకూడా లేదు. పెళ్ళి అయి అత్తవారింటికి వెళ్ళాక తనకు చిన్నరాణీలాగా జరిగింది. ఇవాళ ఆ పరిస్థితి పోయింది – కాని ఆ రాణీతనపు నిబ్బరమూ, నిక్కూ ఆమెలో కొంతవరకు దిగబడిపోయాయి. ఆర్థికంగా తను ఈ అందరికన్నా మంచిస్థితిలోనే ఉన్నది. తనకు వీసమెత్తు ఉపకారం చెయ్యనివాళ్ళూ, తనను ఆడిపోస్తూనే సిగ్గులేకుండా తన సహాయం పొందేవాళ్ళూ తనను మెచ్చుకోగలందులకు తాను సాము గరిడీలు చెయ్యవలసిన అవసర మేమిటి?

అదీగాక తనకు తన సమస్య లుండనే ఉన్నాయి. ఒకనాడు నారాయణ జ్వరంతో తూలుతూ ఇంటికొచ్చి, స్కూలుబట్టలు విప్పకుండా పడుకున్నాడు. ఒళ్ళుముట్టుకు చూస్తే వేడి పేల్చేస్తున్నది. పార్వతి స్వయంగా వెళ్ళి నాటువైద్యుణ్ని పిలుచుకు వచ్చింది. ఆయన కస్తూరిమాత్రలు, కాటోలు వేశాడు – జ్వరం తగ్గలేదు. జ్వరంతో పడిఉన్న నారాయణకు ఏబాధా లేకపోయినా, పార్వతి నాలుగురోజులపాటు మానసికంగా యమబాధ అనుభవించింది. ఆమెకు తిండిలేదు, నిద్రలేదు. తన ఆయుర్దాయం తన కొడుకిక్కయ్యమని దేవుడికి వందసార్లు దణ్ణాలు పెట్టుకున్నది.

అయిదోరోజు నారాయణ ఒంటినిండా పొక్కులు చూపాయి. మశూచికమేమో నని భయపడింది. మాలక్ష్మమ్మగారు వచ్చి చూసి. "ఇది అమ్మవారు కాదమ్మా. చిన్నఅమ్మవారు – తడపర," అనేసరికి పార్వతికి సగంప్రాణం లేచివచ్చింది.

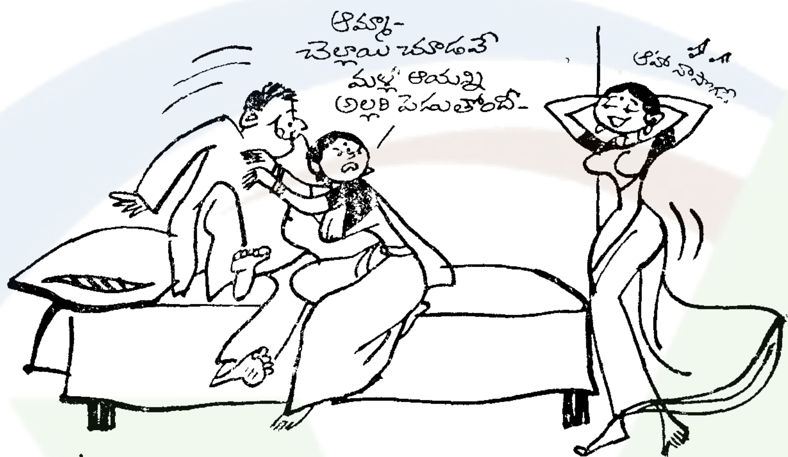
"అయితేం? అమ్మవారు వచ్చినదానికన్నా చాలా జాగ్రత్తగా ఉండాలి! ముఖ్యంగా పొంగు జారాక చాలా కఠినపథ్యం చెయ్యాలి," అన్నది మాలక్ష్మమ్మ. అయినా పార్వతి భయపడలేదు.

పొంగు కనిపించి మూడోరోజుకే అణిగిపోయింది.

"పొంగు జారిపోయింది. నీళ్ళు పోసెయ్యొచ్చు," అన్నది మాలక్ష్మమ్మ.

"జ్వరం ఇంకా ఉన్నదండీ!" అన్నది పార్వతి.

"జ్వరం దేముంది? అదే తగ్గిపోతుంది," అన్నది మాలక్ష్మమ్మ.

పార్వతి అనుమానిస్తూనే నారాయణకు నీళ్ళు పోసేసింది. ఆతరవాత వాడి పరిస్థితి మరింత హీనమైనట్టు కనబడింది.

పార్వతి భయం మళ్ళీ ఎక్కింది. ఆమె నాటువైద్యుణ్ణి పిలుచుకువచ్చింది. నాటువైద్యుడు వచ్చి, "వాతప్రకోపం! వేడికి పెట్టాలె!" అన్నాడు.

అసలే జ్వరంగా ఉంటే వేడికి పెట్టాలంటారేమి టని పార్వతికి అనుమానం వేసింది. ఇంకో వైద్యుణ్ని పిలిస్తే బాగుండును. పక్కవీధిలోనే ఒక కాంపౌండరు వైద్యుడున్నాడు. శివరావుగారు ఆయన్ని పిలుచుకొచ్చాడు. ఆ వైద్యుడు వచ్చి, నారాయణను చూసి, జరిగినది విని, పార్వతిని నానాచివాట్లూ పెట్టాడు.

"పొక్కులన్నీ మాడి అలా నల్లబడిపోతే పొంగు జారిందని ఎలా అనుకున్నారమ్మా? పైన స్నానంకూడా చేయించారా? చిన్నరోగాలకూ, పెద్దరోగాలకూ, అన్నిటికీ మీరే వైద్యులైతే, మేమంతా కష్టపడి వైద్యం నేర్చుకునే దెందుకు? ఈ స్టెతోస్కోపులు మెళ్ళో వేసుకుతిరిగే దెందుకు?" అంటూ చాలాసేపు లెక్చరు దంచాడు.

డాక్టరు తిట్టినకొద్దీ పార్వతికి ధైర్యం వచ్చింది. తన కొడుకును బతికించగలడు గనకనే అన్నిమాట లంటున్నాడు.

శివరావుగారే డాక్టరువెంట వెళ్ళి సీసాలో మిక్శ్చర్ తెచ్చాడు. మొత్తంమీద దాంతోనే నారాయణ బయటపడ్డాడు. తరవాత వాడు నెలరోజులపాటు నేతిచుక్క కూడా లేకుండా పాత ఉసిరికాయపచ్చడిఅన్నం తిని, ప్రపంచంలో ఉసిరికాయ పచ్చడంత రుచికరమైనపదార్థం మరొకటి లేదనుకున్నాడు. నారాయణ ఏనాడూ

తిండిపుష్టి గలవాడు కాడు. కాని ఆ ఉసిరికాయపచ్చడితో వాడు ఆవురావురని పెద్ద పెద్ద వాయలు కలిపి తినేస్తుంటే పార్వతికి ఎంతో ఆనందం కలిగి, తానే చచ్చిబతికా ననుకున్నది.

* * * *

ఇరుకుకొట్టాల్లాంటి బతుకులు బతికే ఆడవాళ్ళకు బయటప్రపంచంగురించి ఏమన్నా తెలియాలంటే తమలోతాము గాలికబుర్లూ, నిజమైనకబుర్లూ చెప్పుకోవటం తప్ప మరో మార్గంలేదు. శివరావుగారింటికి ఆంధ్రపత్రిక వస్తుంది, కాని ఆడవాళ్లు పత్రికలు చదివే అలవాటులేదు. మగవాళ్ళు ఏదన్నా చదివి వినిపిస్తే వినొచ్చు.

కొంతమంది ఆడవాళ్ళలాగా బయటపడేది కాదుగాని, పార్వతికికూడా కబుర్లు వినటం సరదాగానేఉండేది. మనుషుల మంచిచెడ్డలనుగురించీ, కష్టసుఖాలనుగురించీ నిర్లిప్తంగా తెలుసుకోవాలంటే కథలైనా చదవాలి, కబుర్లయినా వినాలి. "భక్త విజయం" తప్ప పార్వతికి కథలపుస్తక మేదీ దొరకలేదు. అందులో కథలైనా కబుర్లంత వాస్తవంగాలేవు. అందరుభక్తులూ మహత్తుగలవాళ్ళే. పురాణాలైనా అంతే. భాగవతంలో కృష్ణుడు చూడరాదా ? దేవుడు కాకపోతే ఎవరోఒకరు చావ చితకతన్నేసి ఉండేవాళ్ళు. అటువంటికథలు కబుర్లస్థానం ఎట్లా ఆక్రమించుకునేట్టు?

ఫలానివారికోడలు రంకు మరిగింది. పట్టుబడినప్పుడల్లా చావగొట్టేవాళ్ళు. ఒక సారికాదు, రెండుసార్లుకాదు, నెలకు ఒకటిరెండుసార్లు వాళ్ళింట ఈ రభస ఉండనే ఉండేది. చుట్టుపక్కలవాళ్ళు వినోదంగా చెప్పుకునేవారు.

పార్వతికి ఈ ఏర్పాటు అర్థంకాలేదు. అది మొగుడితో సరిగా ఉండలేకపోతే ఏమిండాగాడితోనైనా ఎందుకు లేచిపోదు ? దానికి దెబ్బలు లక్ష్యంలేదని రుజువైనాక కూడా వదిలేసి ఊరుకోక ఎందుకు చావగొడతారు ? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం పార్వతి ఎరగదుగాని, అటువంటి సమాధానం లేకపోలేదు. అది మిండగాడితో ఎందుకు లేచిపోదంటే, తనకింత పిండాకూడు పెట్టె మిండగాడు లేడుగనక. వాళ్ళు దాన్ని మళ్ళీమళ్ళీ ఎందుకు కొడతారంటే దానిబుద్ధి మార్చటానికికాదు, తమ పరువు నిలబెట్టుకునేటందుకు. ఎందుకు ఇంట్లోనుంచి దాన్ని గెంటెయ్యరంటే, అది ఇంటెడు చాకిరీ గొడ్డులాగా చేస్తుందిగనక !

ఇంకెవరిఇంట్లోనో అడపెత్తనం. ఇంటివద్ద తన కొడుకునూ కోడలినీ సంసార సుఖం అనుభవించనివ్వదు, కారణం తెలీదు. కొడుకూ కోడలూ ఏదన్నా మాట్లాడుకోవా లంటే చాలా రహస్యంగా, తప్పు చేస్తున్నవాళ్ళలాగా మాట్లాడుకోవాలి. ఆవిడ చూసిందంటే ఇద్దర్నీ సాయంత్రందాకా శాపనార్థాలు పెడుతూనేఉంటుంది. కొడు

కేమీ మాట్లాడు. తన సంపాదనడబ్బులు తెచ్చి తల్లిచేతుల్లో పోస్తాడు. తనకు కానీ కావాలంటే తల్లి నడిగి, ఆవిడ సమ్మతిమీద ఇస్తే తీసుకుంటాడు — లేకపోతే ఆ కానీఖర్చు మానుకుంటాడు.

మనుషుల్లో ఇటువంటి రకాలను చూస్తుంటే పార్వతికి ఆశ్చర్యంగా ఉండేది. తానుకూడా అట్లాగే ప్రవర్తిస్తానేమోనని తోచినప్పుడు భయంవేసేది. కొడుకుమీదా, ఇంటిమీదా ఇంత అధికారం చలాయించే వితంతువు ఆస్తిపరురాలని పార్వతికి తెలుసుగాని, ఆస్తి ఉండటానికీ, ఆవిడ ప్రవర్తనకూ సంబంధం ఉన్నదని పార్వతి ఎరగదు. సంఘంలో ఆడది హీనంగా ఉండటానికి ప్రధానకారణం ఆడదానికి ఆస్తి హక్కులు లేకపోవటమన్నదికూడా ఆమెకు తెలీదు. పైపెచ్చు పార్వతి ఆడవాళ్లు మగవాళ్ళకు లోబడిఉండాలన్న ప్రాథమికసూత్రాన్ని ఏనాడూ శంకించలేదు – తాను తనభర్తకు లోబడిఉండకపోయినానూ. పార్వతి ఏ సాహసం చేసినా తన కొడుకు కోసం చేసింది, తనకోసంకాదు. ఈనాడు, స్త్రీలకు పురుషులతో సమంగా గౌరవ మర్యాద లుండాలని వాదించే స్త్రీలకే, ఆ గౌరవమర్యాదలు ఆస్తిహక్కులతోగాని రావని స్పష్టంగా తెలియనప్పుడు, పార్వతికి తెలియనందుకు ఎట్లా తప్పుపట్టటం?

వాళ్ళనుగురించీ, వీళ్ళనుగురించీ స్కాండల్స్ మాట్లాడుకోవటం ఒకఎత్తూ, మనవాళ్ళే నలుగురునోళ్ళూ నానేపరిస్థితికి ఏర్పడటం మరోఎత్తూనూ. పార్వతి అన్నలు సహజీవనం చేసేపరిస్థితులు అకస్మాత్తుగా అంతమైపోయాయి. దక్షిణామూర్తి రెండోభార్య – ముక్కుపచ్చ లింకా పూర్తిగా ఆరనిపిల్ల – కాపరానికి వచ్చిన నెలలోపలే కొంపలో ముసలం తెచ్చిపెట్టింది. ముందు ఆడవాళ్ళమధ్య పోట్లాటసాగింది. అన్నదమ్ములు చీలి, ఎవరికాపరాలు వారు వేరే పెట్టుకున్న తరవాతకూడా ఆరంధి పూర్తిగా అణగలేదు.

నాగభూషణం పార్వతిదగ్గిరికి వచ్చి, "ఆడదాని మొగమే ఎరగనివాడల్లే మన దక్షాయి ఆపెళ్ళాం చేతిలో కీలుబొమ్మ కావటం చూస్తే ఆశ్చర్యంగా ఉంది," అన్నాడు.

దక్షిణామూర్తి వచ్చి, "ఎందుకో అందరూ చేరి దీనిమీద పట్టింపారు. వీళ్ళ చూడబోతే ఒక్కొక్కరికీ దాని వయసుకు రెట్టింపుంది!" అన్నాడు.

వెంకాయమ్మ వచ్చి, "అది మీ దక్షిణామూర్తి అన్నయ్యను అప్పడం తిన్నట్టు తినేస్తుంది చూస్తూవుండు. నే నాయన్ని తప్పుపట్టను. అది జగజంత! అమ్మో! తలలు మార్చేశక్తి ఉంది దానికి! ఆడమాయలపకీరు! దానిముందు మనం వట్టి వెర్రిబాగులవాళ్ళం. ఇక మీ దక్షిణామూర్తి అన్నయ్య మనవాడుకాడు, దాని వాడు, దాని తరుపువాళ్ళవాడు," అన్నది.

దక్షిణామూర్తి వేరేకాపరం పెట్టటానికి కుటుంబ వ్యవధిగా, పార్వతీశంకూడా తానూ ఇదే అనుకుంటున్నానన్నాడు. నాగభూషణమూ, వెంకట్రామయ్యా మాత్రం విడిపోలేదు.

ఈ కుటుంబ విచ్ఛేదం అయాక పార్వతి తన పెద్దన్నల ఇంటికి తరుచు వెళ్ళి రాసాగింది; వాళ్ళకూడా తరుచు వస్తూపోతూ ఉండసాగారు. ఈ రాకపోకలు పార్వతికి మనశ్శాంతి నిచ్చాయి

ఆయేడే, నారాయణ ఫస్టుఫారం పూర్తిచేసి, పరీక్షలు ముగిసినాక వేసవిశలవులకు పార్వతినీ, నారాయణనూ వెంకటేశ్వర్లు బెజవాడ తీసుకుపోయాడు. అతనూ, మామగారూ ఒక ఇంట్లోనే ఉంటున్నారుగాని వేరే వేరే భాగాలలో ఉంటున్నారు.

వెంకటేశ్వర్లు భార్య లక్ష్మి కాపరానికి వచ్చేసదాకా చదువుతూనే ఉన్నది. ఆమె రోజూ ఆంధ్రపత్రిక చదివేది. ఆమెదగ్గిర చాలా తెలుగుపుస్తకాలుండేవి - కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారివీ, పానుగంటివారి "సాక్షి", చిలకమర్తివారి ప్రహసనాలూ, నవలలూ, ఇంకేవో ఉండేవి.

''ఎన్ని పనులున్నా నాకు ఓ గంటసేపన్నా ఏదోఒకటి చదవకపోతే తోచదు వదినా!" అన్నది లక్ష్మి. ఆమె ఇప్పుడు "స్వరాజ్యలక్ష్మి'' అని సంతకం చేస్తున్నది.

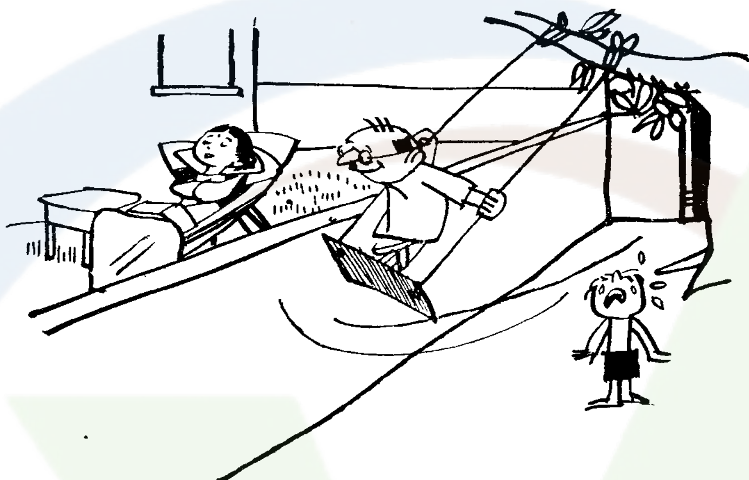
మొత్తంమీద ఇంటి వాతావరణమంతా గాంధీఉద్యమ ప్రభావంతో నిండి ఉన్నది. పక్కదుప్పట్లనుంచీ అంతా ఖద్దరే, గోడకు గాంధీపటం ఒకటి ఉన్నది. నెత్తిన తెల్లగుడ్డ ఒకటి పెట్టుకుని గాంధీ ఏదో బట్టలకొట్టువాడల్లే ఉన్నాడుగాని ''మహాత్మ"డల్లే లేడు. కాని ఆయన్ను అందరూ గాంధీమహాత్ముడంటున్నారు.

లక్ష్మి చదివేపుస్తకాలూ, అవలంబించే రాజకీయాలూ పార్వతికి పట్టలేదు గాని, ఇల్లు పెట్టుకునే పద్ధతి బాగానచ్చింది.

లక్ష్మి కిప్పు డిద్దరుపిల్లలు. పెద్దవాడికి అయిదోఏడు. పిల్లకు రెండోఏడు ప్రవేశించింది. పిల్లలను గురించి లక్ష్మి ఎక్కువ పట్టించుకున్నట్టు కనబడలేదు. పిల్లవాడు. పొద్దుటిపూట తననోరు తానే కడుక్కుంటాడు. (పార్వతి నారాయణకు ఏడాది కిందటిదాకా పళ్ళు తోమేది.)

''పసివాడికి పళ్ళుతోముకోవటం చాతవుతుందా ?" అన్నది పార్వతి.

''చాతకాకపోతే నేర్చుకుంటాడు. ఇప్పుడేం ? ఏడాదినుంచీ వాడే పళ్ళు తోముకుంటున్నాడు. స్నానం చేసేటప్పుడు వాడే ఒళ్ళు తోముకుంటున్నాడు. వాడిబట్టలు వాడే వేసుకుంటున్నాడు. కొంతకాలంపాటు పైనుంచి కనిపెట్టి చూసేవాన్ని. వాడికి చాతయిందని నమ్మకం కుదిరాక చూడటంకూడా మానేశాను," అన్నది లక్ష్మి.

పార్వతి తృప్తిపడలేదు. లక్ష్మికి నిర్లక్ష్యమో, ఒళ్లు బరువో అయి వుండా లను కున్నది. ఒళ్ళుబరువుమనిషి లక్షణా లేవీ లేవుమరి; నిర్లక్ష్యమే కావాలి.

ఎండలు ముదురుతున్నకొద్దీ బెజవాడ దుర్భరమవుతున్నది. అయినా పార్వతికి అక్కడినుంచి కదలబుద్ధి కాలేదు. నారాయణకు ఎండఅంటే ఏమిటో కూడా తెలిసినట్టులేదు.

తలవనితలంపుగా ఒకనాడు సోమన్న వచ్చాడు.

"మీ ఊరెళ్ళి, ఇక్కడ ఉన్నారంటే వస్తున్నా. కొంపమీది కొచ్చింది. కాంతయ్య కిందటి శనివారం ఎవరినో తెచ్చి తోటంతా చూపించాడు. ఆయన వాలకం చూస్తే దాన్ని అమ్మేసేట్టున్నది. ఈమాట చెప్పటానికే వచ్చాను," అన్నా డతను.

"ఎట్లా అమ్ముతారు? అది పిల్లవాడివంతు వచ్చిందిగా?" అన్నది పార్వతి.

"అవతల పెద్దమనిషీ. కొనేవాళ్ళు నమ్మేస్తారు. పొలాలకు చూసినట్టు దస్తావేజులు చూస్తారా ఏమన్నానా? కొనేస్తారు, ఆతరవాత మనం కోర్టు కెళ్ళాలి. చేతులు కాలాక ఆకులు పట్టుకోవటమే ననుకో," అన్నాడు సోమన్న.

పార్వతికి విరక్తీ, విసుగూ కలిగాయి.

"ఏమన్నా చేసుకోనీ! కావలిస్తే అమ్ముకోమను. వెధవతోట! ఆ మామిడి పళ్ళతోనే బతకబోతామా," అన్న దామె.

సోమన్న కళ్లు పెద్దవిచేశాడు.

"అమ్మా, తల్లీ! ఆమాట అనకు! ఆతోటలో నేను గూడుకట్టుకుని ఇన్నాళ్ళా

హాయిగా ఉంటున్నాను. ఆతోటకు నేను ఎంతో సేవచేశాను. ఖాళీల్లో కూరా, నారా పెంచుతున్నాను. ఆతోటకాస్తా మీ చేతిలోనుంచి పోయిందో, నేనుదిక్కులేని పక్షినై పోతాను. మీ అన్నగా రున్నారుగా ? ఒక నోటీసు తగిలిస్తే ఆ కొనవచ్చినవాళ్ళు సంక్షేపించుకుంటారు,'' అన్నాడు సోమన్న.

తోట పోవటానికైనా సిద్ధపడిన పార్వతి సోమన్న ఆవేదనకు కరిగి నీరై పోయింది. సోమన్న నోటీసియ్యమన్నాడు, కాని కొనేవా శ్ళెవరో తెలీదు. ఇస్తే కాంతయ్య కివ్వాలి - తోటను అమ్మజూపుతున్నావుట, నీకు అమ్మే హక్కు లేదు- అని.

అంతకన్న భర్తకు ఉత్తరమే రాయించటం మంచిదనుకున్నది పార్వతి.

"చిన్నన్నయ్యా! మా ఆయన కొక ఉత్తరం రాయి. ఆయన తోట అమ్మే ప్రయత్నంలో ఉన్నాట్ట. అటువంటి హీనమైనపనులు చెయ్యవద్దను. డబ్బు కావలిస్తే ఉన్నంతలో నేనే ఇస్తానని చెప్పు. ఎంతడబ్బూ చాలని మనిషికి డబ్బంటే ఎంత ఈసడింపు!" అన్నది పార్వతి వెంకటేశ్వర్లుతో.

"నువ్వెందుకు డబ్బివ్వటం ? నీ కేమైనా మతిపోయిందా ఏం ?" అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

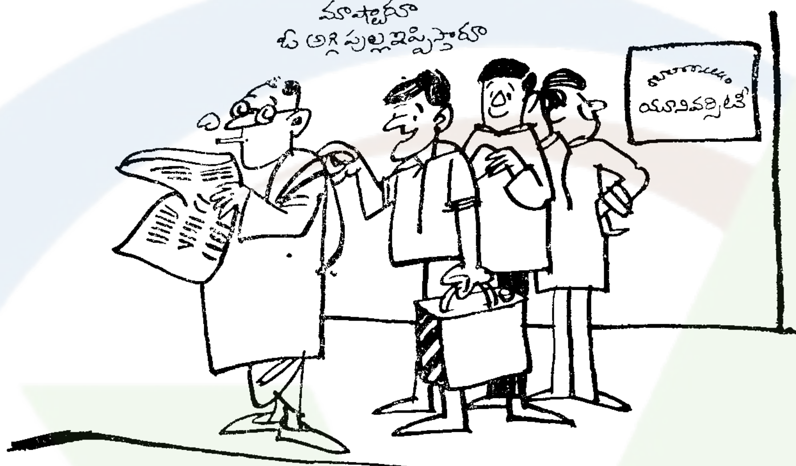
"ఆయనకు అట్లాగైనా బుద్ధి వస్తుందేమోననీ!" అన్నది పార్వతి, ఏమనటానికీ తోచక.

నిజానికి పార్వతి తన భర్త మీద ఈ ఒక్క విజయమూ సాధించాలని మహా ఆరాటపడుతున్నది. తన భర్త ఆస్తి అంతా క్షవరం కావాలనీ, అతను మార్గాంతరం లేక తన పంచ చేరాలనీ, మరోమనిషి అయి అతను తనతో అందరిలాగా కాపరం చెయ్యాలనీ ఆమె చాలా కలలు కన్నది.

కాని కాంతయ్య తత్వం పార్వతికి పూర్తిగా తెలీదు. అతనిలో చాలా అతిశయం ఉన్నది. అది ఆత్మగౌరవంకూడా కాదు, పచ్చి దురభిమానం. అతను పూర్తిగా నీచుడనటానికిగూడా లేదు. అయితే తన భార్యవిషయంలో ఎంత నైచ్యానికైనా పాల్పడగలడు; అతని అంతరాత్మ అడ్డురాదు.

వెంకటేశ్వర్లు కాంతయ్యకు ఉత్తరం రాశాడు. కాని పార్వతి రాయమన్నట్టు రాయలేదు; "మీరు డబ్బు ఇబ్బందిలో ఉన్నారని తెలిసింది. మీ ఆస్తి అమ్మజూపుతున్నట్టు వినికిడి. మరొకరికీ మరొకరికీ అమ్మేబదులు, ఏదోకాడికి మీ అబ్బాయికే అమ్మినట్టయితే ఆస్తి ఆస్తిలోనే ఉన్నట్టవుతుంది"- ఈ ధోరణిలో రాశాడు.

ఈ ఉత్తరానికి సమాధానం వస్తుందని వెంకటేశ్వర్లు అనుకోలేదు. రాలేదుకూడా. ఉత్తరం మహిమ అవునో కాదోగాని, తోట అమ్మటంమట్టుకు జరగలేదు. తన భర్త ఏరోజున ఏ ఎత్తు వేస్తాడోనని పార్వతికి పీకు పీకు మంటున్నది.

"నేను చెప్పినట్టుగా ఆయనకు రాశావా? జవాబేమైనా వచ్చిందా?" అని ఆమె వెంకటేశ్వర్లును రెండుమూడుసార్లు అడిగింది.

ఒకరోజు మధ్యాహ్నం ఎండ మరీ జాస్తిగా ఉంది పార్వతి విసురుకుంటూ పడుకుని స్వల్పంగా మగతలో పడింది. దాన్ని నిద్ర అనటానిక్కూడా లేదు. అన్ని చప్పుళ్ళూ వినిపిస్తూనే ఉన్నాయి. విసనకర్ర పట్టుకున్నచెయ్యి ఆడుతూనే ఉన్నది. తనభర్త గబగబా లోపలికి రావటం ఆమెకు కనిపించింది. చప్పున కళ్ళు తెరిచి, పార్వతి లేచికూర్చున్నది. ఏవరూలేరు.

ఆరాత్రి ఎనిమిదీ తొమ్మిదీమధ్య గుంటూరులో కాంతయ్య పోయాడు.

ఈవార్త మర్నాడు సాయంకాలందాకా పార్వతికి తెలియనేలేదు. తెలియగానే వెంకటేశ్వర్లు పార్వతినీ, నారాయణనూ వెంటబెట్టుకుని రైల్లో గుంటూరు వెళ్ళాడు. అప్పటికి అంతా అయిపోయింది.

రెండోసారి వితంతువయిన కాంతయ్య రెండోభార్య వీళ్ళతో మాట్లాడనుకూడా లేదు. ఆమె నిస్సహాయురాలుగా ఉన్నట్టు కనబడలేదు. వెంకటేశ్వర్లూ, పార్వతీ, నారాయణా తిరుగుబండికి బెజవాడ వచ్చేశారు.

భర్త పోయినందుకు పార్వతిగుండె బాగా బరువెక్కిపోయినమాట నిజమేగాని. ఆమె అందరూ చూసేటట్టుగా ఏడవలేదు. ఎవరూ చూడకుండా రాత్రివేళ చాలాసార్లు ఏడ్చిందిగాని, అది భర్తపోయాడని కాదు, అతి హేయమైన వైధవ్యం తనక్కూడా సంప్రాప్తమయిందని.

చచ్చిపోయినవాడికి కర్మ చెయ్యాలి. నారాయణమీద కర్తృత్వంవేసి, ఎవరో ఒకరిచేత కర్మ చేయిస్తానన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు – పార్వతి కోరితే. "నామటుకు నాకు వీటిలో నమ్మకంలేదు. ఇదంతా బ్రాహ్మల బతుకుతెరువు," అన్నాడతను.

పార్వతికి ఏమనటానికీ తోచలేదు. ఆమెకు ఇటువంటి కర్మకాండలో పూర్తి విశ్వాసం ఉన్నది. కాకపోయినా, ఇప్పటికే లోకందృష్టిలో తాను భర్తపట్ల చాలా అపచారం చేసిఉన్నది. కర్మ చెయ్యకా, తద్దినాలు పెట్టకా ఊరుకుంటే ఇది మరింత తీరని అపచార మవుతుంది.

"కర్మ చేస్తేనే బాగుంటుందేమో?" అన్నదామె.

మొత్తానికి కర్మ జరిగింది. కాంతయ్య తండ్రి తాతలు పిండాలు తిని ఎంత కాలమయిందో తెలీదు–కాంతయ్య తద్దినాలు పెట్టినట్టులేదు. కాని ఇప్పుడు కాంతయ్యతో బాటు అతని పితృ పితామహ ప్రపితామహులకు పిండాలు ముట్టాయి.

పార్వతికి పట్టుకున్నది తద్దినాలూ, అపరకర్మలూ కావు. తనకూ, తనభర్తకూ మధ్య తేల్చుకోవలసినది బోలెడంత ఉన్నది. తమలాగా దాంపత్యం గడిపినవాళ్ళ మధ్య పెరిగిన దస్తరం ఏఒకరిచావుతోనో గంగపాలవుతుందా? ఎంత అన్యాయం. ఆచచ్చిపోయినవాడి ఆత్మ ఎన్నింటికో సంజాయిషీ చెప్పుకోవలసిఉంది. ఇప్పుడా సంజాయిషీ ఎవరిస్తారు? తాను మొగుడున్న వితంతువులాగా ఎందుకు జీవించవనసి వచ్చిందో, తాను చేసిన ఏ మహాపాపానికిది శిక్షో ఎవరు చెబుతారు?

తన అత్తగారిలాగే పార్వతికూడా ముండనం చేయించుకోవటానికి నిరాకరించింది. అందువల్ల తన అందానికి లోటవుతుందని కాదు; నారాయణ ప్రాణం విలవిల లాడుతుందని. తనతల్లి తండ్రిపోయిన పదోరోజున ముండనం చేయించుకుని ముసుగేసుకుంటే తమ ప్రాణాలు ఎట్లా కొట్టుకుపోయాయో పార్వతి అన్నలు చాలాసార్లు చెప్పారు.

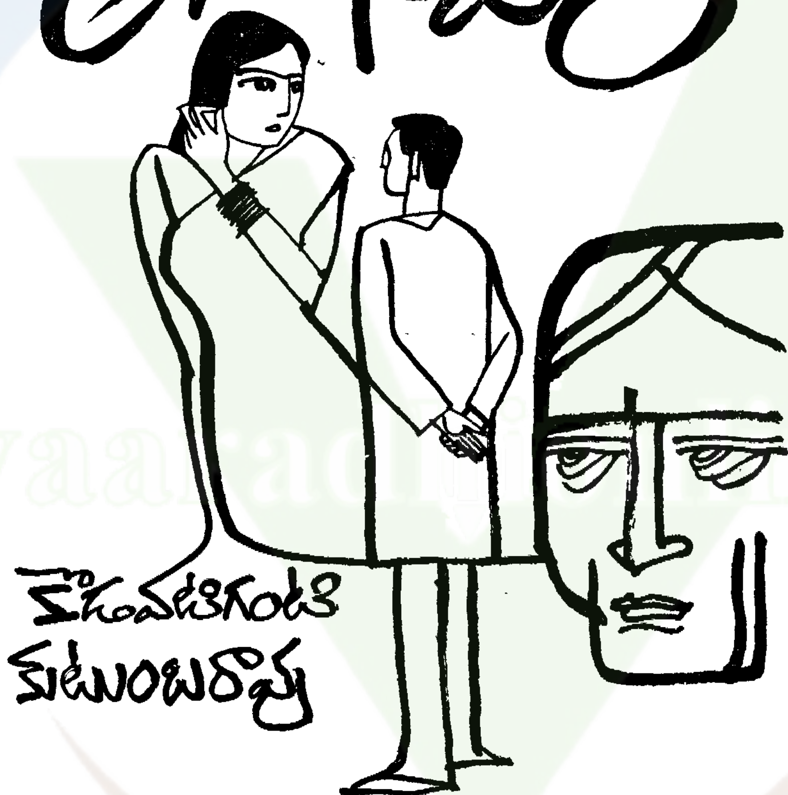
కాంతయ్య ఆస్తిగురించికూడా పెద్ద సమస్య ఏమీ మిగలలేదు. అతను తన ఆస్తిఅంతా అదివరకే అమ్మేశాడు. ఇల్లు అమ్మలేదుగాని తాకట్టుపెట్టి అప్పు చేశాడు.

తనభర్తకు పార్వతి శాస్త్రోక్తంగా మాసికాలూ, తద్దినాలూ పెడుతూవచ్చింది.

కొంతసేపు అతివేగంగా పరిగెత్తిన కాలం మళ్ళీ మామూలునడక ప్రారంభించింది.

(మూడవ భాగం వచ్చే సంచికలో)

మూడవ భాగం

నారాయణ హైస్కూలు చదువు పూర్తిచేసి కాలేజీ ప్రవేశిస్తూనే పెద్దవాడయాడు. మొదటిసంగతి, బాగా పొడుగెదిగాడు. రెండో సంగతి వాడికి అనేక జీవిత విషయాలను గురించి స్వతంత్రంగా ఆలోచించాలన్న తహతహ నానాటికీ జాస్తి అవుతున్నది.

జీవితం రహదారి ప్రయాణం కాదు—అనేక లక్షలమందిలో ఏ ఒకడికో

తప్ప. నారాయణవంటివాడికి అవి కొత్త విశాలమైన కాలిబాట లనుకోవచ్చు. హైవ్యే దారిలోనుంచి అనేక ఇతర బాటలు చీలిపోతూంటాయి. కాని వాటి అన్నిటి వెంబడీ పోవటం ఎవరికీ సాధ్యంకాదు. పరిస్థితులు అనుకూలించక కొన్ని పెద్ద పెద్ద చీలుడుదార్లనే విసర్జించవలసివస్తుంది. ("అవి మనబోటివాళ్ళకు కాదు".) అయితే ప్రతి మధ్యతరగతివాడూ—ముఖ్యంగా తన భవిష్యత్తును తాను వెతుక్కుంటున్నా ననుకునేవాడు—ఎప్పటికైనా ఓ చిన్న రహదారిని పట్టుకుంటాననే ఆశతోనే ముందుకు సాగుతాడు. శ్రమజీవులు ఇరుకుదారుల్లోనుంచి ఏ నాటికీ బయటపడలేరు. వారు కష్టజీవితప్రయాణానికి తల ఒగ్గేసి ఊరుకుంటారు.

నారాయణ తాను వదిలేసిన దారులు ఎరుగును. చిన్నప్పుడు తన జీవితంలో సంగీతానికి పెద్ద పీట వెయ్యాలనుకున్నాడు. కాని ఆ ఆలోచన దక్కలేదు. "అమ్మా! నేనుకూడా ఫిడేలు వాయించటం నేర్చుకోనా?" అని నారాయణ ఒకసారి అంటే, "ఇంకా నయం!" అని ఒక్కముక్కలో కొట్టిపారేసింది. కనీసం పాడటమైనా అభ్యాసం చేద్దామనుకున్నాడు. అది మాత్రం నేర్చుకోకుండా ఎట్లా వస్తుంది?

ఫోర్తుఫారం చదివేటప్పుడు నారాయణకు కవిత్వంలో ఆసక్తి పుట్టింది. వాడి స్నేహితుల్లో ఒకడు కవికొడుకు; వాళ్ళ నాన్న రాసిన పద్యాలు భారతిలో పడ్డాయి. ఆయన కుర్రవాళ్ళను కవిత్వం రాయమని ప్రోత్సహిస్తూండేవాడు. తిరుపతి వెంకట కవులను గురించీ, వాళ్ళ అవధానాలను గురించీ ఆయన తెగ చెప్పేవాడు. సమస్యాపూరాణం చాలా గమ్మత్తుగా ఉండేది నారాయణకు. "గరుడుడు గణపతికి తండ్రి కావలె సుమ్మా", "మంచాలన్ బిగియించె గుంజలకు అమ్మా బిండియన్ వేగదే", "కాకరపూవులు పూచి నిమ్మకాయలు కాచున్" – ఇటువంటి సమస్యలు కవులు తెలివిగా పూరించారు. పూర్వకాలంలో కూడా సమస్యాపూరాణం ఉండేదిట. "కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుక జొచ్చెన్", "రవి గాంచనిచో కవి గాంచునే కదా" మొదలైన సమస్యలు కృష్ణదేవరాయల కాలానివిట.

ఈ కవిగారి ఇంటికి వెళుతూ వస్తూ ఉండిన కాలంలో అనేకడజన్ల చాటువులూ, పద్యాలూ, శ్లోకాలూ—నారాయణకు కంఠస్థమైనాయి. ఒకసారి అర్థం తెలిస్తే సంస్కృతశ్లోకా లెంత బాగుండేవి!

నారాయణ సులక్షణసారం కొనుక్కొచ్చి, "యమాతారాజభానస" మర్మం తెలుసుకుని, సూర్యగణాలూ, చంద్రగణాలూ, ఇంద్రగణాలూ అర్థంచేసుకుని, పద్యాలు రాయటానికి ప్రయత్నించిన రోజు లున్నాయి.

కాని తన కవిత్వం సంగతి తెలిసి వెంకటేశ్వర్లుమామయ్య నవ్వేశాడు.

"కవిత్వమంటే ఛందస్సుట్రా, పిచ్చివాడా? ఇట్లా ఎన్ని పద్యాలు రాస్తే ఒక యెంకిపాట కాను? పాతపద్ధతిలో చూసినా సత్యహరిశ్చంద్రీయం పద్యాలు చూడు; అందులో కవిత్వం ఉంది. పానుగంటివారి పద్యాలు చూడు; వాటిల్లో ఛందస్సే ఉంది, కవిత్వం లేదు. గణాలూ యతిప్రాసలూ ఉన్నంతమాత్రాన కవిత్వం కాదు. కాకపోయినా, కుర్రకుంకవు, నీ కప్పుడే కవి హృదయం ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుంది? పిచ్చిపిచ్చివేషాలకు పోక, క్లాసులో బాగా మార్కులు తెచ్చుకో," అన్నాడు మామయ్య. అంతే ఆ రాస్తా బందయిపోయింది.

"వీడు పాఠాలు చదవటం మాని పద్యాలు రాస్తున్నాడూ? ఇంకా నయం! నాకు తెలిస్తే నేను చివాట్లు పెట్టిఉండేదాన్ని," అంటూ అమ్మ పెట్టవలసిన చివాట్లన్నీ పెట్టింది. పద్యాలు రాసుకునేవాళ్ళు అడుక్కుతింటా రన్నది. (ఆ సంగతి ఆమె కెట్లా తెలిసిందో నారాయణకు ఎన్నటికీ అంతు చిక్కలేదు.)

తరవాత నారాయణకు పట్టుకున్నది స్పోర్ట్స్ పిచ్చి. క్లబ్బులో టెన్నిస్ ఫ్రండ్లీ గేమ్ జరుగుతున్నదంటే ఒకనాడు స్కూలునుంచి అటే వెళ్ళాడు. నారుమంచి నారాయణమూర్తి, రామస్వామి సింగిల్స్ ఆడారు. నారుమంచి ఆట చూస్తుంటే ఏదో పాటకచేరీలాగుంది. ఆ స్టయిలు మరెవరికీ రాదు.

"నారుమంచి గవర్నరువిల్లింగ్డన్ కోర్టులో ఆడేవాట్ట!" అన్నాడు పక్కనున్న క్లాస్‌మేట్.

రామస్వామి స్ట్రోక్ చాలా పవర్‌ఫుల్. కాని బద్ధకస్తుడులాగా కనపడ్డాడు. పరిగెత్తవలిసవస్తే, "గుడ్‌బాల్!" అని అవతలివాడికి పాయింటిచ్చేసేవాడు.

ఈ ఆట చూసినప్పటినుంచీ నారాయణకు టెన్నిస్ ఛాంపియన్ కావాలని; కాని ఎట్లా? రాకెట్ కొనటానికైనా అమ్మ డబ్బివ్వదు. తెలిసి కూడా అడిగి చూశాడు. అనుకున్నంతా అయింది.

'పిటీ' ఏమిటంటే తాను చెయ్యలేకుండావున్న పనులన్నీ తనతోటివాళ్లు చేసేస్తున్నారు. కేశవరావు టెన్నిస్ ఆడతాడు. నారాయణ వాళ్ళింటి కెళ్ళి కేశవరావు రాకెట్ తీసుకుని, పాత టెన్నిస్ బంతిని గోడకేసి కొట్టుతూ ఆడుకునేవాడు.

అటుతరవాత నారాయణను ఆకర్షించినది నాటకాల్లో వేషం వెయ్యటం. వాడు స్కూలు ఫైనల్ చదువుతూండగా ఫిఫ్తుఫారం క్లాసుటీచరుల్లో ఒకాయన పిల్లలచేత నాటకం ఆడించాడు. వీరేశలింగంగారి ప్రహసనం. అందులో నారాయణకు ఒక వేషం ఇచ్చారు. ఆడవేషం.

ఆ నాటకం ఆడాక ఊళ్ళో వున్న యంగ్‌మెన్స్ డ్రామెటిక్ కంపెనీవాళ్ళు

నారాయణను తమ గ్రూపులో చేరమన్నారు. నారాయణే ఒప్పుకోలేదు. నాటకాలాడేవాళ్ళలో చిల్లరమూకమీద వాడికే అంత మంచి అభిప్రాయం లేదు. కాని నటించాలన్న తహతహ ఉన్నది. స్థానం నరసింహారావల్లేనో, బళ్ళారి రాఘవాచారల్లేనో, మాధవపెద్ది వెంకట్రామయ్యల్లేనో పెద్ద నటు డనిపించుకుంటే కీర్తి ఉన్నదిగాని, లేకపోతే లేదు. నటించందే పేరు రాదు. పేరు వస్తేగాని నటుడు కావటానికి అమ్మగాని, మామయ్యలుగాని ఒప్పుకోరు.

ఈ విషయం ఒక క్లాస్‌మేటుతో నారాయణ చర్చించాడు. వాడు కాస్త తెలివిగానే చెప్పాడు—ఇం కెందుకూ పనికిరాని సజ్జు నాటకాలలో చేరి నటులకు అపఖ్యాతి తెచ్చారు. గుంటూరు ఫస్టుకంపెనీ ఉన్నది. అందులో అందరూ చదువుకున్నవాళ్ళే మెంబర్లు - ఉద్యోగాలు చేసుకుంటున్నారు. నాటకాలు కూడా ఆడతారు. అందులో హరిప్రసాదరావుగా రున్నాడు. ఆయనకు ఎంత పెద్ద పేరు! అట్లాగే యడవల్లి సూర్యనారాయణగా రున్నాడు. బాగా చదువుకున్నవాడు. పెద్ద పేరు. ఆయనను మెచ్చుకునేవాళ్ళలో పండితులుకూడా ఉన్నారు.

నారాయణ ఆలోచించాడు. తనకు అటువంటి నటుల జాబితాలో చేరే అవకాశం ఉంది. తనకు ఉద్యోగం చేస్తేగాని గడవదన్న సమస్య లేదు. చదువుకుంటున్నాడు. నటనమీద తన బుద్ధిని కేంద్రీకరించి, అవసరమైతే నటనమీద మంచి పుస్తకాలు చదివి, నటుడుగా కొంత కీర్తి సంపాదించవచ్చు. కాని ఈ మాట ఎవరు ఆమోదిస్తారు? అమ్మ కట్టెపేడు తీసుకుంటుంది. నారాయణ ఆ విషయం ఆలోచించటం మానేశాడు.

ఇలా, పదహారేళ్ళు నిండకముందే నారాయణ చాలా జీవితమార్గాలను దారిలో విడిచిపుచ్చటం జరిగింది. తాను ప్రస్తుతం నడిచేమార్గంకన్న అవన్నీ కూడా విశాలమైనవీ, రహదారికి చేర్చేవీనూ అన్న భావం నారాయణలోనుంచి పోలేదు. అలా టప్పుడు ఎవడుగాని, "నా ఖర్మ!" అనుకోవటం తప్ప చెయ్యగలిగినది లేదు.

ఇందువల్ల అప్పుడప్పుడూ కలుగుతూ వచ్చిన నిస్పృహలతో కొంతకాలం సతమతమై తరవాత రెండునిట్టూర్పులు విడిచి ఊరుకున్నాడుగాని, ఒక్క విషయం వాణ్ణి విడవకుండా బాధించింది. అది స్వేచ్ఛాసమస్య. నారాయణ స్వేచ్ఛకు ప్రబలశత్రువు మ రెవరోకాదు - పార్వతి. పిల్లినోట పడకుండా చిలకను పంజరములో పెట్టినట్టుగా పార్వతి తనకొడుకు లోకస్పర్శతో చెడిపోయి, వాడి తండ్రిలాగా కాకుండా ఉండేటందుకుగాను ఆమె వాడికోసం కనపడని కత్తెరబోనులు తయారుచేసిఉంచింది.

నారాయణ ఇంటికి ఆలస్యంగా రాగూడదు. వస్తే ఎక్కడికి వెళ్ళాడో, ఎవరితో వెళ్ళాడో ఆమెకు చెప్పాలి. వా డెవరితో స్నేహం చేస్తున్నాడో వా ళ్ళందరి పుట్టు పూర్వోత్తరాలూ తనకు చెప్పాలి. ఫలాని సత్యమే ఉన్నాడు. వా ళ్ళింటో ఎవరెవ రుంటారు? వాళ్ళ ఇ ల్లెట్లా ఉంటుంది? వాళ్ళ నాన్న కేం ఉద్యోగం? ఎన్నేళ్ళ వాడు? ఎటువంటివాడు?

పార్వతి నారాయణకు చాలా ఆంక్షలు పెట్టింది. ఎవరింటో ఏం పెట్టినా నారాయణ తినరాదు. అడ్డమైనవాళ్ళతోనూ స్నేహం చెయ్యరాదు. ఎవరికీ చిల్లరడబ్బులు అప్పియ్యరాదు.

అనేక సంవత్సరాలుగా తల్లి, ప్రపంచంగురించి చేస్తున్న ప్రచారం వింటుంటే నారాయణకు తెలిసివచ్చిన దేమంటే – ప్రపంచం అస్పృశ్యులతో నిండివుంది;

అందరూ కుళ్ళుమనుషులు, కుళ్ళుతిళ్ళు తింటారు; అందరూ దొంగలు; అప్పు తీసుకున్నడబ్బులు ఎగేస్తారు; అందరూ వంచకులు; నారాయణ అందరిచేతా టోపీపడేవాడు.

ఎటువంటి వాతావరణంలో పెరిగి, ఏవిధమైన జీవితానుభవంతో తనతల్లి ఇటువంటి విశ్వాసాలు అలవరుచుకున్నదో నారాయణకు కాస్తకూడా తెలీదు. కాని వాడి అనుభవం దృష్ట్యా ఆవిడ భావాలన్నీ తప్పులు. అంతమాత్రంచేత వాడు తల్లిని ద్వేషించలేదు. కాకపోతే "అమ్మ" అనే భావంలో ఇమిడివుండవలిసిన మాధుర్యంలో అంతో ఇంతో వగరు కలిసింది.

"ఆడపెత్తనం" అనేమాటకూడా వాడికి పచ్చివెలక్కాయ అయింది. ఆడదాని నిర్వాహకంకింద బతకటంలో ఏదో న్యూనత ఉన్నదన్నభావం వాడికి బయటినుంచే వచ్చింది. దాన్ని వాడు విమర్శించి చూసుకునేటందుకుకూడా అవకాశం లేనంత బలంగా ఆ భావం వాడితలలో పాతుకుపోయింది. తన ఈడువాళ్ళందరూ తండ్రుల సంరక్షణలోనే ఉంటున్నారు. ఎక్కడన్నా తండ్రిలేనివాళ్ళున్నా పినతండ్రులో, పెత్తండ్రులో ఉండి వాళ్ళ చదువుసంధ్యలు చూస్తున్నారు.

తన చదువులగురించి తన తల్లి కేం తెలుసును. తన జీతం వివరా లడుగుతుంది. లాబ్ చార్జెస్, లైబ్రరీఫీజ్ - ఏమి టవి? పిల్లలందరూ కడుతున్నారా? నీ ఒక్కడిదగ్గిరే లాగుతున్నారా, తెనివాణ్ణిచేసి? సైన్సుతీసుకోనివాళ్ళకు లాబ్‌చార్జెస్ ఉండవా? అయితే నువు సైన్సెందుకు తీసుకున్నావూ? డబ్బుదండుగ కాదూ? నువుకూడా ఇంటరు పాసైనావనే అంటారుగాని, అంతకన్న పెద్దగా ఏమీ అనరుగా?

వీటికి నారాయణ ఏం చెబుతాడు? తల్లి అటువంటి ప్రశ్న లేస్తుంటే తాను ఆముదంతాగిన మొహం పెడుతున్నట్టు నారాయణకు తెలుసు? తన గొంతు వికారంగా మారుతున్న సంగతి వా డెరుగును. కాని ఏం చేస్తాడు?

పార్వతిమాత్రం ఏం చేస్తుంది? కాపరం ఈదుకొస్తున్నది తానుగాని, నారాయణ కాదుగా? తన కొడుక్కు అచ్చుపోసి ఎట్లా వదిలేస్తుందీ? వాడి చదువు పూర్తి అయి, వాడు మేజరై, తన వ్యవహారాలు తాను చూసుకోవచ్చేనాటికి తాను చేతులు కడిగేసుకోవచ్చు. ఏదన్నా సలహా అడిగితే, తనకు తెలిస్తే చెబుతుంది; లేకపోతే లేదు. అంతదాకా తాను తన కొడుకు వ్యవహారాలు, అర్థమైనంత వరకే ఆయెను, తెలుసుకోక తప్పదు, అడక్కాతప్పదు. వాడు విసుక్కుంటున్నాడని పార్వతికి తెలుసు. అది వాడిలో అంత మంచిలక్షణం కాదు।

మొత్తంమీద, ఎవరి తప్పు లేకుండానే, చాలావరకు పరిస్థితుల కారణంగా, జీవిత

.నాలమధ్య ఏమాత్రమూ పొంతన లేకపోవటంవల్ల, తల్లికొడుకుల పారస్పర్య ములో కొంత కాఠిన్యం సన్నగా ప్రవేశించినమాట నిజం. కొడుకు ఎదుగుతున్న కొద్దీ వాణ్ని నిగ్రహించవలసిన అవసరంకూడా జాస్తి అవుతున్నట్టు పార్వతికి రూఢిగా తోచింది.

మూడేళ్ళక్రితం ఆమె నారాయణకు వడకపోగు వేయించింది. అప్పటినుంచీ వాడిచేత తండ్రి తద్దినాలు పెట్టిస్తున్నది. కిందటేడు తద్దినంనాడు వాడు ఉదయం పూట మస్తుగా కాఫీహోటల్లో తినివచ్చాడు. ఆ సంగతి తనకు తెలిసి, "ఏం పనిరా ఇదీ?" అంటే, "మన యింట తద్దినం పెట్టించేఆయనకూడా ఆ కాఫీహోటల్లోనే తిన్నాడు,'' అన్నాడు నారాయణ.

"శ్రాద్ధం! అంటే శ్రద్ధగా పెట్టాలి. ఇంత అశ్రద్ధగా తద్దినం పెట్టకపోతే నేం?" అన్నది పార్వతి.

''పోనీ, మానేద్దాం,'' అన్నాడు వాడు నిర్లక్ష్యంగా.

పార్వతి వాణ్ని చాచి చెంపపగలగొట్టింది. నారాయణ తనకేసి చాలాకోపంగా చూశాడు. అట్లా చూసినందుకు రెండోచెంపకూడా పగలగొడదా మనుకుందిగాని, నిగ్రహించుకున్నది. ఆమెకు ఆ క్షణంలో వాడిముఖం చూడలేనంత అసహ్యం పుట్టింది.

''ఈ యీడుకే తద్దినాలు మానేద్దా మన్నవాడు, ఇంకా నాలుగేళ్ళు పొయ్యాక ఏం చెయ్యడు? ఇటువంటి బుద్ధులన్నీ రక్తంలో వస్తాయి కాబోలు! శిక్షణ అంతా వృధాయేనేమో!" ... అనుకున్నది పార్వతి.

తాను శిక్షణ అనుకున్నది సక్రమమైనది కాకపోవచ్చునని ఆమెకు తట్టలేదు.

నారాయణదికూడా తెలిసీతెలియని వయసు. మనసులో కొన్నికొన్ని స్వతంత్ర భావాలు తలెత్తుతాయి, కాని వాటిని దాచుకునే నేర్పు తేలీదు. వాడు కాలేజీలో చేరే ముందు హాస్టలులో చేరటం గురించి కలలు కన్నాడు. తన తల్లికూడా తనవెంట గుంటూరు వచ్చి ఉండబోతున్నదని వాడికి చాలా ఆలిస్యంగా తెలిసింది.

''ఏమిటి? నువుకూడా నాతో గుంటూరు వస్తావా? ఇక్కడుండవూ?" అనేశాడు నారాయణ ఆశ్చర్యంగా.

పార్వతి షాక్ తిన్నది. ఆమెకు కోప్పడాలన్న ఆలోచనకూడా వెంటనే కలగలేదు.

"నేను లేకపోతే నీకు తిండీ తిప్పలూ ఎట్లా?'' అన్న దామె.

"హోటళ్ళూ, హాస్టలూ అవీ ఉంటాయిగామల్లిగా?"

"నిన్ను హోటల్లో ఉంచి నే నిక్కడ ఒంటరిగా ఉండమనా నీ ఉద్దేశం? ఊఁ. ఇద్దరమూ చెరోచోటా ఉందాం?" అన్నది పార్వతి.

నారాయణ ఈ విషయం ఆలోచించలేదు. వాడి మనసునిండా హాస్టలు జీవితాలూ, స్నేహితులతో స్వేచ్ఛగా తిరగటమూ ఉండటంచేత ఈ ఆలోచనకు చోటు లేకపోయింది.

తననుంచి తన కొడుకు విముక్తి కోరుతున్నాడని పార్వతికి తెలిసిపోయి చాలా బాధపడింది.

"నేను వాడి కెట్లా బరువైనాను? పుట్టినదిమొదలు ఈనాటిదాకా కంటిని రెప్ప లాగా కాపాడుతూ వస్తున్నానే! వాడికి నే నంటే ఎందుకు వెగటు?'' ఈ ధోరణిలో ఆలోచించుకుంటూ పార్వతి మహా కుమిలింది. నారాయణకూ్కడా తను అక్కర్లేకపోతే తన జీవితం ఎడారితప్ప మరోటికాదు. తన గతి ముందు ఏం కానున్నది?

ఈ నిరాశనుంచి బయటపడటానికి ఆమెకు ఒక్కటే ఆధారం దొరికింది—తనకు కొడుకుమీద ఉన్న అధికారం. బొట్టికాయ వెధవ. వాడు ఏమనుకుంటే తన కేం? ఇంకో అయిదారేళ్ళపాటు వాడు తన చెప్పుచేతలలో ఉండితీరవలిసిందే. తోక ఝాడించటానికి వీల్లేదు. ఆ తరవాతా? ఏం కావలిసివుంటే అదే అవుతుంది!

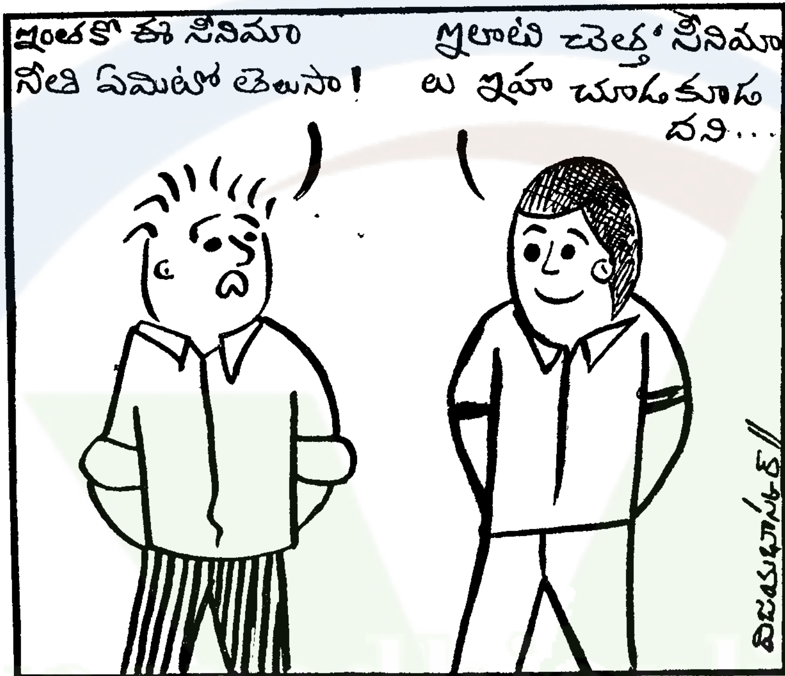
*　　　*　　　*　　　*

ఇంటరు మొదటిసంవత్సరం జరుగుతూండగా నారాయణకు పదహారు నిండాయి. వాడికి పదిహేడు వెళ్ళేలోగా పెళ్ళి చేసెయ్యాలని పార్వతి నిశ్చయించుకున్నది. తన మేనగోడళ్ళలో కాస్త ఈడయినది నాగభూషణం కూతురు కమల ఒకతే. కాని దాని కింకా ఎనిమిదోఏడే.

"నా కప్పుడే పెళ్ళేమిటి? ఇంకా నాలుగేళ్ళు చదువు పెట్టుకుని!" అన్నాడు నారాయణ.

"చదువు పూర్తిఅయేదాకా పెళ్ళి చేసుకోవుట్రా? ఎక్కడైనా ఉందీ? గడ్డాలూ, మీసాలూ వచ్చాక ముద్దుముద్దుగా పల్లకీలో ఊరేగుతావా?" అన్నది పార్వతి. కాని ఇంకో రెండేళ్లాగితే కమలకు ఏడేళ్ళు వస్తాయి. అది బాగానే ఉంది గాని, కమల బాగుండదు. పళ్ళెత్తు. జుట్టూ లేదు. అన్నలకు ఆగ్రహం రాకుండా ఉంటే పై సంబంధమే చేసుకోవాలనిఉన్నది పార్వతికి. తనకు రాబోయే కోడలు అందంగా ఉండాలి, తనను చూసి గర్వపడేదిగా ఉండాలి.

"పిల్లవాడికి పెళ్ళి చేసే ఆలోచనలో ఉన్నారా?" అని వాళ్ళూ, వాళ్ళూ వాకబు చేస్తున్నారు.

పార్వతి తన పెద్దన్నయ్యకు చేతనైనంత లౌక్యంగా ఒక ఉత్తరం రాసింది. "పిల్లవాడికి ఈ యేడు పెళ్ళి చేస్తే బాగుంటుం దనుకుంటున్నాను. ఏవేవో సంబంధాలు కూడా వస్తున్నాయి. మేనగోడల్ని వదులుకుని పరాయి సంబంధం చూడాలంటే, అదీ అంతగా మనస్కరించటం లేదు. కాని కమల చూడబోతే ఇంకా పసిది. దానికన్న మూడేళ్ళు పెద్దపిల్లయినా నారాయణకు ఈడేనాయె. ఏం చేస్తే బాగుంటుందో మీరంతా ఆలోచించి సలహా ఇవ్వవలెను. నాకు మీరు కాక ఇంకెవ్వరున్నారు? నేనా ఇటువంటి పెద్దపనులు మీద వేసుకుని చెయ్యటానికి శక్తిగలదాన్ని కాకపోతిని......"

నాగభూషణం కుండపగలేసి జవాబు రాసేశాడు: "కమలకు ఇప్పుడప్పుడే పెళ్ళి తలపెట్టే ఆలోచన లేదు. దానికోసం నారాయణను ఆపివుంచటం అనవసరం. పెళ్ళి గురించి నీ వేమీ విచారంవద్దు. నిన్ను కూర్చోబెట్టి అన్నిపనులూ మేమే చేసిపెడతాం."

పార్వతి మనస్సు తేలికనపడింది.

ఇప్పుడు పార్వతీ, నారాయణా ఉంటున్నది రైలుపేటలో. రెండు భాగాల ఇల్లు. రెండోభాగంలోనూ అద్దెలవాళ్ళే ఉన్నారు. ఇంటివాళ్ళకు అగ్రహారంలో మరో ఇల్లున్నది; నెలనెలా వచ్చి అద్దె పుచ్చుకుపోతారు.

పక్కభాగంలోఉన్న కనకరత్తమ్మగారు, తన మనుమరాలిని నారాయణకు చేసుకోమని తెగ పోరాడుతున్నది. ఇంట్లో ప్రవేశించి నెల వెళ్ళినప్పటినుంచీ. ఆవిడ రెండోకూతురి పెద్దకూతురుట. వయస్సెంతంటే, ఒకసారి తొమ్మిదన్నది. మరీ తొమ్మిదోఏటనే పెళ్ళి చేస్తారా అంటే, తొమ్మిది వెళ్ళి పది సగపడిందన్నది.

నాగభూషణంనుంచి ఉత్తరం వచ్చాక మళ్ళీ కనకరత్తమ్మగారు ఈవిషయం ఎత్తినప్పుడు, "పోనీండి పిన్నిగారూ! మీ రింతగా అడుగుతున్నారుగనక, ఒకసారి మీమనమరాల్ని చూద్దామనే నాకూ ఉంది. కాని, చూస్తున్నారుగా? నే నెక్కడికీ కదలటానికిలేదు," అన్నది.

"నువు కదలటం దేనికమ్మా, నేను పిల్లదాన్ని పిలిపిస్తాగా?" అన్నది కనకమ్మగారు.

తరవాత రెండువారాలకుకాబోలు కనకమ్మమనమరాలు వచ్చింది. భారీపిల్ల. కనీసం పన్నెండోఏడు జరుగుతూఉండాలి. కాపరం చేస్తున్న పిల్లలా గున్నది. అందచందాలు అంతంతమాత్రమే.

''మావాడికి పిల్ల నచ్చినట్టు లేదండీ," అన్నది పార్వతి, నీళ్లు నములుతూ.

కనకమ్మగారు అటువంటిమాట వస్తుందని అనుకున్నట్టేఉంది.

"పోనీలేమ్మా! దాని కేం?" అన్న దామె నిర్లిప్తంగా.

పిల్ల ఎట్లా వచ్చిందో అట్లాగే వెళ్ళిపోయింది.

తరవాత పార్వతికి పిల్లల్ని చూసేపని కాస్త జాస్తిఅయింది. అరండల్‌పేటలో ఇద్దరుపిల్లల్ని చూసింది; కొత్తపేటలో ఒకపిల్లను చూసింది. ఏసంగతీ కబురు చేస్తానని వచ్చేసింది. ఆమెకు ఏపిల్లా నచ్చలేదు. లోకంలో ఉన్న అనాకారిపిల్లల్నందరీన్ని తన తనకొడుక్కు ఇవ్వజూపుతున్నారని పార్వతికి కాస్త రోషంకూడా వచ్చింది.

నిజానికి సంబంధాలు చూసేవాళ్ళు ఏమాత్రమూ విచక్షణాజ్ఞానం ఉన్నట్టు కనబడరు. అందుకు మంచి నిదర్శనం కనకమ్మగారే. తన మనమరాలిని చూస్తే పార్వతి చేసుకోదని ఆవిడకు రూఢిగా తెలుసు. తెలిసికూడా పార్వతిని కాల్చుకు తిన్నది. కష్టపడి మనమరాలిని ఇరవైమైళ్ళ దూరంనుంచి తెప్పించింది. పార్వతికి నచ్చకపోతే ఆవిడకు ఆశాభంగం కలిగినట్టుకూడా లేదు.

"పెళ్ళి దైవాధీనం! ప్రయత్నించిచూద్దాం. ఎవరికి ఎవరితో పెళ్ళి రాసిపెట్టి వుందో ఎట్లా తెలుస్తుందీ?" అన్న మన స్తత్వం ప్రదర్శిస్తారు పెళ్ళిప్రయత్నాలు చేసేవాళ్ళు. ఆమాట అని అంతా విధికి వదిలెయ్యరు. ఎంత సేపూ పైకే చూస్తారు గాని కిందిచూపు చూడరు. అంతవరకూ వాళ్ళకు పురుషప్రయత్నంలో నమ్మకం ఉన్నది!

పార్వతికే ఒక పెళ్ళి కావలసిన కూతురుంటే అట్లాగే ప్రవర్తించేదేమో. కాని పెళ్ళికొడుకుతల్లి కావటంతో ఆమెకు సంబంధాలు వెతికేవాళ్ళ పద్ధతులు చూసి చిరాకెత్తింది!

"నువ్వెందుకు కష్టపడి సంబంధాలు చూస్తున్నావు! నే నిప్పుడప్పుడే పెళ్ళి చేసుకోను. ఈ పద్ధతులు మారితీరాలి. నాగరికతకు ఏజాతిలోనూ ఇంత చిన్న తనంలో పెళ్ళిళ్ళు చెయ్యరు," అన్నాడు నారాయణ తల్లితో.

"అర్థంలేకుండా మాట్లాడకు. నువు ఏపాతికేళ్ళకో పెళ్ళి చేసుకుంటే నీకు ఇరవయ్యేళ్ళపిల్ల దొరుకుతుందాఏం? మొగుడూ పెళ్ళాల మధ్య అయిదేళ్ళకంటే తేడా ఉంటే అసహ్యం!" అన్నది పార్వతి.

తల్లీ కొడుకుల మధ్య ఈసంఘర్షణకు ఫలితం ఏమీలేదు. పార్వతికి నచ్చినపిల్ల అక్కడ సిద్ధంగాలేదు.

* * * *

దాదాపు పదేళ్ళపాటు నిద్రపోయిన జాతీయోద్యమం మళ్ళీ రాజుకున్నది. ఉప్పు సత్యాగ్రహం - శాసనోల్లంఘనం - సత్యాగ్రహం అన్నాడు గాంధీగారు. సహాయ నిరాకరణోద్యమంనాటికి నారాయణ మరీ చిన్నవాడు. కాని ఈసారి వాడికి బాగానే అర్థమయింది. గాంధీలో నమ్మకంకూడా కుదిరింది. కాని ఈ ఉద్యమంతో స్వరాజ్యం ఎట్లా వస్తుందో, ఉప్పు తయారుచేసి అరెస్టుకావటానికీ. ఇంగ్లీషువాళ్ళు దేశం విడిచిపెట్టిపోవటానికీ మధ్యజరిగే తంతు ఏమిటో వాడికి సరిగా అర్థంకాలేదు. కాని భారీఎత్తున జరిగేది ఏదన్నా పరమార్థమే అవుతుంది. ఉప్పు సత్యాగ్రహం కూడా అంతే.

జాన్సన్ అనే ట్యూటరొకడు కాలేజీలో ఉండేవాడు. అతను "ఘాందీ'' గురించి ఎప్పుడూ వ్యతిరేకంగా మాట్లాడుతూండేవాడు.

''ఇది రాజకీయోద్యమమా? చరిత్రలో ఎక్కడా ఇటువంటి ఉద్యమాలు ఫలించ లేదు. ఇదొకరకమైన ప్రాపగాండా. సత్యాగ్రహం ప్రపంచం దృష్టిని ఆకర్షిస్తుం దనీ, ప్రపంచం వచ్చి ఇండియాను ఆదుకుని విముక్తి కలిగిస్తుందనీ ఘాందీ

నమ్మకం. అదేమీ జరగదు. ఎవరూ మీకు సాయం చెయ్యరు," అనేవాడు జాన్సన్ అనే పేరుగల భారతీయక్రైస్తవుడు.

స్టూడెంట్సుకు జాన్సనంటే మంట.

"ఎక్కడా లేని ఉద్యమం నడపటమే గాంధీలో గొప్పతనం," అన్నారు వాళ్ళు.

జాన్సనంటే నారాయణకు కొంచెం ఇష్టం. అతని కాంపోజిషన్సును జాన్సన్ మెచ్చుకొని, మిగిలినవాళ్ళను అట్లా రాయటం నేర్చుకోమనేవాడు. ప్రసంశ ఊరికే పోదు. నారాయణ జాన్సన్‌తో స్నేహంగానూ, చనువుగానూ ఉండేవాడు. అయినా ఉప్పుసత్యాగ్రహం గురించి జాన్సన్ అట్లా మాట్లాడటం నారాయణకు నచ్చలేదు. వాడు జాన్సన్‌ను విడిగా పట్టుకుని ఈ విషయం కొంత వాదించాడు.

"నిరాయుధులు బలవంతులమీద తిరుగుబాటు బహిరంగంగా చెయ్యాలంటే సత్యాగ్రహంకన్న మంచిపద్ధతి ఏముంటుంది? హింసతో మనం ఇంగ్లీషువాళ్ళను ఎన్నివేల సంవత్సరాలకైనా పంపగలమా?" అని నారాయణ జాన్సన్‌ను అడిగాడు.

"నో, నో, మైడియర్ ఫెలో! అహింసతోనూ నువు శత్రువులను జయించలేవు. మీ ఘాంధీ అహింస నాకు ఆడ్‌గా కనిపిస్తుంది. ఆయన అహింసావాది నంటాడు, మిలిటరీ పరిభాషే వాడతాడు. ఈ ఉద్యమంనుంచి ఏమి ఆశిస్తున్నావని కరెస్పాండెంట్సు అడిగితే, ప్రతి వాలంటీరు తలలోనూ ఒక తుపాకీగుండు, అన్నాడు. రాజకీయాలలోకి మతాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు. ఘాంధీ రాజకీయాలు మతాన్ని దాటిపోవు, చూస్తాండు. నాకు స్వాతంత్ర్యం అక్కర్లే దనుకోకు. యేసు స్వేచ్ఛావాది. బ్రిటిషువాళ్ళ రాజకీయాలు క్రిస్టియానిటీకి అతీతంగానే ఉంటున్నాయి. జాతీయోద్యమంకూడా మతానికి అతీతంగానే ఉంటున్నది. గారడీవాళ్ళు పాటలు పాడి జనాన్ని పోగుచేసి తరవాత గారడీ చేసినట్టు, ఘాందీగారు భజనలు చేసి, జనాన్ని పోగుచేసి రాజకీయప్రచారం చేస్తున్నాడు. నువ్వెన్నయినా చెప్పు, నా కిది నచ్చలేదు," అన్నాడు జాన్సన్.

ఇటువంటి మహోద్యమాన్ని జాన్సన్ ఆలెవెల్‌లో విమర్శించడం నారాయణకూ నచ్చలేదు. కాని అతనితో నారాయణ తగాదా పడదలచలేదు. జాన్సన్ అన్న ముక్కలేవో చిత్తశుద్ధితో అన్నవే గాని కపటంగా అన్నవి కావు.

మీటింగులు — అరెస్టులు — లాఠీచార్జీలు — భీభత్సం. మళ్ళీ ఉద్యమం నిలిచిపోయింది.

ఇంటరు పూర్తి చేశాక నారాయణకు మళ్ళీ సమస్య ఏర్పడింది. వాడు బియ్యేలో

మరీ తన్తే చస్తాడని వూరుకున్నానోయ్! లేకపోతే...

కెమిస్ట్రీ తీసుకుందా మనుకున్నాడు. కెమిస్ట్రీకోసం ఏ మద్రాసో, విజయనగరమో వెళ్ళాలి.

"ఎక్కడికో పోవట మేమిటి? ఇక్కడ బియ్యే లేదూ?" అన్నది పార్వతి.

"ఉందిగాని కెమిస్ట్రీసబ్జెక్టు లేదు," అన్నాడు నారాయణ.

"ఇక్క దేదుంటే అదే తీసుకో!" అన్నది పార్వతి.

కొడుకు చదువుపట్ల అంత శ్రద్ధ ఉన్న పార్వతికి ఆ చదువుగురించి ఏమీ తెలీదు. నారాయణ నవ్వి, "ఏదో ఒకటి తీసుకోవట మేమిటమ్మా? తీసుకునేదానిలో నాకు ఇంటరెస్టుండొద్దూ? అది నాకు ముందుముందు పనికిరావద్దూ?"

"నీ సరదాకోసం చదువుతావుట్రా? ఇక్కడ బియ్యే చదివేవాళ్ళంతా మట్టి కొట్టుకుపొయ్యేవాళ్ళేనా?" అన్నది పార్వతి.

పార్వతి కున్న భయాలలో ఒకటి నారాయణ చెప్పిన 'ఇంటరెస్టు'. నారాయణే గాని, మరొకరేగాని ఆత్మ సంతృప్తికోసం చేసేదంతా శుద్ధదండగ అనీ, ఇష్టం లేకుండా బలవంతాన చేసే పనులే అచ్చివచ్చేవనీ, జీవితంలో ఆనందకరమైనవన్నీ హానికరమైనవేననీ పార్వతి విశ్వాసం. తన కొడుకును ఇష్టమైనపనులే చెయ్యనిస్తే వాడీపాటికి ఫిడేలు గీక్కుంటూ కూర్చునేవాడు! ఇంకా నయం! వాడా కెమిస్ట్రీ తీసుకోవటానికి ఎంతమాత్రమూ వీల్లేదు.

తల్లి ఈసారి గావుపట్టుమీద ఉన్నదని గ్రహించి, ఆవిడ మనసు మార్చటం

తనవల్ల కాదనుకుని, నారాయణ వెంకటేశ్వర్లుమామయ్య నాశ్రయించాడు. నారాయణవల్ల సాధ్యంకానిపని వెంకటేశ్వర్లు చేశాడు.

"చూడు పార్వతీ, నీ కొడుకును వేడుకకోసం చదివించటంలేదుగద? వాడు చదివి ఏదన్నా పెద్ద ఉద్యోగం సంపాదించాలనేగా నీ ఉద్దేశం? బియ్యే అయినంత మాత్రాన ఏమీ ప్రయోజనం లేదు. ఇప్పుడు వాడు కావలిస్తే మెడిసినుకో, ఇంజనీరింగుకో పోవచ్చు. కాని వాడి కవి ఇష్టంలే దంటున్నాడు. కెమిస్ట్రీ చదువుతానంటున్నాడు. కెమిస్ట్రీ తీసుకుని బియ్యే పాసై, ఏ కాశీకో వెళ్ళి ఇండస్ట్రియల్ కెమిస్ట్రీ తీసుకుంటే వందలు సంపాదించగలుగుతాడు. లేదా ఎమ్మెస్సీ చదివినా ఎక్కడన్నా లెక్చెరరుపని దొరుకుతుంది. కెమిస్ట్రీగ్యాడ్యుయేట్లు చాలా తక్కువ. నిజానికి నీ కీ చదువులసంగతి ఏం తెలుసు?" అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

పార్వతి కాస్త తగ్గింది. ముందు నారాయణ విజయనగరం వెళ్ళి, కాలేజీలో చేరి, ఇల్లు మాట్లాడేటట్టూ, తరవాత పార్వతి వెళ్ళేటట్టూ ఏర్పాటు జరిగింది. నారాయణ ఒంటరిగా వెళ్ళవలసిన అవసరంకూడా లేకపోయింది. అతనితోబాటు ఇంటరు పాసయిన విద్యార్థులలో ఇద్దరు మెడిసిన్ చదవటానికి విశాఖపట్నం వెళుతున్నారు. ఒకడు ఫిజిక్సు చదవటానికి విజయనగరమే వెళుతున్నాడు. అందరూ కలిసి ఒకేరైల్లో బయలుదేరారు.

ఇద్దరు వాల్తేరులో దిగిపోయారు. నారాయణా, అతని మిత్రుడు ప్రకాశరావూ విజయనగరంలో దిగారు. విజయనగరంలో దిగేసరికి సాయంకాల మయింది. ఇద్దరూ ఒంటెద్దుబండెక్కి ఊళ్ళోకి బయలుదేరారు. ఊరు రైలుస్టేషనుకు దూరమే.

ప్రకాశరావుతో హైస్కూల్లో చదివినవాళ్ళిద్దరు ఇంటరుకూడా విజయనగరంలోనే చదివారుట. వాళ్ళొకరూములో ఉంటున్నారు. ముందు అక్కడికి వెళ్ళి పడటానికి ప్రకాశరావు ఏర్పాటుచేశాడు. అ రూము అయ్యకోనేటిగట్టున ఉన్నది. అయ్యకోనేరనగానే నారాయణకు కన్యాశుల్కం జ్ఞాపకం వచ్చింది.

ప్రకాశరావు స్నేహితులు నారాయణనుకూడా తమ మిత్రుడిలాగే చూసుకున్నారు. నారాయణ ఎన్నడూ ఇల్లు వదిలినవాడు కాకపోయినా, వాడికి ఇది పరాయిచోటనిపించలేదు.

రైలు దిగినవాళ్ళు శుభ్రంగా రైలుమసి పోయేట్టు స్నానాలు చేసేసరికి చీకటి పడనేపడింది. నలుగురూ కలిసి హోటలుకు బయల్దేరారు.

కాలేజీలోనూ, హాస్టల్లోనూకూడా నారాయణకు సీటు దొరికింది. వాడు మేనమామకు ఉత్తరం రాశాడు.

"విజయనగరం క్షేమంగా చేరాను. ప్రస్తుతం హోటల్లో తింటున్నాను. ఇక్కడ అందరూ నూనె వేసుకుంటారు. హోటలుభోజనం ఏమీ బాగాలేదు. రేపటినుంచీ హాస్టలుభోజనం. హాస్టల్లో చేరినందుకు అమ్మకు కోపం వస్తుందేమో! హోటలు మెతుకులు నోట్లోకి పోనందున హాస్టల్లో చేరానని అమ్మతో చెప్పు. కాలేజీలో ఇంకా రెండుమూడురోజులకుగాని క్లాసులు ప్రారంభం కావనుకుంటాను. విజయనగరం వద్దామనుకున్నప్పుడు నాకు జ్ఞాపకం రాలేదుగాని, ఇది గురజాడ అప్పారావుగారి ఊరు. అయ్యకోనేరు చూశాను. కస్పా చూశాను. అప్పారావుగారిల్లుకూడా చూశాను. ఇవన్నీ చూస్తుంటే నాకేదో గర్వంగాఉంది. కోటమీదిగానే కాలేజీకి పోవాలి. అది పూసపాటి విజయరామరాజు కాలంలో కట్టిన కోటట. బుస్సీదొర కట్టించాట్ట. ఈ విజయనగరంలో ఎక్కడా నాలుగురోడ్లకూడలి లేదని విన్నాను. నేను చూసినంతలో నాకు కనిపించలేదు. కాలేజీ అవతల పెద్ద చెరువొకటున్నది. దానివాసన దుర్భరం. కాలేజీలోకి ఘుమాయిస్తూఉంటుంది. ఈ వాసన రెండేళ్ళపాటు ఎట్లా భరిస్తానో తెలీదు. విజయనగరం దోమలు ప్రసిద్ధిగలవిట. వాటి తడాఖా రోజూ చూస్తూనే ఉన్నాను. ఒక నరసారావుపేట కాంప్‌కాట్ కొనుక్కోమని అందరూ సలహా ఇస్తున్నారు. ఇక్కడిభాష కుదించినట్టుగా తమాషాగా ఉంటుంది. మనం ఒకసారి కన్యాశుల్కం నాటకం చూశాం, జ్ఞాపకముందా? అందులో వాళ్ళు ఇట్లా మాట్లాడలేదు. కన్యాశుల్కంలో ఉండే మాటలు ఇక్కడివాళ్ళే పలకాలి. మనవాళ్ళవల్ల కాదు. ఇక్కడ నాకు దిక్కులు తారుమారుగా ఉన్నాయి. సూర్యుడు పడమట ఉదస్తున్నట్టుగా కనబడుతున్నది. వెంట తెచ్చినడబ్బు జీతాలు కట్టటానికీ దానికీ చాలింది. కొద్దిగా మిగిలిందికూడా. డబ్బు అవసరమైతే రాస్తాను. నేను కులాసాగా ఉన్నాననీ, వీలుచూసుకుని ఇల్లు అద్దెకు మాట్లాడతాననీ అమ్మకు చెప్పు. అన్నట్టు మరిచాను, ఇక్కడ డబ్బులలెక్కకూడా మనకు వింతగానే ఉంటుంది. పరకా, ముచ్చొకా అంటారు. పరకంటే అర్ధణా. ఇద్దరం కలిసి హోటల్లో టిఫిను తింటే బేశాపరక అయింది. పుంజీలు అనేమాట వాడతారు. పుంజీ అంటే నాలుగుట. బెండకాయలూ, దొండకాయలూ కూడా ఇక్కడ ఎంచి అమ్ముతారుట, తూచి అమ్మరుట. హోటలుకు బయలుదేరటానికి నా స్నేహితులు నాకోసం కాచుకునిఉన్నారు. ఇక ఉత్తరం ముగిస్తాను. రేపే హాస్టలులో చేరుతున్నాను గనక పైనఇచ్చిన హాస్టలుఎడ్రసుకు జవాబు వ్రాయి."

వెంకటేశ్వర్లు ఈ ఉత్తరంలో కొన్నిభాగాలుమాత్రమే పార్వతికి చదివి వినిపించాడు.

"ముఖ్యమైన విషయాలేమీ రాయడేం? అక్కడ మంచినీళ్ళు దొరుకుతాయా? ఉప్పులా? వీడి కర్మగాలి హోటల్లో తినడమేమిటి? నూనె తింటే రోగం రాదూ? ఇల్లు చూస్తున్నాడుట్నా? వాడికి వంకాయబజ్జీ లంటే ఇష్టం. మెంతిమజ్జిగ తగని ఇష్టం. మినపప్పచ్చడి ఇష్టం. ఇవన్నీ హోటల్లో వీడికెవరు చేసిపెడతారూ?" అన్నది పార్వతి విసుక్కుంటూ.

"తొందరపడతావేం? ఇప్పుడేగా కాలేజీలో చేరాడూ? హాస్టల్లో తింటాడుల్లే. ఆ భోజనం బాగుంటుంది,'' అని వెంకటేశ్వర్లు సర్దిచెప్పాడు.

"ఆ దిక్కుమాలిన నూనె తినవద్దని చెప్పు. కావలిస్తే మంచినెయ్యి కొనుక్కు పెట్టుకుని, చేతిమీదికైనా వేసుకోమను. వాడేనాడూ ఇంటితిండితప్ప దిక్కుమాలిన హోటలుతిళ్ళు తినిఎరగడు. నా వంటకు బాగా అలవాటుపడ్డాడు. ఇంకోరింటికి పోతే వాడికి ముద్ద దిగదు. నాకు తెలుసుగా? ఇంత కందిసున్నీ, పచ్చళ్ళూ పంపిద్దాం. అవన్నా వేసుకుతింటాడు," అంటూ పార్వతి చాలాసేపు మాట్లాడింది.

* * * * *

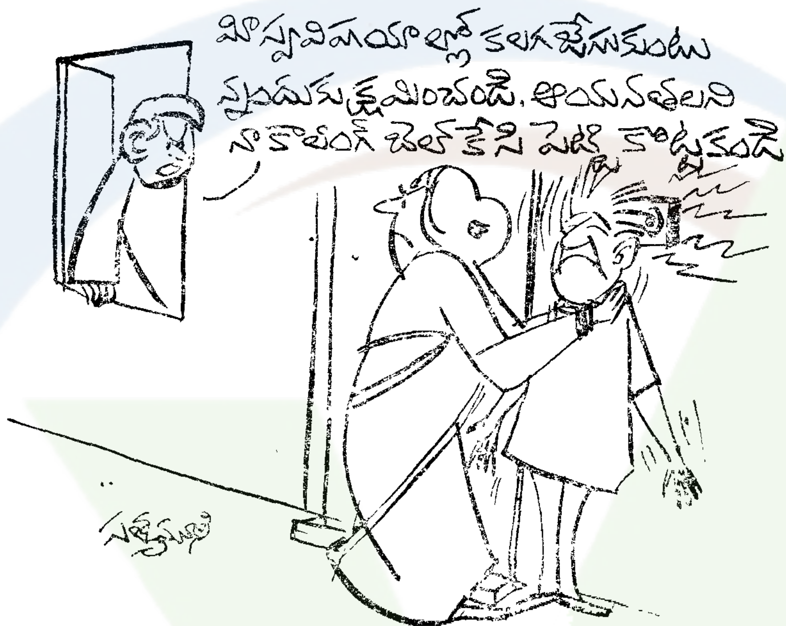
విజయనగరం వచ్చిన నెలరోజులపాటు నారాయణ ఆరోగ్యం బాగానేఉన్నది. ఈలోపల వాడు ఒక శనిఆదివారాలు విశాఖపట్నం వెళ్ళి, అక్కడిమిత్రులతో గడిపి, విశాఖపట్నమంతా చూసి తిరిగివచ్చాడు. ఆ తరవాత జ్వరం పట్టుకున్నది. ఒకరోజు కాలేజీకి వెళ్ళిన కాస్సేపటికల్లా చలిపుట్టుకొచ్చింది. ఒక పీరియడ్ ఎట్లాగో భరించి హాస్టలుకు వచ్చిపడ్డాడు. ఇంటికి వచ్చాక జ్వరం పేల్చేసింది. సాయంకాలానికి జ్వరం తగ్గిపోయి చెమటపట్టింది. ఆ రోజంతా మాడాడు. మర్నాటికి మామూలుగానే ఉన్నది. జ్వరంమాట పూర్తిగా మరిచాడు. ఆ మర్నాడు ఉదయం భోజనం చేసిన కాస్సేపటికి మళ్ళీ చలి ముంచుకొచ్చింది. అన్నం తినటంవల్ల వచ్చిందనుకున్నాడు. మళ్ళీ సాయంకాలానికి చెమటపట్టి జ్వరం జారిపోయింది.

వారంరోజులు ఈవిధంగా రోజువిడిచి రోజు జ్వరం వస్తున్నా, నారాయణ దాన్ని గురించి ఎవరితోనూ చెప్పలేదు. శనివారం తిరిగివచ్చేసరికి విశాఖపట్నంనుంచి మెడిసిన్ చదివేమిత్రులు వచ్చి అతడిస్థితి చూసి, 'మలేరియా!' అన్నారు. వాళ్ళు నారాయణను కస్బాలోఉండే ఒక యువకడాక్టరుదగ్గిరికి తీసుకుపోయి చూపించారు.

"ఇంజెక్షన్ ఇవ్వనా? ఓరల్ ట్రీట్మెంట్ చెయ్యనా? ఇంజెక్షను నాకంత ఇష్టంలేదు, కాని అది త్వరగా పనిచేస్తుంది," అన్నాడు డాక్టరు.

"ఇంజక్షనే ఇవ్వండి," అన్నాడు నారాయణ.

డాక్టరు ఒక్క ఇంజెక్షనిచ్చాడు. దాంతో నారాయణకు మళ్ళీ మలేరియా ఎటాక్

రాలేదు. ఇంజెక్ష నివ్వటానికి డాక్ట రెందుకు సంకోచించాడో తెలీదు. దానివల్ల సైడ్ ఎఫెక్ట్సుకూడా ఏమీ కలగలేదు. ఒక్క ఇంజెక్షన్‌తో తన మలేరియా పోగొట్టిన డాక్టరును నారాయణ ఏళ్ళతరబడి జ్ఞాపకం పెట్టుకున్నాడు. ఆ డాక్టరు నారాయణను అప్పుడే మరిచిపోయి ఉండాలి.

మెడికో మిత్రులు నారాయణకు ఒక దోమతెర కొనిపెట్టి, దాన్ని వాడు రోజూ వేసుకునేటట్టు ప్రమాణం చేయించి మరీ వెళ్ళిపోయారు.

తాను మలేరియాతో పదిరోజులు తీసుకున్నట్టూ, చిక్కి సగమైనట్టూ నారాయణ ఇంటికి రాయలేదు; ఇంటినుంచి వచ్చిన కందిపొడీ, నిమ్మకాయ ఊరగాయీ, ఆవకాయా తన మిత్రులకు పంచిపెట్టి వారంరోజుల్లో అయిపోగొట్టాడు.

"ఇల్లు ఎప్పుడు తీసుకుంటాడు? ఆమాట రాయడేం?" అని పార్వతి గిలగిలలాడింది.

''ఇంతలో ఇల్లెందుకూ? దసరాశలవుల్లో వాడే వస్తున్నాడుగా?'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

దసరాశలవులకు వచ్చేనాటికి నారాయణ 'కారాపట్టి' అలవాటు చేసుకున్నాడు. మొదట రెండుమూడుసార్లు తలతిరిగి, ఒళ్ళంతా చెమటలుపోసి, గుండెదడ వచ్చి,

చాలాగొడవ చేసింది. ఈ వికారాలను జయించాలన్న పౌరుషంతో నారాయణ కారామసాలా అలవాటు చేసు సేకున్నాడు. వాణ్ణి ఆకర్షించినది కారారుచికాదు—వాసన.

ఉప్పుచెక్క దొరకదుగాని కారాకిల్లీ బెజవాడలోకూడా దొరుకుతుంది. ఇంటికి పొయ్యే దారిలోనే కారాకిల్లీ వేసి మరీ వెళ్ళాడు. అర్ధరాత్రి రావలిసినబండి తెల్లగా తెల్లవాగి బెజవాడ చేరింది. కారణం నెల్లిమర్ల వరదలు. జూట్ఫాక్టరీ మునిగి పోయిందని చెప్పుకున్నారు.

పార్వతి కొడుకును చూస్తూనే, "అయ్యయ్యో! చిక్కి సగమయాడు," అన్నది. నిజంగా తనకొడుకు చిక్కి సగమైనప్పు డామె వాణ్ణి చూడనే లేదు. ఇప్పుడు పూడుకుని మామూలు మనిషి అయ్యాడు. క్వినైన్ ఫలితంగా కాస్త బలిశాడేమో కూడానూ. కాని అట్లా అనిపించకపోతే మాతృహృదయమే కాదు.

"ఆ వాసనేమిట్రా?" అన్నది పార్వతి, కొడుకు ఒకటిరెండుసార్లు అవతలికి వెళ్ళి ఉమ్మటం చూసి.

"కారాకిల్లీలేమ్మా!" అన్నాడు నారాయణ.

'మంచివాళ్ళు' కారాకిల్లీ వేసుకోరని పార్వతి కేదో అనుమానం తగిలింది.

"అది చుట్టా బీడీ అంటిది కాదూ!" అన్న దామె.

"ఛీ, ఛీ! బెంగాల్లో ఆడవాళ్ళుకూడా వేస్తారు," అన్నాడు నారాయణ.

"నేను వేసుకోవచ్చా?"

"అలవాటు లేకపోతే తల తిరుగుతుంది."

"నీ కిప్పుడు తల తిరుగుతున్నదీ!"

"లేదు."

"ఇంకేం? అలవా టయిందన్నమాటా!"

పార్వతి గుండెలో రాయిపడింది. నారాయణలో తండ్రి లక్షణాలు ఒక్కొక్కటే బయట పడుతున్నాయి. మూడునెల్లపాటు తను దగ్గిర లేకపోయేటప్పటికి ఇదేదో దిక్కుమాలిన అలవాటు చేసుకున్నాడు. ఇం కెన్ని దురభ్యాసాలు నేర్చుకున్నాడో?

"ఛీ, ఛీ! ఆకిల్లీ మానేస్తావా? లేదా? ఈసారి వేసుకో చెబుతాను!" అన్నది పార్వతి.

"కారాకిల్లీలో ఏముందమ్మా? ఆడవాళ్ళుకూడా వేసుకుంటా రంటుంటేనూ!" అన్నాడు.

"ఆడవాళ్ళు ఏం చేస్తారో నా కెందుకు? గుంటూరులో ఆ రెడ్డిపెళ్ళాం చుట్ట కాల్చేది. అందుకని చుట్ట కాలుస్తావాఏమిటి? వల్లగాదు!"

"విజయనగరంలో అప్పలమ్మలు చుట్టనిప్పు నోట్లోకి పెట్టుకుని కాలుస్తారు," అన్నాడు నారాయణ.

"అందుకనే నే చెప్పేది. నువు ఆ దిక్కుమాలిన కారాకిల్లీ వెయ్యటానికి వీల్లేదు," అన్నది పార్వతి, మాట మారనివ్వకుండా.

"సరే పోనీ మానేస్తాను. ఇదేమన్నా తాగుడాఏం?" అన్నాడు నారాయణ.

పార్వతి ఆరాటం దిగిపోయింది.

"నే పంపిన పచ్చళ్ళు అవీ అయిపోయాయా? మిగిలాయా?" అని అడిగిందామె.

"వచ్చేముందే అన్నీ పూర్తి చేసేశాను," అని నారాయణ తొణకకుండా అబద్ధమాడాడు.

"వాటిని వాళ్ళకూ వీళ్ళకూ పందారం చెయ్యలేదుగద?"

"లేదు. అంతా నేనే తినేశాను.

నారాయణ తిరిగి వెళ్ళేలోగా పార్వతి వాడి కిష్టమైన వంటకాలు — వాడి కిష్టమని తను అనుకుంటున్నవి — అన్నీ మళ్ళీమళ్ళీ చేసిపెట్టింది. వెళ్ళిపోయ్యేముందు తన కొడుకును చూసుకుని, "ఎట్లాగైనా ఇంటితిండి ఇంటితిండే! చక్కగా ఒళ్ళు చేశాడు... నువ్వు వెళ్ళగానే ఇల్లు చూడాలిసుమా? లేకపోతే మళ్ళీ చిక్కి సగమై వస్తావు! మరిచిపోకు. అశ్రద్ధ చెయ్యకు," అని హెచ్చరించింది.

*　　　*　　　*　　　*

"బుల్లెన్నయ్యా! వీ డక్కడ చదవటం లేదని నా అనుమానం. వెంట ఒక్క క్లాసుపుస్తకమన్నా తెచ్చుకున్నాడేమో చూశావా? ఇక్కడున్న రెండువారాలూ ఎవరో గురజాడ వీరేశలింగమనీ, ద్వారం నాయుడుగారనీ, ఎవరో నారాయణభొట్లుగారా? — దాసుగారా? ఎవరైతే నేంలే? ఇవేతప్ప వాడికి మరో ధ్యాసలేదు. ఆ ద్వారం నాయుడుగారు ఫిడేలు వాయిస్తారుటగా? వీడికి చిన్నతనంనించీ ఫిడేలు నేర్చుకోవాలని; నేను కేకలేస్తే అడగటం మానేశాడు. చదువూ సంధ్యా లేకుండా ఆ నాయుడిగారిదగ్గిర ఫిడేలు నేర్చుకుంటున్నాడేమో! మనకు నిజం తెలిసే దెట్లా? వీ డసలు ఇల్లెందుకు తీసుకోడూ?" అని పార్వతి వెంకటేశ్వర్లును ఊదరబెట్టింది.

వెంకటేశ్వర్లు నవ్వాడు.

"ఇంతకాలమూ వాణ్ణి నువ్వేగదా పెంచావు? వాణ్ణి ఆపాటి నమ్మలేకపోతే ఎట్లా?" అన్నా డతను.

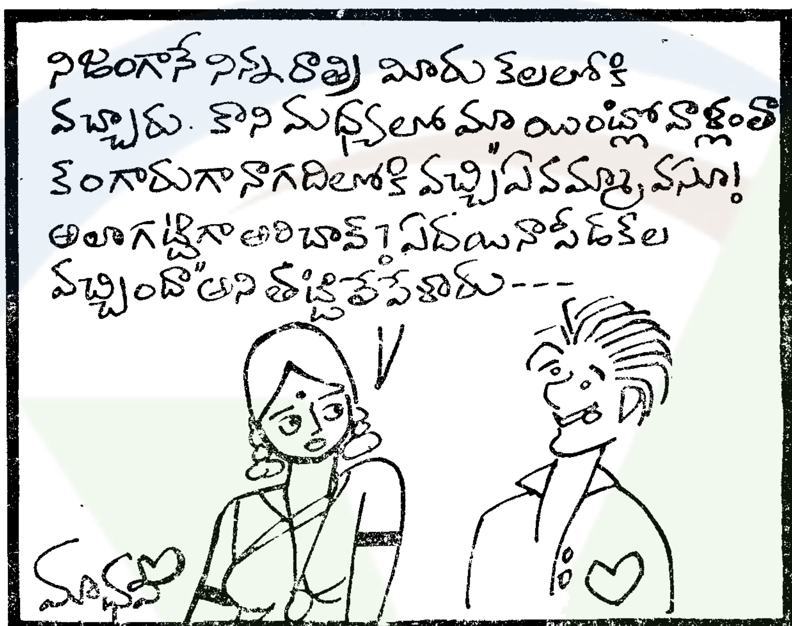
"వాడు నా చెప్పుచేతల్లో ఉంటున్నాడనీ, నామాటంటే వాడికి లక్ష్యమనీ ఒక్కనాటి కనుకోకు. నాలు గింగిలీషుముక్కలు నేర్చి తనకే అన్నీ తెలుసుననీ, నా కేమీ తెలీదనీ అనుకుంటున్నాడు. నీమాటన్నా వింటాడేమో, కాస్త గట్టిగా రాద్దూ, ఇల్లు చూడమనీ !"

కాలేజికి తిరిగి పోకముందు నారాయణ వెంకటేశ్వర్లుతో ఈ ఇంటినిగురించి మాట్లాడాడు: "చూడు మామయ్యా ! ఇల్లు తీసుకుంటే ఇక నాకు చదువుసాగదు; కూరలు తేవాలి, సరుకులు తేవాలి – బోలెడన్నిపను లుంటాయి. హాస్టల్లో నాకు ఇద్దరు కెమిస్ట్రీవాళ్లున్నారు. ఇంగ్లీషుమాటేమైనాసరె మేమంతాకలిసి చదువుకుంటున్నాం. అట్లా చదవటం ముగ్గురికీ లాభిస్తుంది. హోటలుతిండిలాగా కాదు. హాస్టలు భోజనం బాగుంటున్నది. నెలకు పంథొమ్మిదీ, ఇరవయ్యీ అవుతున్నదనుకో. మేం ఇల్లు తీసుకుంటేమాత్రం ఆపాటికాదూ ?"

తన మేనల్లుడి వాదనఅంతా నిజమేఅయినా, వాడు నిజంగా కోరుతున్నది తల్లి నుంచి స్వేచ్ఛ అని వెంకటేశ్వర్లు అర్థం చేసుకున్నాడు. పార్వతి నారాయణను మరీ బొట్టికాయల్లే చూస్తున్నది. అట్లా చూడదంటే నొచ్చుకుంటుంది.

"చూడమ్మాయ్! విజయనగరంలో కాపరం పెట్టాలని నీకు మహా ఉబలాటంగా ఉందిగాని, పెట్టిన మర్నాటినుంచీ ఎందుకుపెట్టానా అని విచారిస్తావు. విజయనగరం దరిదాపుల్లో ఉందనుకుంటున్నావాయేం ? చెన్నపట్నంకన్నా దూరం. దేశంగాని దేశం అనుకో. హాస్టల్లో ఉంటే నారాయణకు చెయ్యి బెణికినా, కాలు బెణికినా నలభై మంది విద్యార్థు లున్నారు చూసుకోవటానికి. ఏజ్వరమో తగిలి వాడు పడకేస్తే నువు ఒంటరిదానివి ఏంచేస్తావు ? ఆ విజయనగరం పట్టి ఘోషాడేరుట. వీధిలోకి ఆడ పురుగన్నది రాదుట – చుట్టలు తిప్పి నోట్లోపెట్టుకుని కాల్చే అప్పలమ్మలుతప్ప. ఓ పనిమనిషిని పెట్టుకుందామన్నా వాళ్ళనే పెట్టుకోవాలి. వాడికి నిక్కగా వారం వారం ఒళ్ళుపట్టి, గంగాళంనీళ్ళు తలంటిపోస్తారుట. సుఖంగా ఉన్న ప్రాణిని ఎందుకు కష్టానపెడతావు ? నువ్వెందుకు కష్టాలు కొనితెచ్చుకుంటావు ? ఈ రెండేళ్ళూ ఇలాగే జరగనీ. వాడైనా హాస్టల్లో ఉంటున్నాడుగాని విడిగా గది తీసుకోలేదు. హాస్టల్లో చచ్చినట్టు చదువుకోవాలి. వార్డెను రోజూ గదులన్నీ తణిఖీచేస్తాడు. వెర్రి మొర్రి వేషాలు వెయ్యనివ్వరు. వీడు చదువుకోకుండా ఫిడేలు వాయిస్తూవుంటే హాస్టల్లో సీటెవరిస్తారు ? నువు అనవసరంగా హైరానపడకు."

వెంకటేశ్వర్లు చెప్పినది సబబుగానే ఉన్నదిగాని, తాను అనుకున్న కార్యక్రమం అమలు జరగటంలేదన్న అసంతృప్తి ఏ మాత్రమూ తగ్గలేదు. పార్వతి కొంచెంసేపు

ఆలోచించి, లాలూచీగా, "అయితే వాడు ఇల్లు తీసుకోనని నీతో అన్నాడా?" అని అడిగింది.

"వాడు నాతో అట్లా అనలేదుగాని, ఇల్లు వెతకటానికి తనకు టైములేకుండా ఉన్నదనీ, ప్రాక్టికల్స్‌లో వెనకపడ్డాననీ అన్నాడు. శలవుల్లో చూసిఉండచ్చుగాని కాలేజీ మూసినవెంటనే బయలుదేరివచ్చాడు. వాడు హాస్టల్లో ఉంటేనే బాగుంటుందన్నది నా ఉద్దేశమే. ఏగదిలోనో ఉంటుంటే నేనే చెప్పేవాణ్ణి నిన్నుకూడా వెళ్ళమని," అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

తాను విజయనగరం వెళ్ళి కొడుక్కు స్వయంగా పోషణ చెయ్యటానికి ఉండే అభ్యంతరాల నన్నిటినీ తోసిరాజనేమార్గం ఏదైనా ఉందా అని పార్వతి తల వాచిపోయేదాకా ఆలోచించింది.

కాని ఆలోచనంతా వృథా అయింది. పార్వతికి కొత్తసమస్య వచ్చిపడింది. రెండేళ్ళక్రితం ఏ అమెరికాలోనో ప్రారంభమైన ఆర్థికకాటకం మన దేశానిక్కూడా వచ్చింది. ధరలు పడిపోతున్నాయి. రూపాయివిలువ అపారంగా పెరిగిపోతున్నది. ఎకరం రెండున్నరవేలు చేసి అమ్మిన మాగాణీభూములను వెయ్యి రూపాయలకు

కొనేవాళ్ళులేరు. బాకీలు చేసినవాళ్ళు బేజారెత్తిపోతున్నారు. బాకీదార్లు కంగారెత్తి పోతున్నారు.

'మామయ్యగారు' ఉత్తరం రాశాడు, "నీ బాకీలు నువు వసూలు చేసుకోవటం మంచిది. ధరలు ఇంకా పడిపోతున్నాయంటున్నారు. కొన్నాళ్ళుపోతే నీదగ్గిర ఉన్న ప్రామిసరీనోట్లు నెయ్యి కరగబెట్టుకోవటానికి మాత్రమే పనికివస్తాయి," అని.

"నిజమే సుమా! నాకు తట్టనేలేదు. డబ్బు బిగిసిపోయింది. అప్పులు పుట్టటం లేదు. కోర్టునిండా బాకీదార్ల కేసులే. ఆముసలాయనరుణం నువు తీర్చుకోలేవు," అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు

పార్వతి తనకు రావలసిన బాకీల నోట్లన్నీ తెచ్చి అన్నముందు పెట్టింది. అందులో నాలుగైదు చెల్లులున్న కాగితాలుకూడా ఉన్నాయి. కొంచెం అటూ ఇటూగా నాలుగువేల రూపాయలు వడ్డీమీద తిరుగుతున్నాయి. అన్నిబాకీలు వసూలుచేస్తే ఆరువేల రూపాయలదాకా వస్తాయి. అందులో పెద్దన్నలు ఇవ్వవలసిందే కొంచెం ఎక్కువగా రెండువేలున్నది.

బాకీలు రావేమోనన్న భయం పట్టుకున్నది పార్వతికి. ఆమెకు విజయనగరం వెళ్ళేధ్యాస పూర్తిగా పోయింది. ముందు పైకం వసూలు. పార్వతికి తట్టిన ఉపమానం, ముళ్ళకంచె మీదనుంచి బట్ట తీసుకోవటం; ఆదేసిన ప్రతిబట్టకూ తాను మూడునాలుగు బట్టలు తీసుకోబోతున్న సంగతి పార్వతికి తెలీదు. రోజులు బాగా లేవు. కుబేరుడి ఖజానాల్లాంటి బాంకులు అమెరికాలో దివాలా ఎత్తేశాయని వెంకటేశ్వర్లు చెప్పాడు; తాను ఆందోళన చెందటానికి తగినకారణం ఉన్నదని పార్వతి నమ్మింది.

తెనాల్లో ఒకరికి పార్వతి రెండువేలు అప్పుపెట్టింది. అది మూడువేలయింది. అప్పు తీసుకున్న పెద్దమనిషి వచ్చాడు. ఆయన మొహం చూస్తే తన తండ్రినో, తల్లినో అప్పుడే దహనం చేసివచ్చినట్టుగా ఉన్నాడు.

"పార్వతమ్మగారూ! నేను మీకు రుణపడిఉన్నాను. మీ బాకీ తీర్చేమార్గం ఏదీ కనిపించదు. నాకు నాజరుపేటలో ఆరువందల గజాల ఆవరణా, పెంకుటిల్లూ ఉన్నది. అది మీపేర రిజిష్టరు చేసేస్తాను; నన్ను రుణవిముక్తుణ్ణి చెయ్యండి. ఇందువల్ల నేనే నష్టపోతానో, మీరే నష్టపోతారో ఆ ఈశ్వరుడికే తెలియాలి. ముష్టెత్తుకునైనా బతుకుతానుగాని, రుణగ్రస్తుడుగా చావటం నా కిష్టంలేదు," అన్నాడు.

పార్వతి చెవులకు ఆమాటల్లో ఏవిధమైన ఆర్తనాదమూ వినిపించలేదు; లాంఛ

నంగా అనేమాటల్లాగే ఉన్నాయి. ఆమె వెంకటేశ్వర్లును వెంటేసుకుని తెనాలి వెళ్ళి, నాజరుపేటలోఉన్న ఆ ఇల్లు చూసింది. ఇల్లుగలాయన వింటూండగానే వెంకటేశ్వర్లు, ''రెండుమూడేళ్ళక్రితం అయిదారువేలు చేసేఇల్లే!" అన్నాడు.

ఆమాట పార్వతికి పట్టిచ్చినట్టయింది. మూడువేల బాకీకింద ఇచ్చేస్తానన్న ఇంటిధర రెట్టింపుచేసి ఇల్లుగలవాడిదగ్గరే చెప్పటమేమిటి? ఎందుకు, ప్లీడరు పని చేస్తున్నాడు మళ్ళీ! కొంచెంకూడా లౌక్యం తెలీదు!

"అవును బాబూ! ఆ ధైర్యంతోనే అప్పులు చేశాం. అదివరకల్లా డబ్బు శాశ్వతమూ, మనిషి అశాశ్వతమూ అనుకునేవాళ్ళం; ఇప్పుడు డబ్బుకూడా అశాశ్వతమైపోయింది." అన్నాడా పెద్దమనిషి.

ఇల్లు రాయించుకోవచ్చునని పార్వతికి వెంకటేశ్వర్లు సలహా ఇచ్చాడు.

''బేరం చెయ్యకుండానే? పైన ఓ అయిదొందలివ్వమందాం. ఒత్తిడిచేస్తే ఇస్తాడేమో! ఇస్తే మనకు చేదా?" అన్నది పార్వతి.

"నన్నడిగితే మనమే ఓ అయిదువందలు ఆయనకు ఎదురియ్యొచ్చు,'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

అతనివైఖరి పార్వతికి ఏమాత్రమూ నచ్చలేదు.

"నాపక్షాన మాట్లాడుతున్నావా? ఆయనపక్షాన మాట్లాడుతున్నావా?" అని ఆమె అన్న నడిగింది.

''ఎవరిపక్షాన మాట్లాడటంలేదు. రెండువేలు అప్పుపెట్టి ఏడెనిమిదివేలు తనాడు ఖరీదుచేసే స్థలమూ ఇల్లూ పుచ్చుకుంటున్నావు. ఆ పిచ్చివాడు ఆనాడే ఈ ఇంటిని అమ్మిఉంటే తనఖర్చు గడుపుకోగా, మిగిలినది అప్పులకిచ్చి ఇటువంటిఇళ్ళు మూడు కొనిఉండేవాడు. అది నువు అర్థం చేసుకుంటే ఆయన్ని ఒత్తిడిచేసి మరో అయిదువందలు రాబట్టాలని చూడవు,'' అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

అతనన్నమాట కొంచెంకూడా పార్వతికి అర్థంకాలేదు. కాని అతనిగొంతులో "తనపక్షం" ఏమాత్రమూ ధ్వనించటంలేదు. తన సొంత అన్న తన పగవాడల్లె ఎందుకు మాట్లాడుతున్నాడో ఆమెకు కొంచెంకూడా అర్థంకాలేదు.

పార్వతి దయాదాక్షిణ్యాలు లేనిమనిషి అనటానికి వీల్లేదు. కాని పరిస్థితి అర్థం చేసుకుని ఎవరిపైనగాని దయచూపించటానికి కొంత మేధాశక్తి కావాలి. జాలీ, కోపమూ, ప్రేమా మొదలైనవి 'హృదయానికి' సంబంధించిన ఉద్రేకాలనీ, వాటికి మనస్సుతోనూ, బుద్ధితోనూ ఏమీ సంబంధం లేదనీ చాలామంది – బాగా తెలిసినవాళ్ళ మనుకునేవాళ్ళుసైతం – అపోహపడతారు. అది అపోహే.

తను మాట్లాడినకొద్దీ వెంకటేశ్వర్లు మరీ ఇదై పోతున్నట్టు తోచి పార్వతి ఇల్లు రాయించుకోటానికి ఒప్పుకున్నది. ఇల్లు గలాయనదగ్గిర స్టాంపుకాగితాలకు కూడా డబ్బులేదు. వెంకటేశ్వర్లే వాటిని కొని తనగుమాస్తాచేత క్రయపత్రం వ్రాయించాడు. పదహారోతేదీన రిజిస్ట్రేషను. ఆరాత్రే ఇల్లుగలాయనభార్య ఆ అమ్మినదైన ఇంటి బావిలోనే పడి చచ్చిపోయింది. "ఈ ఇంట్లోనుంచి నేను పోను. పోతే నా శవం పోవలసిందే," అని ఆమె అదివరకే మొగుడిదగ్గిర శపథం చేసిందిట.

పార్వతికిమాత్రం ఇది చాలా అమంగళంగానూ, తనమీది కసికొద్దీ చేసినపని గానూ తోచింది. ఆమె ఆ చచ్చినమనిషిని తన మనసులో చాలా తూలనాడింది.

మొత్తంమీద పార్వతి రావలసిన బాకీ లన్నిటినీ నిష్కర్షగా, వడ్డీలోనైనా ఒక్కదమ్మిడీ తగ్గించకుండా, వసూలు చెయ్యగలిగింది. అన్నలుమాత్రం కొద్దిగా చెల్లువేశారు.

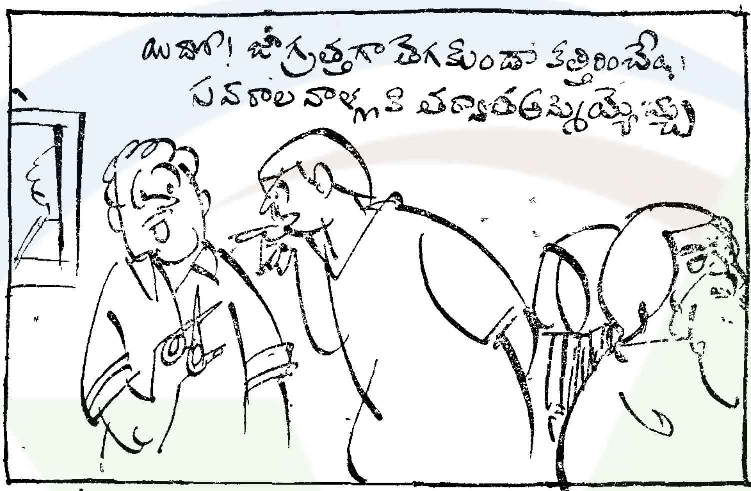
ధరలు ఇంకా పడిపోతూనే ఉన్నాయి. అవి ఎక్కడా ఆగేటట్టులేవు. ధరలు పడటంచేతనే పార్వతి అన్నలకు బియ్యంవ్యాపారంలో నష్టం వచ్చింది. కొన్నధర అమ్మేనాటికి ఉండటంలేదు.

* *

నారాయణకు డబ్బుకాటకం గురించి దాదాపు ఏమీతెలీదు. తా నెరిగిన విద్యార్థులు కొందరు జీతాలు కట్టలేక చదువులు మానుకుని వెళ్ళటం వాడికి తెలుసు. వాళ్ళ తండ్రులు, అప్పుపుట్టక, వాళ్ళకు డబ్బు పంపలేదని విన్నాడు. ఈ అప్పు పుట్టకపోడ మనేదానివెనక ఒకపెద్ద ప్రపంచ ఆర్థికసంక్షోభం ఉన్నట్టు వాడికి తెలీదు. తానూ, తనతల్లీ ఆర్థికంగా ఏమీ దెబ్బతినలేదు. తనకు నెలనెలా డబ్బు వస్తూనే ఉన్నది. అంతేకాదు, తెనాల్లో ఒకఇల్లు కొన్నట్టు తల్లి రాసింది.

మొదటి సంవత్సరపరీక్షలు పూర్తి అయి, నారాయణ తిరిగిరాగానే తల్లీ కొడుకులు తెనాలి వెళ్ళి, కొత్తఇంటికి చిన్న చిన్న మరమత్తులు చేయించారు. ఇంటికి సున్నం కొట్టించారు. ఇంటిని ఎవరికో అద్దెకిచ్చి బెజవాడకు తిరిగివచ్చారు.

ఇప్పుడిప్పుడు నారాయణ ఆడపిల్లను "పెళ్ళి" దృష్టితో చూస్తున్నాడు. ఎక్కడన్నా ఒకపిల్లను చూసినప్పుడు, "నాకు అటువంటిపిల్లతో పెళ్ళి అయితే బాగుండును!" అనిపించేది. మరుక్షణమే, "ఎందుకవుతుంది? కాదు!" అనిపించేది. స్వతహాగా నారాయణ కొంచెం 'ట్రాజిక్ మూడ్' మనిషి. తన పద్దెనిమిదిన్నర ఏళ్ళ జీవితంలోనే ఎన్నో మంచి అవకాశాలు చెయ్యిజారిపోయినట్టు వాడికి అనిపించేది. భవిష్యత్తులో కూడా తనకు ఏదీ బాగా కలిసిరాదు అనుకునేవాడు.

పెళ్ళిఈడు పిల్లల్ని వాడు పెళ్ళిదృష్టితో చూసేవాడేమోగాని, వయసువచ్చిన ఆడవాళ్ళను మరొకదృష్టితో చూస్తూవచ్చాడు. వాళ్ళలో కొంతకొంతమంది వాడి మెదడులోని అడుగుపొరలను దారుణంగా మధించి విడిచిపెట్టేవాళ్ళు.

నాజరుపేటలో ఇల్లు అద్దెకు మాట్లాడుకున్నవాళ్లు ఇల్లు చూడటానికి వచ్చినప్పుడు వాళ్ళవెంట ఒక పదిహేను పదహారేళ్ళ అమ్మాయి ఉన్నది. బంగారంరంగు-కారునలుపు వెంట్రుకలు, ఎంతో అందమైనకళ్ళు, చిన్నమూతి. నారాయణ కళ్ళకు అప్సరసలాగా కనబడింది. వాడి నాడి వేగం హెచ్చింది. శ్వాస కొంచెంసేపు సరిగా ఆడలేదు. ఆ అమ్మాయిని మరిచిపోవటం నారాయణకు చాలా కష్టమయింది. వాడు అందుకోసం ప్రయత్నించాడనికాదు; వాడి మనస్సు ఇతర విషయాల మీదికి పోవటానికే ప్రయత్నించింది, కాని వాడు దాన్ని మళ్ళీ మళ్ళీ ఆ అమ్మాయి మీదికి మళ్ళిస్తూవచ్చాడు. ఇటువంటి విషయాలలో మనస్సును తప్పుపట్టి లాభం లేదు. తప్పంతా ఆ మనస్సుకు కళ్ళెంవేసి లాగే బుద్ధిది. మనస్సు స్వేచ్ఛాజీవి; బుద్ధి నియంత.

"నేనెందుకా అమ్మాయినిగురించి ఆలోచించటం? ఆపిల్ల కేనాడో పెళ్ళి అయి ఉంటుంది. నా మొహానికా! అటువంటిది దొరకటం కల్లోమాట," అనుకున్నాడు నారాయణ. కన్యాశుల్కంలో బుచ్చెమ్మనుగురించి గిరీశం స్వగతం జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటే తనస్థితికి సరిపోయినట్టున్నది.

నారాయణ ఈమాట అనుకున్న కాస్సేపటికి, ఆ అమ్మాయి వితంతువని వాడికి

తెలిసింది. "వాళ్ళది మనశాఖకాదు... పాపం, పెళ్ళయిన మూడునెల్లకే మొగుడు పోయాట్ట ... తండ్రి చచ్చినా మళ్ళీపెళ్ళి చెయ్యననేశాడు ... సంస్కృతం చదివిస్తున్నాట్ట .. పాపం, అటువంటిపిల్లను చూసినప్పుడు వెధవముండల పెళ్ళిళ్లు చేసినా తప్పులేదనిపిస్తుంది. చక్కనిచుక్క. చితిపిదీపం పెట్టొచ్చు..ఆమాత్రంపిల్ల దొరికితే నారాయణకు ఏనాడో పెళ్ళి చేసిఉండకపోయానా?'' అని పార్వతి వెంకటేశ్వర్లు భార్యతో చెబుతున్నది

డామిట్, నిజంగా బుచ్చమ్మెనన్నమాట! కాని తాను గిరీశం ఏకోశానాకాడు! షేక్స్పియర్ చెప్పినట్టు, "అయ్, దేర్జ్ ది రబ్!"

ఇంకేమీచెయ్యలేక నారాయణ పగటికలలు కంటున్నాడు. ఇప్పుడుకాదు, బియ్యే పూర్తి అవుతూనే తను ఎవరికీ చెప్పకుండా వెళ్ళి – తన ఇల్లేగా! వండర్, ఆ అమ్మాయి తన ఇంట్లోనే ఉంటున్నది! – వెళ్ళి, అద్దెకుండే ఆ లక్ష్మీకాంతంగారితో, "అయ్యా, మీ అమ్మాయిని సంస్కృతపు ఉప్పుపాతల్లో ఊరెయ్యకండి. నేను కళ్ళకద్దుకుని పెళ్ళాడేస్తాను. ప్రెషస్గా చూసుకుంటాను,'' అంటాడు. ఆ లక్ష్మీకాంతం ఒప్పుకోడూ, ఆ అమ్మాయికి – పేరేమిటో? – లవ్ లెటర్స్ రాసేస్తాడు; లేవదీసుకపోతాడు. ప్రపంచమంతటా లేవదీసుకుపోటాలు ఉంటూనే వున్నాయి. కాని అన్నీ డిజర్వింగ్ కేసులు కాకపోవచ్చు. ఇది చాలా డిజర్వింగ్ కేస్; సందేహంలేదు.

మనసు ఎంత ప్రగల్భాలు పలుకుతున్నా మరొకవంక ఏడుస్తున్నది – తన అశక్తత తలుచుకుని.

నెల గడిచింది.

"ఆలక్షింకాంతంగారు అద్దె మనియార్డరు చేస్తానన్నారు; చెయ్యనేలేదు. అడుగులోనే హంసపాదు,'' అన్నది పార్వతి ఒకనాడు.

'నేను వెళ్ళి వసూలు చేసుకురానా అమ్మా?' అందా మనుకున్నాడు నారాయణ. కాని ఆమాట అనటానిక్కూడా వాడికి సాహసం చాలలేదు. 'ఒరే, నారాయణా! నువ్వట్టి చవటవి! చలికాళ్ళ పెద్దమ్మవి! గిరీశం ఎక్కడ? నువ్వెక్కడ! డఫర్!' అని వాడు తనను తాను తిట్టుకున్నాడు.

పోనీ పార్వతన్నా వాణ్ణి పంపలేదు. ఉత్తరం రాసింది. ఉత్తరం పోస్టు చేసిన మర్నాడే పన్నెండురూపాయల మనియార్డరూ వచ్చింది.

నారాయణ ఆ అమ్మాయిమూలంగా పొందిన అవేదన చాలావరకు తగ్గినట్టు కన

పడిన సమయంలో ఆ ఆవేదననుంచి మెరుపులాటి ఐడియా ఒకటి వాడితలలో తళుక్కుమన్నది.

ఒక బాలవితంతువుమీద కథ రాస్తే ఎట్లాఉంటుంది ?

ఈ మెరుపులాటి ఆలోచనవెంట మబ్బుల్లాగా అనుమానాలు కమ్ముకొచ్చాయి. తనకు కథలు చదవటం తెలుసుగాని, రాయటం ఏంతెలుసు ? కథలు రాసేవాళ్ళూ, కవిత్వం రాసేవాళ్ళూ, పాటకచేరీలు చేసేవాళ్ళూ, నాటకాలలో వేషాలు వేసేవాళ్ళూ, ఇతర కళాకారులూ అంటే నారాయణకు గౌరవమే. కాని ఆపనుల్లో తాను ఏది చేద్దామనుకున్నా, నడివీధిలోకి నగ్నంగా వెళ్ళేవాడికి కలిగేభావం కలిగేది; ఎందుకో వాడికే తెలీదు. మామూలుమనిషి జీవితంలో ఏదో ప్రైవసీ ఉంది – కళాకారుల జీవితంలో అదిలేదు. కళాకారుడు కావటానిక్కూడా ఒకవిధమైన "ధైర్యం" కావాలి. ఆ ధైర్యాన్ని కళాకారులు కానివాళ్ళంతా అర్థం చేసుకుంటారు, మెచ్చుకుంటారు. అయితే సమర్థతలేని కళాకారులను చూస్తే వాళ్ళది 'ధైర్యం' అనిపించదు; 'సాహసం' అనిపిస్తుంది.

నారాయణ ఒక నాటకంలో ఒకనటుణ్ణి చూశాడు. పాపం, ఆ అబ్బికి పాట రాదు; కాని పద్యాలు పాడాడు. అతన్ని ఏడిపించటానికి ఎవరో ఒక పద్యానికి వన్సుమోరు కొట్టారు. అవమానపుడు మళ్ళీ పాడాడు. అది ధైర్యమా? కాదు, సాహసం.

నారాయణకు కథలు రాయటం చాతకాదు. ఎన్నడూ రాయలేదు. అందుచేత రాయాలంటే సాహసించాలి. సాహసించటానికి తనకు ధైర్యం ఉందా అని తనను తాను ప్రశ్నించుకున్నాడు.

''రాసిచూస్తాం, తప్పేం ? రాయగానే పత్రికకు పంపించాలని ఎక్కడుంది ?" అనుకున్నాడు నారాయణ.

నారాయణ తాను రాయదలచుకున్న కథగురించి ఆలోచించటానికి ఎంతో ప్రయత్నించాడు. ఎంత ఆలోచించినా రెండుమూడు అంశాలే తలలో స్పష్టంగా మెదిలాయి. సినిమాస్టారు సులోచనఅంత అందమైన అమ్మాయి. బాలవితంతువు. తండ్రి మళ్ళీ పెళ్ళి చెయ్యడు. భగవద్గీత పారాయణం చేస్తూ కూర్చోమంటాడు. (సంస్కృతం భగవద్గీతగా ఎట్లా మారిందో నారాయణకు తెలీదు; కాని తనతండ్రి కాంగ్రెసులో చేరాక భగవద్గీత చదివాడని వాడికి తెలుసు.) ఆ అమ్మాయి – హీరోయిన్ అవుతుందికాబోలు ! – ఒకబ్బాయిని – తమయింటి పైఅంతస్తులో ఉండే ఇంటివారబ్బాయిని ప్రేమిస్తుంది. (నాజరుపేట ఇల్లు మేడకాదు.) ఆ అబ్బాయి–

హీరో - కథలో నిర్వహించే పాత్ర ఏమీ ఉండేటట్టు కనబడలేదు. పెళ్ళికి పిల్ల తండ్రి ఒప్పుకోడు. అసలాయన్ని ఎవరన్నా అడుగుతారో, లేదో ఇంకా స్పష్టం కాలేదు; అది రాసేటప్పుడే తేలాలి. మధ్యలో జరిగేకథకింకా ఆకారం ఏర్పడలేదు. చివరమాత్రం స్పష్టంగా ఉంది. ఆ అమ్మాయి బావిలో పడి చచ్చిపోయింది_అవును, అదేబావిలో!

ఈకథ విషాదాంతం అయితీరాలన్న విషయం ఒకటిమటుకు నారాయణకు స్పష్టంగా తెలుసు. దాన్ని సుఖాంతం చేస్తే తనకు రచనాద్రోహం చుట్టుకుంటుందని నారాయణకు గట్టినమ్మకం. (నిజానికి రచనాద్రోహమనేది ఉన్నది. అనేకమంది రచయితలు దాన్ని చేస్తూంటారు. అయితే అటువంటిది ఒకటి ఉందని రచయితలు సాధారణంగా గుర్తించరు. ఒక్కరచనకూడా చెయ్యకముందే నారాయణ దాన్ని గుర్తించిఉండటం విశేషం.)

చివరకు నారాయణ తెగబడి రాయటానికి పూనుకున్నాడు. కొత్తగా దొంగ తనమో, రంకుతనమో చెయ్యబొయ్యేవాడి పాట్లన్నీ నారాయణ పడ్డాడు; చేతులు వణికాయి; ఒళ్ళంతా చెమటపట్టింది. గుండె దడదడ లాడుతున్నది. ఒక ఎక్సరసైజు పుస్తకమూ, కలమూ తీసుకుని మూలగదిలో చేరి తలుపు గడియ పెట్టేశాడు. వణుకుతున్నచేతులతో, వంకరపోయే అక్షరాలతో రచన ప్రారంభించాడు. బుర్ర మొదటివాక్యానికే వేడెక్కింది. నెత్తిమీదిజుట్టు లేచి నిలబడుతున్నట్టు తోచి, దాన్ని మాటిమాటికీ చేత్తో వెనక్కు పడుకోబెడుతున్నాడు.

మూడుగంటల అనంతరం, అయిదోపేజీ సగంకూడా నిండకముందే కథ అయిపోయింది.

తిరిగి చదువుకుంటే కథ నానాగొడవగా ఉన్నది. కథానాయకుడికి పేరు పెట్టటం మరిచిపోయాడు. వాడు ఏమీ చెయ్యడు _ కథలో ఉండటం తప్ప. కథనిండా ఆశ్చర్యార్థకాలు జాస్తిగా ఉన్నాయి; కాని అవి అవసరమే ననిపించింది నారాయణకు. వెనక ఎవరో-అన్నారు, పంక్చుయేషన్ మార్క్సు లేకుండా నన్నయ్యభట్టు ఎంత మంచి వచనం, ఎంత సరళంగా రాశాడో చూడమని. కాని నన్నయ్యభట్టల్లే రాస్తే ఈనాడు ఎవరు చదువుతారు? ఆ వాదాన్ని నారాయణ ఆనాడే కొట్టేశాడు. అరసున్నాలు పెట్టకపోతే చదివేవాళ్ళకు అర్థం కాదనుకునేవాళ్ళు చాలామంది ఉండటం నారాయణకు తెలుసు. అరసున్నాలకన్న ఆశ్చర్యార్థకాలు పాపిష్ఠివని వాడికి తోచలేదు.

రచననిండా స్పెల్లింగుతప్పు లున్నాయి. వాటిని దిద్దటమా, మొత్తం తిరిగి

రాయటమా అన్నది మొదటిసమస్య. దాని కింకోసమస్య అడ్డుతగిలింది: రాసినది మర్యాదగా చించెయ్యటమా, లేక ధైర్యంగా ఎ పత్రికకన్నా పంపటమా? కొంచెం సేపు గుంజాటన పడ్డాక మర్యాదను ధైర్యం జయించింది. ఈ గుంజాటన ఫలితం ఎట్లా ఉండబోయేదీ తనకు ముందే తెలిసినట్టుగా నారాయణ తప్పులన్నీ దిద్దేసి, చివర తన పేరు రాసి పత్రికక్కు పంపించాలని ఆ తరవాత నిర్ణయించుకున్నాడు. నిర్ణయించుకున్నాక తన పేరుకింద తన హాస్టలు ఎడ్రస్ రాశాడు. ఆరోజే అది, మద్రాసునుంచి వెలువడే ఒక పక్షపత్రికకు వెళ్ళిపోయింది. దాన్ని పోస్టు చేసినప్పటినుంచీ ఆ కథ 'ఆ అమ్మాయికి' అందుతుందా అందదా అన్న అనుమానం నారాయణను బాధించింది. ఆ అమ్మాయికి అందితే ఆ 'లక్ష్మీకాంతం'గారికీ అందుతుందనీ, అది తన కథేనని ఆ అమ్మాయి అర్థం చేసుకుంటే ఆమె తండ్రికూడా అర్థం చేసుకుంటాడనీ నారాయణకు తట్టలేదు. వాడి మనసులో ఆ అమ్మాయి వేరే లోకంలో ఉన్నది. కథలో ఉన్న కథానాయికకూడా అట్లాగే ఉన్నది. ఆమె ఎవరి జీవితంలోనూ పాల్గొనదు; ఆమె జీవితంలో ఎవరూ పాల్గొనరు!

అసలు కథే అచ్చుకాకపోవచ్చునన్న ఆలోచన నారాయణకు చాలా ఆలస్యంగా గాని తట్టలేదు. అదే నిజమయింది. నారాయణ తొలికళాఖండం బుట్టదాఖలై పోయింది...

బియ్యే పూర్తికాగానే పార్వతి తన కొడుక్కి సంబంధం చూసింది. చెరుకుపల్లి వారమ్మాయి. పిల్ల చామనచాయగా ఉంటుంది, కాని కుదిరికైనది. నొక్కులజుట్టు వెంట్రుకలు స్ప్రింగుల్లాగా ముడుచుకోవటంచేత జడ పొట్టిగా ఉంటుంది. కాని వెంట్రుక సాగదీసిచూస్తే పొడుగే. కట్నాలూ, లాంఛనాలూ అన్నీ కలుపుకుని రెండువేలిస్తామన్నారు. పిల్లపేరు సావిత్రి; వయసు పన్నెండు నిండుతున్నాయి.

పరీక్షలు పూర్తి అయి నారాయణ ఇంటికి రాగానే పార్వతి ఈ శుభవార్త చెవిని వేసింది. నారాయణ ముభావంగా "అఁహాఁ ?" అన్నాడు.

"పిల్లను చూసుకురావు మరీ ?" అన్నది తల్లి.

"ఏముంది చూడటానికీ ? నువు చూశావుగా ?" అన్నాడు కొడుకు.

"ఆదేమిట్రా ? చేసుకోబొయ్యేదాన్ని చూసుకోరూ ?"

"నేను కాబోయే పెళ్ళాన్ని చూసుకోవటంకన్న నువు కాబోయే కోడలిని చూసుకోవటం ముఖ్యమేమో ?"

"రెండూ అవసరమే ననుకో."

"రెంటికీ కుదరకపోతేనో ?"

ఈ సవాళ్ళు చూసి పార్వతికి మండిపోయింది.

"ఏమి టీ డొంకతిరుగుడువాదం ? నీకు పెళ్ళి అక్కర్లేకపోతే చెప్పు, వాళ్ళతో చెప్పేస్తాను."

నారాయణ నవ్వాడు.

"నా మాట నీ కర్థంకావటంలేదు. నా పెళ్ళి నా కిష్టమైనట్టయినా జరగాలి, నీ యిష్టప్రకారమైనా జరగాలి. నేనయితే పదహారు పదిహేడేళ్ళకు తక్కువైనపిల్లను చేసుకోను. దానికి నువ్వొప్పుకోవు; ఇంకెందుకూ ? నీకు నచ్చినదాన్ని కట్టబెట్టు, చేసుకుంటా."

పార్వతికి ఎందుకో తనపెళ్ళి జ్ఞాపకం వచ్చింది. తనను తన అత్తగారు వరించి చేసుకున్నది. తనభర్త వరించలేదు. అతనికి అంద రాడవాళ్ళూ ఒకటే. తక్కువరకం ఆడవాళ్ళంటే కాస్త ఎక్కువ యిష్టం — కాని అది వేరే సంగతి. అసలుసంగ తేమంటే, తనను తనభర్త సుఖపెట్టనప్పుడు తన అత్తగారు నిస్సహాయురాలై చూస్తూఉండిపోయింది.

"పోనీరా, నేను అడ్డంరాను. నీకు కావలసిన పిల్లను నువే చేసుకో," అంటూ పార్వతి అస్త్రసన్యాసం చేసింది.

నారాయణ చిత్తయినాడు. తనకు కావలిసిన పిల్ల ఏదీ ? ఆ పిల్లను తాను పెళ్ళా

డటం సాధ్యమా ? తన తీర్మానాలకూ, సాంఘిక వాతావరణానికీ మధ్య పెద్ద అగాధము ఉంటూండగా తన యిష్టప్రకారం ఎట్లా జరుగుతుంది ?

"నా క్కావలిసినపిల్ల అనేమాట ఎత్తకు. అటువంట పిల్ల అంటూఉంటే నేను చేసుకోనూలేనూ, నువు చెయ్యా లేవూ !" అన్నాడు వాడు.

"నీ మనసులో ఎవరో ఉన్నట్టుంది. చెప్పు, సాధ్యమైతే ప్రయత్నిద్దాం," అన్నది పార్వతి. బొత్తిగా కూడని సంబంధం చేసుకుంటానని వాడంటే ఇచ్చిన మాట వెనక్కు తీసుకునేటందుకు లక్ష మార్గాలు దొరుకుతాయని ఆమె ధైర్యం.

"మనింటో అద్దెకుంటున్న లక్ష్మీకాంతయ్య కూతురికి మళ్ళీ పెళ్ళి చేశారా ?" అన్నాడు నారాయణ, మరేదో మాట్లాడుతున్నట్టుగా.

'అటుందా నీ దృష్టి ?' అన్నట్టుగా పార్వతి చాలా చిన్న నవ్వొకటి నవ్వి, "ఆ పిల్ల సంగతే అడిగావూ? ఆ మధ్య ఏదో పాడుపని చేసిందిట – తండ్రి దానికి తల గొరిగించి ముసుగు తగిలించాడు," అన్నది.

నారాయణ గుండెలో మంచుగడ్డ పెట్టిన ట్టయింది. ఎంతో కాలంగా తన మనసులో పెంచుకున్న ప్రేమలాంటిది ఒక్కసారిగా చచ్చిఊరుకున్నది. పైకి మాత్రం "ఆయనదే తప్పు; ఏనాడో ఆ అమ్మాయికి పెళ్ళి చెయ్యవలిసింది," అన్నాడు.

వాడి మనసులో ఎన్నో ఆలోచనలు శరవేగంతో పరిగెత్తుతున్నాయి. ఆ అమ్మాయికి తల గొరిగించి ముసుగేశారని తన తల్లి కెందుకు సంతోషం ? సాటి ఆడదే గాక, తానూ వితంతువే కదా? తనకు ముసుగు వేసేవా ళ్ళెవ్వరూ లేరనా, తను పాడుపను లేవీ చెయ్యలేదనా ఈ అహంకారం ? లోకవిధానానికి దానిసలై నడిచేవాళ్ళకు పెడదారి తొక్కి శిక్ష పొందినవా ళ్ళంటే ఎంత తేలికభావమో!

తల్లి వైఖరి చూసి నారాయణ హర్షించలేకపోయినాడు. ఆమెలో ఒకవిధమైన క్రూరత్వం వాడికి ఇదివరకే చాలాసార్లు కనబడింది. మనుషులు మూడురకాలు: కొందరు సూర్యుడిలాంటివాళ్ళు—తమ సొంత తేజస్సుతో ఇతరులకు ప్రాణం పోస్తారు; కొందరు చంద్రుడులాంటివాళ్ళు—తమకు స్వయంగా ప్రకాశం లేక పోయినా, అరువుతెచ్చుకున్న ప్రకాశాన్ని ఇతరులకు అందించి, ఆహ్లాదం కలిగిస్తారు; కొందరు అచ్చమైన చీకటిలాటివాళ్ళు—అంగుళం ఎడాన్ని ఆమడదూరం లాగా అయేటట్టు చేస్తారు. తన తల్లి—కొన్ని విషయాలలో చీకటిలాగా ప్రవర్తిస్తుంది. ఆమె వృద్ధిక్షయాలు గల చంద్రు డనుకుందామనే గాని వాడి అంతరాత్మ శాంతించ లేదు.

"అట్లా బెల్లంకొట్టిన రాయిలాగా అయిపోయావేం ? నే నడిగినదాని కేం

చెప్పావ్ ?" అన్నది పార్వతి, కొడుకు పరధ్యానం ఇంతలో విడదని గ్రహించి.

నారాయణ ఉలిక్కిపడి, "ఏమడిగావు ?" అన్నాడు.

"అదే, ఆ చెరుకుపల్లివారి సంబంధం గురించి."

"నీ యిష్టమని చెబితినిగదమ్మా !"

"చెప్పావులే. నువ్వెళ్ళి చూసిరావూ ? మనిద్దరమూ పోయొద్దామా ?"

"నేను చూడక్కర్లేదు. నువు చూశావుగా? నీలో నాకు నమ్మకముంది."

"అయితే చూడవా ?"

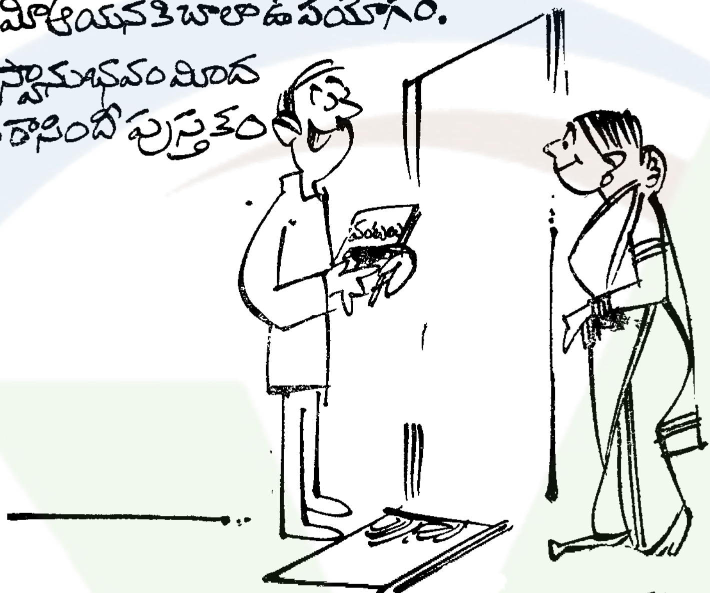
"అనవసరం."

నారాయణ పిల్లను చూడనన్నటంలో తనమీది నమ్మకం కన్న, గాంధీగారి సత్యాగ్రహమూ, సహాయనిరాకరణమూ కనిపించాయి పార్వతికి. దానితోబాటే, ఎట్లాగైనా వాడికి సావిత్రిని చూపించాలనే పట్టుదలా కలిగింది ఆమెకు. ఆమె వెళ్ళి వెంకటేశ్వర్లు సహాయం అర్థించింది.

"దుగ్గిరాల వెళ్ళి ఆ అమ్మాయిని చూసుకురారాదుట్రా ? నువు నీ తల్లి అడుగులకు మడుగులొత్తి ఏ కొయ్యగుంజకు తాళి కట్టమన్నా కడతా వనుకో. వాళ్ళకు నిన్ను చూడాలని ఉండదూ? ఆ పిల్ల నిన్ను చూసి, 'ఎబ్బే, నా కింత అందమైన మొగుడొద్దు' అనుకుంటే ?" అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు వెటకారమూ, హాస్యమూ మిళితం చేసి.

నారాయణ తన తల్లినీ, వెంకటేశ్వర్లుభార్య స్వరాజ్యలక్ష్మినీ వెంటపెట్టుకుని పాసెంజరులో బయలుదేరాడు. ఈ ప్రయాణం నారాయణకు అవాస్తవంగా తోచింది. వాడి మనస్సు కృష్ణలాగా ఇసుకఎడారి అయివున్నది. వా డింకా లక్ష్మీకాంతయ్య కూతుర్ని గురించే ఆలోచిస్తున్నాడు. ఆ పిల్ల ఏదో చెడ్డగా ప్రవర్తించిందన్న తరవాత అతనిలో ఏర్పడిన గాఢ మమకారం పూర్తిగా పోయింది; కాని ఒకవిధమైన సామాజిక సానుభూతి పోలేదు. తనకు ధైర్యసాహసా లుంటే ఆ పిల్లను తానే పెళ్ళాడగలిగి వుండేవాడేమో. నిజమే. ఆ పిల్ల మైనరు. తాను లేవదీసుకుపోతే జైల్లో పెడతారు. జైలునుంచి కొంతకాలానికైనా బయటికి రావచ్చు. ఉద్యమంలో ఎన్ని లక్షలమంది జైళ్ళకు పోలేదు, బయటికి రాలేదు ? అందుకూడా తను ఒడిబడి వుంటే ఆ పిల్లకు జీవితమంతా ముసుగు తప్పేది. ఒక మనిషి జీవితాన్ని ఉద్ధరించటానికి జైలుకు పోవటం అపవిత్రమా ? న్యూనమా ? తాను పెళ్ళాడాక ఆ తండ్రి ఆమెకు తల గొరిగించి మూల కూర్చోబెట్టగలుగునా ?

నిజంగా పిరికివా ళ్ళెంత సంఘద్రోహులు! తను ఎంత పిరికివాడు !

ఆ అమ్మాయి తనను ప్రేమించకపోవచ్చు నని వాడికి తట్టింది. కాని వాణ్ని ఇప్పుడు బాధించినది ప్రేమ కానేకాదు. తా నొక పిల్లను చూడబోతున్నాడు. తనకు పిల్ల నచ్చకపోయినా ఆ మాట పైకి అనగూడదని ముందే నిశ్చయించుకున్నాడు. ఆ పిల్లకు తను నచ్చకపోతే తప్ప ఈ పెళ్ళి జరిగితీరుతుంది. ఈ పిల్ల తనను ప్రేమిస్తుందన్న నమ్మకం ఏమైనా ఉందా? ఏమిటో?

చెరుకుపల్లివారు బాగా కలిగినవారల్లే ఉన్నారు; పసుపువర్తకం చేస్తారుట. వారికి లంకంత డాబాఇల్లున్నది. అదేదో సత్రంలా గుంది గాని ఇల్లులాగా లేదు. చాలా గదులున్నాయి. అయితే కొన్నింట్లో సరుకులుమాత్రమే ఉన్నాయి. ఇంట్లోకి పోగానే పసుపువాసన.

పిల్లతండ్రి సుబ్బారాయుడూ, తల్లి శేషమ్మా మంచి మర్యాదస్తులుగా కనబడ్డారు. వాళ్ళ మర్యాద కృత్రిమంగా కనబడలేదు.

సుబ్బారాయుడు నారాయణతో చనువుగా చాలాసేపు మాట్లాడాడు, కాని ఏమీ ప్రశ్నలు వెయ్యలేదు. నారాయణగురించి ఆయన తెలుసుకునేదంతా అదివరకే తెలుసుకున్నాడు. తెలిసిన విషయాలు అతని నోటనే చెప్పించటానికి ప్రయత్నించలేదు. బెజవాడ ఎండలను గురించీ, తెనాలి శీతపైత్యపు నీళ్ళను గురించీ, దుగ్గిరాల

లాకు గురించీ, పసుపుధర పడిపోవటం గురించీ మాట్లాడాడు. గొల్లపూడివారు తనకు దగ్గిర బంధువులేనని చెప్పాడు. ఆయన కబుర్లు ఆటే పట్టించుకోకుండా 'ఊ' కొడుతూ ఉండిపోయాడు నారాయణ.

కొంచెంసేపటికి సావిత్రిని తెచ్చారు. ఆ పిల్లను చూస్తూనే నారాయణకు ఏదో విచిత్రమైన భావం కలిగింది—తనకు చాలాకాలంగా తెలిసిన పిల్లే అయినట్టు. ఆ భావానికి ఆధారం ఏమీ కనిపించలేదు. ఆమెబైప్ మనుషులను అతను లోగడ చాలాసార్లు చూసిఉండాలి.

సావిత్రి సిగ్గుపడలేదు. అదికూడా నారాయణకు ఎబ్బెట్టుగా కనబడలేదు.

సుబ్బారాయుడిగారిలాగా కాక పార్వతి, ఆ పిల్లచేత మాట్లాడించటానికి, తనకు తెలిసిన విషయాలే అడిగి ఆ పిల్లచేత సమాధానాలు చెప్పించుకోసాగింది. నారాయణ చూసిచూసి, "ఆ అమ్మాయికి నత్తీ అదీ ఏమీ లేదు!'' అన్నాడు తల్లితో.

సందర్భశుద్ధీ అదీ లేకుండా అన్నట్టుగా ఉన్న ఆ మాటకు ఎవ్వరూ నవ్వలేదు; కాని సావిత్రి అతనికేసి చూసి, చిన్నగా నవ్వి, కళ్ళు పక్కకు తిప్పుకున్నది. ఇది పార్వతికి ఏమాత్రమూ నచ్చలేదు. పెళ్ళిచూపులకు పిల్లను తెచ్చేవాళ్ళు బాగా అలంకరించి, నగలూ అవీ పెట్టి, ఉన్నంతలో మంచి బట్టలు వేసి తెస్తారు. సావిత్రి జడఅయినా మళ్ళీ వేసుకోకుండా కట్టుబట్టలతో ఎదటికి వచ్చింది. పిల్లకు కొంచెంకూడా సిగ్గులేదు. పైపెచ్చు పెళ్ళికొడుకు మొహంలోకి చూసి నవ్వడం!

సాయంకాలం పాసెంజరులో ఇంటికి తిరిగి వచ్చేటప్పుడు పార్వతి తన వదినెగారితో ఈమాటే అన్నది. మళ్ళీ మళ్ళీ అన్నది.

''అట్లా అయితే ఈ సంబంధం మనకొద్దు," అన్నాడు నారాయణ.

"నువు నోరుమూసుకుంటావా? సంబంధం చేసుకోవాలో, మానుకోవాలో నిర్ణయించుకోటానికి పెద్దదాన్ని నేనేడిస్తినిగా?" అని పార్వతి కొడుకును మందలించింది. ఆ ఊపులోనే కొడుకును నాలుగూ పెట్టేసింది: "ఏం మాట్లాడాలో తెలీకపోతే నోరుమూసు కూర్చోలేవూ? అధికప్రసంగం దేనికీ? నిన్ను వాళ్ళంతా వెర్రివెధవకింద కట్టెయ్యటానికా? ఆ అమ్మాయికి నత్తిలేదేమిట్రా? నీ మొహం! నత్తి ఉందని ఎవరన్నారూ?" అని ఆమె కొడుకును నిగ్గదీసింది.

''అఁ హఁ, నువు తెలిసిన విషయాలే గుచ్చిగుచ్చి అడుగుతూంటే ఆ అమ్మాయికి నత్తి ఉన్నదనుకున్నావేమో ననుకున్నా. ఆ అమ్మాయి నాన్న నాతో అంతసేపు మాట్లాడాడు గాని, ఒక్క ప్రశ్న వెయ్యలేదు. నీ ప్రశ్నలు చూసి నిన్ను వెర్రిదాని

వనుకుంటారేమోనని నేనూ భయపడి, సంకురుమయ్యను నాకేసి తిప్పుకున్నా,'' అన్నాడు నారాయణ.

పార్వతికి కోపం రెచ్చిపోయింది.

"తెలిసిన విషయాలైనా అడిగి మాట్లాడిస్తారు పెళ్ళికూతుర్ని; అది రివాజు. చదవకముందు వరావరా అన్నాట్ట, చదివాక వడావడా అన్నాట్ట. నువు బియ్యే చదివి గాడిదకన్న అన్యాయంగా తయారయావు. అందుకే తెలీని విషయాలు మాట్లాడక నోరుమూసుకోమనేది," అన్న దామె. రైలుపెట్టెలోవాళ్ళంతా తిరిగి చూసేటంతగా గొంతెత్తి.

స్వరాజ్యలక్ష్మి ఇద్దరినీ సర్దవలసివచ్చింది.

ఆ రాత్రి వెంకటేశ్వర్లు ఇంటికి వస్తూనే, "ఏం చేసుకొచ్చారు?...పిల్ల నచ్చిందిట్రా?" అని అడిగాడు.

''ఇందులో నా దేమీ లేదుగా? అమ్మకు నచ్చలేదు," అన్నాడు నారాయణ.

''ఇతని మాటేమోగాని, అమ్మాయికి మనవాడు నచ్చాడండోయ్! ఇతన్ని చూసి నవ్వింది. చెప్పవేమోయ్?" అన్నది లక్ష్మి.

''నే నందరికీ వేళాకోళమైపోయాను. అమ్మమాత్రం నన్ను చూస్తే భగ్గు మంటున్నది," అన్నాడు నారాయణ.

''అందరూ నిన్ను చూసి నవ్వుతుంటే నాకు భగ్గుమనదు మరీ?'' అన్నది పార్వతి.

సంబంధం నిశ్చయమేనని మర్నాడు తన మేనమామ చెరుకుపల్లివారికి రాసి నట్టు నారాయణకు వాసన తగిలింది.

నాలుగైదు రోజుల్లోల సుబ్బారాయుడు వచ్చి పైమాసంలో ముహూర్తం పెట్టుకువెళ్ళాడు.

వెంటనే పార్వతి కొడుకును వెంటబెట్టుకుని తెనాలి బయలుదేరింది. ఇంటికి సున్నాలు కొట్టించాలి గడపలకు లక్క వేయించాలి. గృహప్రవేశం అందులోనే - ఆ నాలుగు రోజులూ అద్దెవాళ్ళు ఏదో ఒక గదిలో సర్దుకోవాలి.

నారాయణ లక్ష్మీకాంతయ్యగా రమ్మాయిని ఈసారి చూసినప్పుడు వాడిలో ఏ చలనమూ కలగలేదు. ఆ పిల్లా, ఈపిల్లా ఒకటికాదు. అదీ కాక ఇప్పుడు వాడి మనస్సులో శుక్రగ్రహమంత కాంతితో సావిత్రి ప్రవేశిస్తున్నది. సావిత్రిని మనసులో పెట్టుకోవటానికి ధైర్యసాహసాలు అవసరం లేదు.

"నా జీవితమంతా ప్రవాహం వెంట కొట్టుకుపోవటంగానే ఉంది,'' అనుకు న్నాడు నారాయణ.

* * * *

పెళ్ళి అడావుడి తగ్గాక నారాయణ పైచదువు ప్రస్తావన వచ్చింది. ఏం చదివితే బాగుంటుందో పార్వతికి తెలీదుగాని, ఏదో ఒకటి చదివి కొడుకు ఏదో గొప్ప ఉద్యోగం చెయ్యాలన్న ఆశమాత్రం ఉన్నది. ట్రెయినింగు గాని, లా గాని చదవమని వెంకటేశ్వర్లు సలహా ఇచ్చాడు.

ఏదీ చదవననేశాడు నారాయణ. నిరుద్యోగమే పురుషలక్షణ మన్నాడు వాడు, ఎందుకు ఉద్యోగం చెయ్యటం? తన కింత తినటానికున్నది. ప్రపంచాన్ని ఉద్ధరించాలంటే నౌకరీయే చెయ్యక్కర్లేదు. ఆ మాటకువస్తే ఎమ్మే పాసై ఒకరిని ఉద్ధరించేదిలేదు. ఎల్టీ చదివి బడిపంతులుపని చెయ్యటంకన్న హీనం మరోటి ఉండదు.

"అట్లా అయితే మనం ఇక్కడెందుకూ? పోయి సొంతఇంట్లోనే పడిఉందాం పద," అన్నది పార్వతి.

నారాయణ సరే నన్నాడు. అద్దె కున్నవాళ్ళను ఖాళీ చేయించి, పార్వతీ, నారాయణా స్వగృహంలోకి అడుగుపెట్టారు.

సొంత ఇంటికి రాగానే పార్వతికి కొత్తకొత్త సరదాలు పుట్టుకొచ్చాయి. ఇంటివెనక బోలేడంత ఖాళీ ఉంది. అందులో ఒక రెండుగదుల ఇల్లు కట్టించింది. మిగిలిన దొడ్డినిండా మొక్కలు పెట్టించింది. బావిదగ్గిర అరటిమొక్కలూ, కొంచెం ఎడంగా ఒక కరివేపమొక్కా, మరోపక్క బాదంమొక్కా పెట్టించింది. ఇంటిముందు నాలుగు మల్లెఅంట్లూ, ఒక మందారఅంటూ పెట్టింది. ఒక చిన్న మడిలో బంతినారూ, మరో చిన్నమడిలో నాలుగు చంద్రకాంత విత్తనాలూ పెట్టింది. దొడ్లో ఒక కొబ్బరిచెట్టుకూడా ఉంటే బాగుండు ననుకున్నది గాని, అది వెంటనే దొరకలేదు.

నారాయణ మాత్రం కథకుడు కావటానికే నిశ్చయించాడు. తనకు అందులో ప్రత్యేక ప్రావీణ్యం ఉన్నదని కాదు_ కథలు రాయటంద్వారా తన జీవితానుభవం సార్థకమవుతుందని. తనకు సహజంగా అలవడని విద్య సాధించాలంటే హెచ్చు శ్రమ పడవలసివస్తుందనికూడా వాడికి తెలుసు. శ్రమపడటానికే నిశ్చయించాడు.

కథావస్తువు గురించికూడా వాడు ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు. జీవితానికి కేంద్రం ఆడది; సాహిత్యానికికూడా ఆడదే కేంద్రం కావాలి. ప్రస్తుత సమాజంలో మగవాడు ఆడదాన్ని కట్టేసి ఉంచుతున్నాడన్న విషయం నారాయణ ఏమాత్రమూ సందేహించలేదు. చదువు విషయంలో, ఆస్తిపాస్తుల విషయంలో, ఆచారాలలో ఆడదాన్ని అణగతొక్కటమైతే జరిగింది గాని, ఆ ఆడదాన్ని వెనకపడనిచ్చి మగవాడు ఎంత ముందుకు పోగలడు? ఏం ముందుకు వచ్చాడు? తల్లులుగానూ,

పెళ్ళాలుగానూ ఆడవాళ్లు మగవాళ్ళమీద వాళ్ళ ప్రభావం చూపకుండా ఉండరు. ఆడవాళ్ళ అజ్ఞానమూ, అసహాయత్వమూ, మూఢనమ్మకాలూ మగవాణ్ణి బాధించ కుండా ఉన్నాయా? బాధిస్తూనే ఉన్నాయి. మగవాడు అలా నష్టపోనన్నా పోతాడు గాని, ఆడదాన్ని ముందుకు రానివ్వడు. బ్రిటిషువాళ్ళు ఇండియాకు ఏం చేశారో, మగవాళ్ళు ఆడవాళ్ళకు అదే చేస్తున్నారు. ఇదైనా మధ్యతరగతిలోనే; పాటకపు జనం ఇంత అన్యాయంగాలేరు. పైతరగతివాళ్ళ సంగతి నారాయణకు తెలీదు. విజయనగరంలో గొప్పగొప్పవాళ్ళను గురించి కొన్నికొన్ని విషయాలు విన్న మీదట వాళ్ళు సమాజానికి చెందినవాళ్ళు కానేకారని వాడికి నమ్మకం కుదిరింది.

పురాణకాలంలో మగవాళ్ళు శౌర్యప్రతాపాలు ప్రదర్శించి ఆడవాళ్ళకన్న ప్రముఖస్థానం సంపాదించుకున్నారు. ప్రబంధాలలో ఆడది అచ్చగా భోగవస్తువై కూర్చున్నది. ఆ సాహిత్యంవల్ల ఈ కాలానికి ఏం ప్రయోజనం? ఈ కాలపు సాహిత్యంలోకూడా ఆడదాని అధోగతి వాస్తవంగా చిత్రించటం జరగటంలేదు. చలంగారి కథల్లో మగవాళ్ళను పశువులుగా చిత్రించటమూ, ఆడదానికి స్వేచ్ఛ ఇచ్చి వదిలెయ్యమనటమూ జాస్తిగా ఉన్నదిగాని, ఆడది మగవాణ్ణి అందుకునేటందుకు

సంఘంలో ఎటువంటి మార్పులు జరగాలో స్పష్టంగాలేదు. టాగూరు నవలలో గోరా అన్నట్టు సంఘానికి ఎడంగా నిలబడి, సామాన్యప్రజలను హీనంగా చూసే వాడు తన సంస్కారానికి తాను మురిసిపోవచ్చు గాని, సంఘానికి చిన్నమెత్తు ఉప కారం చెయ్యలేడు.

సమర్థుడైన మగవాడితో సమంగా చదువూ, వివేకమూ, సరయిన దృక్పథమూ గల ఆడపాత్రను సృష్టించి, అటువంటి పాత్రవల్ల భర్తకూ, పిల్లలకూ ఎంత లాభమో చూపిస్తూ ఒక కథ రాయాలని నారాయణకు గాఢమైనకోరిక కలిగింది. కాని అటువంటి ఆదర్శపాత్రను సృష్టించాలంటే బాగా చదువుకున్న ఆడవాళ్ళను ఒకరిద్దరినైనా తెలిసిఉండటం అవసరమని వాడికి అనిపించింది. దేన్ని గాని గాలి పోగుచేసి సృష్టించటం వాడికి కొంచెంకూడా ఇష్టంలేదు.

నారాయణ కింకొకవిషయంకూడా స్పష్టంగా తెలుసు. తాను కొత్తగా చెప్పేది ఏమీఉండదు. వీరేశలింగగారివంటి సంఘసంస్కర్తలు సంఘం పరమ్మతు కోరి చెయ్యదగిన ప్రచారమంతా అదివరకే చేశారు. కాని ప్రచారంద్వారా సాధ్యం కానిది సాహిత్యంద్వారా సాధ్యం కావాలి. ఆమాటకువస్తే మతాలను స్థాపించినవాళ్ళందరూ మానవుడు అవలంబించదగిన ధర్మాలు ఏనాడో చెప్పేశారు. కాని ఆ ధర్మాలు అమలు జరగడంలేదు.

కారణం సాహిత్యం సరయినది లేకపోవటమే ననుకున్నాడు.

నారాయణ ఈసారి ముచ్చెమటలూ, భయమూ, ఉద్రేకమూ లేకుండా తాపీగా కూర్చుని కథ రాశాడు. అదికూడా ఒక బాలవితంతువు కథే. తానున్న ఇంట్లోనే వైభవంగా పెళ్ళి అవుతూంటే, పళ్ళూడిన ముత్తయిదువులదగ్గిరనుంచీ పట్టుచీరెలు పెళపెళలాడిస్తూ, పసుపూ కుంకుమలు పెట్టుకుని తిరుగుతూంటే అటుకేసి వెళ్ళ టానికూడా నోచుకోని బాలవితంతువుకు మనస్సు ఎట్లా ఉంటుంది? అదే ఇతివృత్తం.

ఈకథ ఒక మాసపత్రికలో అచ్చయింది. చదివినవాళ్ళు ఏమనుకున్నారో నారాయణకు తెలీదు. తెలుసుకోవాలన్న దుగ్ధకూడా వాడికి లేకపోయింది.

వాడు రాసిన రెండోకథ అప్పులపాలై డిప్రెషనులో ఆస్తిఅంతా పోగొట్టుకుని వీధిలో నిలబడ్డ సంసారంగురించి. వడ్డీకోసం అప్పు లిచ్చేవాళ్ళను చేపలుపట్టే వాళ్ళతోనూ, జలగలతోనూ పోల్చాడు నారాయణ ఆకథలో. తనతండ్రి తనను వడ్డీలెక్కలు నేర్చుకోమన్నసంగతి ఆకథ రాసేటప్పుడు వాడికి జ్ఞాపకంలేదు. కథ పోస్టు చేశాక జ్ఞాపకంవచ్చింది. వడ్డీవ్యాపారం ద్వేషించేవరకూ తనతండ్రిలో ఏదో

మంచి ఉండిఉండా లనుకున్నాడు నారాయణ. వడ్డీవ్యాపారం ఎంత సంఘవిద్రోహ కరమైనది! ఆ వ్యాపారం చేసేవాళ్ళను మనుషులల్లే ఎట్లా చూడటం? అవతలవాళ్లు ఏవ ర్తకమో చేసుకునేవాళ్ళయితే వాళ్ళలాభంలో వాటా తీసుకున్నా తప్పులేదు. కాని తిండికిలేకా, ఆడపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకూ అప్పులు చేసేవాళ్ళు, తీసున్న డబ్బుమీద ఏం లాభం చేసుకుంటారు? వాళ్ళ కున్న ఆ స్తి కాజేసే ఉద్దేశంతప్ప అప్పు పెట్టేవాళ్ళ కింకో ఉద్దేశం ఏమిటుంటుంది? ఏ ఆ స్తీలేనివాళ్ళ కెవరూ అప్పుపెట్టరేం!

ఈ కథకూడా అచ్చయింది. ఆకథ పడిన పత్రికే పార్వతి చూసింది.

''ఈ పత్రికలోది నీ పేరేనురా?" అని పార్వతి అడిగింది.

''అవును. ఈమధ్య అటువంటిపనికూడా చేస్తున్నా." న్నాడు నారాయణ.

పుత్రవాత్సల్యంకొద్దీ పార్వతి ఆకథ చదివి గందరగోళపడింది. చిన్న పంచాయతీ జరుగుతుందని నారాయణకు తెలుసు; దానికి సిద్ధంగా ఉన్నాడు.

''అయితే నాకు తెలీకడుగుతాను, మనదగ్గిర డబ్బు మూలుగుతుంటే అవసరంలో ఉన్నవాళ్ళకు అప్పుపెట్టి సహాయపడటం తప్పా?" అన్నది పార్వతి.

''ఎందుకమ్మా ఒక్కగుక్కలో అన్ని అబద్ధాలా? అవసరం ఉన్నవాళ్ళ కందరికీ సహాయం చేసేవా ళ్ళెవరున్నారు? అట్లా చేసేవాళ్ళు దానధర్మాలు చేస్తారు. అప్పులు పెట్టరు. అప్పులు పెట్టేవాళ్ళు వడ్డీతోసహా అసలు రాబట్టుకునే ఆశతోనే అప్పుపెడతారు. బాకీ వసూలు కాకపోతే కోర్టుకు పోతారు, ఆస్తులకు జప్తులు తెస్తారు. 'ఎద్దుపుండు కాకికిరుచి' అన్నట్టు అవతలివాళ్ళ అగచాట్లమీద వీళ్ళు ఆస్తులు పేరుస్తారు. రాసే దేమిటో తెలిసే రాస్తున్నా ననుకోరాదూ!" అన్నాడు నారాయణ, ఆచే వాదించటం ఇష్టంలేనట్టు స్పష్టంచేస్తూ.

పార్వతి కాస్సేపు ఆలోచించి, ''నీ కిప్పు డున్న ఆ స్తి వడ్డీలమీద వచ్చినదే. ఆసంగతయినా తెలుసా?'' అన్నది.

"తెలియబట్టేగదా ఆవిషయం ఆలోచించవలసివచ్చింది. మనం చేస్తూన్నాం గనక ప్రతిపనీ మంచిపని కావాలని ఎక్కడున్నదీ?"

మొత్తానికి ఆతండ్రికొడుకు వనిపించుకున్నావు!'

ఆమాటంటే నేను అవమానంతో కుంగిపోయి వడ్డీవ్యాపారం చాలా ధర్మమైన దనుకుంటాననా? నే నిప్పుడే చెబుతున్నాను; నే నీజన్మలో ఇంకొరికోసం సిగ్గుపడతా ననుకోవటం కల్లోమాట. నేను చేసే పనులు సిగ్గుపడాలిసినవైతే సిగ్గుపడతాను, గర్వపడదగినవైతే గర్వపడతాను. నీకు తెలీదేమో! నీవు వడ్డీలమీద డబ్బు సంపాదించినందుకు నేను సిగ్గుపడేటట్టు చెయ్యాలని మన బంధువులే ప్రయత్నించారు.

ఆ పప్పులు నాదగ్గిర ఉడకవనిచెప్పా. అటువంటిపనే నువ్వూ చెయ్యకు,'' అన్నాడు నారాయణ.

నారాయణ ఎట్లా తయారవుతున్నాడో, తనకెందుకింత అర్ధం కాకుండాపోతున్నాదో పార్వతికి అర్థం కావటంలేదు. డబ్బున్నవాళ్ళందరూ అవసరమైనవాళ్ళకు డబ్బిస్తారు; అది మహాపాపమా? మహాపాపమని ఈబొట్టికాయ చెబితే తను నమ్మాలా? తను భయపడ్డట్టుగానే వీడు తండ్రిలాగా తయారవుతాడేమో?

ఈకథ అచ్చయిాక నారాయణకు ఎక్కడో కృష్ణాజిల్లానుంచి ఎవరో కుర్రవాడు ఉత్తర్వం రాశాడు. ఆ ఉత్తరాన్ని పత్రికవాళ్ళు నారాయణ ఎడ్రసుకు రీడైరెక్టు చేశారు. ''మీకథ చదివి నా ప్రాణం బిక్కచచ్చింది. కాని అందులోఉన్న నిజాన్ని కాదనలేను. మా నాన్న వడ్డీవ్యాపారంలో పెద్దచెయ్యి. చుట్టుపక్కల గ్రామాలలో నాలుగైదు సంసారాలు నాశనంచేశాడు. ఆ ఆస్తిమీదనే నేనాధారపడిఉన్నాను. నైతికంగా పరిస్థితి ఏమిటి? నాతండ్రి చేసిన ఈ పాపంలో నేను భాగస్వామిగా ఉండకుండా ఏం చేయగలను? మీ జవాబుకోసం ఎదురుచూస్తున్నాను. తప్పక జవాబు రాస్తారుగదా?'' అని ఆ ఉత్తరం అడిగింది,

ఒక్కకథ రాసినంతమాత్రాన ఇటువంటి బాధ్యత తనమీద పడుతుందని నారాయణ కలలోకూడా అనుకోలేదు. ఆ మనిషికి జవాబు రాయవలసివచ్చిందన్న ఆవేదనలో తనకథ కనీసం ఒక పాఠకుడిమీదనన్నా పనిచేసిందని గర్వపడటంకూడా నారాయణ మరిచాడు. కాని రాయటం మొదలుపెట్టినాక వాడు కుండపగలేసి ఉన్న మాట రాసేశాడు; ''నేనూ వడ్డీడబ్బుమీదే బతుకుతున్నాను. నా తలమీది చూరు నా బాకీదారునుంచి ఒడుచుకున్నదే. ఈ పాపిష్టి సమస్యకు పరిష్కారం ఏమిటో నాకూ తెలీదు. సమాజం ఆమోదించే దురభ్యాసాలను వ్యక్తులం సంస్కరించలేం; సమాజమే సంస్కరించాలి.''

ఆ తరవాత రాసిన కథలో నారాయణ దేశభక్తులలో ఒకరకంమీద విరుచుకు పడ్డాడు. గాంధీగారి ఉద్యమాలలో చేరిన నాసిరకంవాళ్ళు దేశభక్తుల జాబితాలలో చేరటం నారాయణకు తెలుసు. అటువంటివాళ్ళనుగురించి నారాయణ చాలావిన్నాడు. ఇటువంటివాళ్ళ మూలంగానే ఉద్యమం వృధా అయిపోయి పరిస్థితి ఎప్పటిలాగే ఉన్నదని నారాయణ అనుకున్నాడు. రౌండుటేబిలు సమావేశంలో బ్రిటిషువాళ్ళు మనవాళ్ళను గాడిదెలను చేసినట్టు వాడు అర్థం చేసుకున్నాడు.

పత్రికవాళ్ళు అట్లా అర్ధం చేసుకోలేదు. నారాయణ విమర్శించినది దొంగదేశ. భక్తులనని వాళ్ళు అనుకోలేదు – ఉద్యమాన్నే అనుకున్నారు; కథ తిరిగివచ్చింది

వస్తే వచ్చిం దనుకున్నాడు నారాయణ. అసలే వక్రంగాఉన్న సమాజంలో నిజం సూటిగా ప్రచారం ఎట్లా అవుతుంది ?

*   *   *   *   *

పెళ్ళయిన రెండున్నరఏళ్ళకుగాని సావిత్రికి భర్తతో పునస్సంధానం కలగలేదు. ఈలోపల ఇంచుమించు ప్రతిపండగకూ నారాయణ అత్తవారింటికి వెళ్ళివస్తూనే ఉన్నాడు.

సుబ్బారాయుడిగారి పిల్లల్లో సావిత్రే పెద్దది. తరువాత ఇద్దరు మగపిల్ల లున్నారు. పెద్దవాడిపేరు గోవిందశాస్త్రి – తాతగారిపేరుట; రెండోవాడిపేరు నాగేశ్వరశాస్త్రి – ఇంకో తాతగారిపేరు.

సావిత్రి పెళ్ళయినదిమొదలూ మొగుడిఎదటికి వచ్చేది. అవసరమైనప్పుడు మాట్లాడేదికూడా. సేవ చేసేది – తువాలు అందించటమూ, నుంచినీళ్ళు పట్టుకురావటమూ, స్నానం చేశాక బట్ట లివ్వటమూలాంటివి. రెండోసారో, మూడోసారో నారాయణ వచ్చినప్పుడు సావిత్రి తనంతట తానే, "అత్తయ్య కులాసాగా ఉన్నారా ?" అని అడిగింది.

గోవిందుడూ, నాగులూ బావమరిదితో చాలా చనువుగా ఉండేవాళ్ళు. నారాయణ

వెంట రోజూ కాలవదగ్గిరికి షికారు వెళ్ళేవాళ్ళు. నారాయణ కేదన్నా కావాలని వచ్చినప్పుడు వాళ్ళిద్దరూ దూకేవాళ్ళు; నేనంటే నేనని పోట్లాడుకునేవాళ్ళు. సావిత్రి ఇద్దరినెత్తినా మొట్టి, మొగుడికి కావలసిన మంచినీళ్ళో, వక్కపొడో తానే తీసుకుపొయ్యేది. ఇదొక ఆట- నారాయణకు చూడముచ్చటగా ఉండేది.

మొత్తంమీద అత్తవారింటి వాతావరణం నారాయణకు కొత్త. బాగుం దనిపించేది. మనుషులు ఏపనిచేసినా కొంత స్వతంత్రంగా చేసేవాళ్ళు. ఎనిమిదేళ్ళన్నాయోలేవో నాగులు ఈ ఇంట్లో అనుభవించే స్వతంత్ర్యాన్ని నారాయణ ఈ వయసులో తన సొంతఇంట్లో అమలుచెయ్యాలంటే తల్లితో ఘర్షణపడక తప్పదు. ఇది చాలా అన్యాయం. అత్తవారింటికి వచ్చాక నారాయణకు వెళ్ళిపోబుద్ధి అయేదికాదు. తాను చిన్నప్పుడు చదువుకున్న చాటుశ్లోకాలలో, ''సారం శ్వశుర మందిరం" అన్నశ్లోకాలు జ్ఞాపకం వచ్చి నారాయణ నవ్వుకునేవాడు.

దానికి తగ్గట్టే అతను ప్రయాణం కట్టినప్పుడల్లా సుబ్బారాయుడుగారు, "అక్కడేంపని మించిపోతున్నదోయ్? నువు వెళ్ళాక పిల్లలు చెరోమూలా కూర్చుంటారు దిగాలుగా. నాలుగురోజు లుండి పోవచ్చులే. మీ అమ్మగారి కొకకార్డుముక్క రాసిపడెయ్యి," అనేవాడు. అసలుదిగులు ఆయనకే. ఆయనకు చాలావిషయాల మీద మాట్లాడటానికి చాలాచాలా ఉన్నది ఆ విషయాలు ఇంట్లో ఎవరికీ పట్టవు. నారాయణకు పట్టేదీ లేనిదీ సుబ్బారాయుడికైతే తెలీదుగాని, నారాయణ శ్రద్ధగా వింటాడు – అంతేచాలు.

అత్తవారింటో ఉండేసమయంలోనే నారాయణ వీరేశలింగంగారి స్వీయచరిత్ర చదివాడు. ఆ పుస్తకం చదివినదాకా నారాయణ అనుకోవటం వీరేశలింగంగారు కేవలమూ వెధవముండల పెళ్ళిళ్ళు చేయించాడనే. ఆయన ఇంకా చాలా చేశాడు. వీరేశలింగంగారు నాటకాలు రాసేపద్ధతి నారాయణకు అంతగా నచ్చకపోయినా, స్వీయచరిత్ర చదివాక వాడికి వీరేశలింగంగారిమీద గౌరవం చాలా హెచ్చింది. సంఘానికి ఆవిధంగా కుక్కకాపలా కాయాలంటే చాలాశక్తి కావాలి. అటువంటివాడు అనేక కోట్లమందిలో ఒక డుంటాడేమో.

ఎలాంటి తంతూ లేకుండానే సావిత్రి నారాయణపక్కలోకి వచ్చింది. ఆసారి వచ్చినప్పుడు నారాయణ తనపెళ్ళాం ఒంటరిగా దొరికినప్పుడల్లా దగ్గిరికి తీసుకోవాలని ప్రయత్నించాడు. మంచిరోజు చూశారోలేదోకూడా తెలీదు. ఒకరాత్రి నారాయణకు విడిగా గదిలో పక్కవేశారు. రాత్రి అందరూ పడుకున్నాక సావిత్రి గదిలోకి వచ్చింది. వస్తుందని నారాయణ అనుకుంటూనేఉన్నాడు.

నారాయణ ఇంటికి తిరిగిరాగానే పార్వతి అంకిళ్ళు నొక్కుకుని, తననోరు తనే మూసుకుని, "నెలరోజు లేమిట్రా? ఇక్కడ నేను బిక్కుబిక్కుమంటూ ఒంటరి —న్ని — ఎంతభయం! కాకపోయినా అట్లా నెలలతరబడి అత్తవారింట్లో కూర్చుంటే వాళ్ళకు అలుసైపోవూ?" అన్నది.

"అలుసైనట్టుగా కనబడలేదు. ఎన్నిసార్లు ప్రయాణం కట్టినా, 'వెళ్ళిఏం చేస్తావులే, నాలుగురోజు లుండు,' అంటూ బలవంతం చేశారు," అన్నాడు నారాయణ.

"నీకు ఉద్యోగమూ, సద్యోగమూ లేదని ఎత్తిపొడిచారు. అది నీమీది ఆపేక్ష అనుకున్నావు కాబోలు, పిచ్చికుంకవు!... అయితే నిన్ను ఉండిపొమ్మని బలవంతం చేసింది ఎవరు? నీ పెళ్ళామేనాయేం?" అన్నది పార్వతి, లౌక్యంగా రహస్యం బయటికి లాగుతున్నా ననుకుని.

"మామగారూ, అత్తగారూ, బావమరుదులూ దగ్గిర్నుంచీ అంతా బలవంతం చేసినవాళ్ళే."

తన కొడుక్కు వియ్యాలవారు పెళ్ళాన్ని ఎరవేసి ఉంటారని పార్వతి పసిపట్టి, "అయితే గర్భాధానంమాట ఎత్తారా? ఎప్పుడు చేస్తారుటా? పిల్ల పెద్దమనిషై ఏడాది అయిందికూడానూ. అసలే ఆలస్యంగా అయింది. మేమంతా పన్నెండోఏటనే సమర్తాడి కూర్చుంటిమి. అయినా మూణ్ణెల్లకే అత్తవారింటికి తరిమేశారు. ఇప్పుడివన్నీ కొత్తపద్ధతులు వచ్చిపడ్డాయి. నేను ఒంటిదాన్ని; చాకిరీ చేసుకోలేకుండా ఉన్నాను. అదెప్పుడు తోడువస్తుందా అని చూస్తున్నాను," అన్నది.

"నేను గర్భధానాలూ అవీ చేసుకోను. కావలిస్తే కోడలును పంపమని ఓ ఉత్తరము రాయి; పంపేస్తారు," అన్నాడు నారాయణ.

"మళ్ళీ నే నెందుకూ? ఆ రాసే దేదో నువే రాయి," అన్నది పార్వతి.

"దీపావళి వస్తున్నదిగా? అప్పుడు మనని ఎట్లాగూ పిలుస్తారు. వచ్చేటప్పుడు నువు కోడలును చంకపెట్టుకురా!"

"నేనే దాన్ని చంక నెక్కించుకుంటానో, నువే ఎక్కించుకుంటావో తరవాత చూద్దాంలే," అని పార్వతి ఒకవిసురు విసిరింది.

* * * *

నారాయణ దీపావళికి అత్తవారింటికి వెళ్ళి, పది రోజులుండి, భార్యతోసహా దిగాడు. సావిత్రి తనవెంట తెచ్చుకున్న మూడుపెట్టెలూ, వాటినిండా ఉన్న బట్టలూ, గ్లాసులూ, ఇతర వస్తువులూ చూసి పార్వతి ఆశ్చర్యపోయింది. ఇంకా మంచమూ, కుర్రసామానూ, వంటపాత్రలూ, బిందెలూ పడవమీద వస్తున్నాయిట.

"నాకు తెలీటంలేదు, మన మేమన్నా మఠంలో ఉంటున్నామా, చెట్టుకింద కాపరము చేస్తున్నామా? ఇంతా సామానూ సరంజామా పంపట మేమిటి?" అన్నది పార్వతి.

"సావిత్రి క్కావలిసినవి ఉంచుకుంటుంది. మన కక్కర్లేనివి ఎవరికన్నా ఇద్దాంలే, అమ్మా!" అన్నాడు నారాయణ.

పెళ్ళాంపేరు చెప్పేస్తున్నాడు! పెళ్ళాన్ని పేరుపెట్టే పిలుస్తున్నాడని పార్వతి తెలుసుకోవటానికి ఎన్నో క్షణాలు పట్టలేదు.

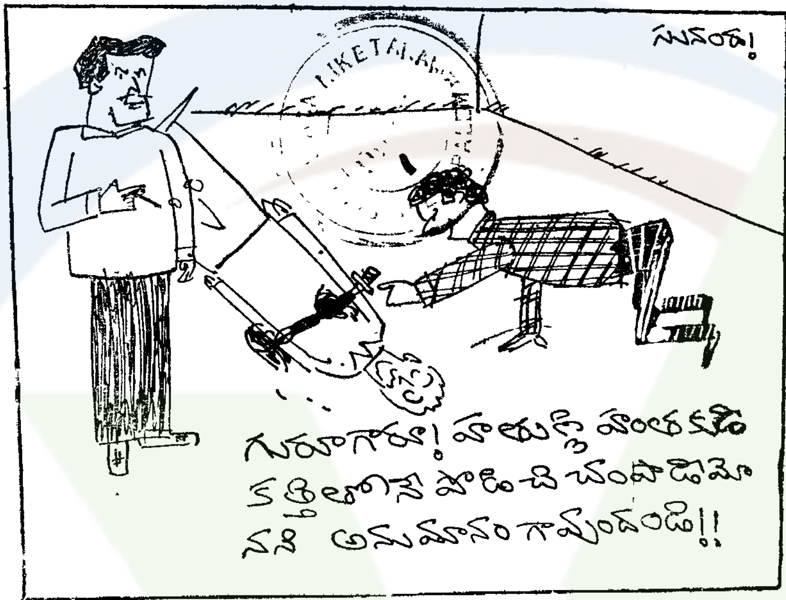
వియ్యాలవారు ఇంతెడు సామానూ పంపటం పార్వతికి అవమాన మనిపించినా, ఇంటినిండా సామాను సర్దేశాక ఇల్లు ఎంతో బాగుంది. నాలుగేళ్ళదాకా సావిత్రికి బట్టలకొరత లేదు. ఈ లోపల వాళ్ళు మళ్ళీ పెట్టకపోరు. దీపావళికి అల్లుడికి జరీఅంచు బట్టలు పెట్టారు. పురుగేరటానికి పార్వతి చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించలేదనే చెప్పాలి.

అభావంనుంచి అసంతృప్తి ఏర్పడుతుందని మనం సాధారణంగా అనుకుంటాం. చీకటిలాగా, అజ్ఞానంలాగా, అసంతృప్తికూడా ఒక సహజస్థితి. అది బయటపడగలందులకు అస్తమానమూ మార్గాలు వెతుకుతూంటుంది — కడవలో నీళ్ళు చిల్లికోసం వెతికినట్టు. అందుచేత పార్వతిలో తప్పు లెంచాలనే స్థిరంగా ఉండేది; తప్పులుమాత్రం అప్పుడప్పుడూ దొరికేవి. దేనికైనా తప్పుపట్టి, తనలోని అసంతృప్తియొక్క పీడనాన్ని కొంత తగ్గించుకున్నాక, ఆమెకు కొంతతృప్తి కలిగేది. తప్పులు వెతికేవాడికి జీవితంలో కుప్పతెప్పలుగా దొరుకుతాయి. దేనికి క్షామం ఉన్నా తప్పులకు క్షామం లేదు.

తన కొడుకు చీటికీ మాటికీ, "సావిత్రీ, సావిత్రీ" అని పిలుస్తుంటే పార్వతికి మండుకొచ్చింది. పెళ్ళాంపేరు రామనామజపం అయింది! నిన్నటిదాకా తనను అడిగినవన్నీ ఇప్పుడు పెళ్ళాన్ని అడుగుతున్నాడు! ఇంట్లోకి అడుగుపెట్టి ఇరవై నిమిషాలు కాకుండానే ఈ బొట్టికాయ వచ్చి తనగద్దెమీద ఎక్కికూర్చుంది. అప్పుడే తనకు వార్ధక్యం వచ్చేసిందా? ఇక తను ఒకమూల కూర్చుని, కృష్ణా, రామా అనుకోవలిసిందే? ఎంత ఘోరం! ఎంత అన్యాయం!

పార్వతి ఇంకోవిషయం కనిపెట్టి తికమకపడింది. నారాయణా సావిత్రీ మాట్లాడుకుంటుంటే తనకు సగానికి సగం అర్థంకావటంలేదు. వాళ్ళు నవ్వితే ఎందుకు నవ్వారో తెలీదు.

"ఎందుకే వాడట్లా నవ్వుతున్నాడూ?" అని పార్వతి కోడలును అడిగింది.

"ఏమీలేదులెం డత్తయ్యా! ఆయనకి కాస్త పిచ్చి!" అన్నది సావిత్రి, తా నెందుకు నవ్వుతున్నదీ చెప్పకుండా.

"బాగానేఉంది!" అన్నది పార్వతి అసమ్మతి సూచిస్తూ.

మొత్తంమీద తన కొడుకూ కోడలూ ఒకజట్టయి, తనను వెలివేశారన్న భావం పార్వతిలో అంతకంతకూ హెచ్చిందిగాని, తగ్గలేదు. నారాయణ పెళ్ళాం చేతిలో కీలుబొమ్మ అయినాడనీ, తనకోడలు తన కొడుకును పమిటకొంగున అప్పుడే ముడేసుకున్నదనీ పార్వతికి గట్టిఅనుమానం కలిగింది. అందులో తన కేదో అవమానం ఉన్న దనిపించింది; గాని ఆ అవమానం ఎటువంటిదో పార్వతికి అంత స్పష్టంగా అర్థంకాలేదు.

ఇన్నాళ్ళూ నారాయణ జీవితానికి తా నొక్కతే ఆడదిగా ఉన్నది. తన స్థానాన్ని కోడలు పంచుకున్నా బాధేమరి; అటువంటప్పుడు కాజేసింది దాని కిస్తే ఇంకెంత బాధ! కోడలు రావటానికి చాలా ముందుగానే నారాయణకు తనతో ఉండిన బంధం నామమాత్ర మయిందని పార్వతికి స్పష్టంగా తెలియలేదు. నారాయణా, సావిత్రీ ఒకతరంవాళ్ళు. ఒకరిప్రభావం ఒకరిమీద ఉంటుంది. తల్లికొడుకుల మధ్య అది సాధ్యంకాదు. పార్వతి తన కొడుకుమీద తనప్రభావం ఉండాలని విశ్వప్రయత్నం చేసింది గాని కొడుకునుంచి తాను నేర్చుకునేదికూడా ఉంటుందని కలలోకూడా

అనుకోలేదు. ఎక్కడో తప్ప సాధారణంగా ఆ మాట అనుకోదు; అటువంటిది ఒకటి ఉంటుందనికూడా నమ్మదు.

పార్వతి తన దాంపత్యజీవితాన్ని స్మరించి ఉండవలసింది. ఆమె ఒకప్పుడు జీవితాన్ని వెయ్యికళ్ళతో పరిశీలించి, ఎన్నో విషయాలు గమనించి, భవిష్యత్తుకు దాచిఉంచుకున్నది. కాని ఆమెకు ఆ అలవాటు క్రమంగా పోయింది. భర్తనుంచి విడిపోయాక లోకంతీరు గమనించటం బొత్తిగా మానేసి, తాను జీవితంనుంచి నేర్చుకునేది ఏమీ లేనట్టే ప్రవర్తించింది.

తన దాంపత్యం తనకొడుకు దాంపత్యంలా గుంటే తాను జీవితంలో ఇంకాసుఖ పడేదికాదా? కాని పార్వతి అట్లా అనుకోలేదు. భార్యాభర్తలు మరీ పూసుకుపూసుకు తిరగరాదనే ఆమె విశ్వాసం. మగవాళ్ళ ప్రపంచం వేరు, ఆడవాళ్ళ ప్రపంచంవేరు. ఈ రెండూ రాత్రిపూట పడకగదిలో, రహస్యంగా మాత్రమే ఏకం కావాలి. అంతే గాని, ఇదేమిటి? తన కొడుకు కోడళ్ళ ప్రవర్తన వెకిలిగా కనబడింది పార్వతికి.

నారాయణ పొద్దుటిపూట గడ్డం గీక్కోడు. రోజు విడిచి రోజు రాత్రిపూట గీక్కుంటున్నాడు! వాడు గడ్డం గీక్కోవటం పార్వతి ప్రత్యక్షంగా చూడలేదు. ఒకరోజు ఉదయం వాడు బద్ధకంగా నిద్రలేచి గదిలోనుంచి బయటికి రావటం పార్వతి చూసింది. నిన్న మాసిఉన్నగడ్డం ఈ ఉదయం నున్నగా వున్నది. ఆ తరవాత పార్వతి నారాయణ గడ్డంమీద నిఘా ఉంచి, వాడు రాత్రిపూట గడ్డం గీక్కుంటున్నట్టు రుజువు చేసుకున్నది.

కోడలు ఇంటిపనులు చెయ్యదని పార్వతి తప్పుపట్టటానికిలేదు. చాతగాని పను లుంటే నేర్చుకోవటానిక్కూడా సావిత్రి సిద్ధమే. కాని అవతల మొగుడిపని ఉంటే ఇవతల ఇంటిపని చెయ్యదు. తప్పుపట్టటానికేమో వీల్లేదు. కొత్తగా కాప రానికి వచ్చిన పిల్లతో, "నువ్వు మొగుడంటే మరీ అంతశ్రద్ధగా ఉండకు," అని ఎట్లా చెప్పటం? తోమేతోమే చెంబు అవతలపెట్టి, మొగుడు పిలిచాడని సావిత్రి పరిగెత్తినప్పుడల్లా పార్వతికి కారం రాచినట్టు ఉంటూనేఉన్నది.

వా డేదో కధలూ, గడ్డలూ రాస్తున్నాడుగా? వాడు రాసింది ప్రతిదీ సావిత్రి చదువుతుంది. ఆ తరవాత ఇద్దరూ చాలాసేపు ఏమిటో మాట్లాడుకుంటారు. వాడి రాతసంగతి తన కెందుకూ? సావిత్రితో వచ్చిన చిక్కే అది - మొగుడి సంగతి ప్రతిదీ కావాలి. ఇప్పుడు పెళ్ళానికి అన్నీ నివేదించుకునే ఈ వెధవ తను రెండు ప్రశ్నలు వేసేసరికల్లా విసుక్కునేవాడు. ఇప్పుడా? - అయిదారేళ్ళ క్రితమే! అందుకే అన్నారు - పెళ్ళాం బెల్లమూ, తల్లి దయ్యమూ అని.

అన్నింటికన్నా ఘోరం — మొగుడు ఒక్క క్షణంపాటు ఒంటరిగా దొరికితేచాలు, మీదికి ఎగబడుతుంది. సావిత్రి నారాయణను వెనకనుంచి వాటేసుకుని, బలవంతాన తల వెనక్కు విరిచి, చెంప ముద్దుపెట్టుకోవటం పార్వతి కళ్లారా చూసింది.

"దానికి మదపిచ్చేమో!" అనుకున్న దామె.

ఈ మాట అనుకుంటే సావిత్రి ప్రవర్తన కొంతవరకు పార్వతికి అర్థమైనట్టు అనిపించింది. మదపిచ్చి వేరు; ప్రేమ వేరు.

తన కోడలుది మదపిచ్చేగాని నిజమైన ప్రేమ కాదనుకునేందుకు పార్వతికి ఒకసారి దాఖలా దొరికింది.

ఒకరోజు నారాయణకు పెద్దపెట్టున జ్వరం పెట్టుకొచ్చింది. మధ్యాహ్నం అన్నం తిని పడుకున్నవాడు రెండుగంటలవేళ జ్వరంతో లేచాడు. చాలా తపన పడ్డాడు.

"అన్నం తిని నిద్రపోతే జ్వరం వస్తుందిరా!'' అన్నది పార్వతి.

"రోజూ మధ్యాహ్నంపూట నిద్రపోవటం లేదుటమ్మా?" అని నారాయణ విసుక్కున్నాడు.

పార్వతి సావిత్రిని ఇవతలికి పిలిచి, "దోషగుణం లాటిది కాదుగదా?" అన్నది.

"అంటే?'' అన్నది సావిత్రి.

పార్వతి చెప్పింది. సావిత్రి విరగబడి నవ్వి, కాదన్నది.

నారాయణ మందేసుకోనని మొండికెత్తాడు. మూడురోజులు జ్వరం అట్లాగే ఉన్నది. సావిత్రికి చీమకుట్టినట్టయినా ఉన్నట్టు కనబడలేదు. పార్వతి ప్రాణాలు విలవిల లాడుతున్నాయి. నారాయణకు ఏమాత్రం అస్వస్థత చేసినా పార్వతికి కాళ్ళు వణుకుతాయి. ఇప్పటి కింకా ఆమె మారలేదు. 'తల్లిపేగు' అట్లాగే ఉంటుందని ఆమె తనను తాను మెచ్చుకుని. ''ఇది రాయి! అంతఃకరణలేని కోడలు నాకూ, పెళ్ళాం వాడికీ దాపరించింది! దీని అపేక్ష అడుక్కుతిన్నట్టేఉంది," అని కోడలును తిట్టుకున్నది.

సావిత్రికి చీమకుట్టినట్టు లేకపోగా, మొగుడితో మామూలుమనిషితో మాట్లాడినట్టు మాట్లాడేది.

పార్వతి కింకో భయంకరమైన ఆలోచన వచ్చింది: సావిత్రి మొగుడికి మందు పెట్టిందేమో! మందులు తిన్నవాళ్ళకు రకరకాల రోగా లొస్తాయిట. వెనక్క ఆ అవధాన్లుగారి మనవరాలిమొగుడికి మందులు పెట్టారు. చివరకు వాడికి పిచ్చెక్కిపోయింది!... చివరకు తన కొడుకీ గతి పట్టిందా అనుకున్నది, పార్వతి — మందులు పెట్టినదన్నమాట ఇంకా రుజువు కావలసిఉన్నదన్న సంగతి మరిచిపోయి.

నాలుగోనాడు నారాయణ జ్వరం పోయింది. తల్లి పథ్యంగా తినమంటే వినక,

అన్నీ వేసుకుతిన్నాడు. రోగం తిరగబెట్టుతుందని పార్వతి గట్టిగా నమ్మింది. కాని అట్లా జరగలేదు. పార్వతి కేమాత్రమో ఆశాభంగంకూడా అయింది. కాని కొడుకు క్కోవరూ మందు పెట్టలేదన్న సంతృప్తిలో అది అంతగా పైకి రాలేదు.

తరవాత కొద్దిరోజులకు నారాయణ మాటలసందర్భంలో, "జబ్బుగా ఉన్నవాణ్ణి న్యూసెన్స్ చెయ్యగూడదు. చీటికీ మాటికీ వచ్చి, 'ఎట్లాఉందీ? తలనొప్పా? లేదూ? దాహంగాఉందా? మంచినీళ్ళివ్వనా? వద్దూ? ఏమన్నా తాగుతావా? ధారకంలేకుండా ఎట్లా ఉంటావూ? కాళ్ళుతీపులా? లేవూ?' ఈవిధంగా తగులుకుంటే రోగికి ఎట్లా ఉంటుంది? బిక్కమొహం వేసుకుని మనుషులు దగ్గిరికివచ్చి పలకరిస్తుంటే, 'ఇంక ఈరోగం నయంగాదల్లేఉంది!' అని పిరికిగుండెవాడు దడుచుకున్నా దడుచుకో వచ్చు." అని పెద్ద ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు.

అదంతా తనమీదేనని పార్వతికి తెలుసు, లోపల్లోపల ఉడుక్కున్నది. ఇదంతా వాడు తనభార్యను సమర్థించటానికే అంటున్నాడని పార్వతి నమ్మకం. ఎందుచేత నంటే, నారాయణ ఒకప్పుడు-అంటే అయిదారేళ్ళవాడై ఉండగా-కాస్త జబ్బుచేస్తే చాలు, తల్లిని తన మంచానికి కట్టేసుకుని, రెండునిముషాలు అవతలికి వెళ్ళితేచాలు, చెప్పివెళ్ళినాసరే, "అమ్మా, అమ్మా! ఎంతసేపటికీ రావేం?" అని కేకలుపెట్టేవాడు. తన కొడుకు కింకా అట్లాగే ఉన్నాడని పార్వతికి భ్రమలేదుగాని, అట్లాగే ఉండకపోవటం వాడి తప్పేననీ, వాడిలా మారటానికి చాలావరకు కారణం తన కోడలేననీ నమ్మకంమటుకున్నది.

సంఘంలో వర్గాలమధ్య ఉండే గోడలను పోలినవి తరాలమధ్యకూడా ఉంటాయి. పై తరంవాళ్ళు కిందితరంవాళ్ళను అర్థం చేసుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తారుగాని, ఆ ప్రయత్నం ఫలించదు. కింది తరంవాళ్ళు పై తరాలను అర్థం చేసుకునేటందుకు చెప్పుకోదగిన ప్రయత్నం చెయ్యరు. అది వాళ్ళకే చాలా అవసరంగా తోస్తుంది. కాలం ఎప్పుడూ ముందుకే పోవటం అందుకు కారణం కావచ్చు.

అయినా చిన్నవాళ్ళు కాలానికి ఎదురీదవలిసిన అవసరం ఉన్నది. పార్వతి మనస్సు ఎట్లా పనిచేసేదీ అర్థం చేసుకుని నారాయణ విసుక్కునేవాడే గాని, తను దూరమయాక ఆవిడ జీవితంలో ఎంత ఒంటరితనం అనుభవిస్తున్నదో అర్థం చేసుకోలేదు.

దానికి ఒకకారణం నారాయణమనస్సు సాధకుడు కావటంమీద లగ్నమైయున్నది. ఏకళ సాధనచేసేవాడైనా ఒకేసారి రెండు ప్రపంచాలలో జీవించాలి. వాస్తవ ప్రపంచాన్ని వదులుకుంటే కళాసాధన నేల విడిచిన సాము అవుతుంది; కళలో నిమగ్నుడవుతూఉండకపోతే అది స్వాధీనానికి రాదు. ఈ రెండు ప్రపంచాలలో ఏ ఒకదానిలోనూ పార్వతికి తగిన స్థానం లేకపోవటం ఆమె ప్రారబ్ధం.

[ముగింపు వచ్చే సంచికలో]

కొడవటిగంటి
కుటుంబరావు

కొంతకాలంగా నారాయణకు ఏవో ఆరాటమూ, అశాంతీ పట్టుకున్నది. ఏవో కథలు రాస్తున్నాడు. తన కథలను కొందరు పాఠకులు సీరియస్‌గా తీసుకుంటున్న మాటా నిజమే. ఒకవిధంగా సాహిత్యమంతాకూడా అరణ్యరోదనమే అనుకోవచ్చు. ఆ అరణ్యమైనా బొత్తిగా నిర్జనమైనది కాకుండా ఉంటే, రోదనాన్ని ఆలకించేవాళ్ళు కొద్దిమంది ఉంటారు. ఆలకించినవాళ్ళు ఏం చేస్తారన్నది రోదించేవాడి ప్రమేయం కాదుగద. అందుచేత తనది నిర్జనారణ్యరోదనం కాదన్నంత వరకు నారాయణకు దృఢంగా తెలుసు. అతను రచయితగా తనస్థాయిని ఏనాడో నిర్ణయించుకున్నాడు. అతను చాలా చిన్న పరిమితిని దాటిపోదలచలేదు. ఏ వీరేశ

లింగంగారిలాగానో సామాజికి జీవితాన్నంతా ఆపోశనపట్టి, జనంలోని విశ్వాసాలను కూకటివేళ్ళతో కదిలించే ఆశయం తన తలకు మించినది. తన కథలలోని నాయకులను ఉత్తమ కళాకారులుగానూ, గొప్ప సాహితీపరులనుగానూ, ప్రతిభా సంపన్నులైన చిత్రకారులుగానూ, ఆకాశమంతెత్తుండే మహోన్నతాశయాలుగల వాళ్ళుగానూ, ఆఖరుకు యూనివర్సిటీ ఫస్టుగా వచ్చే బియ్యేలుగానూ చిత్రించే ఉద్దేశం అతనికి లేదు. మామూలు మనుషులు, మామూలు జీవితం, మనుషులు చేసే చిన్నచిన్న పొరపాట్లు, జీవితంనుంచి సాధించలేకపోయే చిన్నచిన్న సుఖాలు - ఇవే అతను తన కథల్లో పెట్టేవాడు. చిన్న కారణాలనుంచి పెద్ద దుష్పరిణామాలు కలుగుతాయన్నది అతను పైకి చెప్పనినీతి. ఆ నీతిని అతను జీవితంనుంచే నేర్చుకున్నాడు.

ఇదంతా బాగానే ఉన్నది, గాని అతనికి జీవితం చాలా ఇరుకనిపిస్తున్నది. మురికి గుంటలో ఇరుక్కుపోయానన్న భావం అతన్ని విడవకుండా బాధించింది. అతను బందరులో జరిగిన నవ్యసాహిత్య పరిషత్తుకు వెళ్ళి, అనేకమంది రచయితలనూ, కవులనూ, పండితులనూ కలుసుకున్నాక ప్రాణం లేచివచ్చినట్టయింది. అదివరకు పేర్లుమాత్రమే తెలిసినవా రెందరో అక్కడ ప్రత్యక్షంగా కనిపించారు. వాళ్ళందరూ తనపేరు ఎరిగినట్టే కనబడ్డారు. కొందరు తన కథలను కొన్నింటిని చదివారుకూడా. అందరూ తనని వాళ్ళవాడుగా చూసుకున్నారు.

"నిజానికి వీళ్ళంతా నా బంధువులే," అనుకున్నాడు నారాయణ. సాహితీపరుల మధ్య ఒక విధమైన వర్గబంధుత్వం ఉంటుందని అప్పటిదాకా అతనికి తెలీదు. అక్కడ మూడురోజులు అతనికి చాలా ఆనందంగా గడిచాయి. పెన్నిధి సంపాదించుకున్నవాడంత గర్వంతో అతను ఇంటికి తిరిగివచ్చాడు. ఏటా సాహిత్య పరిషత్తు ఎక్కడోఅక్కడ సమావేశ మవుతుంది. తాను వీరందరినీ చూడవచ్చు.

బందరునుంచి తిరిగివచ్చాక తన జీవితం మరింత మురికి ఇరుకుగుంట అనిపించింది. తెనాలి వచ్చేదారిలో వెంకటేశ్వర్లుమామయ్య ఇంటికి వెళ్ళి ఒకపూట ఉన్నాడు. ఒక బెజవాడరచయిత ఆ పూటల్లా తనతోనే ఉన్నాడు;

మాటలసందర్భంలో వెంకటేశ్వర్లు తనకు హైకోర్టులో ఏదో పని ఉన్నదనీ, మద్రాసు వెళతాననీ అన్నప్పుడు నారాయణ తానుకూడా వస్తా నన్నాడు.

"వస్తే రా ; ఏం ? తెనాల్లో నీకు పొద్దుపోతున్నట్టు లేదే ;" అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు నవ్వి.

"ఆ మాట మెల్లిగా అంటున్నావా ?" అన్నాడు నారాయణ.

ఒరే, నీతో అదివరకే అన్నాను. నువు చెవిన పెట్టలేదు. తినటానికింత ఉన్న గదా అని నువు ఉద్యోగం చెయ్యకుండా ఉండవలసిన పనేమిటి? ఉద్యోగం పురు లక్షణం. డబ్బుకన్నకూడా మనిషి కొక రుటీన్ పని ఉండటం అవసరం. నాత పట్నం రా; నీ కేదన్నా ఉద్యోగం దొరుకుతుందేమో చూద్దాం!" అన్నాడు వెంకటే శ్వర్లుమామయ్య.

నారాయణ బుర్ర మామూలుగా అంధకారంలోనే ఉంటుందో ఏమిటో గాని అందులో ఉన్నట్టుండి ఒక్కొక్క మెరుపు మెరిసి, ఒక్కొక్క కొత్తవిషయ ద్యోతక మవుతూఉంటుంది. అతను రైల్లో తెనాలి వస్తూండగా ఒకమెరుపు మె సింది. చాలాకాలంక్రితం తన కెవరో కుర్రాడు ఉత్తరం రాస్తూ ఒకప్రశ్న వేస్తే తనకు సమాధానం తెలియదని తాను జవాబిచ్చాడు. ఇదే సమాధానం! తన తల్లి వడ్డీలమీద పేర్చిన ఆస్తి అనుభవిస్తూ కూర్చోక, ఏనాడో ఉద్యోగం సంపాదించు కుని, తన ఆర్జనతో కాలక్షేపం చెయ్యవలసింది! ఇన్నాళ్ళూ ఈ మాటే తట్టలేదు.

ఇంటికి వచ్చాక నారాయణకు మద్రాసు వెళ్ళాలనే తహతహ జాస్తి అయింది. బయలుదేరేటప్పుడు ఉత్తరం రాస్తానన్న వెంకటేశ్వర్లుదగ్గరనుంచి దాదాపు నెల దాకా ఉత్తరం లేదు. 'మామతో కాకపోతే తానే మద్రాసు బయలుదేరి పోరాదా? తనకు తోడు కావాలా?' అనుకున్నాడు నారాయణ. కాని అట్లా పోబుద్ధి కాలేదు. 'ఎందుకొచ్చిన హైరానా? కాలం వెళ్ళమారిపోతూనేఉన్నదిగదా!' అనిపించింది.

ఇంతలో వెంకటేశ్వర్లుదగ్గిరనుంచి ఉత్తరం వచ్చింది; "ఎల్లుండి రాత్రి మెయి లులో నేను మద్రాసుకు బయలుదేరుతున్నాను. నువు అదేబండికి స్టేషనుకు వచ్చి, టిక్కెట్టు కొని, సిద్ధంగా ఉండు."

ఆ విధంగా నారాయణ మొట్టమొదటిసారి మద్రాసు వచ్చాడు. పట్నంలో తిరుగు తుంటేనే అతనికి ఊపిరి సుళ్ళంగా ఆడుతున్న ట్టున్నది. వెల్స్ రాసిన ఒకఫాంట సీలోలాగా ప్రపంచంలో అన్నీ పెద్ద నగరాలే ఉంచి, గ్రామాలనూ, చిన్న, పెద్ద బస్తీ లనూ ఎత్తిపారేస్తే బాగుంటుందేమో ననుకున్నా డతను. వందమైళ్ళ కొక మద్రాసు లాటి దుంటే పల్లెటూళ్ళతో పనిఉండదు. రైళ్ళు ప్రతి అయిదారుమైళ్ళకూ ఆగ నవ సరం లేదు. నగరాలమధ్య రోడ్లు వేసి, పొలాలలో పనులు చేసేవాళ్ళను బస్సులే చేరవెయ్యొచ్చు: అందరికీ జీవితం హాయిగా ఉంటుంది.

హైకోర్టులో వెంకటేశ్వర్లుకు పని ఉన్నమాట నిజమేగాని, ఇంకో పనికూడా ఉన్నది. లా కాలేజీలో ఎవరో కుర్రాడు చదువుతున్నాట్ట; తన కూతురికి సంబంధం చూడటమే ఆ పని.

లా కాలేజికి ఎదురుగా ఉండే ఒక ఇరుకువీధిలో ఒకహోటల్లో ఇద్దరూ దిగారు. రవహోటలు; చిన్నదైనా శుభ్రంగా ఉన్నది; భోజనంకూడా శుచిగా ఉన్నది. ంకటేశ్వర్లుకు భోజనాల అరవం వచ్చును.

వెంకటేశ్వర్లు తన పనిమీద కొంతా, నారాయణకు ఊరు చూపించటానికీ చాలా ప్రాంతాలు తిరిగాడు. పత్రికాఫీసుకూడా వెళ్ళాడు. అక్కడ వెంకటేశ్వర్లుతో చదువుకున్నతను రిపోర్టరుగా పని చేస్తున్నాడు. అందులో నారాయణకు సబెడిటరు పని సంపాదించాలని వెంకటేశ్వర్లు ప్రయత్నం. నారాయణను ఒక అప్లికేషను రాయమనీ, ఎడ్రసు ఇవ్వమనీ, వేకెన్సీ ఉంటే కబురు చేస్తామనీ పత్రికవాళ్ళు అన్నారు.

తరవాత లా కాలేజి స్టూడెంటును చూశారు. కుర్రాడు చలాకీగానూ, అందంగానూ ఉన్నాడు. ఆ కుర్రాడు నారాయణ రాసిన కథలు దాదాపు అన్నీ చదివాట్ట, అతన్ని చాలా ఆసక్తితో చూశాడు. అతనిపేరు రామక్రిష్ణరావు.

వెంకటేశ్వర్లు అతనితో చుట్టరికం కలిపి, తాను వచ్చినపని చెప్పాడు. రామక్రిష్ణరావు పెత్తండ్రిఅల్లుడు వెంకటేశ్వర్లుకు స్నేహితుడు. రామక్రిష్ణరావు రెండో మేనత్త అత్తవారివైపువాళ్ళకూ వెంకటేశ్వర్లు అత్తవారికీ దగ్గిర చుట్టరికం ఉన్నది.

"మా అమ్మాయి ఈయేడే పెద్దమనిషయింది. దానికి వచ్చే వైశాఖంలో పెళ్ళి చేద్దామనుకుంటున్నాను. ఎట్లాగూ మద్రాసు వచ్చానుగదా అని నిన్నుకూడా కలిశాను. మీ నాన్నగారితో మాట్లాడాను. నీకు పిల్ల నచ్చితే తన కేమీ అభ్యంతరం లేదన్నారు. అందుచేత నీ కెప్పుడు వీలుంటే అప్పుడు పిల్లను చూడవచ్చు. ముందుగా చెప్పి రానవసరంకూడా లేదు," అన్నాడు వెంకటేశ్వర్లు.

"సరేలెండి," అన్నాడు రామక్రిష్ణ.

అతనికి తన పెళ్ళికన్న నారాయణ ఏం రాస్తున్నాడో, ఏం రాయబోతున్నాడో తెలుసుకోవాలన్న ఆదుర్దా జాస్తిగా ఉన్నట్టు కనబడింది.

మేనమామతోబాటు తిరుగుబండిలో ఎక్కికూర్చున్నాక, నారాయణకు మద్రాసులో ఏమీ జరిగినట్టే లేదు. తన ప్రయాణం పూర్తిగా నిరుపయోగమైన వినోదయాత్రకింద జమ అయినట్టనిపించిం దతనికి. జీవితంలో కొన్ని కొన్ని పనులు ఎట్లా జరిగేదీ నారాయణకు కొంచెంకూడా తెలీదు.

* * * * *

నారాయణ తిరిగి మురికిగుంట జీవితానికి సమాధానపడుతున్న సమయంలో

పత్రికవాళ్ళు ఇంటర్వ్యూకు రమ్మని ఉత్తరం రాశారు, వెళ్ళటానికి మూడురోజులు మైమున్నది.

అప్పటిదాకా పార్వతికి తన కొడుకు మద్రాసులో ఉద్యోగప్రయత్నం చేసినట్టు తెలీదు. తల్లి అభ్యంతరం చెబుతుందనో, లేక నిజంగా తనకు ఉద్యోగం అవుతుందని నమ్మకం లేకనో నారాయణ ఆ విషయం తల్లితో చెప్పలేదు. పెళ్లాంతో చెప్పాడు గాని, శతవిధాల ఉద్యోగం దొరకదనే చెప్పాడు. అతను ఆడవాళ్ళతో హెచ్చుగా మాట్లాడినది రామక్రిష్ణ గురించి. ఆడవాళ్ళకు పెళ్ళికబురు వింటే కలిగే సంతోషం మరి దేనివల్లా కలగదు. అందుచేత వాళ్ళు ఆ కుర్రాణ్ణి గురించి గుచ్చి గుచ్చి అడిగారు. ఆ అబ్బాయికి ఎన్నేళ్ళుంటాయి? ఎంతమంది అన్నదమ్ములు? ఎంత ఆస్తి? కట్నంమీద ఏపాటి ఆశ ఉన్నది?

అన్నిటికీ నారాయణ, "నాకు తెలీదు," అని సమాధానం చెప్పవలసివచ్చింది.

"ఏమైనా పెళ్ళి అన్నాక జాతకాలు చూసుకుని చేస్తే మంచిది," అన్నది పార్వతి.

''అవీ నమ్మటానికి లేదత్తయ్యా!" అన్నది సావిత్రి.

''నీకూ, నీ మొగుడికీ ఎందులోనూ నమ్మకం లేదుగా!" అన్నది పార్వతి; తన కేదో వ్యక్తిగతమైన అవమానం జరిగినట్టు.

"ఆదికాదత్తయ్యా! జాతకాలు మార్చి చూపిస్తారు," అన్నది సావిత్రి.

పార్వతి మాట మార్చేసింది...

"ఉద్యోగమా? పట్నంలోనా? ఏమిస్తారో?" అని పార్వతి కొడుకు నడిగింది, త్రికవాళ్ళు రమ్మన్నట్టు తెలిశాక.

"ఏ యాభైతోనో ప్రారంభిస్తారేమో। ఎంతైతే నేం? ఈ రోజుల్లో రూపాయికి ్ద్దరు బియ్యేలు," అన్నాడు నారాయణ.

"అయితే వెళ్ళటం నీ కిష్టమే నన్నమాట?" జీతం నచ్చినట్టు మాట్లాడు కున్నాడుగా మరీ।

"వెళదామనే ఉంది. ఈ ఊళ్ళో ఏముంది — గోళ్ళు గిల్లుకుంటూ కూర్చోటం తప్ప?" అన్నాడు నారాయణ.

"నీ కేం ఖర్మ కాలిందిరా, ఉద్యోగం చెయ్యటానికీ? హాయిగా ఇంటిపట్టున ఉండి, కాలుమీద కాలేసుక్కూర్చుని ఉన్నది పెట్టుకు తినకా?" అన్నది పార్వతి.

కొడుకు ఉద్యోగం చేస్తే తనకు మరింత దూరమైపోతాడనీ, తనకు వాడిపైన ఇప్పుడున్న అధికారం కూడా ఉండదనీ ఆమెకు తెలుసు.

"అదే వచ్చిన చిక్కు — ఈ కాలుమీద కాలేసుక్కూచోటమే విసుగ్గా వుంది. సొంతాన ఏదన్నా పని కల్పించుకుందామన్నా ఇక్కడ ఎటువంటి అవకాశమూ కన బడదు," అన్నాడు నారాయణ.

ఒకప్పుడు పార్వతి తన కొడుకు ఏదన్నా ఉద్యోగం చెయ్యాలని కలలు కన్నదే. కాని ఇప్పు డామెకే అది అభ్యంతర మయింది. పైగా ఆవిడ ఉద్దేశంలో ఉద్యోగమంటే ఏ తాలూకాఫీసులోనో, కలెక్టరాఫీసులోనో పనిచెయ్యటం. స్కూలు మేస్టరు పని అయినా ఆమెకు ఒకప్పుడు గౌరవమే; ఇప్పుడు దేనిమీదా గౌరవం లేదు.

ఒక్క ఉద్యోగం విషయంలోనే కాదు; ఇంకా అనేక విషయాలలో ఆమె అభి ప్రాయాలు ఉత్తరంనుంచి దక్షిణానికి మారాయి. ఒకప్పు డామె తన కొడుకును గురించి, వాడు తండ్రిలాగా అవుతున్నాడని భయపడింది. కాని ఈమధ్య ఆమెకు భర్తమీద గౌరవం హెచ్చుతున్నది. నారాయణలో తండ్రిగుణాలు కొన్ని లేనందుకు ఆమె విచారిస్తున్నది. తన భర్త — మిగతా విషయా లెట్లా ఉన్నా—మగపురుషుడు; ఆడదాని కొంగు పట్టుకు తిరిగినవాడు కాదు; ఆడదాన్ని నెత్తి కెక్కించుకున్నవాడు కాదు। తనఎత్తు ధనం పోసినా ఉద్యోగం చేసిఉండడు। మహారాజులాగా గాంధీ గారి మాట విని జైలు కెళ్ళాడు। మగసిరి గల మనిషి। వీ డేమిటో కథలు రాస్తాడు, ఉద్యోగం చేస్తా నంటాడు। ఎక్కడో మద్రాసు పోతాట్ట—నాలుగు డబ్బుల కోసం, చిప్ప చేత బట్టుకుని।

నారాయణ మద్రాసు వెళ్ళే ప్రయత్నంలో ఉండటం చూసి పార్వతి, "అయితే ఈ ఊరూ పేరూ లేని ఉద్యోగం చెయ్యటానికే నిశ్చయించుకున్నావుట్రా?" అని అడిగింది.

''వాళ్ళు ఉద్యోగం ఇస్తామని రాయలేదమ్మా. ఇంటర్వ్యూకు రమ్మన్నారు. తీరా వాళ్ళు ఉద్యోగం ఇవ్వం పొమ్మనవచ్చు." అన్నాడు నారాయణ. తల్లి మనసుకు కొంతైనా తృప్తిగా ఉంటుందని.

పార్వతి ఆశ్చర్యంతో కళ్ళు పెద్దవి చేసి, "వాళ్ళచేత ఆ మాట అనిపించుకునేటందుకా నువు వెళ్ళేది?" అన్నది.

నారాయణ ఇరుకునపడ్డాడు.

''కాదు, ఒకవేళ ఉద్యోగం ఇస్తామంటే చేద్దామనే.''

"ఆ మాట చెప్పవేం? నీకింకా ఉద్యోగం భ్రమ తీరలేదన్నమాట.''

తల్లి తన విషయాలలో ఇట్లా శాసించ యత్నించటం నారాయణకు నచ్చలేదు.

"చూడమ్మా! నెలకు యాభై రూపాయలంటే అయిదువేల రూపాయిలమీద నెలనెలా వడ్డీ వసూలుచెయ్యటంతో సమానం. మన ఇంటికి పన్నెండు రూపాయలు అద్దె ఇచ్చేవాళ్ళు గద. ఇటువంటి ఇళ్ళు నాలుగున్నట్టున్నమాట. ఉద్యోగాన్ని తేలిగ్గా తీసిపారెయ్యకు. పోలీసు సబిన్స్పెక్టరు జీతంతో సమానం.'' అన్నాడు నారాయణ.

"చెప్పాను. తరవాత నీ ఇష్టం.'' అన్నది పార్వతి — నారాయణ ఉద్యోగం చేసేది చేసేదే అన్నట్టుగా...

పత్రికవాళ్ళు నారాయణను జూనియరు రిపోర్టరుగా వేసుకున్నారు. అతను వచ్చేనెల మొదటితేదీన జాయినవుతానని చెప్పి ఇంటికి తిరిగివచ్చి తన భార్యనూ, తల్లినీ ప్రయాణానికి సిద్ధం కమ్మన్నాడు.

''ఇంతపనీ చేస్తావని నాకు తెలుసు. సొంత ఇల్లు పెట్టుకుని నన్ను అద్దె ఇంట్లో చచ్చేటట్టు చేద్దామని చూస్తున్నావు నువు!..."

కొడుకు ఉద్యోగం సంపాదించుకొచ్చాడన్న అక్కసుకొద్దీ పార్వతి అఘాయిత్యంగా మాట్లాడింది. ఇక మాట్లాడటానికేమీ లేకపోయేసరికి, "కావాలంటే నువూ అదీ వెళ్ళండి. కృష్ణా రామా అంటూ నేను ఈ ఇంట్లోనే ఉంటాను. వంటిల్లు నా కింద ఉంచుకుని మిగతా ఇల్లు అద్దెకిస్తాను. బిక్కు బిక్కుమంటూ ఇంట్లో ఒక్కతెనూ ఎట్లా ఉంటాను?'' అన్నది.

"నారాయణ ఆవిడ సూచనకు అభ్యంతరం చెప్పలేదు. ''నువు మా వెంట వచ్చి తీరాలి!'' అని కొడుకు అనలేదని పార్వతి బాధపడింది.

రెండు ట్రంకుపెట్టెలూ, రెండు పక్కచుట్టలూ తీసుకుని నారాయణ సావిత్రితో సహా రైలెక్కాడు. ఇంటికి అద్దెకు వచ్చేవాళ్ళను తానే చూసుకుంటాను లెమ్మని పార్వతి అన్నది.

బయలుదేరేముందు నారాయణ వెంకటేశ్వర్లుకూ, మద్రాసులో రామక్రిష్ణకూ ఉత్తరాలు రాశాడు. రామక్రిష్ణ రైలుకు వచ్చాడు. అతను నారాయణనూ, సావిత్రినీ తన గదికే తీసుకుపోయాడు – అద్దెఇల్లు దొరికేదాకా. అతనివగ్గిర టిఫిన్ కారియరున్నది. అందులో హోటలునుంచి రెండు భోజనాలు పట్టుకొస్తే ముగ్గురికీ ఎక్కితొక్కి సరిపోయింది.

రామక్రిష్ణ స్నానానికి వెళ్ళినప్పుడు సావిత్రి, "పిల్లవాడు బాగానే ఉన్నాడండీ. మిమ్మల్ని చిన్నప్పటినుంచీ ఎరిగినట్టుగా మసులుతున్నాడే.'' అన్నది.

నారాయణ నవ్వాడు.

నారాయణ ట్రిప్లికేన్‌లోనే పదిరూపాయల కొక విశాలమైన గది తీసుకున్నాడు. ఆఫీసుకు దగ్గిర. ఆ వీధిలోనే భోజనహోటల్ ఉన్నది. నెలకు తొమ్మిది రూపాయలిస్తే కారియరు భోజనం పంపిస్తారు. ఇద్దరికీ హాయిగా సరిపోతుంది. అరవ భోజనంతో చవి చస్తే, బుట్టలో తెచ్చుకున్న ఊరగాయలూ, కందిపొడీ, ఊరమిరపకాయలూ ఉన్నాయి.

* * * *

గది దొరకగానే నారాయణ తల్లికీ, చిన్న మేనమామకూ ఉత్తరాలు రాశాడు. వెంకటేశ్వర్లుకు రాసిన ఉత్తరంలో తన తల్లి సంగతి అప్పుడప్పుడూ చూస్తూండమని రాశాడు. ఆ ఉత్తరం రాసేటప్పుడే అతనికి ఒక ఐడియా బుర్రలో మెరిసింది; ''నేను ఆఫీసుకు పోతే సావిత్రి ఒంటరిగా ఉంటున్నది. సీతను తోడు పంపరాదా? రామక్రిష్ణ తరుచు కనిపిస్తునే ఉన్నాడు. అతను సీతను చూడటానికి వీలవుతుంది. ఎప్పుడు విసుగెత్తితే అప్పుడు సీత తిరిగి వెళ్ళిపోవచ్చు." అని రాశాడు.

"నీ ఉద్దేశం బాగానే ఉన్నది. నాకు తీరిక బొత్తిగాలేదు. ఇక్కడినుంచి మద్రాసుకు తరుచు ఎవరో ఒకరు వస్తూంటారు. ఎరిగినవాళ్ళవెంట పంపిస్తాను." అని వెంకటేశ్వర్లు రాశాడు.

పదిహేను పదహారు రోజుల అవతల సీత వచ్చింది. ముందుగా నారాయణకు టెలిగ్రాం వచ్చింది – రేపు ఉదయం సీత చేరుకున్నదని.

సీతను రిసీవు చేసుకోవటానికి నారాయణతోబాటు రామక్రిష్ణకూడా వచ్చాడు. జుట్టంతా రేగి, బట్టలన్నీ నలిగిఉన్న సీత రామక్రిష్ణకళ్ళకు రంభలాగా కనబడింది.

"ఏమిటి సుబ్రావ్! ఆరోగ్యం సరిగాలేదా ?"

"లేదు బ్రదర్ రాత్రి నిద్రేపోలేదు."

"ఏం ? ఎందుకని ?"

"సోమవారంనాటికి నాకు ఐదువందలు కావాలి."

"నేను నీ మిత్రుణ్ణికదా ! నాదగ్గరకు రాలేకపోయావా ?"

"ఓహో ! అలాగా ! అయితే డబ్బు నీవు సర్దగలవా ?"

"అబ్బె, నాదగ్గర డబ్బెక్కడిదీ ? మేలురకమైన నిద్రమాత్ర లున్నాయి."

రామక్రిష్ణకళ్ళు సీత ముఖంమీదే ఉండటం నారాయణ గమనించాడు. పాపం, సీతకు రామక్రిష్ణ ఎవరోకూడా తెలీదు.

వాళ్ళు ట్రాంమీద మౌంట్‌రోడ్డు చేరి, అక్కడ హోటల్లో కాఫీ తాగాక, రామకృష్ణ, మర్నాడు ఆదివారం–ఊరంతా తిరిగే ప్రోగ్రాం ఏర్పాటుచేసి, సెలవుపుచ్చుకున్నాడు. తరవాత నారాయణ సీతను ట్రిప్లికేను బస్సులోకి ఎక్కించి, "ఎట్లా ఉన్నాడే ఆ అబ్బాయి ?" అని అడిగాడు.

"ఎవరతనూ ? మన బంధువా ?" అని అడిగింది సీత.

"బంధువు కాబోయేవాడు. మీ నాన్న ఇతన్నే నీకు చూస్తున్నది."

సీత కంగారుపడింది. "ఆమాట చెప్పకూడదా, బావా ?" అన్నది.

"చెప్పకపోతే ఏమయిందీ ?" అన్నాడు నారాయణ.

"చూడు, ఈ అవతారం, ఎట్లా ఉన్నానో?"

"ఓహో, అయితే అతనికళ్ళకు షోక్ షోగ్గా కనపడాలని ఉందన్నమాట. రేపు వస్తాడుగా, అప్పుడు షోకు చేసుకుందువుగానిలే!" అన్నాడు నారాయణ.

మర్నాడు ఉదయం రామక్రిష్ణ దుర్ముహూర్తంలాగా మరీ పెందలాడే వచ్చి కూర్చున్నాడు - చర్చికి వెళ్ళే క్రిస్టియనల్లే తనకున్న మంచిదుస్తులు వేసుకుని. అతను ఒకగంటపాటు గదిముందు వరండాలో వెయిట్ చెయ్యవలసివచ్చింది.

సీత చాలా శ్రద్ధగా డ్రెస్ చేసుకున్నది. జుట్టు దువ్వుకోవటమూ, బొట్టూ, కాటుకా, తన బట్టలూ - అన్నీ బాగున్నాయో లేదో, సావిత్రక్కను విడివిడిగా అడిగి మరీ తెలుసుకున్నది. సావిత్రి సీతను చూసి నవ్వక - ఎంతో సహాయం చేసింది, ఈనాటి సినిమా మేకప్‌మాన్ పెద్దస్టారును తయారుచేసినంత శ్రద్ధగా.

పూర్తిగా ముస్తాబై ఇవతలికి వచ్చిన సీతను రామక్రిష్ణ దాదాపు గుర్తించలేదు. నిన్న తాను చూసిన అమ్మాయికి అక్కో, చెల్లెలో అన్నట్టున్నది. ఈ పిల్ల ఎంత అందంగా ఉన్నప్పటికీ, నిన్న జుట్టురేగి నలిగినట్టున్న పిల్ల బొమ్మ అతని మనసు నుంచి చెరిగిపోలేదు.

ఆరోజు వాళ్ళు నలుగురూ టూరిస్టులల్లే తిరిగారు. బస్సులో మౌంటురోడ్డు కొచ్చి మంచి హోటల్లో ఫామిలీరూమ్‌లో చేరి బాగా టిఫిను పట్టించారు. తరవాత రామక్రిష్ణ నాలుగు ట్రాం బైరాగిటిక్కెట్లు కొన్నాడు. వాటితో రోజల్లా ట్రాముల మీద తిరగొచ్చు. సాయంకాలం రద్దీగా ఉంటుందని ఉదయమే బీచికి వెళ్ళారు. బీచివెంబడి శాంతోంనుంచి ట్రిప్లికేనుదాకా నడిచారు.

ట్రిప్లికేన్ హైరోడ్డునుంచి పీపుల్స్‌పార్కుకు వెళ్ళారు. మధ్యాన్నందాకా జంతువులను చూసి, మూర్‌మార్కెట్ చేరి, జార్జిటవునుకు వెళ్ళి, అక్కడ మోడరన్ లాడ్జిలో భోజనం చేశారు. నారాయణ పోట్లాడినమీదట రామక్రిష్ణ భోజనం టిక్కెట్లుకూడా తానే కొనే ప్రయత్నం మానేశాడు. భోజనాలయాక హైకోర్టు చెట్లక్రింద ఓ గంటసేపు కూర్చుని మళ్ళీ బయలుదేరారు. మ్యూజియం చూశారు. సాయంకాలం 6-15 ఆటకు బాగా ముందుగానే ఎల్ఫిన్‌స్టన్ సినిమాదగ్గిర హాజరయారు. అక్కడ ఐస్‌క్రీంబార్‌లో రామక్రిష్ణ అందరికీ ఐస్‌క్రీం పెట్టించాడు - సినిమా టిక్కెట్లు నారాయణను కొననిచ్చే షరతుమీద. సినిమాహాలులో తనూ, సీతా మధ్య కూర్చుంటే తనపక్కన తన మొగుడూ, సీతపక్కన రామక్రిష్ణా కూర్చునేటట్టుగా సావిత్రి ఏర్పాటు చేసింది.

ఆరోజు వాళ్ళ నలుగురికీ పదిరోజుల పెట్టుగా గడిచిపోయింది. ఆరోజు వాళ్ళు తిరిగిన ప్రాంతాలు సీత కెంత కొత్తో, సావిత్రికికూడా అంత కొత్తే.

"మన బైరాగిటిక్కెట్లపని అయిపోయింది. గుడ్‌నైట్!" అని రామక్రిష్ణ గుడ్‌బై చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

ఇంటికి వచ్చి బట్టలు మార్చుకునేటప్పుడు సావిత్రి సీతతో, "ఏమి టంటా డా అబ్బాయి నీతో?" అన్నది.

"నాతో ఏమీ అనలేదే?" అన్నది సీత బిత్తరపోయి.

"సినిమా మధ్యలో మీ రేదో గుసగుస లాడుకున్నారే?" అన్నది సావిత్రి సీరియస్‌గా.

"చూడు బావా, నీ పెళ్ళాం!" అని సీత వరండాలో ఉన్న నారాయణను కేక పెట్టింది.

నారాయణ అనవసరంగా కారీయరుభోజనం తెచ్చాడుగాని అది చెల్లలేదు.

* * * * *

రెండువారా లుండి సీత గ్రాండ్‌ట్రంక్ ఎక్స్‌ప్రెస్‌లో ఒంటరిగానే వెళ్ళిపోయింది. దాదాపు ప్రతిరోజూ రామక్రిష్ణ వచ్చాడు. అయిదారు సినిమాలు చూశారు.

సీతను మద్రాసు తెప్పించాలని నారాయణకు తట్టటం రామక్రిష్ణ జీవితంలో కల కాలం జ్ఞాపకం ఉండే సన్నివేశానికి కారణమయింది. అట్లా అవుతుందని నారాయణ ఊహించలేదు. మొదటిరోజు రామక్రిష్ణ సీతతో గుసగుసలాడాడన్నది సావిత్రి కల్పనేగాని ఆతరవాత వాళ్ళిద్దరూ స్వేచ్ఛగానే మాట్లాడుకున్నారు. రామక్రిష్ణ సీతకు చాలా కబుర్లు చెప్పాడు.

సీత ఉండగానే సావిత్రికి రావలిసిన నెల రాలేదు. ఆ తరవాత రెండోనెలలోనే వేవిళ్ళు ప్రారంభ మయాయి.

సీతపెళ్ళికి నారాయణా సావిత్రీ వెళ్ళే సమయానికి సావిత్రికి నాలుగోనెల గర్భం. అప్పుడే పార్వతికి ఆ వార్త తెలియటంకూడానూ.

"నెల తప్పగానే నాకు రాయగూడదూ? నేను సంతోషించేదాన్నే గాని దిష్టి పెట్టనుగా?" అని ఆమె కొడుకును దెప్పింది.

"డాక్టరు పరీక్షించి కడుపేనని చెప్పేదాకా మాకే నమ్మకం లేదుగా? ఆ తరవాత పెళ్ళికి రానేవస్తిమి," అన్నాడు నారాయణ.

"మా కాలంలో మేం కడుపులైతే డాక్టర్లచేత చెప్పించుకుని ఎరగం, నాయనా? అయినా ఎవ డా కడుపులు పరీక్షించే డాక్టరు?" అన్నది పార్వతి, తనకొడుకు ఎంతకు దిగజారడా అని ఆశ్చర్యపోతూ.

"మగడాక్టరుకాదు, ఆడడాక్టరే," అన్నాడు నారాయణ.

"దాన్ని మళ్ళీ తీసుకుపోతావా ?" అని పార్వతి అడిగింది.

"పుట్టింటిదగ్గిర దించుదా మనుకుంటున్నా." అన్నాడు నారాయణ.

"ఇప్పటినించీనా ?"

"ఇంకో రెండునెల్లకు మళ్ళీ తీసుకురావద్దూ ?"

'నీ కెవరుచెప్పగలరులే' అన్న ముఖం పెట్టింది పార్వతి. తనకొడుకు ఒక్క ఆలోచన సరిగా చెయ్యలేడనీ, వాడు చేసే ఒక్కపనీ సవ్యంగా ఉండదనీ ఆవిడ మళ్ళీ మళ్ళీ రుజువు చేసుకుంటున్నది.

"రెండురోజులు ఇంటికొచ్చి మరీ వెళ్ళు," అన్న దామె.

"నేను మళ్ళీ సోమవారానికి పనిలో కెళ్ళాలి...చూస్తాను," అన్నాడు నారాయణ.

నారాయణ శుక్రవారంనుంచి ఆదివారం సాయంకాలందాకా దుగ్గిరాల్లో అత్తవారింటే గడిపి మద్రాసుకు తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు. తెనాలి రాడని ముందే అంచనా వేసుకున్న పార్వతి, తాను కొడుకునుగురించి అనుకునేదంతా రైటేనని తృప్తి పడింది.

ఆశ్వీజమాసంలో సావిత్రి కన్నది; ఆడపిల్ల.

"మా వంశంలో ఏనాడూ లేదు. మొట్టమొదటే ఆడపిల్ల పుట్టటం అటువేపు పోలిక." అన్నది పార్వతి అద్దెకున్నవాళ్ళతో.

కడుపులోమాట చెప్పుకునేందుకు పార్వతి కిప్పు డెవరూలేరు. ఆవిడ పెద్దన్నలిద్దరూ వ్యాపారం దెబ్బతిన్నాక నిజాముకు వెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళ సమాచారమే లేదు. తనకొడుకు తండ్రికి తద్దినాలు పెట్టటం మానేశాడనీ, తాను వాడికోసం పడిన పాట్లన్నీ గంగపాలయాయనీ, తన కోడలూ, వియ్యాలవారూ వాణ్ణి బుట్టలో వేసుకున్నారనీ, వాళ్ళ మాట వినే వాడు పొట్ట చేతబట్టుకుని పట్నం వెళ్ళాడనీ, 'కలిగి ఖర్మం, లేక దరిద్రం' అంటే ఇట్లానే ఉంటుందనీ పార్వతి తనఇంట అద్దెకున్నవాళ్ళతో చెప్పుకునేది. సాధారణంగా ఒకరినిగురించి చెడుగా మాట్లాడుకోవటమే నిజమైన కాలక్షేపం. ఇతరులను మెచ్చుకుంటూ మాట్లాడుకోవటం భజనలాగా ఉండి బోరుకొడుతుంది. అందుచేత ఇంటివాళ్ళు ప్రోత్సాహం ఇచ్చి పార్వతిని ఇంకా మాట్లాడించేవాళ్ళు. గాయత్రీమంత్ర మయేది, నీలాపనింద లయేది పునశ్చరణ చేసినందుకు దానిప్రభావం ఉండితీరుతుంది. కొత్తసాక్ష్యాధారాలు అవసరం లేకుండానే పార్వతి దృష్టిలో నారాయణ ఆరోజు కారోజు దిగనాసిల్లిపోసాగాడు.

నారాయణ పట్నంనుంచిఇంటికివచ్చి తల్లినివెంటబెట్టుకు దుగ్గిరాలవెళ్లాడు, కూతురి

బారసాలకు. అది బారసాలలాగా జరగలేదు; పెళ్ళి జరిగినంత ఆర్భాటంగా జరిగింది. నారాయణ వైపువాళ్ళూ, సావిత్రి వైపువాళ్ళూ నలభైమందిదాకా వచ్చారు. రామకృష్ణా, సీతాకూడా వచ్చారు.

వియ్యాలవారింట పార్వతి చాలా బెట్టుగానూ, ముభావంగానూ ఉందా మను కున్నది. కాని అక్కడి వాతావరణంలో అది సాధ్యంకాలేదు. నారాయణను అత్తవారు అంత గౌరవంగా చూస్తున్నారని పార్వతి ఊహించలేదు – వాళ్ళ కమత గాడి తీరుగా ఉంటున్నా డనుకున్నది. తొలికానుపుకు ఆడపిల్ల పుట్టినందుకు అందరూ అంత సంబరపడతారనికూడా అనుకోలేదు. ఆడపిల్ల పుడితే నలుగురూ సాను నయంగానూ, సరిపెట్టుకు పొయ్యేటట్టూ మాట్లాడటం పార్వతికి తెలుసుగాని, ఇట్లా చంకలు గుద్దుకోవటం పార్వతికి ఎక్కడా చూసినట్టు జ్ఞాపకంలేదు. ప్రపంచం మారు తున్నది; ఆసంగతి పార్వతికి తెలీదు.

అందరూ చంటిదాన్ని "చిన్నపార్వతమ్మ" అన్నారు. నాయనమ్మ ముక్కునుంచి ఊడిపడిం దన్నారు. ఎంత వొద్దనుకున్నా పార్వతిమనసులో గర్వం పాలుపొంగినట్టు పొంగింది.

రామకృష్ణ ఆ పసిగుడ్డుకు ఫొటోలు తీశాడు.

అక్కడున్న నాలుగురోజులూ పార్వతికి ఏదో ప్రపంచంలో ఉన్నట్టుగానే ఉన్నది.

* * * *

బుల్లిపార్వతిని తీసుకుని సావిత్రి పట్నం వచ్చేసరికి రామక్రిష్ణ పట్నంలో ఏదో ఉద్యోగం సంపాదించి సీతనుకూడా తెచ్చాడు. రెండు కుటుంబాలూ కలిసే ఉండగలందులకు త్యాగరాయనగరులో కాస్త విశాలమైనఇల్లు తీసుకున్నారు. అద్దె నలభై రూపాయలు.

"ఇంక సాంబారునీళ్ళూ, రసంనీళ్ళూ, మజ్జిగపచ్చడీ, చప్పిడికూరలూ తినటానికి వీల్లేదు. వంట పెట్టాలిసిందే," అన్నది సావిత్రి.

మామూలుపిల్లలకన్న బుల్లిపార్వతి చాలా ఆరోగ్యమైనపిల్ల. దానికితోడు నారాయణ శిశుపోషణమీద డాక్టరు అచ్చమాంబ రాసిన పుస్తకమూ, మరికొన్ని పుస్తకాలూ తెచ్చి పడేశాడు.

ఒకనెల గడిచాక వెంకటేశ్వర్లుమామయ్య కూతురికీ, అల్లుడికీ ఉత్తరాలు రాస్తూ ఆకవరులోనే నారాయణక్కూడా ఒకఉత్తరం పెట్టాడు.

"ఈమధ్య తెనాలి వెళ్ళాను. అమ్మ కులాసాగానే ఉన్నది. డబ్బు చాలా చేర్చి నట్టున్నది. మామయ్యగారు పోయాక తనడబ్బు అప్పులమీద తిప్పేవాళ్ళు లేక, దొంగలు పడతారేమోనని భయపడుతున్నది. అవసరమైనది మాత్రం దగ్గిర ఉంచుకోమనీ, మిగిలినది బాంకులో వేసుకోమనీ చెప్పాను. బాంకులో వెయ్యి రూపాయిలు వేయించి వచ్చాను. అసలుసంగతేమంటే, ఆవిడ మనవరాలిని చూడాలని మహా ఇదవుతున్నట్టున్నది. నీదగ్గిరే ఉంచుకుంటే బాగుంటుందేమో!" అని వెంకటేశ్వర్లు రాశాడు.

తల్లిని తీసుకురావటంలోగల కష్టసుఖాలను గురించి నారాయణ మిగిలినవాళ్ళతో సంప్రతించాడు.

"న్యాయంగా అమ్మ మనవెంట ఉండవలసినమనిషే. ఆవిడను ఒంటరిగా ఉండనిచ్చినందుకు ప్రపంచం నన్ను కర్కోటకుడనుకున్నా ఆశ్చర్యంలేదు. కాని ఏం చెయ్యాలి! ఆవిడకు పొలాలూ, ఇల్లూ విడిచిపెట్టటం ఇష్టంలేదు. ఆవిడ వచ్చి మడీ, ఆచారమూ, తద్దినాలూ అంటూ కూర్చుంటే నాకూ చిరాకే. ఇద్దరమూ చెరో యుగంలోనూ బతుకుతున్నాం. అందుచేత ఆవిడమానాన ఆవిడా, నామానాన నేనూ బతకటమే సరయినఏర్పాటు. కాని ఆమాట అని ఎవరిని ఒప్పిస్తావో ఒప్పించూ!" అన్నాడు నారాయణ.

"నన్నే ఒప్పించలేరు!...ఏమిటండీ చాదస్తం కాకపోతేనూ! కన్నతల్లికోసం తద్దినాలు పెడితే తప్పా? తద్దినాలు పెట్టరాదనేదికూడా ఒక మతమాఏం? మీరు మానినందుకు నేను తప్పుపట్టటంలేదు, ఇంకోరికోసం – అందులోనూ తల్లికోసం –

నమ్మకంలేనిపనులు చేస్తే ఏం? ఏడాది కోరోజు వస్తుంది తద్దినం. దానికోసం తల్లిని వెలేస్తానన్నమనిషిని మిమ్మల్ని ఒక్కర్ని చూశాను. ఏమన్నాచెప్పండి, మీకు అపేక్షలు తక్కువ!" అంటూ సావిత్రి ఉపన్యాసం దంచేసింది.

"సరే నేను వెళ్ళి ఆవిణ్ణి తెస్తాను," అన్నాడు నారాయణ. ఆరోజే తల్లికి ఉత్తరం రాసేశాడు – శనివారం రాత్రికి వస్తున్నాననీ, ఆదివారం రాత్రిబండికి తనవెంట బయలుదేరటానికి మూటాముల్లే సర్దుకుని సిద్ధంగా ఉండమనీ, సావిత్రి ఆవిడకోసం కలవరిస్తున్నదనీ, చంటిది "అమ్మమ్మ" అంటున్నదనీ!

పార్వతి కొడుకుఉత్తరం చూసుకుని లోపల సంతోషించింది; కొంతసామాను సర్దుకున్నది కూడానూ. అయితే ఆసంగతి నారాయణకు కనిపించకుండా, తాను ప్రయాణానికి సిద్ధంగా లేనట్టే అనిపించేటట్టు జాగ్రత్తపడింది, నారాయణ మోస పోయాడు..

"ఇదేమిటమ్మా? ఏమీ సర్దుకోలేదేం ఇంకా? రాత్రికి ప్రయాణమని రాస్తినిగా?" అన్నా డతను.

"రాశావులే. అయినా నే నిప్పు డక్కడి కెందురా?" అన్నది తల్లి.

"ఎందు కేమిటమ్మా? మేమంతా అక్కడ ఉన్నాంగనకా!"

"మీ రున్నారులే – ఏనాటినుంచో ... నా కిక్కడ బాగానేఉంది. ఏదో, కాలం శాంతంగా వెళ్ళిపోతున్నది. ఎవ రెక్కడుంటేనేం? సుఖంగా ఉంటే అంతేచాలు. వెనకటిరోజులూ, ఆ అపేక్షలూ, ఆ కలిసికట్టూ ఇహచూడం, అన్నయ్యలు మన్యంపట్టి పోయారు – ఒకరి కొకళ్ళు కాకుండా విసిరేసిన ట్టయిపోయాం," అంటూ పార్వతి వేదాంతంలోపడింది.

"అసలు జీవిత మే అట్లా ఉందిలే. మన చేతిలో ఉన్నంతవరకైనా కలిసికట్టుగా ఉండొచ్చుగా? ఆదివరకంటే ఒకేఒక గదిలో ఉండి హోటలుమెతుకులు తిన్నాం. ఇప్పు డిల్లంటూ ఉన్నది. సావిత్రి వంటపెట్టింది. అందరమూ ఒకేచోట ఉండొచ్చు," అన్నాడు నారాయణ.

"నే నక్కడ మీకు పానకంలో పుడకల్లే తయారవుతానేమో?" అన్నది పార్వతి. కొడుకు తనను కాళ్ళావేళ్ళాపడి బతిమాలి, 'నువు రాకపోతే అక్కడ మాకు జరగదు. వచ్చితీరాలిసిందే. నీకన్న మాకు ఎక్కువెవరు?' అన్నభాష మాట్లాడితే పార్వతి సంతోషించి ఉండేది. కాని నారాయణకు ఆ భాషరాదు. ఏమయినా, తనకు వెళ్ళాలనే ఉన్నదిగనక, బలవంతాన మొదలుపెట్టినట్టు సర్దటం మొదలు పెట్టింది. అంతా పావుగంట పట్టలేదు.

ఆరాత్రిబండికి ఇద్దరూ పట్నం బయలుదేరారు. పార్వతి వంటిల్లు తనకిందనే ఉంచుకుని, తాళం పెట్టేసుకుంది.

* * * * *

పార్వతి రాకతో అందరికష్టాలూ ఆరంభమయాయి. సావిత్రి ఊహించినట్లు పార్వతి మడి పెట్టింది. అయితే అందువల్ల ఎవరికీ పెద్దనష్టం కలగలేదు. ఎందుకంటే వంటపనంతా పార్వతే మీదవేసుకున్నది.

కాని ఇతరకష్టాలు అనుకోకండా వచ్చిపడ్డాయి. ముఖ్యంగా చంటిపిల్ల విషయంలో. పార్వతిలెక్కన వాళ్ళకు పిల్లను పెంచటం ఏమీ చాతకాదు. పిల్లలకు రోజూ ఆముదం పెట్టాలి, ఉగ్గు పొయ్యాలి.

"ఆముదమా? దానిపేరైనా స్మరించటానికి వీల్లేదు," అన్నాడు నారాయణ.

"పిల్లకింత పౌడరు పామగానే సరిపోయిందా? ఆముదం పొట్టన పెట్టకపోతే విరేచనం ఏట్లా అవుతుంది? ఉగ్గు పొయ్యకపోతే తాగినపాలు ఎట్లా అరుగుతాయి?" అని పార్వతి సవాలుచేసింది. చంటిపిల్లలున్న ఇంట్లో ఉండవలిసిన వస్తువు ఒక్కటికూడాలేదు. ఆఖరుకు వాంపోచలన్నా లేవు.

"అవన్నీ పాతకాలపు పద్ధతులమ్మా. ఈనాడు పిల్లలను పెంచేటందుకు చాలా మంచిపుస్తకాలూ అవీ ఉన్నాయి," అన్నాడు నారాయణ.

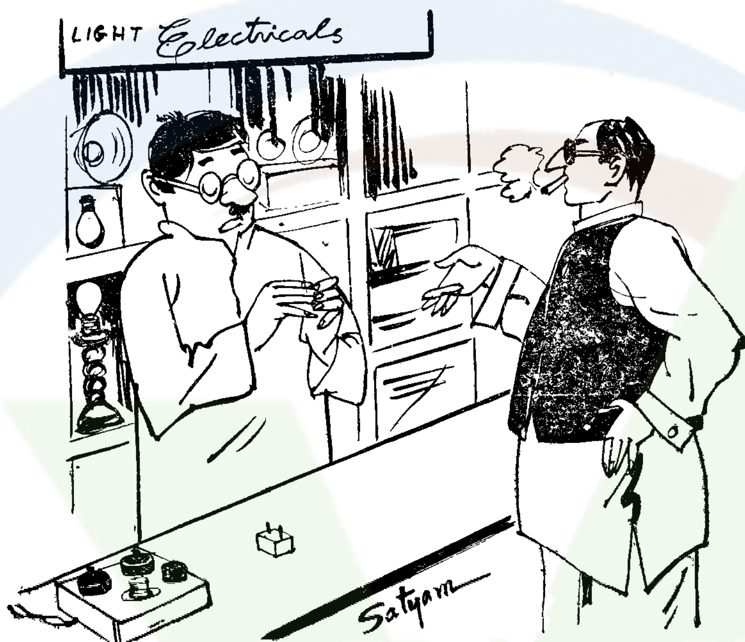
"పుస్తకాలు చూసి పిల్లల్ని పెంచుతారుట్రా? మనింటో అద్దెకున్నవారి కోడలు పత్రికల్లో చూసి వంటకాలు తయారుచేస్తుందిలే. నోట్లో పెట్టుకోలేం. అట్లాగే ఉంది ఇదీనూ," అన్నది పార్వతి.

పిల్లకు తానే నీళ్ళు పోస్తానని పార్వతి చీర ఎగగట్టి సిద్ధమయేది. మామూలుగా సీత సహాయంతో సావిత్రే పిల్లకు నీళ్ళు పోసేది; కాని పార్వతి వచ్చాక ఆఏర్పాటు మార్చేసింది.

"ఏంచెయ్యనండీ? అత్తయ్య నీళ్ళు పోస్తే పిల్ల ఒళ్ళంతా జిడ్డుజిడ్డుగా ఉంటున్నది. దానికి నీళ్ళు పోస్తానంటే వినరు. వద్దంటే కోపం వస్తుందేమో! ఎంత పౌడరు వేసినా, సాయంత్రానికల్లా పిల్లఒళ్ళు ఏదో మెతకవాసన," అన్నది సావిత్రి మొగుడితో.

నారాయణమాత్రం ఏమనగలడూ?

పార్వతికి మధ్యాన్నంనుంచీ పనిఉండదు. నిద్రపోతున్న పిల్లను ఉయ్యాల తొట్టినుంచి ఎత్తి ఒళ్ళో పడుకోబెట్టుకుంటుంది. అది లేచి ఏడుస్తుంది. పిల్ల కాస్త గీమంటేచాలు, పాలుపట్టమంటుంది పార్వతి.

"ఏమయ్యా! నా కాలింగ్ బెల్ బాగుచేయటానికి మనిషిని పంపుతానని పంపలేదేం?"

"పంపించానండీ! మీరు ఇంటిదగ్గర లేరటగా."

"నేను ఇంటిదగ్గరే వున్నానయ్యా రోజంతా!"

"ఏమోనండీ, మా మెకానిక్ కాలింగ్ బెల్ ఎంతనొక్కినా ఎవరూ పలకలేదని తిరిగొచ్చాడు."

"పాలుపట్టి గంట కాలేదత్తయ్యా! ఇంకా మూడుగంటలదాకా పాలు పట్టగూడదు," అంటుంది సావిత్రి.

"అట్లా అని పుస్తకంలో రాశారేమిటి?" అని పార్వతి వెటకారంగా అడుగుతుంది.

సావిత్రి వెటకారం లక్ష్యపెట్టక, "అవునత్తయ్యా!" అంటుంది.

"అదేం చోద్యమమ్మా! మా కాలంలో మే మెరగం," అంటుంది పార్వతి.

ఇటువంటి విషయాలు సావిత్రి చెబితే నారాయణ దులిపేసుకున్నాడు గాని, తన తల్లి పిల్లకు ఎత్తు మరిగిస్తున్నదనీ, పిల్ల మొహంలో మొహం పెట్టి దీర్ఘసంభాషణలు చేస్తుందంటేనూ సహించలేకపోయాడు.

ఈసారి తల్లి పిల్ల ముఖంలో ముఖం పెట్టి పెద్దగా నవ్వుతున్నప్పుడు, కాస్త మొహం ఎడంగా పెట్టమ్మా. మన ఊపిరీ, గాలీ పిల్ల పీల్చటం మంచిదికాదు. అట్లాగే పిల్లలకు రోగాలు వచ్చేది!" అన్నాడు నారాయణ.

పార్వతికి చాలా కోపం వచ్చింది. ఆ రోజల్లా ఆవిడ పిల్లచాయలకు రాలేదు. సావిత్రి ఆమాటంటే, "అదీ ఒకవిధంగా మంచిదేలే," అన్నాడు.

కాని సావిత్రి రాయిలాగా ఉండలేకపోయింది. అత్తగారి అలక పోగొట్టటానికి ఏదో మిషమీద, తన చేతుల్లో ఉన్న బిడ్డను పార్వతి కివ్వబోయింది.

"ఒద్దులే, తల్లీ! నేను ముట్టుకుంటే దానికి రోగా లొస్తాయిటగా. కాకపోయినా వాడు పెద్ద పొరపాటు చేశాడు. పిల్ల అమ్మమ్మ అంటుంటే నాయనమ్మను తీసుకు రావట మేమిటి? అమ్మమ్మలు ముట్టుకుంటే పిల్లలకు రోగాలు రావని పుస్తకంలో రాసి ఉందేమో మరి,'' అంటూ పార్వతి దాడి సాగించింది.

ఆ దాడికి తట్టుకోలేక దిగజారిపోయి, "ఆయన మాటలు పట్టించుకుంటా రేమి టత్తయ్యా? ఆయన సంగతి మీకు తెలీదా?" అంటూ అత్తగారిపక్ష మయి పోయింది.

ఆ అపజయంతో మళ్ళీ అన్ని సమస్యలూ మొదటి కొచ్చాయి. పార్వతి తన కోడలిచేత చంటిపిల్లకు ఆముదమూ, ఉగ్గూ, ఏడిచినప్పుడల్లా పాలు పోయించటం మనసారా సాగిలినప్పిస్తి చేసింది. పిల్ల ఒంటికి రాసిన ఆముదం పదలకుండా నీళ్ళు పోసింది. పిల్లకు ఎత్తు మప్పింది. మొహంలో మొహంపెట్టి రోజూ గంటలతరబడి ముద్దు చేసింది.

సావిత్రి నారాయణతో విషయం మళ్ళీ మొదటి కొచ్చిందని చెప్పింది గాని, అందుకు కారణం తానేనని మటుకు చెప్పలేదు.

పార్వతి కొడుకుమీద చలాయించిన అధికారానికి ఎన్నోరెట్లు మేనగోడలి మీద చలాయించబోయింది. అయితే సీత పార్వతి అధికారాన్ని కొంచెంకూడా ఖాతరు చెయ్యలేదు. పార్వతి ఏమన్నా అడిగితే చేసేది కాదు. ఆమెతో మాట్లాడి నప్పుడల్లా పుల్ల విరిచినట్టు మాట్లాడేది.

పార్వతికి తన మేనగోడలి మొరటుప్రవర్తన సహించటమే తేలికగా ఉండేది. సీత అనే దేదో బడబడా అనేస్తుంది మొహానే_లోపల ఏమీ దాచుకోదు. సావిత్రి పైకి ఎంత మంచిగా ఉన్నా, లోపల ఏదో కుళ్ళు దాచిఉంచుతున్నదన్న అనుమానం పార్వతికి ఉండనే ఉండేది.

సీత, సావిత్రి పడుతున్న అవస్థ గ్రహించి, పార్వతికి రాహువల్లే అడ్డుపడింది.

పిల్లకు ఆవిడ నీళ్ళు పొయ్యటానికి ఎంతమాత్రమూ వీల్లేదన్నది; పిల్లను అయిదు నిమిషాలు మించి ఎత్తుకోవటానికి వీల్లేదన్నది; అది గీమన్నప్పుడల్లా పాలు పట్ట మనటానికి వీల్లెదన్నది; చీటికీమాటికీ పిల్లను తొట్టెలో పెట్టి గంటలతరబడి ఊప టానికి వీల్లేదన్నది.

"ఓసి నీ-! నీకే ఓ నలుసు పుడితే నన్ను దాని చాయలకూ్కడా రానిచ్చేట్టు లేవే!" అన్నది పార్వతి.

'అట్లా, సీతకిమల్లే మాట్లాడే స్వతంత్రం నాకూ్కడా ఉంటే బాగుండునుగద!' అనుకున్నది సావిత్రి. సావిత్రి అనుకోవటం వింతకాదు; కోడలికి అత్తదగ్గిర అంత చను వుండే అవకాశం లేదు. సీతను చూసి నారాయణ కూడా, "అది మాట్లాడినట్టు అమ్మతో నే నెందుకు మాట్లాడలేను? తల్లిగదా, ఆవిడదగ్గిర నాకు చనువెందుకు లేకుండా పోవాలి? నే నా చనువును ఏ విధంగా పోగొట్టుకున్నాను?" అని చాలాసార్లు అనుకున్నాడు.

ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం తెలియటానికి కొంతకాలం పట్టింది. తెలిసినాక ఓ కథ రాశాడు. అది అతని మంచి కథల్లో ఒకటిగా ఇప్పటికీ చెప్పుకుంటారు. ఆ కథ సూచించే విషయం ఏమిటంటే, తప్పును సహించటం కంటె ప్రతిఘ టించటం తప్పు చేసినవాడి దృష్టినుంచి కూడా మంచిదే. 'దౌష్ట్యాన్ని ప్రతిఘ టించకు' అన్న టాల్‌స్టాయ్ సూత్రానికిది వ్యతిరేకం. అయితే ఇది గాంధీ యిజాన్ని ఇంకొంచెం ముందుకు తీసుకుపోతుంది. బ్రిటిషువారి అక్రమ పరిపాలనకు విరుద్ధంగా భారతీయులు సత్యాగ్రహం చెయ్యటం సమర్ధనీయం అన్నది అటుంచి, సత్యాగ్రహం చెయ్యకపోవటం నేరమే అవుతుంది।

* * * *

"మనకు కావలిసిన దేదో ఇక్కడ లేదు," అని ఖచ్చితంగా తోచినప్పుడు మనుష్యులు ఉన్నచోటూ, ఉన్న జీవితమూ విడిచి ఎక్కడైనా వెళ్ళిపోతారు. బైరాగుల్లో కలుస్తారు, సన్యాసం పుచ్చుకుంటారు, దేశంపట్టి పోతారు, ఏదో ఒకటి చేస్తారు.

మద్రాసులో తన కేమీ లేదన్న నమ్మకం పార్వతికి క్రమంగా కలిగింది. ఉండి ఏమిటి ప్రయోజనం? వాళ్లు తనను అర్థం చేసుకోరు, తాను వాళ్ళను అర్థం చేసు కోలేదు. వాళ్ళ భాషవేరు, తన భాష వేరు. తన పద్ధతులూ, భావాలూ వాళ్ళకి బాధ కలిగిస్తున్నాయని తెలిసి ఆమె కొంతకాలం ఆనందం అనుభవించిందిగాని, ఆ ఆనందం ఎక్కువకాలం దక్కలేదు. ఆమె మన స్తత్వం అందుకు అనుకూలమైనది కాదు.

పట్నం వచ్చాక ఆమె మనస్సులో ఎన్నడూలేని గాయం ఒకటి ఏర్పడి మానకుండా ఉన్నది. రెండు భార్యాభర్తల జంటలు రోజూ అనుభవించే సుఖం తనకు ఏనాడూ లేకపోయిందన్న విచారం ఆమెకు పట్టుకున్నది. అటువంటి సుఖాన్ని ఆమె పూర్తిగా మరిచిపోయింది. ఆ సుఖంమీదే తనకు దృష్టి నిలిచినట్టయితే తన భర్తలో ఇతర అవలక్షణాలు పాటించకుండా ఎంత సుఖమైనా అతనితో తాను పొందిఉండేదే. 'నీకు సుఖపడటం చాతకాదు.' అని తన భర్త తనను ఎన్నిసార్లు ఎత్తిపొడవలేదు? కామేచ్ఛ తీర్చేవాడు ఎటువంటివాడైతే నేమిటి? తాను తన యౌవనమంతా ఎందుకు వృధా పోనిచ్చినట్టు? అందువల్ల ఏం సాధించినట్టు? రాత్రి ఎనిమిది దాటినప్పటినుంచీ సావిత్రీ, సీతా పడకగదికోసమే వేచిఉన్నట్టుగా ఉంటారు. వాళ్ళ చూపుల్లోనూ, గొంతుల్లోనూ సూక్ష్మంగా ఏదో ఆవేశం కనిపిస్తుంది. తాను అటువంటి ఆవేశం ఏనాడూ ఎరగదు. తన తప్పా? తన చుట్టూ ఉండిన వాళ్ళ తప్పా? దేవుడి తప్పా? పూర్వజన్మలో చేసుకున్న పాపానికి ఫలితమా? ఏదో ఒక సిద్ధాంతమైతే సరిపెట్టుకోవచ్చు; కాని మనిషికి కలిగే మంచిచెడ్డలను గురించి సవాలక్ష సిద్ధాంతాలు.

ఆమెకు చౌకబారు రంకుతనాలంటే తగని అసహ్యం. ఆ అసహ్యానికి బీజాలు ఆమె మనస్సులో పసితనంలోనే నాటుకున్నాయి. అదీగాక అభిమానవతి. రంకు చేసి దొరికిపోవటంకన్న ఆవిడ దృష్టిలో చావు మేలు. తన పరువుమీద ఆమెకు అంతులేని అభిమాన మున్నది. నిజానికి ఆమె గొప్ప ఖ్యాతి గలది కాదు. ఆ మాటకు వస్తే ఎంతో ఖ్యాతి సంపాదించుకున్నవాళ్ళే పరువుతక్కువపనులు చేస్తారు. నిజంగా పరువును గురించి తాపత్రయపడేవాళ్ళు పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివాళ్ళే. అందులో విడ్డూరమేమీ లేదు. పేదవాడే డబ్బును పొదుపుగా వాడుకుంటాడు.

పార్వతి ఏ రాత్రీ సరిగా నిద్రపోయేది కాదు. పడుకుంటే రకరకాల ఊహలు వచ్చేవి. అహోరాత్రాలు మైథునసుఖంలో మునిగితేలటం గురించి ఊహించుకునేది. ఇటువంటి ఊహలు మనస్సులో మాత్రమే ఉంచుకోవాలని ఆమె అనుమానం. కాని అవి పౌరాణికమైన ఊహలని ఆమెకు తెలీదు. శివపార్వతులు ఒకప్పుడు వెయ్యి 'దివ్య' సంవత్సరాలపాటు సంగమం సాగించిన కథ ఆమెకు తెలీదు.

ఆమెకు అనేకసార్లు ఒక భయంకరమైన కోరిక కలుగుతూ వచ్చింది—తాను వేశ్యఅయి పుట్టితే బాగుండేదని. వేశ్యాధర్మంలో సతీసమస్య లేదు; శరీరసుఖం ఎంతైనా ఉంది. ఎంత గొప్ప కాంబినేషన్! వేశ్యలకు సుఖవ్యాధు లుంటాయని ఆక్షేపించే అవకాశం కూడా పార్వతికి లేదు. తన భర్త తనకూ తగిలించా డొక

జబ్బు. వేశ్య జన్మకన్న తనవంటి బ్రాహ్మణస్త్రీ జన్మ ఏవిధంగా ఉత్తమమైనది? ఉత్తమమైనదన్న నమ్మకం పార్వతికి ఉన్నదిగాని, దాన్ని ఋజువు చెయ్యటం చాలా కష్టమయింది...

పట్నంలో మరీ మాలకూడుగా ఉన్నది ఇంటికి ఎవరెవరో వస్తారు. టిఫిన్లు తింటారు, కాఫీలు తాగుతారు, వెళ్ళిపోతారు. వాళ్లు ఏ కులమో, ఏ మతమో తెలీదు. మనుషులను చూస్తే ఏమీ తెలీదు. బ్రాహ్మలని చెప్పినా నమ్మదగినట్టుగా ఉంటారు కొందరు; తీరా విచారిస్తే సాయిబులో, అంటరానివాళ్ళో! ఇంగిలీషులో మాట్లాడుతుంటే కులం ఏదయిందీ అసలు తెలుసుకోలేం. అందుకేనేమో, తన చిన్నతనంలో ఒక శాస్త్రుల్లుగారు, ఇంగిలీషొచ్చి వర్ణసంకరం తెచ్చిపెట్టిం దనేవాడు...పోనీ, ఈ మహాపట్నంలో అందరూ పైకులాలవాళ్ళల్లే ఉన్నా రనుకుందామంటే అదీలేదు. ఆమధ్య ఎవరో శేషయ్యట, రెండు మూడుసార్లు వచ్చాడు. చూడగానే అంటరానివాళ్ళకన్న అధ్వాన్నం అనిపించేటట్టున్నాడు. అచ్చమైన బ్రాహ్మట్ట! మరో ఆయన అచ్చు యాయవారపు బ్రాహ్మడల్లే ఉన్నాడు—ఏ కులమో నారాయణకూడా తెలీదు; ఎవరి కులంమాట అడిగినా వాడికి ఒకటే చిరాకు!—ఆ మనిషి బ్రాహ్మణుడు మాత్రం కాదుట...మొత్తంమీద ఈ పట్నంలో డబ్బున్నవాళ్ళూ, లేనివాళ్ళూ తెలిసినంత బాగా కులాలు తెలీవు. పార్వతి కిదేమీ నచ్చలేదు. అంతా మాలకూడే! నారాయణా, రామక్రిష్ణా కూడా జంధ్యాలు తీసిపారేశారు; కులభ్రష్టులు. చిన్నతనంలో ఇటువంటివాళ్ళను వెలేసేవాళ్ళు! ఇట్లా చేస్తున్నవాళ్ళ నెవరూ ఏమీ అనకపోవటం ఆశ్చర్యం! ఇదేగామాలు ఘోరకలి అంటే!

ఎవ రెట్లా పోతే తన కేం? ఇంటిపట్టున ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడే తనకు సుఖంగా వున్నది. రాను మొర్రో అంటుంటే నారాయణ పట్టబలవంతాన తనను ఈడ్చు కొచ్చాడు.

ప్రయాణం కట్టటానికి పార్వతికి మంచి అవకాశం దొరికింది. తన పెద్దన్నయ్య కొడుక్కు పెళ్ళి అవుతున్నది సికిందరాబాదులో. శుభలేఖతోబాటు నారాయణకు కార్డుకూడా వచ్చింది.

"వాళ్ళందరినీ చూసి ఎన్నో యుగాలయిన ట్టుంది. పెళ్ళికి వెళతారా! మీరు కూడా రావచ్చు," అన్నది పార్వతి కొడుకుతో.

''మే మెక్కడ వస్తాంలే, కావలి స్తే ను వ్వెళ్ళిరా,'' అన్నాడు నారాయణ.

నాగభూషణంవాళ్లు ఎక్కడో నల్లగొండ ప్రాంతంలో ఉంటున్నారు. బస్సు మీదకూడా ప్రయాణం చెయ్యాలి. పెళ్ళి ఇంకా వారంరోజు లుండనగానే పార్వతిని నారాయణ పెద్దమేనమామయింట దిగబెట్టివచ్చాడు.

పెళ్ళి అయినాక పార్వతి తిన్నగా తన యింటికే వెళ్ళిపోయింది. మళ్ళీ పట్నం రాలేదు.

*　　　　*　　　　*　　　　*

జీవిత వేగానికి తట్టుకోలేనివాళ్ళు కాలం ఆగిపోతే బాగుండు ననుకుంటారు. మంచో, చెడో, ఉన్న వ్యవస్థ ఇకనుంచీ మార్పులేకుండా ఇట్లాగ సాగిపోతేనేగాని తనకు మనశ్శాంతి వెతుక్కునే అవకాశం దొరకదు అనుకుంటారు - బస్సునుంచి దిగిపోదలిచినవాడు అది ఆగటంకోసం చూసినట్టు. కాని జీవితం, తెరమీది బొమ్మలాగా, ప్రతిక్షణమూ మారుతూనే ఉంటుంది; ఏ మాత్రం నిలిచిపోయినా అది సినిమా కాదు - జీవితమూ కాదు.

పార్వతిలాటి పాతకాలపుమనిషి జీవితంలో కలిగే మార్పులే తనకు మనశ్శాంతి లేకుండా చేస్తున్నాయనుకోవటం స్వాభావికం. కాని సావిత్రికికూడా అటువంటి భావం కలగటం ఆశ్చర్యం. ఆమె కాలంతోబాటు కదిలేశక్తి ప్రదర్శించింది. మొగుడికి కొంచెం వెనకగా పరుగులుతీసింది. పాత ఆచారాలను తోసేసింది. కులాలను దాటి ఆలోచించగలిగింది. అన్నీ చేయగలిగింది గాని ఈ కమ్యూనిజం ఏమిటో అర్థం చేసుకోలేకపోయింది. ఇది ఆమె ప్రాణానికి పచ్చివెలక్కాయ అయి కూర్చుంది.

ఈ పచ్చివెలక్కాయను ఇంట్లోకి తెచ్చినవాడు రామక్రిష్ణ. కలరాక్రిములు తాగే నీటిద్వారా శరీరంలోకి ప్రవేశించినట్టుగా కమ్యూనిజం పుస్తకాలరూపంలో ఇంట్లోకి

అడుగుపెట్టింది. మగవాళ్ళిద్దరూ వాటిని చదివేవాళ్ళు; చదివినదానికన్న ఎక్కువ సేపు చర్చించుకునేవాళ్లు. ఈ పుస్తకాలు వచ్చినదాకా నారాయణకూ రామక్రిష్ణకూ ఓ విధమైన గురుశిష్య సంబంధం ఉండేది. ఇప్పుడది తారుమారయింది. 'గురువు శిష్యుడాయె, శిష్యుడు గురువాయె' అన్నట్టుగా. సందేహాలు లేవదీయటం నారాయణ వంతూ, వాటిని తీర్చటం రామక్రిష్ణ వంతూ అయింది.

మొదట్లో సావిత్రి ఈ కమ్యూనిజంగురించి అంతగా భయపడలేదు. అదేమిటో తానుకూడా తెలుసుకుందామని ఆత్రపడిందికూడానూ. కాని రామకృష్ణ చెప్పిన విషయాలు కొన్ని వింటే సావిత్రికి ఏమాత్రమూ నచ్చలేదు. అవి ఆమెలో అనుమానాలనూ, అశాంతినీ రేకెత్తించాయి. జీవితమంతా దోపిడీమయమనీ, పోరాటంతో కూడుకున్నదనీ రామక్రిష్ణ తేల్చాడు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు మన దేశాన్ని దోపిడీ చేస్తున్నారంటే అర్థం ఉన్నది. ఫాక్టరీలవాళ్ళు కూలీలను దోచడం ఏమిటీ? ఆ బీదసన్నాసులదగ్గిర దోచుకునేటందు కేమున్నది? ప్రపంచ రాజకీయాలన్నీ కమ్యూనిజమును చావగొట్టటానికీ, అదే ప్రధానలక్ష్యంగా పెట్టుకుని పనిచేస్తున్నాయిట! 'చేసేవి శివపూజలూ, దూరేవి దొమ్మరిగుడిసెలూ' అన్నట్టు, ప్రజాస్వామ్యాన్ని సమర్థించే దేశాలన్నీ చేరి, డిక్టేటరై కూర్చున్న హిట్లరును ఎక్కదోస్తున్నాయట.

నారాయణా, రామక్రిష్ణా చెప్పేమాటలు చూస్తే కొన్నివేల యేళ్ళుగా మానవ జీవితమంతా తప్పుతోవకే పోతున్నది. మతాలన్నీ నల్లమందు మాత్రలు; కళలన్నీ ఉన్నవాళ్ళు లేనివాళ్ల దోచుకునే సంస్కారాన్ని బలపరచినవే. ఒక్క కులవ్యవస్థే కాదు, వర్గవ్యవస్థకూడా పోవాలి. యుద్ధాలూ, సేనలూ, పోలీసులూ ఇవన్నీ ధనికవర్గంవాళ్ళకోసం ఏర్పాటయినవే. ధనికులూ, దరిద్రులూ అన్న తేడా పోవాలి. దానికోసం విప్లవం జరగాలి. భూస్వాములుండరాదు. భూములు, దున్నేవాళ్ళ సొత్తు కావాలి; ఫాక్టరీలు, దేశం సొత్తు కావాలి.

"ఇదంతా నిజంగా జరుగుతుందని మీరు నమ్ముతున్నారా?" అని సావిత్రి నమ్మలేకుండా అడిగింది.

"జరుగుతుంది - కాని విప్లవం రాకుండా జరగదు. నరబలి ఎంతో కావాలి," అన్నాడు నారాయణ.

"మేం నమ్మటమేమిటి రష్యాలో జరిగింది." అన్నాడు రామక్రిష్ణ.

విప్లవం అంటే ఏమిటో ఇద్దరూ సావిత్రికి వర్ణించి చెప్పారు.

సావిత్రి గాబరాపడింది. వాళ్ళిద్దరికీ ఓ విధమైన రక్తదాహం పట్టుకున్నట్టుగా

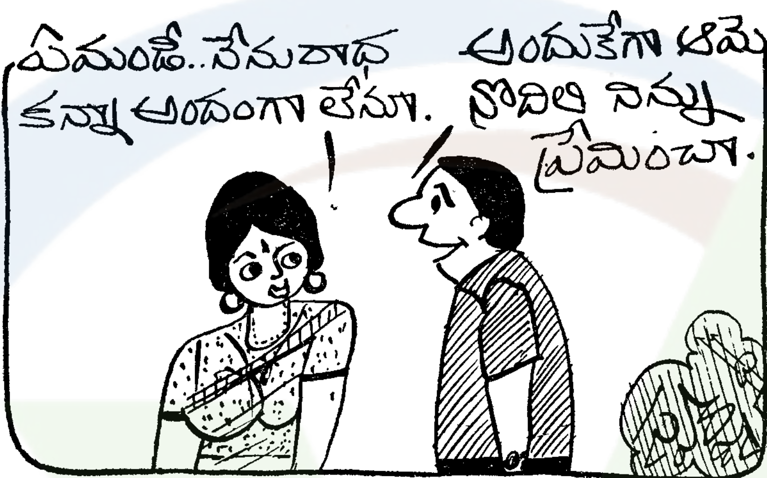
ఆమెకు తోచింది. వాళ్ళ మాటలు నమ్మలేకపోయింది. తనను ఏడిపించటానికి అట్లా మాట్లాడుతున్నా రనుకున్నది. అయితే ఈ అనుమానం ఎంతోకాలం నిలవ లేదు.

ధర్మరాజు క్షత్రియుడు. యుద్ధాలు చెయ్యటం క్షత్రియధర్మం. అయికూడా ధర్మ రాజు, "తినజాలను నెత్తురుకూడు, మాధవా!" అన్నాడు. అటువంటప్పుడు వీళ్ల వర్గపోరాటమనీ, ధనికవర్గాన్ని నిర్మూలించటమనీ ఇంత తేలికగా ఎట్లా మాట్లాడు తున్నారు. వీళ్లు రాక్షసులా? క్రూరులా? ప్రేమించటమూ, దయ చూపించటమూ చాతకానివాళ్లా? కాదే! తప్పు వాళ్ళది కాదు; కమ్యూనిజముది. కొందరు నీచదేవ తలను ఉపాసనచేసి, రహస్యంగా నరబలు లిస్తారట. కమ్యూనిజం అటువంటి నీచో పాసన అవుతుంది కాబోలు.

నారాయణ తన భార్యమనసు ఎట్లా పనిచేస్తున్నదీ శ్రద్ధగా గమనిస్తున్నాడు. పీడితవర్గానికి శత్రువులైనవాళ్ళు విప్లవ సిద్ధాంతాన్ని వ్యతిరేకించటం సహజం; దాన్నిగురించి చేసే దేమీలేదు, ఏమీ చెయ్యనవసరం లేదుకూడా; దానికి ప్రతిఘటనే మందు. కాని విప్లవసిద్ధాంతాన్ని చేపట్టవలసినవాళ్ళే వ్యతిరేకించటం గడ్డుసమస్య. వ్యక్తులుగా వాళ్లు ఒకంతట కదలరు; వర్గానికి వర్గమే కదలాలి. కృషి అంతా అందుకే జరగవలసిఉన్నది.

కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతంలో రక్తదాహం ఉన్నదని సావిత్రి అనుకుంటున్నది. వర్గవ్యవస్థ నిలబడి ఉండటానికి ఎంత నరబలి జరుగుతున్నదో, ఎన్ని దారుణాలు జరుగుతున్నాయో, ఎంత దారిద్ర్యమూ, అజ్ఞానమూ, అనారోగ్యమూ పోషించి, పెంపొందించబడుతున్నాయో సావిత్రికి ఎట్లా తెలియచెప్పటం? అప్పటికీ నారాయణ చెప్పిచూశాడు. ఒక వంక ప్రజలు ప్రపంచమంతటా తిండిలేక మాడిచస్తుంటే అమ్ముడుపోని ఆహారాన్ని సముద్రంలో పోశారుగాని ఆకలిగా ఉన్నవాళ్ళకు ఇవ్వలేదు.

"మన గ్రామాల్లో మాలవాళ్ళను ఎట్లా చూస్తున్నాం? శోషవచ్చి ప్రాణం పోతున్నా, నూతుల్లోనుంచి నీరు తీసుకోనివ్వం. రాక్షసులకన్న అన్యాయంగా ప్రవర్తిస్తున్నాం. వాళ్ళ మనమీద రాక్షసత్వం చూపనుకూడా అక్కర్లేదు; మన మాటకు ఎదురుచెప్పినా సహించం. వర్గా లున్న సమాజంలో దయాదాక్షిణ్యాలంటూ ఉండవు. అది వట్టి భ్రమ. ఫాక్టరీలు తీసుకో. ఈ మధ్య ఒక బొంబాయి మిల్లులో సమ్మె జరిగింది. సమ్మెవల్ల ఫ్యాక్టరీ యజమానులకు రెండున్నర లక్షలు నష్టం వచ్చిందిట. అంటే, పనివాళ్లు సమ్మె చెయ్యకపోతే వాళ్ళ శ్రమవల్ల యజమాన్లు

రెండున్నర లక్షలు జేబుల్లో వేసుకునేవాళ్ళన్నమాట! అంత సత్తాగల పనివాళ్లు తిండీ, బట్టా, ఇల్లూ, వాకిలీ లేకుండా ఉండటమేం? ఫాక్టరీ యజమాన్లు నాలుగేళ్ళ కోసారి కొత్త ఫాక్టరీలు కొనటమేం? పనివాళ్లు సమ్మె చేసినప్పుడు రోజుకూలీ మూడింత లిచ్చి పైవాళ్ళచేత పని చేయించాలని చూశారుట! సమ్మె జరిగింది రోజు కూలీ ఒక బేడా పెంచలేదని! పత్రికలన్నీ సమ్మె చేసినవాళ్ళను తిట్టాయి. ఎందుకు? రోజుకూలీ చాలనివాళ్లు పదిహేనురోజులు ఆ కూలిడబ్బులుకూడా లేకుండా సమ్మె చెయ్యటం ఏమీ తేలికపనికాదు. వెనక కోట్లున్నా, మిల్లువాళ్ళకు రెండున్నర లక్షలు నష్టం వచ్చిందని ఏడిచేది ఆ పత్రికలే. ఇదంతా ఏమిటంటావు?"

ఈ ధోరణిలో నారాయణ మాట్లాడేవాడు. కాని సావిత్రికి అంతా అయోమయంగా ఉండేది. అతను సంబంధంలేని విషయాలన్నిటినీ కలగాపులగంచేసి మాట్లాడు తున్నాడని ఆమెకు తోచేది. పల్లెల్లో మాలవాళ్ళకూ, ఫాక్టరీల్లో సమ్మెలకూ, రక్తపాతంతో విప్లవం తీసుకురావటానికీ ఏమిటీ సంబంధం? నిజంగా సంబంధం ఉండే పక్షంలో తన మొగుడివంటివాళ్ళు కోరుతున్నది అది మరేదో ప్రపంచం; ఈ ప్రపంచానికీ దానికీ సంబంధంలేదు...

ఈరోజుల్లోనే యుద్ధం వచ్చింది. హిట్లరుకూ రష్యాకూ మధ్యకాదు – వాళ్ళకూ వాళ్ళకూ మధ్య ఏదో ఒప్పందంకూడా జరిగిందిట. హిట్లరును ఏ దేశాలవాళ్ళయితే బలపరిచారని నారాయణా, రామక్రిష్ణా అంటూవచ్చారో, ఆదేశాలవాళ్ళే హిట్లరుమీద యుద్ధం ప్రకటించారు.

"వీళ్ళు చెబున్నదంతా తప్పు !" అనుకున్నది సావిత్రి.

సీత అయినా సావిత్రితో కలిసిరాదు. లోతుగా ఆలోచించే మనిషికాదు; "డబ్బున్నవాళ్ళందరినీ నరికెయ్యాలిసిందే," అనేది సీత ఆకతాయిగా. సీతతో మాట్లాడి లాభంలేదు.

ఏమైనా, పాపం, సావిత్రి తనభర్త చెప్పేదాన్లో ఏదో నిజం ఉన్నదని నమ్మటానికే ప్రయత్నించేది. కొందరికి కొన్ని విషయాలు అర్థంచేసుకునేకన్న నమ్మటమే తేలిక. సావిత్రి ఎటూగానిస్థితిలో ఉన్నది. అర్థంచేసుకోనూలేదు, గుడ్డిగా నమ్మనూలేదు.

* * * * *

యుద్ధం మహా భయంకరమైనది. జీవితానికి సంబంధించిన మిగతా అన్ని విషయాలకన్నా వాస్తవమైనది. బొడ్డుకోసి పేరుపెట్టినది లగాయతూ చచ్చి స్మశానం చేరేవరకూ మనిషిచేసే ప్రతిపనిలోనూ, పొందే ప్రతిఅనుభూతిలోనూ ఎంతోకొంత కల్పనా, భ్రమా, ఆత్మవంచనా, నటనా, మర్యాదా, ఆనవాయితీ మొదలైనవి ఉన్నాయి – యుద్ధంలో లేవు. అందులో ప్రతినలుసూ పచ్చినిజం – అనుకోటాలులేవు. యుద్ధం సమర్థతతో సాగినా, అసమర్థతతో సాగినా, ఒక పక్షానికి ఉట్టుడియంగా ఒక విజయం లభించినా, విజయం లభించవలసిన పరిస్థితిలో అపజయమే కలిగినా, అంతా యధార్థమే. సరిచేయటానికేమీలేదు, ఉపసంహరించటానికేమీ లేదు – చావగా మిగిలినసేనలుతప్ప. 'సారీ' అంటే వినేవాళ్లులేరు.

అయినాకూడా నారాయణకు యుద్ధం మరొకవిధంగా చూస్తే అవాస్తవంగానూ, ఒక పీడకలలాగానూ కనబడింది. ఇది ఒక భావసంఘర్షణ తాలూకు భయంకరమైన నీడమాత్రమే. వాస్తవమైనది భావసంఘర్షణ. దాని స్వభావం వేరు, ప్రమాణం వేరు. మానవుడు భావంకోసం పోరాడటమూ, జీవించటమూ, చావటమూ చాలా స్వాభావికమైన విషయమే. అచ్చగా జ్ఞానేంద్రియాల పరిధిలోనే జీవిస్తున్నామనుకునే వాళ్ళనుకూడా తరిచి చూసినట్టయితే, భావాలకోసం జీవిస్తున్నట్టు స్పష్టమవుతుంది.

కాని ఈయుద్ధం రాకుండా చూడటానికి శాయశక్తులా ప్రయత్నించిన రష్యా విజయంకోసం అత్యధికమైన త్యాగాలు చేసి, దారుణమైన నష్టానికి గురిఅవుతున్నది. ఒక దశాబ్దంపాటు హిట్లరును, పాముకు పాలుపోసి పెంచినవిధంగా ఎగదోసినవాళ్ళు రష్యా నిర్మూలనకోసం ఎదురుచూస్తూ, సెకండ్ ఫ్రెంట్ ఏర్పాటు చెయ్యకుండా ఉన్నారు !

ఈ యుద్ధంలో స్టాలిన్‌తోబాటు, కరుడుగట్టిన సామ్రాజ్యవాది చర్చిల్‌కూడా ఒక

మహానాయకుడు! జపానువాళ్ళ సహాయంతో కమ్యూనిస్టులను వేటాడిన జంగ్ కై షేక్‌నుకూడా ఊరేగించారు! స్వాతంత్ర్యోద్యమాన్ని లాఠీలతో అణచిపెట్టాలని చూసిన బ్రిటిషువాళ్ళు భారతీయులకు దేశభక్తి ప్రబోధాలు చెయ్యటానికి ఉపక్రమించారు! ఏనాడో పంచతంత్రంలో చిత్రించిన నక్కలూ – రుద్రాక్ష పిల్లులూ పెద్దపెట్టున మళ్ళీ తయారయాయి!

నారాయణ ఈ అవకతవకలను గమనించాడేగాని, వీటినుంచి ఎటువంటి విషపరిణామాలు కలిగేదీ ఊహించలేకపోయాడు. జర్మనీ ఓటమితో కథ సుఖాంతమైనట్టు కనబడింది. ట్రూమన్ జపాను నగరాలమీద ఆటంబాంబులు వేయించినప్పుడు అతనిరక్తం ఉడికినమాట నిజమేగాని, అది అమెరికా సాగించబోయే నరభక్షణ కార్యక్రమానికి జేగంట అని అతను ఊహించలేదు. న్యూరెన్‌బర్గ్‌లో ఫాసిస్టు అవశేషాలకు సమాధి జరిగిందనుకున్నాడు గాని, ఫాసిజం అమెరికాకు వలస పోతున్నదని తెలుసుకోలేదు.

యుద్ధరంగంలో ఎందరో బలి అయినట్టే, యుద్ధరంగానికి దూరంగా ఎన్నో మానవ సంబంధాలు విచ్ఛిత్తి అయిపోయాయి. యుద్ధం నిలిచిందిగాని భావయుద్ధం నిలవలేదు. వెంకటేశ్వర్లు కమ్యూనిస్టు వ్యతిరేకిగా తయారయాడు. రామక్రిష్ణ "వీర కమ్యూనిస్టు"గా తయారయాడు. వాళ్ళిద్దరూ ఒకరినొకరు కవ్వించుకోకుండా మాట్లాడలేని పరిస్థితి ఏర్పడింది.

నారాయణను ఆఫీసులో ముప్పాతికమంది "రష్యా ఏజంటు" కింద జమకట్టేశారు. కాని మరికొందరు అతనికి ఆప్తులయారు. భావసంబంధం చుట్టరికంకన్నా, మామూలు స్నేహంకన్నా దృఢమైనదన్న సంగతి నారాయణకు ఇంతకాలానికి తెలియవచ్చింది. గాంధీగారి ఉద్యమాలప్పుడు కూడా ఎలాటి సంబంధాలూ లేనివాళ్ళు "భాయి – భాయి" అయిపోయారు. కాని సోషలిస్టు – కమ్యూనిస్టు – మార్క్సిస్టు భావాలంత బలంగా గాంధీగారి ఉద్యమాలు మనుష్యులను అతకలేదేమోనని నారాయణకు అనిపించింది...

లేదు. నారాయణ అనుకున్నట్టుగా కథ ముగియలేదు. జగన్నాటకంలో మరి కొన్ని కింపుకొట్టే అధ్యాయాలూ, అంకాలూ ప్రారంభమవుతున్నాయి. బ్రిటిషు వాళ్ళు పన్నిన ఉచ్చుల్లోకి కాంగ్రెసువాళ్ళు చేతులూ కాళ్ళూ దూర్చి, దేశవిభజనకు సమ్మతించి, అధికారపీఠాన్ని అలంకరించారు. వేటపోతులు తెగాయి. రక్తం యేర్లుకట్టి ప్రవహించింది. పాతిక సంవత్సరాలకు భారతీయుల తలసరి ఆదాయం రెండింతలు కావటానికి పథకాలు ఆలోచించిన మేధావులూ, వాళ్ళ ఏజెంట్లూ కోటలో

పాగా వేశారు. నారాయణ అనేక దుష్పరిణామాలు రానున్నట్టు అంచనా వేశాడు. ఆ దుష్పరిణామాలు అతను అనుకున్నంత దారుణంగానూ, అంత శీఘ్రంగానూ రాకపోవటం అతనికి కొంత మనశ్శాంతి నివ్వటానికిమాత్రమే తోడ్పడింది.

* * * * *

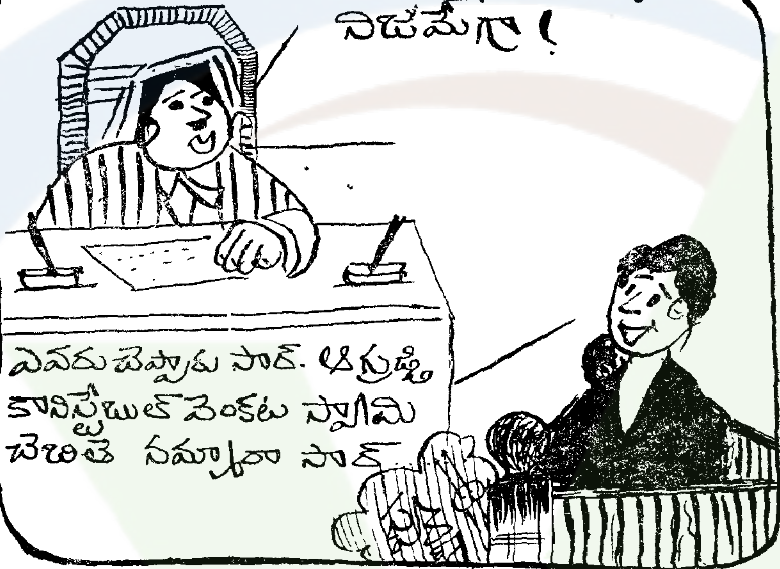
ఢిల్లీ కోటమీదనుంచి బ్రిటిషువాళ్ళ జెండా దిగిపోయి ఎంతోకాలం కాకుండానే నాటుఫాసిస్టులు గాంధీని హత్యచేశారు. హంతకుణ్ణి అభినందించినవాళ్ళలో నారాయణకు బాగా తెలిసినవాళ్ళున్నారు. గోడ్సేను శిక్షిస్తే గాంధీమహాత్ముడి ఆత్మ ఆక్రోశిస్తుందంటూ పత్రికకు వచ్చిన ఉత్తరాలు కొన్ని అచ్చయాయి పత్రికలో అన్నిరకాల అభిప్రాయాలకూ చోటివ్వాలిగద! అటువంటి దేమీ లేదనీ, కొన్ని రకాల అభిప్రాయాలకు కొన్ని పత్రికలు సూదిమొన మోపినంతచోటుకూడా ఇవ్వవనీ నారాయణకు తెలుసు.

గాంధీ హత్య జరిగిన కొద్దిరోజులకే నారాయణ ఉద్యోగం మానేసి, ప్రెస్సొకటి కొన్నాడు. అదేం పెద్దప్రెస్సుకాదు. ఒక సిలండరుమిషనూ, ఒక ట్రెడిలూ ఉన్నాయి. అయిదారు కేసుల టైపూ, ఒక పాత కటింగుమిషనూ ఉన్నాయి. ప్రెస్సుమీద పెద్దలాభాలు వస్తాయని నారాయణ ఆశించలేదు. అతని ఉద్దేశం ఎప్పటి కైనా ఒకమంచి వారపత్రిక పెట్టి, నడపాలని.

అయితే నారాయణ అనుకున్నట్టు జరగలేదు. వారపత్రిక పెట్టడం అనేక కారణాలవల్ల జరగలేదు. కాని ప్రెస్సుమీద డబ్బు బాగానే వచ్చింది. బుక్‌వర్క్ నారాయణ శక్తికిమించి వచ్చిపడింది. పనివాళ్ళు మంచివాళ్ళే. వాళ్ళకూ నారాయణకూ ఎన్నడూ పేచీవచ్చేదికాదు. వాళ్ళలో పార్థసారధి కొంత చైతన్యంగల పనివాడు. నారాయణతో ఎప్పుడన్నా రాజకీయాలు మాట్లాడేవాడు.

నారాయణ ప్రెస్సు కొన్న సమయంలోనే రామక్రిష్ణ ఎగ్మూరులో ఒక ఇల్లు అమ్మకాని కొస్తే కొన్నాడు. వాళ్ళు వేరే వెళ్ళిపోయారు.

ఒకప్పుడు నారాయణకు కాలవేగంలో హెచ్చుతగ్గులు తనజీవితంలోనే తెలియ వచ్చేవి. ఇప్పు డవి బాహ్యజీవితంలో కనిపిస్తున్నాయి. అతని గృహజీవితం చాలా ప్రశాంతంగా ఉన్నది. బుల్లిపార్వతి తరవాత సావిత్రి తిరిగి గర్భవతి కాలేదు. పిల్ల కాన్వెంటుకు పోయి చదువుకుంటున్నది. నారాయణ మధ్యాహ్నం భోజనానికి వచ్చి తిరిగి మూడింటికి బయలుదేరి వెళ్ళిపోతాడు. ఒంటరిగా ఉన్న ప్పుడు సావిత్రి ఏపుస్తకమన్నా చదువుతుంది, లేకపోతే పత్రికలు తిరగేస్తుంది.

బుద్ధిపుడితే సినిమాకు పోతారు. దాదాపు ప్రతిఆదివారమూ రామక్రిష్ణా, సీతా వస్తారు. సీత అప్పుడే ఇద్దరుపిల్లల తల్లి. ఇద్దరూ మగపిల్లలే.

సాధారణంగా ఆదివారంనాడే నారాయణఇల్లు సందడిగా ఉంటుంది. ఆ రోజే అతన్ని చూడవచ్చేవాళ్ళు జాస్తిగా ఉంటారు. ఆరోజే సావిత్రికి పనికూడా జాస్తి- టిఫినులు చెయ్యటమూ, కాఫీలు కాయటమూసూ.

అడపా దడపా ఎవరో ఒకరికి జబ్బుచేస్తుంది. కాని వాటికి పార్వతి హయాంలో ఉండిన ప్రాముఖ్యం సావిత్రి హయాంలో లేదు. నూటికి తొంభై రోగాలు చూస్తూ ఊరుకున్నాకూడా వాటి కవే నయమవుతాయని నారాయణ ఎక్కడో చదివాడు. సావిత్రి ఆ సంగతి ఎరిగినట్టే ప్రవర్తిస్తుంది. ఆమెకు కొన్ని ప్రాథమిక సూత్రాలు తెలుసు - ముఖ్యంగా, జబ్బు చేసిన మనిషికి ఎప్పుడు తిండిపెట్టాలి, ఎప్పుడు ఎండ బెట్టా లన్నది.

జీవితోద్వేగమంతా ఇప్పుడు నారాయణకు ఇంటివెలపలే కనిపిస్తుంది. నిజాము రాజ్యం కాంగ్రెసు నాయకులకు లొంగిరాలేదు. అక్కడ రజాకారు ఉద్యమం సాగింది. పాకిస్తానునుంచి ఆయుధాలు దిగుతున్నాయి. నాగభూషణమూ, వెంకట్రా

మయ్యా కుటుంబాలతోసహా పారిపోయివచ్చి, తాత్కాలికంగా పార్వతి ఇంట దిగారు. పార్వతి అద్దెకున్నవాళ్ళచేత ఇల్లు ఖాళీ చేయించింది అన్నలకోసం.

పోలీసుచర్య; కమ్యూనిస్టులు తెలంగాణాలో సాగించిన పోరాటం; తరవాత కమ్యూనిస్టుల వేట; కాటూరు, యలమర్రు గ్రామాల్లో పోలీసుల అత్యాచారాలు; కాశ్మీరులో కుంపటి.

ఇంకా దూరం పోతే కొరియాలో అంతర్జాతీయ జెండాకింద అమెరికనుల నర మేధం. అన్ని ఖండాలలోనూ నెగళ్ళుమంటలు. చీనాలో మరోపెద్ద కమ్యూనిస్టు రాజ్యం. చీనావాళ్ళు కొరియాలో అమెరికనుల మాడు పగలగొట్టటం.

"హిందీ–చీనీ భాయి–భాయి."

"బోలెడంత సందడి! ఇంకా ఎన్నో సందళ్ళు – సినిమా సందడి, సినిమా తారల సందడి, సినిమా పత్రికల సందడి, బాలట్లు. "ఈ సంవత్సరపు ఉత్తమ నటుడు, ఉత్తమ నటి," డిటెక్టివు పుస్తకాల సందడి. ఇంగ్లీషు డిటెక్టివ్ పుస్తకా లకు ఎక్కడలేని గిరాకీ. తెలుగు పాకెట్ పుస్తకాల ప్రజాసాహిత్యం. బళ్ళకొద్దీ, అటునుంచి ప్రజానాట్యమండలవాళ్ళ సినిమాప్రవేశం. సినిమా చిత్రాల చలామ ణీలో కొత్త రికార్డులు. పుస్తకాలమీద డబ్బు చేసుకోవటంలో కొత్తరికార్డులు. డిటెక్టివు రచనలు చేసేవాళ్ళలో తారలు. మధ్యలో మోసం – దగా – దురన్యాయం!

కిల్లీకొట్లవాళ్ళు లజాకూ బేడకూ ఉత్తమ డిటెక్టివు సాహిత్యాన్ని అరువిచ్చి, ఉత్తమ డిటెక్టివు సాహితీపరులమీద పెద్దదెబ్బ తీశారు. పదిహేను ఇరవయ్యేసి వేల కాపీలు అమ్మవలిసిన పుస్తకాల సేల్సుకు మూడువేలకూ, అయిదువేలకూ దిగిపోయాయి. దీనికి విరుగుడు లేదా? పుస్తకాలు సీల్ చేసి పంపండి. సీలులేని కాపీలను కొనకండి. ప్రతి కిల్లీకొట్టూ ఒక చిన్న సర్క్యులేటెడ్ లైబ్రరీ అయి పోయింది. ఈ కిల్లీకొట్లవాళ్ళని జైల్లో పెట్టటానికి ఉందేమో లాయర్లను సలహా అడగండి.

అరణ్యరోదనం. ఒకప్పుడు నారాయణ ఇంకొక అరణ్యరోదనం విన్నాడు. సాహిత్యంమీద ఎట్లా బతకటం? లైబ్రరీలవాళ్ళు ఒకొక్కక్క కాపీ కొంటే, దాన్ని యాభైమంది చదువుతారు. ఏ సాహిత్య గ్రంథమూ గట్టిగా వెయ్యికాపీలు అమ్మ కుండా ఉంది. లైబ్రరీలే లేకపోతే కనీసం పదివేలు అమ్మును!

ఇప్పుడది వెనకపడింది. ఇప్పుడు సాహిత్యగ్రంధాలను ఎవరూ కొనటంలేదు. లైబ్రరీలే కొంటున్నాయి.

కిల్లీకొట్లద్వారానే డిటెక్టివు పుస్తకాలు వేలకొద్ది అమ్మింది. ఆ కిల్లీకొట్టే ఈ

నాడు డిటెక్టివు రచయితల పాలిటి శత్రువులై కూర్చున్నాయి. ఓడలు బళ్ళూ, బళ్ళు ఓడలూ కావటం ఇదే మరి.

డిటెక్టివు పుస్తకాలమీద వాటిని రాసినవాళ్ళు డబ్బు చేసుకున్నారంటే. ఆశ్చర్యం లేదు. డిటెక్టివు పుస్తకాల తాకిడితో నారాయణ ప్రెస్సు అహోరాత్రాలు అవిరామంగా పనిచేసింది. అట్లా సంపాదించిన డబ్బుతో నారాయణ తనప్రెస్సును చాలా పెంచాడు. కాని, పెరుగుట విరుగుటకొరకే అన్నట్టు ప్రెస్సు పెద్దదయాక డిటెక్టివుపుస్తకాల గిరాకీ చప్పున పడిపోయింది.

నిజానికి అతను ఏదన్నా పత్రిక పెట్టాలంటే ఇదే కారణం. కాని ఈ లోపుగా వారపత్రిక అమ్మకాలు ఆకాశానికి లేచిపోయినయి.. సిలండరు మెషీను పెట్టుకుని రోటరీలతో ఎట్లా పోటీ చెయ్యటం — బ్లాక్ మేకింగ్ అయినా లేకుండా? నారాయణ వారపత్రిక పెట్టే ఆలోచనను కట్టిపెట్టాడు. ఏమీ చెయ్యకపోయినా అతనికి నష్టమేమీ లేదు. నెలకు ఏడెనిమిదివందల రూపాయలు ప్రెస్సుమీద వస్తూనే ఉన్నది...

అతనికి ఎప్పుడైనా మనసులో ముల్లులాగా తగిలేది తల్లిగురించే. ఆవిడ పెద్దదైపోతూంది. అదృష్టవశాత్తూ ఆరోగ్యం అంతగా దెబ్బతినలేదు. కాని ఒళ్ళు మరీ వచ్చేసింది. ఆవిడ సామాన్యంగా ఉత్తరం రాయదు. ఉన్నచోట ఆవిడ సుఖంగా ఉన్నదని తెలిస్తే నారాయణకు ఏ విచారమూ లేదు.

బంధువుల ఇళ్ళలో అక్కరలేవైనా అయినప్పుడు పిలిచేవాళ్ళు. కాని నారాయణ ఎప్పుడో తప్ప వెళ్ళేవాడు కాడు. దారితప్పి వెళ్ళితే తప్పక పశ్చాత్తాపపడేవాడు. బంధువులందరూ కూడబలుక్కున్నట్టుగా ఒకేవిధంగా మాట్లాడేవాళ్లు.

"నువు మీ అమ్మను అట్లా వెలివేశా వెందుకూ? అయినవాళ్ళం ఇక్కడ ఇంత మందిమి ఉంటిమిగదా, మమ్మల్ని చూడాలని అనిపించదా! నువ్వక్కడ బాగా డబ్బు చేసుకుంటూనే ఉండవచ్చు, కాని మనిషికి డబ్బొక్కటేనా?"

ఇటువంటిమాటలు నారాయణకు విచిత్రంగా వినిపించేవి. ఒక మనిషి ఇంకో మనిషిని ఎట్లా వెలివేస్తాడు? అట్లా ఎవరినన్నా వెలివేస్తే, తానా మనిషికి వెలికావటమేగా? "నువు మీ అమ్మకు ఎందుకు వెలి అయావు?" అని ఒక్కరూ అడగరు. ఒకమనిషిని వెలి వెయ్యటానికి అవతల ఒకసంఘం ఉండాలి. అటువంటి సంఘం తన బంధువర్గంలో ఎక్కడా కనపడలేదు. అందరూ ఎవరి బతుకులు వాళ్లు బతుకుతున్నారు. ఒకరి నొకరు ఆదుకోవటమనేది వాళ్ళమధ్య ఏమీ ఉన్నట్టు లేదు. "పాపం, రత్తయ్యకుటుంబం చాలా కష్టాలు పడుతున్నారు. ఒక్కోపూట తిండి

కూడా ఉండటంలేదు," అని ఎంతో జాలిగా చెప్పేవాడు. ఆ రత్తయ్యకు ఓ మానెడు బియ్యం ఇచ్చినట్టుకూడా చెప్పడు.

తన బంధువులకు తనమీద నిజరెగా ఏపాటి ఆపేక్ష ఉన్నదీ నారాయణకు తెలీదు. కాని వాళ్ళను అడపా దడపా చూడాలని తనకు లేని తహతహ వాళ్ళకు తనను చూడాలని ఉన్నట్టు నారాయణ నమ్మలేకపోయాడు. తనకు ఆపేక్షలూ, అంతఃకరణలూ లేవని తప్పు పట్టటానికి వాళ్ళకు అవకాశం చిక్కింది. దాన్ని వాళ్లు ఉపయోగించుకుంటున్నారు. నిజంగా ఆపేక్షలూ అభిమానాలూ ఉండేవాళ్ళు అయితే వాళ్ళు తమఎదట ఉన్నవాళ్ళతో అస్తమానమూ పేచీలు పడరు. ప్రతివాడూ మిగిలినవాళ్ళను గురించి ఏదో నసపెట్టేవాడే!

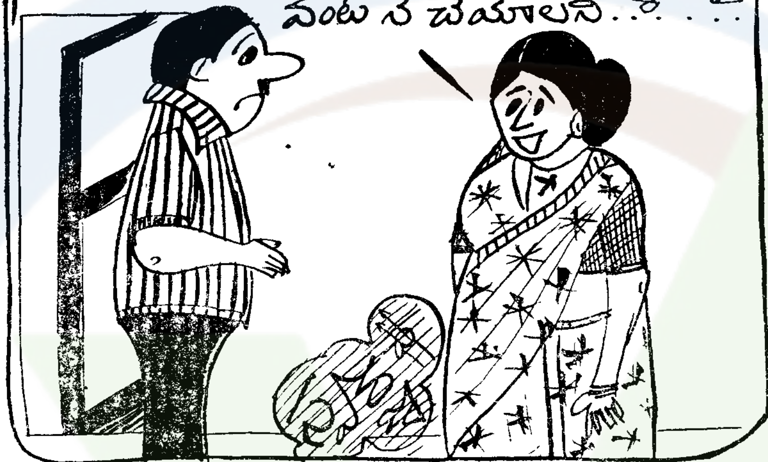
చివరకు పార్వతికీ, అన్నలకూకూడా పడలేదు. వాళ్ళు నిజామునుంచి వచ్చి తమ ఇంటనే ఉంటున్న కాలంలో ఒకసారి నారాయణఇంటికి వెళ్ళాడు. చిన్నప్పుడు తనను ఎత్తుకుని మోసి మురిసిన మేనమామలను అతను గుర్తించలేక పోయాడు. వాళ్ళు తమ కష్టాలను గంటలతరబడి చెప్పుకున్నారు. చెప్పిందే మళ్ళీ మళ్ళీ చెప్పారు. తెలంగాణాలో కమ్యూనిస్టులు చేసిన "రాక్షస కృత్యాలను" వాళ్ళు మహా భయంకరంగా వర్ణించారు. వాళ్ళ కష్టాలకు కమ్యూనిస్టులు కూడా కారణమే. కాంగ్రెసువాళ్ళు నిజాము నవాబును అట్లా రెచ్చగొట్టి ఉండకూడదు.

ఈ మాట లన్న మేనమామలు తరవాత తిరిగి వెళ్ళి కాంగ్రెసు కొమ్ము కాస్తారని నారాయణ కలలోకూడా అనుకునిఉండడు.

తన తల్లిని తనదగ్గిర వచ్చి ఉండమని నారాయణ చాలాసార్లు అడిగాడు. తల్లికి రాసినవి కొద్ది ఉత్తరాలేఅయినా ప్రతి ఉత్తరంలోనూ ఆమాట అన్నాడు.

"ఎందుకులేరా ? ఇక్కడ నాకు పిలిస్తే పలికేవా ళ్లున్నారు. ఇంటో ఏమీ తోచనప్పుడు వెళ్ళటానికి ఎన్నో కొంపలు; అక్కడ ఏముంది? ఏం కావలిసినా నిన్నూ, నీ పెళ్ళాన్నీ బాధపెట్టాలి. ఎక్కడికీ పోవటాని కుండదు. ఇట్లాగే వెళ్ళమారి పోనీ " అనేది పార్వతమ్మ.

నారాయణ తన తల్లితో ఇప్పుడిప్పుడు ఒక తేడా గమనిస్తున్నాడు. అదివరకల్లా సమస్యలు తెచ్చిపెట్టటం ఆవిడవంతుగా ఉండేది. ఆ సమస్యలకు సులభ పరిష్కారం ఉండేది కాదు. నారాయణ ఇరుకున పడ్డట్టయేవాడు. ఇప్పుడు నారాయణ తన అంతర్మాను తృప్తి పరచుకోవటానికి ఒక సమస్య తెచ్చిపెట్టుకోవటమూ, తల్లి ఆ సమస్య ఏర్పడకుండా చూడటమూ అవుతున్నది. పార్వతమ్మ మాటలలో

పూర్వం లేని వేదాంతం ఏవో ఉంటున్నది. అదివరకులాగా ఆవిడ తన కొడుకును వలవేసి పట్టుకోవటానికి ఎటువంటి ప్రయత్నమూ చెయ్యటం లేదు. ఆమె అటువంటి ప్రయత్నం చేసిఉంటే నారాయణకు తల్లిమీద సానుభూతి ఉండేదికాదు; కాని ఇప్పుడు అతని అంతరాత్మ మరింత బాధపడసాగింది.

ముంచుకొచ్చే ముసలితనంలో తల్లి దిక్కులేనిదానల్లె ఒంటరిగా ఉండటమేమిటి? రోగం వచ్చినా, రొష్టు వచ్చినా ఎవరో వచ్చి చెయ్యటం ఏం బాగుంటుంది?

కిందటిసారి తల్లిని చూసినప్పుడు నారాయణ, ఆవిణ్ణి తన దగ్గిరికి వచ్చిఉండమని పిలుస్తూ ఆమాటే అన్నాడు.

పార్వతి నవ్వి, "నలుగురూ ఏమనుకుంటారనిట్రా నీ బెంగా? ఇదెప్పట్నుంచీ? ఎవ రేమనుకున్నా నీకు లక్ష్యం లేదనుకుంటున్నానే, ఇన్నాళ్ళూ?" అన్నది.

నారాయణ ఆట కట్టయిపోయింది.

* * * *

నిజాని కిప్పుడు పార్వతి మనస్సులో లోతైన విచారా లేవీ లేవు. మనసు డొల్లగా వున్నప్పుడే ఇతరులపట్ల అసంతృప్తి జాస్తిగా ఉంటుంది. ముప్పైఏళ్ళు వచ్చినదాకా పార్వతి మనసు నిండుగానే ఉన్నది. భర్తతో తనకు ఏమాత్రమూ సహించని దాంపత్యజీవితం గడిపింది; భర్తకు దూరంగా వచ్చేసి పుట్టింటివాళ్ళ అండ చేరింది—అప్పుడు కూడా పార్వతి మనసు నిండుగానూ, నిబ్బరంగానూ

ఉన్నది. తన మనస్సులో కొడుక్కు పెద్ద ఆవరణ కేటాయించింది. అందులో నుంచి నారాయణ క్రమంగా బయటికి వెళ్ళిపోవటంతో ఆమె మనసు డొల్ల కానారంభించింది.

పార్వతి జీవితంలో పొందిన బాధ యావత్తూ నారాయణ మూలాన కలిగినదే. వాడు తన జీవితాన్నీ, తన ప్రేమనూ, తన తపస్సునూ వ్యర్థం చేశాడు; వాటిని అవమానించాడు; వాటికి ద్రోహం చేశాడు. బుద్ధిపూర్వకంగా చేశాడా, తెలీక చేశాడా అన్నది పార్వతమ్మకు పట్టలేదు. ఆవిడ తనను గురించే ఆలోచించుకుని బాధపడింది. ఒక ఏడు కాదు, రెండేళ్ళు కాదు, ఇరవైఏళ్ళు—గిలగిలా కొట్టుకున్నది. కొడుకుపట్ల తనకు గల భావంలో చిన్నచిన్న ద్వేషాలు—పులిమజ్జిగలో పురుగుల్లాగా—పుట్టుకురావటంకూడా ఆమె గుర్తించలేదు. అవి ఆమెలో కలిగిన ప్రతిక్రియా శక్తులు. అవి ఆమెకు తన పుత్రప్రేమయొక్క సహజపరిణామాలుగానే కనపడ్డాయి. పెద్దవాళ్ళు పిల్లల తప్పులకు దండించడంలో ప్రేమ ఉండదని ఎవరనగలరు?

పార్వతమ్మ తన మనసులోని డొల్లను డబ్బుతో నింపాలని చూసింది; అది కూడా స్వాభావికమేనేమో. డబ్బుతో చాలా ఖాళీజాగాలను నింపవచ్చు. మనిషియొక్క పరిస్థితిని బట్టి కొద్దిపాటి డబ్బయినా కొలవరానంత ఆనందాన్ని ఇస్తుంది. బొత్తిగా బీదవాడు కానివాడిక్కూడా రోడ్డుమీద ఒక పావలాకాసు దొరికితే, వణుకు పుట్టించే చలిలో చలిమంట దగ్గిర కూర్చుంటే కలిగేటంత తృప్తి చాలాసేపు కలుగుతుంది. అయితే డబ్బుతో వచ్చే చిక్కేమిటంటే, నిషా పస్తువల్లే, అది పోయినకొద్దీ పెద్ద డోసులు కావాలి. ఒక దశలో బాంకువడ్డీ రూపాయి పావలా వస్తే తన్మయత్వంచెందేవాడు, కొన్నాళ్ళయాక పాతిక రూపాయిల వడ్డీకి కూడా అంతగా చలించడు. పార్వతికి అదికూడా అనుభవం అయింది.

చిట్టచివరకు పార్వతికి వేదాంతం దొరికింది. ఇంట్లో అద్దెకుంటున్న ఆంజనేయులుగారు పెద్ద వేదాంతి. ఇంట్లో ఉండేది నలుగురూ—ఆయనా, భార్యా, కొడుకూ, కోడలూనూ. ఆయన మిగిలినవాళ్ళకు అంటడు. మిగిలిన ముగ్గురూ సాధారణంగా ఆయన లేనట్టే ప్రవర్తిస్తారు. ఆయనను పలకరించరు. ఆయన మాట్లాడేది వినిపించుకోరు. ఆయనతో ఏదీ సంప్రదించరు. ఈ పద్ధతి ఆంజనేయులుగారికి ఏమాత్రమూ అభ్యంతరం ఉన్నట్టు కనిపించలేదు. ఆయనకూడా వాళ్ళు లేనట్టే ఉంటాడు.

ఆంజనేయులుగా రబ్బాయి సీతాపతి స్కూల్లో మేస్టరు పని చేస్తున్నాడు. పొలాల మీద తృణమో పణమో వస్తుందల్లే ఉంది. ఆ అబ్బాయికి తల్లి అంటే ఎంత గురి!

ఆవిడకు వాడంటే ఎంత నమ్మకం! వాళ్ళ కోడలు కూడా చాలా బుద్ధిమంతురాలు. ఎప్పుడూ మాట్లాడినట్టే ఉండదు. అత్తగారు గీసిన గిరి దాటదు. అత్తాకోడళ్ళ వైరం వీళ్ళలో కంచుకాగడాలు వేసి చూసినా కనిపించదు.

ఆంజనేయులుగారి మాటలు మిగిలినవాళ్ళ కెందుకు పట్టవో పార్వతికి అర్థం కాలేదు. వారానికి ఆయన ఒక్కముక్కే అన్నా, అది పార్వతికి పరమసత్యంగా ఉండేది.

"జన్మంటే ఏమిటి? గాఢాంధకారంలో ఒంటరిగా ప్రయాణించి వస్తాం. నాలుగు రోజులపాటు నలుగురితోనూ కలిసిఉన్నట్టు భ్రమపడతాం. మాయ అనేది జీవాత్మకూ పరమాత్మకూ మధ్య తెరలాగా వున్నదంటారు గాని, నన్నడిగితే ఒక జీవాత్మకూ, మరో జీవాత్మకూ మధ్య కూడా ఈ తెర ఉండనే ఉన్నది. ఒకరి జీవాత్మ ఏం చేస్తున్నదీ ఇంకొకరి జీవాత్మకు అంతు చిక్కదు—అది తెలియరాని దేవ రహస్యం. వీడు మంచివాడనీ, వాడు చెడ్డవాడనీ, వీడు మంచిపని చేశాడనీ, వాడు చెడ్డపని చేశాడనీ, వీడు అయినవాడనీ, వాడు కానివాడనీ మనం భ్రమపడతాం. నిజానికి, పరమాత్మ ఎంత నిర్వికారమో, జీవాత్మ కూడా అంత నిర్వికారమే. పైకి దేవత్వం కనపడితే అడుగున దాని ప్రమాణంలో రాక్షసత్వం వుంటుంది. పైకి రాక్షసత్వం కనబడితే కనబడకుండా అంత దేవత్వమూ వుంటుంది. కాని మాయాజీవితంలో మునిగితేలే మనకు కనపడేదే లెక్కలోకి వస్తుంది. చూడరాదా? పౌర్ణమినాడు ఎంత పెద్ద చంద్రుడుంటాడో అమావాస్యనాడూ అంత పెద్ద చంద్రుడుంటాడు. కాని మనకు ఆనాడు చంద్రుడు లేనట్టే లెక్క! ఎంచేతా? మనం ఆ చంద్రుడి కాంతికే విలువ ఇస్తాం గనక! అది మన స్వార్థం. ఇవన్నీ పాక్షికమైన అంచనాలు. వాటితో జీవించినంతకాలమూ మనకు నిజంతో పని ఉండదు. అసలైన సత్యం ఈ మానవజన్మకు తెలియటమే కష్టం. తెలిసినా ఉపయోగపడటం అసాధ్యం. అందుచేత మాయలో పుట్టినవాళ్ళం మాయలో జీవించక తప్పదు. ఇక మన చేతిలో ఉన్న దేమిటయ్యా అంటే, మాయ అని తెలుసుకుంటూ, గుర్తుంచుకుంటూ జీవించటం..."

ఈధోరణిలో ఆంజనేయులుగారు మాట్లాడేవాడు. అదేంచిత్రమో, ఆయన నోటిమాట పార్వతితలకు సూటిగా ఎక్కేది. ఒక్కొక్కళ్ళు గంటసేపు మాట్లాడి వెళ్ళినా వాళ్ళు మాట్లాడినముక్కలు మూడు నాలుగుమించి జ్ఞాపకం ఉండవు. ఆంజనేయులుగారు చెప్పేమాటలు మరుద్దామన్నా పార్వతికి సాధ్యమయ్యేదికాదు.

పార్వతి ఆయనను అప్పుడప్పుడూ అనుమానాలు అడిగేది.

"నాయనగారూ, కిందటిజన్మలో చేసుకున్నకర్మకు ఫలం ఈజన్మలో కలుగుతుందని నమ్మవచ్చునా ?" అని ఆమె ఒకసారి అడిగింది.

ఆంజనేయులుగారు చిన్నగా నవ్వి. "తల్లీ, ఏకర్మఫలం ఎంతకాలం ఉంటుందో ఎవరుచెప్పగలరు ? అరగనిది తిన్నదోషం ఒక్క అజీర్ణం మాత్రతో పోతున్నది. గాయాలూ, బొబ్బలూ తెచ్చుకుంటే కొంతకాలానికి మానుతున్నాయి. స్వర్గమూ. నరకమూ ఉన్నాయంటున్నారు. చేసిన పాపాలకూ, పుణ్యానికీ ప్రతిఫలం అక్కడే ముట్టేట్టుంటే మళ్ళీపునర్జన్మ దేనికి కలుగుతున్నట్టూ ? ఈజన్మలో మనం చేసేదంతా పూర్వజన్మ కర్మప్రేరణతో జరిగేమాటుంటే ఈజన్మలో చేసేదానికి మరోజన్మలో అనుభవించటం ఎట్లా జరుగుతుందీ ? కర్మసిద్ధాంతమే ఇంత అయోమయంగా ఉంటే, ఇందులోకి దేవుణ్ణి ఒకణ్ణి ప్రవేశపెట్టారు ; వాడు చేసే దేమిటీ ?" అన్నాడు.

పార్వతి నిర్ఘాంతపోయి, "అయితే దేవుడు లేడంటారా ?" అన్నది.

"లేడనీ, ఉన్నాడనీ మధనపడటం దేనికి, తల్లీ ? నే నీవిషయం ఆలోచించి తేల్చిన దేమిటంటే, మనమే దేవుడుకాని పక్షంలో బయట ఎక్కడా దేవుడు లేడనే ! వాణ్ణి సర్వాంతర్యామి అన్నారుగద ! మనలోనూ ఉండేఉండాలి. సర్వసాక్షి అన్నారుగద ! మనం సాక్షులంకదూ ? నామనస్సులోఉండే ఆలోచనలు నీకు తెలియకపోవచ్చు. నాకుతెలుసునే ! అందరికీ అన్నీ తెలియకపోవచ్చు. కాని సాక్షిత్వం లేకుండా ఏ ఒకటీ జరగదు. ఎవరింటోనో రేడియో పాడుతుంటుంది. రేడియో మనకు కనిపించకపోయినా పాటకు గాలిసాక్షిగా ఉండనేఉన్నది. అంతా భగవంతుడే. గుళ్ళో ఉండే రాయికిగల సాక్షిత్వంకన్న మనలో ఉండే సాక్షిత్వం హెచ్చు." అన్నారు ఆంజనేయులుగారు.

మరోసారి పార్వతి పునర్జన్మగురించి అడిగింది.

"పునర్జన్మగురించి నే నే విచారమూపడను. మనం ప్రత్యక్షంగా అనేక పునర్జన్మలు చూస్తున్నాం. భూమిమీద పడిన విత్తు చీకి, విత్తు జన్మ చాలించి, చెట్టుజన్మఎత్తుతున్నది. సీతాకోక చిలుకలు గుడ్లు పెడుతున్నాయి. అవి కొంతకాలం పెరిగి నశించగా, వాటినుంచి మళ్ళీ సీతాకోక చిలుకలు పుట్టుకొస్తున్నాయి. జడపదార్థాలకు కూడా జన్మ పరంపర ఉంటున్నది గద ! నీరు ఎండకు ఇగిరి పైకిపోయి, మేఘమై, కొంతకాలం పైనే తిరిగి, చివరకు నీరుగా అవతరిస్తుంది. అంతదాకా దేనికమ్మా ? మనం ఒక్క జీవితంలోనే ఎన్నో జన్మ లెత్తటంలేదూ ?

"నా కిప్పు డరవై అయిదోఏడు జరుగుతున్నదనుకో. వెనక్కి తిరిగి చూసుకుంటూనా, ఎన్నో జన్మలు గడిచిన ట్లనిపిస్తుంది. ఒకదానికీ ఇంకోదానికీ సంబంధం

లేదు. నేను పుట్టిననాటికి ఈ ప్రాంతాల రైలుగూడా లేదు. కార్లు లేవు. బస్సులు లేవు. ఇవాళ చెవుల్లో రేడియోలమోతా, నెత్తిన విమానాలమోతా, సినిమాలూ, రేపు ఆకాశంలో మనుషులు విహరిస్తారంటున్నారు. రజస్వలఅయిన పిల్లలకి పెళ్ళిళ్ళు చేసేస్తున్నారు. ప్రపంచంలో ఎన్నో మార్పులు. ధర్మంలో ఎన్నో మార్పులు; మారే శరీరంలో మారని ఆత్మల్లాగా మనం అట్లాగే వున్నాం," అంటూ ఆంజనేయులుగారు ఓ విధమైన స్వగతం చదివాడు.

ఆయన చెప్పేవి కొన్ని కొన్ని పార్వతికి అర్థమయేవికూడా కావు. ఒకసారి వెంకటేశ్వర్లు వచ్చినప్పుడు ఆంజనేయులుగారు అతనితో చాలా 'వేదాంతం' మాట్లాడాడు. పార్వతికి అది అంతు చిక్కలేదు.

"నేను" అన్నది అన్నిభ్రమలలోకీ గొప్ప భ్రమ అనీ, అసలు వ్యక్తి అనేది సృష్టిలోనే లేదనీ, ఒక పేరు పెట్టటానికి వీలైన సమిష్టికి మనం వ్యక్తిత్వం అంటగట్టుతున్నామనీ ఆంజనేయులుగారు వాదించాడు.

"ఆ మాట ఎట్లా అనగలరు?" అని వెంకటేశ్వర్లు ఆక్షేపించాడు.

"ఎందు కనలేం? మీ యిష్టం వచ్చిన ఏ వ్యక్తినన్నా చెప్పండి, అది సమిష్టి అనీ, అందులో చేరినవాటన్నిటికీ వేరే వ్యక్తిత్వం ఉన్నదనీ. అవి మళ్ళీ సమిష్టులేననీ నేను రుజువుచేస్తాను. ఒక మనిషిని తీసుకోండి, వాడిలో వ్యక్తిత్వం ఎక్క-

డున్నది? వాడి శరీరంలో ఎన్ని ధాతువులు! ఎన్నికోట్ల జీవకణాలు! తమ పని తాము చేసుకుంటూపోయే గుండెకాయ, ఊపిరితిత్తులు, గ్రంథులు, రక్తప్రవాహం, మెదడు, నరాలు! వాటి జీవితాలు వాటికున్నాయి. శరీరం ఓ పెద్ద ప్రపంచం అందులో ఎన్నో జీవరాసులు—వాటివాటి ప్రత్యేక జీవితాలు! కొన్ని కొద్ది క్షణాలు మాత్రమే బతుకుతాయి; కొన్ని ఈ ప్రపంచం ఉన్నంతకాలమూ ఉంటాయి. మాటవరసకు చెబుతా, భూదేవి అంటూ ఒకతె నిజంగా ఉందేమో! ఉండి తానొక వ్యక్తిననుకుంటున్నదేమో!...ఉంటే మనకు కనిపించదా అనకండి. మన శరీరంలో ఉండే రక్తకణాలకు మనం కనిపించం. అవి నివసించే ప్రపంచం ఒక వ్యక్తి అన్నది వాటికి ఊహించరాని విషయం!...ఇంకో చిత్రం చూశారో, లేదో—మన లోపల ఉన్న సమిష్టత్వం మనకు చాలటం లేదు; బయటినుంచి సమిష్టిత్వాన్ని వెతుకుంటున్నాం పదిమంది చేరి తమ వ్యక్తిత్వాలను కలగలుపుకున్నప్పుడే మనకు ఆనందమూ, ప్రయోజనమూ ఉంటున్నది. వ్యక్తిత్వాన్ని సమిష్టిలో లీనం చెయ్యటానికి నా చిన్నతనంలో భజనలు చేసేవాళ్లు, పురాణాలు వినేవాళ్ళు, తోలుబొమ్మలాటలు చూసేవాళ్ళు, ఉత్సవాలు చేసేవాళ్లు. తరవాత ఉద్యమాలు వచ్చాయి. ఈనాడు ఈ సినిమాలూ అవీ అందుకే ఉపయోగపడుతున్నాయి. కళలకున్న ప్రయోజనంకూడా అదే—వ్యక్తులను ఒక సమిష్టిగా రూపొందించటం...నన్నడిగితే, నిజమైన వ్యక్తిత్వం ఉన్నది పరమాత్మకు మాత్రమే. ఆ పరమాత్మకూడా వ్యక్తిత్వంతో తృప్తిచెందలేక సమిష్టిత్వాన్ని ఆశ్రయించవలసివచ్చింది. ఆ కారణం చేతనే ఈ సృష్టి అంతా నడుస్తున్నది,'' అన్నాడు ఆంజనేయులుగారు.

వెంకటేశ్వర్లు పార్వతమ్మతో, ''ఆయన చెప్పేది వేదాంత మవునోకాదోగాని, అది ఒకరికి చెరుపుచేసేది మాత్రం కాదు," అన్నాడు.

* * *

పార్వతి ఆరోగ్యం క్రమంగా క్షీణిస్తున్నది. ఆమెకు అయాసం జాస్తి అవుతున్నది. ఏ మాత్రం కదలటానికీ, పని చేసుకోవటానికీ ఓపిక లేకుండాఉన్నది. అద్దెకున్నవాళ్ళ కోడలు, పాపం, కొన్ని పనులు చేసిపెడుతున్నది.

ఏ వైద్యుడిసలహా అయినా తీసుకుని మందుపుచ్చుకునే ఆలోచన పార్వతికి ఏ మాత్రమూ నచ్చలేదు.

"ఒళ్లు, పాపంపెరిగినట్టు పెరిగిపోయింది. ఆయాసం ఉండకేం జేస్తుంది?'' అని ఆవిడ సరిపెట్టుకునేది.

వైద్యుడికి చెప్పినంతమాత్రాన సలహా కేమీ లోటు రాలేదు. కొందరు తిండి మానెయ్యమన్నారు. కొందరు తొట్టిస్నానాలు చేసి, పచ్చికూరలు తినమన్నారు. ఇటువంటి రోగాలకు రంగుసీసాల నీళ్లు చాలా అద్భుతంగా పనిచేస్తాయన్నారు. కొందరు గుండెలకు అమృతాంజనం రాయమనికూడా సలహా ఇచ్చారు. ఏ జాతి విజ్ఞానరహితమై, అర్థం లేని సమ్మకాల ఆధారంతో కాలక్షేపం చేస్తుందో ఆ జాతిలో అన్నిరకాల అజ్ఞానాన్నీ అందరూ ప్రదర్శిస్తారు. వైద్యం డాక్టర్లకే తెలుసుననీ, సంగీతం విద్వాంసులకే తెలుసుననీ అటువంటిజాతి అనుకోదు. ప్లీడర్లతోబాటు చెట్టుకింద ప్లీడర్లూ, వైద్యులతోబాటు చిటాకావైద్యులూ, వేదాంతులతోబాటు గంజాయితాగేవాళ్లూ, దేవతలతోబాటు గ్రామదేవతలూ, పిల్లలను పెంచటం చాతకాని తల్లులూ, పెళ్ళాలతో కాపరం చెయ్యటం చాతగాని భర్తలూ, విషయంతో పరిచయం లేని విమర్శలూ అటువంటిజాతిలో జాస్తీగా ఉంటాయి.

చివరకు పార్వతి మంచాన పడింది.

ఆంజనేయులుగారు నారాయణకు టెలిగ్రా మిచ్చారు, వెంటనే బయలుదేరి రమ్మని. మర్నాటికల్లా నారాయణా, పిల్లలూ, సావిత్రీ, సీతా, ఆవిడ పిల్లలూ దిగారు. రామకృష్ణ వెంటనే బయలుదేరలేకపోయాడు.

పార్వతి నారాయణను తన మంచంమీద కూర్చోపెట్టుకుని, కొడుకు చేతులూ, వీపూ నిమిరింది.

''ఇక్కడ ఇన్నాళ్ళు వైద్యం లేకుండా ఎందు కున్నావు? మాతో వచ్చెయ్యి. నీకు మంచివైద్యం చేయిస్తాను.'' అన్నాడు నారాయణ.

"ఎందుకురా? నన్ను ఈ సారికి చావకుండా బతికిస్తానంటావు! అంతేనా? ఇంకోసారి చద్దువుగానిలే అంటావు! ఎప్పుడయితే నేంరా? ఎన్నాళ్లు బతికినా నేను చేసే దేమీలేదు, నాయనా! ఎప్పుడు మాత్రం ఏం చేశాను? ఏమీ లేదు. పదేళ్లుగా చావు ఎప్పు డొచ్చినా సిద్ధంగానే ఉన్నాను. నాకు ఈ ఆయాసం తప్ప వేరే బాధ ఏమీలేదు. నాకు ఒక్కటే విచారం, నాయనా! నిన్ను ఎట్లా పెంచాలో చాతకాక దూరం చేసుకున్నా...మన అద్దెకున్నవాళ్ళబ్బాయి - ఆ తల్లీ కొడుకులు ఎంత ప్రేమగా ఉంటారు! వాళ్ళను చూస్తే ముచ్చటేస్తుంది!...అన్నది పార్వతమ్మ.

ఆవిడ జీవితానుభవం వడగట్టితే చివరకు తేలిననిగ్గు ఆ రెండుముక్కలే.

నారాయణ డక్టరును తీసుకొచ్చాడు. డాక్టరేవో ఇంజక్షన్ల నిచ్చాడు. కాని అవేవీ పనిచేసినట్టు లేదు. నారాయణ వచ్చిన నాలుగోరోజు రాత్రి పార్వతి ప్రశాంతంగానూ, శాశ్వతంగానూ కన్నుమూసింది.

సమాప్తం